T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

İLKÖĞRETİM HAYAT BİLGİSİ SOSYAL BİLGİLER MÜFREDATLARININ TARİH KONULARINDA EĞİTİM MATERYALİ OLARAK RESMİN KULLANILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Kamuran CANDOĞAN ÖZDEMİR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Refik TURAN

Ankara - 2006

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Kamuran CANDOĞAN ÖZDEMİR'e ait "İLKÖĞRETİM SOSYAL BİLGİLER MÜFREDATLARININ TARİH KONULARINDA EĞİTİM MATERYALİ OLARAK RESMİN KULLANILMASI" Adlı çalışma jürimiz tarafından Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitim Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(imza)

Başkan: Prof. Dr. Refik TURAN
Akademik Unvanı, adı soyadı (danışman)

(İmza)
Üye: Doç. Dr. Hamza KELEŞ
Akademik Unvanı, adı soyadı

(İmza)
Üye: Yrd. Doç. Dr. Meliha YILMAZ
Akademik Unvanı, adı soyadı

ÖZET

Alan araştırması niteliğini taşıyan bu çalışma; giriş, ilgili araştırma ve kavramsal çerçeve, yöntem, bulgular ve yorum, sonuç ve öneriler olmak üzere beş ana bölümden oluşmuştur.

Bu çalışmanın amaç ve alt amaçlarına ulaşmak için sorulan sorulara cevap bulabilmek için ilgili yayın ve araştırmalar taranmıştır. Elde edilen bulgular ışığında Milli Eğitim Bakanlığı müfredatlarına göre hazırlanmış İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarından seçilenlerin Tarih üniteleri alt amaçlara ulaşmak için sorulan sorular çerçevesinde incelenmiştir. Çıkan bilgiler bilimsel yönteme uygun yorumlanmıştır.

Veri toplama aracı olarak İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının Tarih ünitelerindeki resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatürün dağılımı sınıflara göre tablo üstünde gösterilmiş, ders kitaplarında nasıl kullanıldıkları ve nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili önerilerle araştırma tamamlanmıştır.

Araştırmanın sonucunda ilköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tarih ünitelerinde kullanılan resim, fotoğraf, minyatür ve gravürlerin metni yansıtmadığı, ünite hedeflerine dikkat edilmediği, öğrencilerin ilgisini çekecek düzeyde olmadığı, resimlerin birbirlerini tamamlar nitelikte olmadığı, sayfa düzeni, baskı kalitesi, renk uyumu açısından bilimsel ölçülere uymadığı görülmüştür. Genel olarak yayınevleri farklı olmasına rağmen ders kitaplarında aynı resimlerin kullanıldığı, aynı yayınevinin farklı düzeylerdeki sınıflarda ayna konularda aynı resimleri kullandıkları belirlenmiştir. Karikatürün hiçbir ders kitabında kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlköğretim Sosyal Bilgiler ve Hayat Bilgisi Müfredatı, Ders Kitabı, Görsel Materyaller.

ABSTRACT

This work supporting the characteristic of research on the field consist of five main parts as introduction, the relevant work and conceptual limit, method, findings and interpretation, conclusion and suggestions.

The relevant publications and works were scanned to find the answers of the questions asked to reach the aim and subaim of this work. The light of the discoveries found, the chosen ones from the books of Elementary Education Natural Science and Social Studies preperad according to the curriculum of Ministry of Education were studied thanks to the questions asked to reach the subaims of history units. The interpreted datas were explained in appropriate for scientific method.

As a means of datum collecting, the distribution of photograph, picture, miniature, gravure and caricature in the units of history in the books of Elementary Education Natural Science and Social Studies were showed above the table according to classes, this work was completed with the difficulties in application and suggestions to remove difficulties.

At the end of the research it was seen that the photographs, pictures, miniatures, gravures and caricatures used in the units of history in the books of Elementary Education Natural Science and Social Studies don’t show the text, don’t pay attention to the aims of the unit, don’t attract the students attention, pictures don’t complete each other in quality, don’t adapt to scientific criterion in page order, printing quality and colour harmony. It was designated that, in general, although the publishing houses are different, there are the same pictures in books and the same publishing house used the same pictures to the same subjects in different classes. It was determined that carricature isin’t used in any books.

Key Words: Elementary Education Natural Science and Social Studies Curriculum, Student Book, Visual Education Material.

ÖNSÖZ

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Programının bir gereği olarak hazırlanan, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı için öngörülen bu yüksek lisans tez araştırması eğitim sisteminin önemli bir materyali olan ders kitaplarında kullanılan; resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatür kullanımını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bütün bu görsel sanat öğeleri resim başlığı altında incelenmiştir.

Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde literatür çalışması yöntemi kullanılmıştır. Konuya ilişkin yabancı ve yerli kaynaklar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise bulgular açıklanmıştır.

Bu amaçla, ilköğretim ders kitapları seçilerek, kitaplardaki resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatürlerin metinlerle, hedef davranışlarla uygunluğu, renk uyumu, çizim ve baskı kalitesi açısından yeterliliği araştırılarak, çıkan sonuç bilimsel araştırma yöntemlerine göre yorumlanmıştır. Eğitimin önemli bir öğesi olan ders kitaplarını öğrenci başarısına etkisi konusundaki tartışmalar sürmektedir. Ders kitabı hazırlanırken bilimsel yöntemin kullanılmasına ilişkin olarak yapılan hatalar, öğrencilerin gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamadaki yetkinlikler tartışılır durumdadır. Bu araştırmanın problemi de bu sorunu çözmeye yönelik olarak seçilmiş ve ilgili hipotezler test edilmeye çalışılmıştır. Bulgular tartışıldıktan sonra araştırmanın neden olabileceği diğer araştırma problemleri önerilmiştir.

Bu çalışmanın Tarih eğitimi alanında yapılan çalışmalara bir katkı sağlayacağı umut edilmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarından tarih öğretmenleri yararlanabilir. Ayrıca ders kitabı yazarlarına katkı sağlayabilir. Bununla beraber tarih dersi müfredatlarını hazırlayanlara yardımcı olabilir. Bunların dışında, bu yönde yapılacak olan yeni çalışmalara yol açabilir.

Bu çalışmanın her safhasında bilgi, deneyim, sabır ve nezaketiyle her zaman yanımda olan ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım sayın Prof. Dr. Refik TURAN'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim…

Literatür Çalışmamda yardımcı olan ve görüşlerini esirgemeyen değerli hocam Yard. Doç. Dr. Bahri ATA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım…

Ayrıca çalışmamda manevi desteğini eksik etmeyen aileme, çalışmalarımı tamamladığımı göremeyen anacak bana olan inancını daima içimde hissettiğim babama, eşime, arkadaşlarıma ve hocalarıma şükran borçlu olduğumu belirtmeden geçemem…

Kamuran CANDOĞAN ÖZDEMİR Ankara, 2006

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI ii
ÖZET iii
ABSTRACT iv
ÖN SÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ x
KISALTMALAR LİSTESİ xi

I. BÖLÜM
GİRİŞ

1.1 Problem Durumu 1
1.2 Problem Cümlesi 7
1.3 Alt Problemler 8
1.4 Denenceler 9
1.5 Sayıltılar 9
1.6 Sınırlılıklar 9
1.7 Tanımlar 10
1.8 Araştırmanın Önemi 11

II. BÖLÜM
İLGİLİ YAYINLAR VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 İlgili Yayın ve Araştırmalar 15
2.2 Kavramsal Çerçeve 20
2.2.1 Öğrenme ve Bilişsel Gelişim Dönemleri 20
2.2.1.1 Öğrenme Stilleri 23
2.2.1.2 Çoklu Zeka 24
2.2.2 Bilişsel Gelişim Evreleri ve Tarih Öğretimi 25
2.2.2.1 Tarih Öğretimi 27

2.2.3 Müfredatlar 30
2.2.3.1 İlköğretim Tarih Müfredatı 31
2.2.3.2 Hayat Bilgisi Öğretimi ve Müfredatları 32
2.2.3.3 Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Müfredatları 34
2.2.4 Eğitim Araç-Gereçleri 38
2.2.4.1 Eğitimde Araç-Gereç Kullanmanın Önemi 41
2.2.5 Ders kitapları 42
2.2.5.1 Türk Milli Eğitim Sisteminde Ders Kitabı 44
2.2.5.2 Tarih Ders Kitaplarının Geçmişi 45
2.2.5.3 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitapları 47
2.2.6 Ders Kitaplarında Kullanılan Görsel Materyaller 48
2.2.6.1 Görsel Materyallerin Sayfaya Yerleştirilmesi 55
2.2.6.2 Görsel Materyallerin Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersleri Tarih Konularının Öğretiminde Kullanılması 61
2.2.6.3 Görsel Materyallerin Tarihsel Kanıt Olarak Kullanılması 63
2.2.7 Ders Kitaplarında Görsel Öğretim Materyali Olarak Resim Kullanımı 65
2.2.7.1 Resimli Ders Kitaplarının Gelişimi 72
2.2.8 Ders Kitaplarında Görsel Öğretim Materyali Olarak Fotoğraf Kullanımı 73
2.2.8.1 Fotoğrafların Analiz Edilmesi (Fotoğraf Okuma) 82
2.2.9 Ders Kitaplarında Görsel Öğretim Materyali Olarak Minyatür Kullanımı 85
2.2.10 Ders Kitaplarında Görsel Öğretim Materyali Olarak Gravür Kullanımı 88
2.2.11 Ders Kitaplarında Görsel Öğretim Materyali Olarak Karikatür Kullanımı 89

III. BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1 Araştırmanın Modeli 95

3.2 Evren 96
3.3 Örneklem 96
3.4 Veri Toplama Aracı 96
3.5 İşlem Basamağı 97
3.6 Verilerin Analizi 97

IV. BÖLÜM
BULGULAR ve YORUMLAR

4.1 Birinci Alt probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar 98
4.2 İkinci Alt probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar 105
4.3 Üçüncü Alt probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar 224

V. BÖLÜM
SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar 239
5.2 Öneriler 241
KAYNAKÇA 244
EKLER 260
Ek–1 İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Programı Hedeflerinin Sınıflara Göre ve Tarih Ünitelerine Göre Dağılımı ve Ünite Konuları 260
Ek–2 İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Programı Hedeflerinin Sınıflara Göre ve Tarih Ünitelerine Göre Dağılımı ve Ünite Konuları 264
Ek–3 Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği 276
Ek–4 Kitapların İncelenmesi ve Hazırlanması ile İlgili Esas ve Usuller 278
Ek–5 2004–2005 Öğretim Yılı Ders Kitapları 279

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo: 2.2.4	Sınıf Ortamında Kullanılan Görsel-İşitsel Araçlar	40
Tablo: 2.2.6.3	Tarih Ünitelerinde Kullanılabilecek Kanıt Temaları ve Soru Örnekleri	64
Tablo: 2.2.7	Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Değerlendirme Ölçeği	67
Tablo: 2.2.8.1	Tarihsel Fotoğrafları Analiz Etmek İçin Tablo	83
Tablo: 2.2.11	Tarihsel Karikatürleri Analiz Etmek İçin Tablo	94
Tablo: 4.1.1	1.Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı	98
Tablo: 4.1.2	2.Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı	99
Tablo: 4.1.3	3.Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı	100
Tablo: 4.1.4	4.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı	101
Tablo: 4.1.4	5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı	102
Tablo: 4.1.4	6.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı	103
Tablo: 4.1.4	7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı	104

KISALTMALAR LİSTESİ

başk. : Başkaları
Bil. : Bilgi
Bkz. : Bakınız
C.: : Cilt
Çev. : Çeviren
Dağıt. : Dağıtım
Ed. : Editör
Eğit. : Eğitim
Haz. : Hazırlayan
Kül. : Kültür
Ltd.Ş. : Limited Şirketi
Mat. : Matbaa
MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı
S. : Sayı
vb. : Ve benzeri
Yay. : Yayınları

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Araştırmanın bu bölümünde; Problem Durumu, Problem Cümlesi, Alt Problemler, Sayıltılar, Sınırlılıklar ve Tanımlar üzerinde durulmuştur.

1.1 Problem Durumu

Dünya, XX. yüzyılda bilgi, iletişim, ulaşım ve teknoloji gibi alanlarda pek çok yenilikle tanışıp, XXI. yüzyılda ise bu yenilikleri, değişme ve gelişme olarak hızlı bir şekilde yaşamaya başlar. Toplumlar da, XXI. yüzyıla ayak uydurabilmek için, pek çok alanda olduğu gibi; eğitim-öğretim alanında da kendilerine uygun olanı seçerek çağın gereklerini yerine getirmek isterler. Bu amaçla, "neyi, nasıl öğretelim?" sorusunun gündeme gelmesiyle (Safran, 1994:1) eğitim yeniden yapılandırılmaya çalışılır.

Değişen dünya ve çevre karşısında, problemleri artan insanın yardımına koşan kurumlardan biri olan eğitim, "seçilmiş ve kontrollü bir çevre içinde, bireyleri belli amaçlara göre yetiştirme süreci olarak, bireylerin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme" olarak tanımlanır (Fidan ve Erden, 1996:12-18, Başaran, 1990:14-15). Bireyde kişiliğin gelişmesine yardım edecek; onun gelecekteki yaşantısında başarılı, mutlu, milleti, vatanı ve devleti için yararlı bir insan olmasını sağlayacak, bilgi, beceri ve davranışları kazandırma sürecidir (Fidan ve Erden, 1996:118). Eğitim ülkelerin gelişmesinde de temel koşullardan biridir.

Türkiye'de eğitim devletin denetimi ve gözetimi altında yapılmaktadır. Türk Milli Eğitim Sisteminin genel esasları 14 Haziran 1973 tarihinde çıkan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunuyla belirlenmiştir (Çalık,2003:184). 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Yasası uyarınca Türk Milli Eğitim sistemi örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Örgün eğitim, okul sistemini ifade etmekte ve okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretimden oluşmaktadır. Yaygın eğitim ise, okulların dışında veya yanında düzenlenen faaliyetlerin tümünü kapsamaktadır (http://www.tbb.gen.tr). Halk eğitim merkezinde açılan kurslar, pratik sanat okulları ile resmi ve özel kurum ve işyerlerinde düzenlenen hizmet içi eğitim faaliyetleri ise yaygın eğitim sistemini oluşturur (Fidan ve Erden, 1996:13, Başaran, 1990:13-14, Hesapçıoğlu, 1994:37). Burada incelenen konu ile bağdaşması bakımından ilköğretim konusu ele alınacaktır.

Milli eğitim sisteminin bir basamağını oluşturan ve örgün eğitimin içinde yer alan ilköğretimin süresi 8 yıl olup, 6–14 yaşlarındaki çocukların eğitim ve öğretimini kapsamaktadır. Türkiye de ilköğretim kurumları, beş yıllık ilkokullar ile üç yıllık ortaokullardan meydana gelir (Fidan ve Erden, 1996:143). Toplam sekiz yıllık olan bu okullarda kesintisiz eğitim yapılmakta ve bitirenlere ilköğretim diploması verilmektedir. İlköğretimin kız ve erkek bütün yurttaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğu; Anayasa, Milli Eğitim Temel Yasası, ilköğretim ve Eğitim Yasası ile teminat altına alınmıştır. Türkiye'de devlet okullarının yanı sıra öğrencilere paralı eğitim hizmeti veren özel ilköğretim okulları da mevcuttur (http://www.meb.gov.tr).

İlköğretim eğitim sisteminin temel taşıdır. İlköğretimin ilk devresini oluşturan ilkokullarda çocuklara; çağdaş bir yaşam için gerekli olan okuma-yazma, okuduğunu anlama, ana dilini doğru kullanma, temel matematik işlemlerine dayalı problemleri çözme gibi beceriler ile toplumsal yaşam kuralları öğretilir (Fidan ve Erden, 1996:214).

İlköğretimin ikinci devresini oluşturan ortaokullarda ise, öğrencilere lise eğitimi için gerekli olan temel bilgi, beceri ve yetenekler kazandırılır, öğrenciler akademik, teknik ve mesleki liselere hazırlanır. İlkokuldan sonra üç yıllık bir eğitim süresidir. (Fidan ve Erden, 1996:215). 1999 yılında Türk toplumunun eğitim düzeyini yükseltmek ve ortaokulları daha işlevsel bir yapıya kavuşturmak için, ortaokulların ilkokullarla birleştirilmesi sonucunda ilköğretim sekiz yıla çıkarılmıştır (Fidan ve Erden, 1996:142).

İlköğretimin amacı, öğrencilerin iyi birer yurttaş olabilmeleri, toplum içinde diğer üyelerle uyum içinde yaşamaları ve yaşamlarını daha iyi sürdürmeleri için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıkları kazanmalarını, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda hayata ve bir üst öğrenime hazırlanmalarını sağlamaktır (http://www.meb.gov.tr). İlköğretimde bu amaçları gerçekleştirmek için pek çok ders okutulmaktadır. Türk Milli Eğitim sistemi içinde ilköğretimde okutulan derslerden biri de Sosyal Bilgiler dersidir.

Hem bir sosyal bilim dalı, hem de sosyal bilimlerin uygulama alanı olarak eğitimin gelişmesi ile sosyal bilimler ya da sosyal bilgiler öğretimi alanı ortaya çıkmıştır. İlköğretim ikinci kademede yer alan Sosyal Bilgiler dersi, birinci kademede Hayat Bilgisi adıyla okutulmaktadır. Orta öğretim düzeyinde ise; Tarih, Coğrafya, Psikoloji ve Sosyoloji gibi ayrı ayrı dersler olarak gerçekleştirilmektedir (Paykoç, 1991:2). Sosyal Bilgiler dersinin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için pek çok değişken vardır. Bu değişkenler; fiziki şartlar, öğretmenin yeterliliği ya da niteliği, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyi, öğrenci sayısı, kullanılan ders araç ve gereçleri, öğretmenin kullandığı öğretim yöntem ve teknikler, öğretim programları ve ders kitaplarıdır. Ders kitaplarında kullanılan görsel materyaller de bu değişkenlerden biridir.

Türkiye'de öğretimin kapsam ve hedefi müfredatlarla belirlenmektedir. Tarih öğretiminden istenilen sonucun alınabilmesi için; ilköğretimden üniversiteye kadar her öğretim basamağında okutulan tarih dersi müfredatlarının birbiriyle bağlantılı olması

gerekmektedir. İlköğretimde takip edilen Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatı, ortaöğretim tarih dersleri müfredatının alt yapısını oluşturmalıdır (Safran, 1996:19). Müfredat yapmak ve müfredat doğrultusunda ders kitabı yazmak sadece alan bilgisine sahip kişilerin yapabileceği bir iştir. Eğitim-öğretim konusunda ileri ülkeler, ders müfredatlarını ve bunlara paralel olarak ders kitaplarının yazımını, tamamen çeşitli uzmanlardan oluşan kollektif sorumluluğa sahip komisyonlara havale etmektedirler. Bu komisyonlarda çocuk psikologuna, dil uzmanına, grafikere, program geliştirme uzmanlarına, alan ile ilgili akademisyenlere, ders öğretmenlerine ve okuyacak öğrenciye yer verilmektedir (Safran, 1996:18).

Ders kitabı ise, müfredatların temel unsurlarındandır. Yazılı ve basılı gereçler grubunda yer alan ve öğrencinin öğrenme yaşantılarına kaynaklık eden çalışma gereçlerinden biridir (Alkan, 1979: 244-245). Müfredat ile öğrenci arasındaki köprünün en önemli ayağıdır. Öğretimde, öğretmenin gücünü daha iyi kullanmasına, vermek istediklerini daha sistematik vermesine; öğrencinin de öğretmenin anlattıklarını istediği zaman ve yerde, istediği tempoda tekrar etmesine imkân veren materyallerdendir. Ders kitapları, öğretme-öğrenme sürecinde özellikle planlı eğitim uygulamalarında öğrencilerin neler öğreneceğini ve öğretmenlerin ise neler öğreteceğini önemli ölçüde etkileyen bir kaynaktır (Tertemiz ve Diğerleri, 2001:1).

İlköğretim'de Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinin içeriğinde yer alan Tarih konularının öğrenilmesini sağlamak; öğrencilerin kendilerini kuşatan kültür dünyaları hakkındaki meraklarını gidermek; belli bir birikimi ve yeni araştırma metotlarını kazandırmak; dünyayı daha iyi tanıma ve toplumda sorumlu bir rol oynama imkanını sağlamak; öğrencilere medeniyetlerin farklılığı bilincini kazandırmak; onların öğrenilen fikirleri sorgulama, görecelik kavramını kavrama, eleştiri becerisini kazanma ve farklı kültürler bünyesinde evrenseli yakalama becerilerini geliştirmek gibi amaçları gerçekleştirmek için yapılması gerekenler arasında farklı öğretim yöntemlerinin ve ders araç-gereçlerinin kullanılması önemli bir yer tutmaktadır. Öğrencilerde amaçlanan

bilgi, beceri, tutum ve değerleri geliştirmede kullanılan tüm araç-gereç ve kaynaklar öğretim materyalleri kapsamına girer (Paykoç, 1991:93). Gelişen bilişim teknolojisi, yeni yaklaşımlar, ders araç-gereçlerindeki gözlenen gelişmeler ve çeşitliliğe rağmen ders kitapları hala en önemli ders aracı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, alanın uzmanlarından oluşan ekiplerin çalışmalarıyla, ders kitapları içerik ve görünüm itibariyle eğitim hedeflerine uygun hale getirilmelidir (Akbaba, 2003b:359).

Ders kitaplarında öğretimi ilginç ve etkili bir biçime dönüştürmek için görsel araçlardan yararlanılır. Ders kitaplarında kullanılan görsel araçlar şu şekilde sıralanabilir (Gökkaya ve Oruç, 2003:146-147): Resimler (gravür, portre, tablo, minyatür vb.), fotoğraflar (Aile, şehir, bina, kişi, poster, tarihi eser (bina, eşya, silah, ferman, hüsn-i hat, tezhip, tuğra vb.), savaş, sosyal görüntü (miting, düğün-cenaze merasimleri, ticari faaliyetler vb.), minyatürler, gravürler, karikatürler, haritalar (Tarihi ve Coğrafi), grafikler, zaman şeritleri, krokiler, tablolar, şemalar ve diyagramlar.

Bu liste daha da genişletilebilir. Ancak araştırma konusu gereği görsel materyallerin en etkili ve çok amaçlı kullanımına sahip olan resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatür başlıkları ele alınacaktır.

Ders kitaplarında en çok kullanılan görsel materyaller resimlerdir. Sözlerle anlatılması güç olan birçok durum, bu gereçlerle daha canlı olarak anlatılabilir. (Paykoç, 1991:104). Tarih konulu resimler, belli tarihi olayların belli zamanlarda belli kişilerce yapılan görsel tasviridir. Resimler her zaman tarihi gerçeği yansıtmayabilir. Ancak, resimsel kanıt ile öğrencinin görsel belleği gelişir ve tarihi olayları hayal etmesi kolaylaşır (Şimşek, 2003: 145). Tarih konularında kullanılabilecek resimler; belgesel resimler ve temsili resimler olmak üzere iki şekilde incelenebilir (Ata, 2002:126). Bu gereçleri gazetelerden, dergilerden, eski kitaplardan, seyahat acentelerinden, iş merkezlerinden, resmi dairelerden, kitaplıklardan, ticari yayınevi ve dağıtıcılardan elde etmek ya da öğrencilerle de hazırlamak mümkündür.

Tarih konularının öğretiminde fotoğraf kullanılması, pedagojik olduğu kadar tarih metodolojisi açısından da önemlidir. Fotoğraf yakın dönemle uğraşan tarihçilerin kullanabileceği bir tarih belgesidir. Her fotoğraf çekildiği dönemin tarihini de içinde taşımaktadır. Fotoğraf, tarihi öğrenmeye ve zihinde canlandırmaya yardımcı olur. Bir olayı, bir gelişmeyi ya da tarihi olguyu analiz edip yorumlamaya yarayan çok sayıda kaynaktan sadece biridir (Stradling, 2003:95). Tarihte işlenilen döneme ait fotoğraflar o dönem hakkında sözlerle anlatılması güç olan pek çok mesaj verirler (Köstüklü, 1999:114).

Resim ve fotoğraflar, kullanılırken, dersin amaçlarına ilişkin belli düşüncelere bağlanmaya çalışılmalıdır. Bir derste çok fazla resim ve fotoğraf kullanılmamalıdır. Öğrencilere resim ve fotoğrafların nasıl yorumlanabileceği öğretilmeli, bunların yaratıcılarının yanlılığını yansıtabileceği hatırlatılmalıdır. Bütün öğrencilerin dikkati gösterilen resim ya da fotoğraf üzerinde toplanabilmelidir. Bunun için uygun göstericilerden yararlanılmalıdır (Paykoç, 1991: 105).

Resimsel kanıt olarak nitelenebilecek tarihi olay, kişi ya da tasvirlerin Türk tarihi ve kültüründe en önemli örnekleri minyatürler ve gravürlerdir. Türk devlet geleneği içinde birebir tasvir yapmanın yasak olmasından dolayı, resimden üçüncü boyut olan derinlik çıkarılarak, minyatür adı verilen yeni bir tarz geliştirilmiştir (Şimşek, 2003: 147). Türk Dil Kurumunun sözlüğüne göre minyatür; çoğunlukla eski yazma kitaplarda görülen, ışık, gölge ve hacim duygusu yansıtmayan, küçük, renkli, resim sanatıdır (Türk Dil Kurumu, 1998: 1568). Minyatürler kendi aralarında: siyasi hayatla ilgili, sosyal hayatla ilgili, kültürel hayatla ilgili, iktisadi ve askeri hayatla ilgili olarak sınıflandırılabilir (Uluçay, 1958: 28).

Gravür ise; Osmanlının özellikle son dönemlerinde, Avrupalı seyyahların çabalarıyla oluşmuş ağaç, metal, muşamba, taş, bakır, tahta veya çelik gibi çeşitli materyal üzerine kazınarak ya da taş üzerine yağlı kalem ile işlenerek ve baskı ile elde

edilen resim ya da yazı sanatıdır (Şimşek, 2003: 148). Gravür sanatı, kazıma tekniğini içerir ve kazınan resimlerin kâğıda basılması ve çoğaltılmasıyla elde edilir. Gravür, baskı resim tekniği içinde bir bölüm oluşturmasına rağmen, bu araştırmada gravürlerle karşılaşıldığı için, genel olarak "baskı resim" kavramı değil, "gravür" kavramı kullanılmıştır.

Ders kitaplarında yer alan bir diğer bir görsel materyal ise karikatürlerdir. Basılı kaynaklarda sosyal ve siyasal karikatürler ilk olarak, XVIII. yüzyılın başlarında okuma yazma bilmeyen halka olaylar ve kamusal ilişkilerle ilgili mesajlar vermek amacıyla kullanılmıştır. Gülünçleştirme, abartma, sembol, mizah ve ironi unsurları kullanılarak yapılan karikatürler, öğrenciye belli bir dönemde insanların ne düşündüğüne ilişkin sezgiler sunması ve çoğu kez bir konuyu metin kadar etkili bir özet halinde sunması dolayısıyla Avrupa ders kitaplarında yerini almaya başlamıştır. Yorumlamayı gerektirdiği için, öğrenciye söz konusu olay, konu ya da kişilerle ilgili daha önceki bilgilerden yararlanma fırsatı vermesi bakımından da önemlidir (Stradling, 2003: 99-100).

Çalışmada resim, temsili resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatür genel olarak resim başlığı altında kullanılacaktır. Bu araştırmada İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatlarının tarih konularında resim kullanılması konusu araştırılacaktır. Tezin başlığında daha genel bir ifade olması açısından resim kelimesi ile ifade edilmiştir.

1.2 Problem Cümlesi

İlköğretim de 1.sınıftan 7. sınıfa kadar Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatlarının tarih konularında eğitim materyali olarak kullanılan resimlerin dağılımı

nedir? Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatlarının tarih konularında eğitim materyali olarak resimler nasıl kullanılmıştır? Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatlarının tarih konularında eğitim materyali olarak resimler nasıl kullanılmalıdır?

1.3 Alt Problemler

Bu genel amaca ulaşabilmek için aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Türkiye'de ilköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatlarının tarih konularında eğitim materyali olarak kullanılan resimlerin, fotoğrafların, minyatürlerin, gravürlerin ve karikatürlerin dağılımı nedir?

    1.1. Resimlerin (Temsili Resim) dağılımı nedir?
    1.2. Fotoğrafların dağılımı nedir?
    1.3. Minyatürlerin dağılımı nedir?
    1.4. Gravürlerin dağılımı nedir?
    1.5. Karikatürlerin dağılımı nedir?

2. İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatlarının tarih konularında eğitim materyali olarak resim, fotoğraf, minyatür, gravür, karikatür nasıl kullanılmıştır?

3. İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatlarının tarih konularında eğitim materyali olarak resimlerin, fotoğrafların, minyatürlerin, gravürlerin ve karikatürlerin aktif kullanımı nasıl olmalıdır?

    3.1. Resimlerin (Temsili Resim) aktif kullanımı nasıl olmalıdır?

3.2. Fotoğrafların aktif kullanımı nasıl olmalıdır?

3.3. Minyatürlerin aktif kullanımı nasıl olmalıdır?

3.4. Gravürlerin aktif kullanımı nasıl olmalıdır?

3.5. Karikatürlerin aktif kullanımı nasıl olmalıdır?

1.4 Denenceler

- ✓ Seçilen örneklem evreni temsil eder.
- ✓ Yukarıda bahsedilen alt problemler incelenen tüm kitaplar için geçerlidir.
- ✓ Sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan resimler pasiftir.
- ✓ Resimler öğrencilerin ilgisini ve merakını uyandıracak düzeyde değildir.
- ✓ Resimler baskı kalitesi ve sayfa düzeni açısından yetersizdir.
- ✓ Resimler konularla birbirini tamamlar nitelikte değildir.

1.5 Sayıtlılar

Bu araştırmanın çalışma evrenini İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturacaktır. Mart 2004 Tebliğler Dergisinde yayınlanan 2004-2005 Eğitim ve Öğretim yılında okutulacak İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tarih konuları ise bu araştırmanın örneklemini oluşturacaktır.

1.6 Sınırlılıklar

Bu araştırmanın çalışma evrenini İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturacaktır. Mart 2004 Tebliğler Dergisinde yayınlanan 2004-2005

Eğitim ve Öğretim yılında okutulacak ve tesadüfi yöntemle belirlenecek 35 adet İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tarih konuları ise bu araştırmanın örneklemini oluşturacaktır.

Bu araştırma Mart 2004 Tebliğler Dergisinde yayınlanan 2004-2005 Eğitim ve Öğretim yılında okutulacak İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tarih konularındaki resimlerin dağılımını saptama ile sınırlıdır. Bununla beraber çalışma tarama modeli ile sınırlandırılmıştır.

1.7 Tanımlar

Öğretim malzemesi: Öğrencilerde amaçlanan bilgi, beceri, tutum ve değerleri geliştirmek için kullanılan tüm araç, gereç ve kaynaklardır (Paykoç, 1991:93).

Ders kitabı: Belli bir konu alanıyla ilgili dersin öğretimi için hazırlanmış kitaplardır.

Resim: Düz bir yüzey üzerinde çizgi ve renklerle doğadan bir parçayı ya da sanatçının iç dünyasının durumunu anlatma sanatıdır (Turani, 1995:24-25).

Tablo resmi: Tahta plaka, gerilmiş bez ile kağıt üzerine yapılmış resimlere denir. Genelde duvar üzerine yapılmayan resimler tablo resmine girer (Turani, 1995:134).

Minyatür: Bir çeşit kitap resmidir. İsmini Latince “minium” denilen kırmızı renkli bir boyadan alır. Minyatürlerde bir eşyanın esas rengi ışık-gölge düşünülmeden

sürülür. Süs motifleri detayları ile aynen işlenir. Perspektif yoktur. Figürlerde kişinin önemine göre büyüklük ve küçüklük vardır (Turani, 1995:95).

Gravür: Metal bir plak üzerine asit ya da bir uçla yapılan oyma desenin, oyulan yerlere mürekkep yedirerek, bir pres yardımı ile kağıt üzerine geçirilmiş baskısıdır. Gravür bir eserin kazıma sureti ile yapılıp kağıda aktarılmış şekline ise röprodüksiyon denir (Turani, 1995:48).

Karikatür: İtalyanca "caricare" (abartmalı) sözcüğünden türetilmiştir. İnsan çehrelerinin belli karakterlerini, politik olayları ve toplum durumlarını, gülünçleştirme ya da eleştirme amacıyla, deformasyona uğratarak resimleme işidir (Turani, 1995:64).

1.8 Araştırmanın Önemi

Bilgi ve teknolojik gelişmelerin bulgularıyla eğitim meselelerine çözüm getirme ve eğitimi bilimsel bir inceleme konusu yapma 1960'lı yıllarda A.B.D' de eğitim teknolojisi diye bir bilim dalının doğmasına neden olur (Hızal, 1982:14). Eğitim teknolojisi çalışmalarındaki temel ağırlık, öğretme-öğrenme sürecinin etkililiği üzerinedir ve öğrenmenin herkes için kolay ve kaliteli duruma getirilmesini esas amaç almaktadır. "Eğitim Teknolojisi; teknolojinin ürünü olarak ortaya çıkmış olan araç ve gereç ortamının eğitim kurumlarına sokulması ve bunların öğretmenler tarafından bilgi sunmada kullanılması" olarak kabul edilmektedir. (Büyükkaragöz ve Çivi, 1996: 109).

Son dönemlerde artan bilgi birikimine ve teknolojiye ayak uydurabilmek için ders araç ve gereçlerine duyulan ihtiyaç artmıştır. Öğretim araç-gereçleri (materyali), öğretme-öğrenme sürecinin temel öğelerinden biridir. Öğretim materyalleri; öğretme-öğrenme sürecinde; öğrencilere işaret ve açıklamaların sunulması, bu işaret ve

açıklamaların tüm öğrenciler tarafından tam olarak anlaşılmasının sağlanmasıyla ilgili olarak yararlanılan araç ve gereçleri kapsar (Özçelik, 1992: 129).

Ders araç ve gereçleri hem göze hem de kulağa hitap ettikleri için öğrenmede etkilidirler. Bununla beraber öğretmenlerin ve öğrencilerin en büyük yardımcısıdır. Genel anlamda, öğretim sürecinde kullanılan araç ve gereçlerin önemi; soyut şeyleri somutlaştırır, ilgileri uyandırır, zamandan tasarruf sağlar, güvenli gözlem yapma imkanı sunar, farklı zamanlarda birbirleriyle tutarlı içeriğin sunulmasını sağlar, öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olabilir, tekrar kullanılabilir, içeriği basitleştirerek anlaşılmalarını kolaylaştırır, öğrenilen bilgilerin hatırlanma düzeyini arttırır, şeklinde sayılabilir (Yalın, 1999: 70-72).

Ders kitapları, yazılı ve basılı gereçler içinde yer alan öğrenci çalışma gereçlerindendir (Alkan,1979:216). Ders kitaplarında yer alan bilgilerin diğer kitaplara göre daha iyi örgütlenmiş olması, özetlere, dersin hedeflerine, sorulara, çalışma etkinliklerine yer verilmesi, önemli yerlerin koyu harflerle yazılarak ya da altı çizilerek belirtilmesi gerekir. Ayrıca bu materyaller resim, şema, grafik gibi görsel materyallerle zenginleştirilmelidir (Erden ve Fidan, 1996: 180-181).

Öğrenme, hatırlama ve etkili öğrenim konusunda yapılan araştırmalar, öğrenim-öğretim araç ve gereçlerinin faydaları konusunda birçok önemli sonuçları ortaya koymaktadır. Öğrenme ve hatırlama üzerine yapılan araştırmalar, görülen bir resmin, haritanın, filmin, ya da okunan bir kitabın % 15'inin hatırlanabileceğini savunmaktadır. Eğer göze ve kulağa hitap eden araçlar kullanılarak ders anlatılırsa bu oran %20'ye ulaşır. Şayet öğrenci harita, küre, duvar resmi, şema, poster, grafik ve elektronik araçları kendisi kullanarak bir konuyu anlatırsa öğrenme ve hatırlama %80 düzeyine çıkmaktadır (Köstüklü, 1999: 105).

Bugün, okulların herhangi bir kademesinde yer alan tarih konularından azami bir şekilde faydalanmak, birden çok öğretim stratejisi, teknik ve araç-gereci kullanarak sağlanabilir. Çünkü ‘‘en iyi budur’’ denilebilecek, araç-gereç, öğretim yöntem tekniği yoktur. Ancak, öğretim yöntem-teknik ve araç-gereçlerinin iyi şekilde kombine edildiği başarılı ve verimli derslerden söz edilebilir (Şimşek, 2003: 142-143). İlköğretim de Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinin Tarih konularının öğretiminde çok çeşitli öğretim materyali kullanılabilir. Ancak etkili bir kullanım için her şeyden önce genel kullanım ilkelerinin bilinmesi gerekir. Tarihin doğasından kaynaklı olarak, sözel ve soyut sembollerin kullanılması, öğretim etkinliğinin azalmasında, hatırlanma düzeyinin düşük olmasında baş faktör olarak değerlendirilebilir. Tarih konularının tüm öğretim kademelerinde, öğrenciler tarafından sıkıcı ve zor anlaşılan bir ders şeklinde algılanmasının ya da ezber dersi olarak anlaşılmasının nedeni de budur.

Tarih araştırmalarında ve tarih öğretimini soyut sembollerden kurtarabilmek için görsel materyallerden yararlanılır. Önceden kazanılan deneyim ve birikimlerin etki ettiği algılama ve dolayısıyla bireysel gerçeklik, kişinin bilinç oluşturmasında ve görsel sembollere anlam yüklemesinde önemli bir role sahiptir (Şimşek, 2003: 144). Görsellik bireysel algı ile ilişkilidir. Bireyin algıladığı aslında, nesnenin kendi varlığından çok onun oluşturduğu duyumsal verilerdir (Derman, 1991. 37).

Bu araştırma, ders kitaplarında görsel materyal olarak resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatürün kullanılması; kullanılan resimlerin, fotoğrafların, önemli bir kanıt olarak değerlendirilmesi ve bu sayede öğrencinin geçmişle birinci elden temas kurmasının sağlanması; öğretmenlerin herhangi bir konuda birtakım araç-gereçler kullanarak konuyu açıklaması olarak tarif edilen gösteri yönteminde en çok kullanılan materyallerden birinin resim ve fotoğraf olması; gözün öğrenmeye olan etkisinin çok yüksek olması ve görsel olarak öğrenen büyük insan kitlesinin varlığı; insanlığın görsel hafızasında resim, fotoğraf ve karikatürün çok önemli bir yer tutması; öğrencilerin görsel araçlarla çok yoğun olarak karşılaşmaları ve günümüzde görselliğin

bombardımanı altında olmaları; fotoğrafın gerçekliği oldukça güçlü şekilde yansıtan bir belge olarak değerlendirilmesi; tarih gibi soyut kavramlara dayalı derslerin öğretiminde araç-gereç kullanmanın kaçınılmaz olması ve bu araç-gereçler içinde temini diğerlerine göre kolay ve derse katkısı oldukça fazla olan resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatürün kullanılması ve okuma yazma öğrenmeden önce kitapların resimlerini takip eden öğrencilerin ders kitaplarına karşı geliştirecekleri tutumların belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Yapılan literatür taramasında, ilköğretim kurumlarında Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatlarının tarih konularında resim kullanılmasıyla ilgili bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Araştırma İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinin tarih konularıyla ilgili yapılan çalışmaların ilkini meydana getireceği için önemlidir. Bu araştırma; Sosyal Bilgiler dersi öğretmenleri başta olmak üzere ders kitabı seçme ve değerlendirme görevini üstlenecek öğretmenlere bir örnek oluşturması, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarını değerlendirmeye yönelik bir araştırma olması, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarını kullanan öğrencilere ve onların velilerine bilgi sağlaması, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarını hazırlayanlara bilimsel bilgi sağlaması, ders kitaplarıyla ilgili araştırma yapacak kişilere bilgi sağlaması açısından önemlidir.

Bu araştırmanın sonuçlarından tarih öğretmenleri yararlanabilir. Ayrıca ders kitabı yazarlarına katkı sağlayabilir. Bununla beraber tarih dersi müfredatı hazırlayanlara yardımcı olabilir. Bunların dışında, bu yönde yapılacak olan yeni çalışmalara yol açabilir.

II. BÖLÜM

İLGİLİ YAYINLAR VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde araştırmayla ilgili yapılan çalışmalar kısa açıklamalar ile tanıtılmış ve araştırmanın kavramsal çerçevesi ortaya konulmuştur.

2.1 İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Safran (1996) tarafından Ankara'da yapılan araştırma, öğrenci ve öğretmenlerin tarih ders kitaplarını, basım kalitesi ve içerik açısından yeterli bulmadıklarını ve ders kitaplarından duydukları rahatsızlığı ortaya koymuştur. Bu çalışmanın sonucu olarak öğretmen ve öğrencilerden alınan cevaplara göre tarih dersinin sorunları tespit edilmiştir. Araştırmanın bulgularından öğretmenlerin verdiği cevaplara göre ilk sorun tarih müfredatları, ikincisi ise müfredatlarda yapılan küçük değişikliklerde dahi tamamen yeniden yazılan ders kitaplarıdır (Safran,1996:16-17).

Yalın (1996), ders kitaplarının tasarımı ile ilgili çalışmasında, Türkiye'de genelde kitap geliştirmede dikkate alınan unsurun içerik olduğunu, ders kitaplarının bilgilerin öğrenilmesini kolaylaştıran etkileşimli bir araç olması gerektiğini savunmuştur. Bir ders kitabının öğretimsel etkililiğini: 1. kitabın okunabilirlik düzeyi, 2. kitabın içerik ve yapısı, 3. kitabın örüntü özellikleri ve 4. ilgi, isteklendirme, ön bilgi ve beceri gibi öğrenci özellikleri gibi dört temel değişkene bağlamaktadır. Öğrencilerin öğrenme, hatırlama, düşünme ve problem çözme becerilerini geliştiren ders kitapları tasarlamak, öğretme, öğrenme ve kitap tasarımı ile ilgili bilimsel araştırma bulgularının kitap tasarımına uygulanmasıyla mümkün olduğunu belirtmektedir.

Barth ve Demirtaş'a göre (1997) öğrenme, hatırlama ve etkili öğretim konusunda öğretim araç ve gereçlerinin önemi büyüktür. Harita, küre, duvar resmi, şema, poster, grafik gibi araçları kullanan öğrencinin öğrenme oranı yükselecektir.

Tarih ders kitaplarıyla ilgili yapılan bir araştırmada Aydın (1997), Türkiye'de ki tarih ders kitaplarının çoğunda fotoğraf, resim ve haritaların renk, çizim ve içerik açısından öğrencilerin ilgisini çekecek nitelikte olmadığı ve eğitsel amaca hizmet etmediğini belirlemiştir.

Dönmez 1998'de "Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi ve Ders Kitapları" üzerine yaptığı çalışmada Türkiye'de halen uygulanmakta olan 1998 Sosyal Bilgiler müfredatının amaçları ile Amerika Birleşik Devletleri New Hampshire Eyaleti Sosyal Bilgiler müfredatının amaçlarını karşılaştırıp, Sosyal Bilgiler dersinin müfredatı ve ders kitapları hakkında genel bir değerlendirmeye yer vermiştir (Dönmez, 2003).

Tarih Dersinin öğretimiyle ilgili yapılan başka bir çalışmada ise, tarihte yakınsak ve uzaksak iki tip problem olduğu, Yakınsak Tarih problemleriyle, öğrencinin öteleyerek problem çözme ve empatik problem çözme becerileri geliştirebileceği; hipotetik tarih problemleri ve çekişmeli tarih problemlerini kapsayan ıraksak tarih problemleri ile öğrencinin yaratıcılığını, akıl yürütme ve karar verme becerilerini geliştirebileceği belirtilmiştir. Tarih öğretimine problem çözme yöntemini uygulamak, tarih dersini, tarihçinin kullandığı bilimsel yöntem üzerine inşa etmek olduğu; bu şekilde öğrencilerin tarihçinin masal anlatmadığını, tarihin bilimsel verilere dayandığını, kendi yaptığı model çalışma ile keşfedebilecekleri ifade edilmiştir. Öğrenciler, tarihi tarihçilere benzer bir şekilde çalışırken; kaynak materyal kullanacak, kanıt problemlerini ele alacak ve ikincil tarihin veremeyeceği gerçeklik duygusuna sahip olacaklardır, şeklinde araştırma sonuçlanmıştır (Ata, 1998).

Ders kitaplarının görsel öğeler açısından değerlendiren çalışmasında Pektaş (2001), bu konunun oldukça ihmal edildiğini belirlemiştir. Pektaş'ın bulgularına göre; kitaplarda grafik tasarım adına tam bir karmaşa egemendir. Kalabalık sayfa tasarımları, sıkışık yazılar, son derece amatörce yapılmış durağan resimlemeler, gereksiz renk kullanımları, özellikle ilköğretim ders kitaplarında görülebilecek tasarım sorunlarından bazılarıdır (Pektaş, 2001).

Şahin ve arkadaşları (2001), "Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu" adlı çalışmalarında Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında görsel unsurlarla metnin birbirini bütünlemediği resim ve metnin farklı şeyler ifade ettiği, çizim, renk kullanımı ve baskı kalitesi açısından öğrenciye uygun olmadığını belirlemişlerdir.

Ders kitapları resim analiziyle ilgili bir başka çalışmada Ünal (2001), ders kitabında olması gereken ölçütler üzerinde durarak, kitap grafiğini tanımlamaya çalışmıştır. Çocuk kitaplarında yer alacak resimlemelerin taşımaları gereken niteliklerin altı çizilerek, resimle metin arasında gerçek bir ilişki olmazsa o resmin vasıfsız kalacağı eklenmiştir. Ders kitaplarında var olan fotoğraf, grafik, illüstrasyon gibi görsel öğeler tanımlanarak anlatım gücüne değinilmiştir.

Ata (2002), "Müzelerle ve Tarihi Mekânlarla Tarih Öğretimi, Tarih Öğretmenlerinin Müze Eğitimine ilişkin Görüşleri" adlı doktora tezinde, akademik tarihçilerin ve tarih öğretmenlerinin görsel kaynaklara yaklaşımını saptayarak, görsel kaynakların tarih öğretmeni yetiştirme programlarına yansımalarını incelemiştir. Türkiye'de ki tarih müfredatlarının ve müzeciliğin gelişimine değinerek, müzelerin, tarihi mekânların, görsel kaynakların sınırlı kullanımına dikkat çekmiştir. Türkiyedeki mevcut durumu tarihi perspektif içinde ele alarak, müzelerdeki resim, minyatür ve gravür eserlerinin envanterini ve bu kaynakların nasıl kullanılacağının örneklerini vermiştir. Resimsel kanıta dayalı tarih öğretimin nasıl yapılması gerektiği üstünde durmuştur.

Ders kitaplarında resim konusunda Gürol'un (2002), yaptığı "İlköğretim 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bulunan Resimlerin Çocuğun Eğitimine Etkileri" adlı Yüksek Lisans Araştırmasında, İlköğretim 1. Sınıf Hayat Bilgisi ders kitapları incelenerek, karşılaştırılmış ve elde edilen veriler üzerinde çalışma tamamlanmıştır. Eğitimin vazgeçilmez öğelerinden olan ders kitaplarının bilimsel yöntemlerle hazırlanması gerektiği, İlköğretim 1. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarının okul yıllarının başlangıcında öğrenciyi çevresiyle yakınlaştırıcı, onu sorumlu bir birey olarak geleceğe hazırlayıcı bir işlevi üstlenmesi, çocuğun gerçek anlamda tanıştığı ilk kitap olma özelliğini taşıdığı, amacın çocuğa kitabı sevdirmek olduğu, alanında uzman ressam ve grafikerlerin tasarımıyla resimlenen bir kitabın çocuğun ilgisini artırdığı belirtilmiştir.

Emiroğlu (2002)'nun yaptığı araştırmanın amacı, ders kitabının içeriği ve içeriğin işlenişi, dil ve anlatım, yardımcı unsurlar, kelime ve kavramlar ile görsel açıdan sahip olduğu özellikleri tespit etmektir. Çalışmanın sonuçlarına göre; Ders kitabı fizikî özellikler açısından öğretmenler tarafından boyutu, ağırlığı, yazı karakteri ve puntosu itibariyle öğrenci seviyesinde görülmüş ve sayfa düzeni, metin ağırlıklı olarak değerlendirilmiştir. Genel olarak öğretmenlerin ders kitabını "kısmen" yeterli kabul ettiği sonucuna ulaşmıştır.

"Orta Öğretim Tarih Ders Kitaplarındaki Haritaların Metinle İlişkisi" adlı Yüksek Lisans Araştırmasında, haritaların konu metniyle uyumlu olmadığı, metinlerde geçen birçok kavramın haritada bulunmadığı, haritaların metni yansıtmadığı sonucuna varılmıştır. Birçok konu tek bir haritaya sığdırılmaya çalışıldığından dolayı konunun anlaşılmasının zorlaşması, birbirini tamamlayan haritalara ders kitaplarında rastlanmadığı, öğrencilerin aradıkları bilgiyi ders kitaplarında bulamadıkları, haritaların öğrencilerin ilgisini çekecek düzeyde olmadığı, tarih ders kitaplarının yazı, baskı kalitesi ve renk uyumu açısından teknolojiyi yansıtmadığı, yazılan kitapların çoğunun Milli Eğitim Bakanlığının belirlediği esaslara uygun olmadığı araştırmanın sonuçlarına eklenmiştir (Kuşoğlu, 2003).

Hali (2003), İlköğretim 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi Kurtuluş Savaşı Ünitesi, Savaş Dönemi konularında yapmış olduğu dört haftalık uygulama sonucunda, bu derste fotoğraf ve resim kullanılan ve kullanılmayan sınıfların erişi ortalamalarında arasında anlamlı bir fark bulmuştur.

Gökkaya ve Oruç fotoğraf üzerine bir çalışma yaparak, öğrenme stillerinin görsel öğrenenleri, görsel materyalin işlevi, fotoğrafın tarihçesi, fotoğrafı okumak, ders kitaplarındaki fotoğraflardan nasıl yararlanılıp, hangi soruların sorulacağı gibi konuları incelemişlerdir. Ders kitabında kullanılan görsel materyallerin nicelik olarak fazla, nitelik olarak noksan olduklarını, bu materyallerin ders kitaplarında gelişigüzel bir şekilde kullanıldığını belirlemişleridir. Baskı kalitesi, renklendirmeleri gibi özelliklerde oldukça yetersiz olan bu materyallerin konuya uygunluk düzeylerini oldukça düşük olarak tespit etmişlerdir (Gökkaya ve Oruç, 2003).

Okan 2004'te yaptığı bir çalışmayla ilköğretim Sosyal Bilgiler derslerinde görsel materyal kullanımı ile coğrafya konularının eğitim ve öğretimi üzerinde durmuştur. Makalesinde, görsel materyalleri sıralayarak bunların coğrafya konularının öğretiminde kullanımını örneklerle ortaya koymuştur. Buna ilaveten bir görsel materyal grubunun (fotoğrafların) sorularla çözümlenmesi üzerine örnek çalışma yaparak bunların öğretme-öğrenme sürecine katkısı üzerine saptamalarda bulunmuştur (Okan, 2004).

2004 yılında Alpan, yaptığı çalışmada Görsel Okuryazarlık Kuramı temel alarak 48 ilke belirlemiştir. Alpan, ders kitaplarında yer alan görsel öğelerin, "görsellere yer verdim" kaygısıyla gerçekleştirilmekte olduğunu, üstelik bu kaygıyla gerçekleştirilen görsel öğelerin nitelik dışında nicelik açısından da yeterli olmadığını savunmaktadır (Alpan,2004).

2.2 KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu alt bölümde; İlköğretimde okutulmakta olan dersler arasında yer alan Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Derslerinin Tarih konularının Öğretimi; Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatı; Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinin öğretiminde kullanılan araç ve gereçler; öğretim materyali olarak kullanılan ders kitabı; ders kitaplarında görsel materyal kullanımı; ders kitaplarında görsel materyal olarak kullanılan resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatürün eğitimsel özellikleri incelenecektir.

2.2.1 Öğrenme ve Bilişsel Gelişim Dönemleri

Bireyin çevresiyle etkileşim kurması sonucu oluşan ve bireyde davranış değişikliği meydana getiren süreç "öğrenme" olarak tanımlanmaktadır (Fidan ve Erden, 1996:20). Dıştan alınan uyarımların algılanması, önceki bilgilerle karşılaştırılması, yeni bilgilerin oluşturulması, elde edilen bilgilerin bellenmesi, hatırlanması ile zihinsel ürünlerin kalite ve mantık yönünden değerlendirilmesi yani öğrenme, biliş kapsamına giren zihinsel süreçlerle ilgili faaliyetlerdir (Bruner, 1969'dan Aktaran: Fidan ve Erden, 1996:167). Bu bakış açısı içinde çağdaş bilim kuramlarının temelini "Geştalt psikolojisi" oluşturur. Öğrenmenin bilişsel yönü üzerinde çalışan Geştalt psikologlarına göre, İnsanlar duyu organlarına gelen uyarıcılardan bazılarını seçerler ve bunları daha önce sahip oldukları bilgilerle eşleştirip anlam vermeye çalışırlar. Bu sürecin gerçekleşmesiyle öğrenme meydana gelir (Fidan ve Erden, 1996:167).

1950'li yılların ikinci yarısında ABD'de B.S. Bloom, D.R. Krathwohl gibi eğitimciler öğrenmeyi üç ana grup halinde sınıflandırmışlardır (Hesapçıoğlu, 1994:71-73, Paykoç, 1991:100-101, Yalın: 1999:14-15, Küçükahmet, 2003:3-4).

1. Bilgiyi tanıma, hatırlama, onun üzerine akıl yürütme, kavramlar, genellemeler, kuramlar ve bunları denetleme gibi süreçlerde kendini gösteren yeterliliklerden oluşan bilişsel (cognitive) alan,
2. İlgi, tutum ve özkavramı gibi adlarla anılan duygu ve eğilimlerden oluşan duyuşsal (affective) alan,
3. Organların tek tek ve toplu hareketleriyle ilgili becerilerden oluşan devinimsel (psiko-motor) alan.

Bireyin çevresindeki dünyayı anlamasını ve öğrenmesini sağlayan, aktif zihinsel faaliyetlerdeki gelişime bilişsel gelişim adı verilir. Bilişsel gelişim; bebeklikten yetişkinliğe kadar, bireyin çevreyi, dünyayı anlama yollarının daha karmaşık ve etkili hale gelmesi sürecidir. Piaget, Bruner ve Vygotsky, çocuğun çevresindeki dünyayı, değişik yaşlarda nasıl ve niçin böyle gördüğünü ve algıladığını belirlemeye çalışmışlardır (Senemoğlu, 1997:39).

Piaget, insan zihninin gelişmesinin kişinin çevre ile etkileşimine bağlı olduğunu ileri sürmüş, fakat olgunlaşma süreçlerini ayrı dönemler halinde vermiştir. Piaget' nin zihinsel gelişmede tanımladığı dört dönem sırayla şunlardır: 1) duygusal-hareket; 2) işlemler öncesi; 3) somut işlemler; 4) soyut işlemler. Bu dönemler genellikle yaşlarla belirlenmiştir (Fidan ve Erden, 1996:145). Piaget, zihinsel gelişimi dönemlere ayırmış olmasına rağmen düşünmenin gelişiminin sürekli olduğunu belirtmiştir. Önemli olan, dönemlerin erişildiği yaş değil, dönemlerin sırasıdır. Bir dönemden diğerine geçiş yavaştır. Çocukların kendi kendilerine deneyimleri çoğaldıkça ve zenginleştikçe zihinsel gelişme de hızlanacaktır (Fidan ve Erden, 1996:146, Duman ve Çakmak, 2003:22).

Duyusal-Hareket Dönemi'nde (0-2 yaş), çocukların bilgileri duyu organları ve vücut hareketleri ile elde edilenlerle sınırlıdır. Çocuklar öncelikle, nesne ve olayları zihinsel olarak sembolleştirir, resmeder. Bu duruma "düşünmenin başlangıcı" adı

verilir. Düşüncenin başlangıcı olarak nesnelerin zihinde sembolleştirilmesi bilişsel gelişimde önemli bir adımdır. İşlemler Öncesi Dönem'de (2-7 yaş), çocuklar nesnelerin belirgin görüntülerine göre düşünürler. Somut İşlemler Dönemi'nin (7-11 yaş) çocukları yaparak, yaşayarak duyu organlarını kullanarak öğrenirler. Soyut İşlemler Dönemi'nde (11-15 yaş), çocuklar, mantıksal düşünme yönünden yetişkinlere erişirler. Bilimsel düşünme; hipotez kurma ve hipotezleri deneme yoluyla gelişir. Çocuklarda kendileri için bir hayat felsefesi geliştirme, gerçek ile olması muhtemel olayları birlikte düşünme ve tasarım kurma gibi zihinsel faaliyetler gözlenir (Fidan ve Erden, 1996:146-148, Senemoğlu, 1997:46-57).

Bilişsel gelişim üzerine başka bir çalışma yapan Bruner bilginin anlaşılmasını; fiziksel deneyime ve duyulara dayalı olarak canlandırma/rol yapma ya da yaparak yaşayarak öğrenme (enactive), bir yeri ziyaret etme veya araç gereç kullanma gibi); deneyimlerin özünü resmetme (iconic), resimler, haritalar, şemalar, modeller, fotoğraflar gibi ve kavramları sembollerde veya dilde organize etme (symbolic), kavramları yazarak ya da sözle ifade etme, şeklinde üç önemli süreç olarak tanımlar (Dilek, 2000:53, Duman ve Çakmak,2003:23, Senemoğlu, 1997:61-62).

Bilişsel öğrenme kuramcılarından olan R.M. Gagne'nin öğrenme modeline göre ise, öğrenim sürecinde yer alması gereken uyarıcı materyalleri kullanılması gerektiğine dikkat çekilmektedir (Duman ve Çakmak, 2003:24). Materyal kullanımını başka bir açıdan dile getiren D. Ausubel'e göre, insanlar için bilgi kazanımı buluş yolundan çok alma yoluyla oluşmaktadır. Bu kurama göre bireyler bilgilerini kendilerine sunulan kavramlar, ilkeler v.b. yolla artırdıklarından; öğrencilere sunulan materyal ne kadar düzenli ve amaca uygun olursa, öğrencilerin öğrenmeleri de o kadar iyi olmaktadır (Duman ve Çakmak, 2003:24). Öğrenmenin en iyi şekilde gerçekleşebilmesinde bireylerin öğrenme stilleri de önemli bir yer tutmaktadır.

2.2.1.1 Öğrenme Stilleri

Öğrenme stili öğrenenin duyarak mı, konuşarak mı, yaparak-yaşayarak mı yoksa bunların birleşmesiyle mi daha iyi öğrendiğine yönelik yaklaşımlardır. Dunn'a göre öğrenme stili öğrencilerin; gürültü, aydınlatma, oturma düzeni, hareket ve gruplama ile ilgili gereksinimlerine göre düzenlenmesidir (Açıkgöz,1998:52, Boydak, 2001:3). Keefe'ye göre öğrenme stili "bir öğrencinin nasıl öğrendiği ve nasıl öğrenmekten hoşlandığı" ile ilgilidir. Kısaca, öğrenme stilinin kişinin nasıl öğrendiğini etkileyen yollar olduğunu söylenebilir (Aktaran: Açıkgöz, 1998:52). Öğrenme stilleri "Öğrenmeyi öğrenme" nin, temel basamaklarından biridir. Öğrenme stilleri, görsel, işitsel ve dokunsal (kinestetik) olarak üç temel öğeye ayrılır (Açıkgöz, 1998:58, www.egitim.aku.edu.tr/ogrenstil.doc).

Görsel öğrenme stiline sahip olan öğrencilerin dersi tam olarak anlayabilmeleri için görsel malzemeler ile desteklenmesi gerekir. Bu stildeki öğrenciler, Tablo, çizelge, hesap, şema, fotoğraf, resim, karikatür vb. görsel araçlardan kolay öğrenirler ve bu araçlardan öğrendiklerini kolay kolay unutmazlar. Genellikle gördükleri şeyleri görüntü olarak belleğe kaydeder ve görüntü olarak hatırlarlar. Resimli kitapları ya da resim yapmayı severler. Renkleri küçük yaşta ayırt edebilirler. Bu öğrenme stiline göre öğrencilere; bilgisayar grafiklerini, görsel yap-bozları, posterleri, grafikleri, şemaları, karikatürleri, ilân panolarını inceleme ve çizme fırsatı, sessiz okuma fırsatı, resimli romanların tavsiye edilmesi, yazılı posterler sunumu gibi öğrenme ortamları sağlanmalıdır (Boydak, 2001:11-20).

İşitsel öğrenme stiline sahip olanlar işittiklerini daha iyi anlarlar. Daha çok konuşarak, tartışarak öğrenirler. Bilgi alırken dinlemeyi, okumaya tercih ederler. Olay ve kavramları, öğretmenlerinin anlatması ile daha iyi anlarlar. Bu öğrenme stiline göre öğrencilere; Konuşma, mülâkat yapma, panele katılma, soru sorma ve cevap verme, sözlü rapor verme, seslendirme, yüksek sesle okuma, masal ve kitap kasetlerini

dinleme, olay ve öyküler hakkında sohbet etme gibi öğrenme ortamları sağlanmalıdır (Boydak, 2001:21-28).

Dokunsal (kinestetik) öğrenme stili grubuna giren öğrenciler, diğer iki stile göre verilen derslerden istenildiği ölçüde katkı sağlayamazlar. Bunların öğrenme stillerine uygun olarak mutlaka yaparak-yaşayarak öğrenme denilen yöntemle öğrenmeleri gerekir. Dokunma ve dokunulmayı severler. Dünyaya vücutlarıyla hissederler ve dünyayı anlamak için tüm vücutlarını kullanırlar (Boydak, 2001:29-42). Bu öğrenme stiline göre öğrencilere; Oyun oynama, eşyaları yapıp bozma, model inşa etme, deney kurma, rol yapma, şeklini alma, hoplama, koşma, karalama, eskiz yapma, kabartma yazıları ve haritaları inceleme, iz sürme, oyun kurallarını okuyup oynama, talimat okuyup inşa etme ya da bir eylem gerçekleştirme gibi öğrenme ortamları sağlanmalıdır.

Öğrenme sitilleri bakımından insanları görsel, işitsel, dokunsal olarak üç grupta toplayan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birini yapan Grinder'e göre her 30 kişiden 22'si (%73) bu üç özelliğin ikisine, bazen de üçüne sahiptir (Boydak, 2001:9). Her insan bu öğrenme stillerinden biri ağırlıklı olmak üzere, ikisine hatta üçüne birden farklı derecelerde sahip olabilir (Boydak, 2001:9-10). Bu düşünce çoklu zeki kavramını ortaya çıkarmıştır.

2.2.1.2 Çoklu Zeka

Son yıllarda beyin ve zekâ konusunda yapılan çalışmalar, öğrenme-öğretme süresince kullanılmak üzere "Çoklu Zekâ Kuramı"nı oluşturmuştur. Bu kuram Howard Gardner (1983) tarafından ortaya atılmış olup, zekânın çok boyutlu olduğu teması üzerinde odaklanmıştır. Gardner, bireylerin farklı zeka kapasitelerine ve türlerine sahip oldukları temasından hareketle ileri sürdüğü çoklu zeka kuramında dokuz zeka türünden bahsetmektedir (Duman ve Çakmak,2003:25).

Farklı zekâ alanlarına göre öğrenciler; sözel/dilbilimsel, mantıksal/matematiksel, görsel/uzaysal, müziksel/ritmik, bedensel/kinestetik, sosyal/bireyler arası, içsel/kişisel, doğacı olarak gruplanabilirler. Çocuklar bu gruplardan birinin özelliklerini yansıtabildikleri gibi birden fazlasının özelliklerini de yansıtabilirler (Boydak, 2001: 105-107).

2.2.2 Bilişsel Gelişim ve Tarih Öğretimi

Bu çalışma, İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatlarının tarih konularını kapsadığı için öncelikle bilişsel gelişim evreleri içinde tarih öğretimi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Tarih düşüncesi ve bilişsel gelişimi üzerine ilk defa araştırma yapan R. N. Halam, Piaget'in çalışmalarını, tarih öğretimine taşıyarak, öğrencilerin soyut işlemler evresine 16.2-16.6 yaşlarında ulaştığını belirler. Soyut kavramlarla dolu olan tarihin belli yaş altında çocuklara öğretilmemesi gerektiği yönünde fikir ileri süren Roy Hallam'ın bu düşüncesi, David Elkind tarafından da desteklenir. Elkind, ilkokul çağındaki çocukların sosyal bilgilerde olgular ile teorileri ayırmada ve somut düşünce oluşturmada yeteneksizliklerini göstermeye çalışır (Aktaran: Dilek, 2000:50).

Sebep ve sonuçları ile birlikte ele alınacak bir tarih dersi Rousseau'ya göre de, çocukluk dönemi için uygun değildir. Çünkü tarih, görünen olay ve olguların ötesindedir (Ata, 2003). Rousseau; kral, imparatorluk, savaş, fetih, ihtilâl, kanun gibi terimlerin çocuklarda açık ve seçik düşünceler oluşturmadığına dikkat çekerek, tarih öğretimi için en uygun dönemi, 15 yaş sonrası olarak belirler. Bazı eğitimcilere göre 11-13 yaşları, çocukların kahramanlara özenme dönemidir. Bundan dolayı bu yaş grubuna yapılacak tarih eğitiminin, tarihi şahsiyetlerin biyografilerine dayanarak yapılması gerektiğini savunmaktadırlar (Ata, 2003).

XIX. yüzyıldan beri tarihten, ulusal ve politik bir kimlik oluşturmak amacıyla yararlanan ulus-devletler, zorunlu eğitimin 15 yaşında bittiği olgusunu göz önüne alarak, çocuğa tarihi öğretme yaşının 15 ve sonrası olması gerektiğine ilişkin Rousseau'nun görüşünü kabul etmediler (Ata, 2003). Ancak, zorunlu eğitim dönemini kapsayan ilköğretim 6, 7, 8 de öğrenciler, 16 yaşının altında oldukları için somut işlem aşamasındadırlar. De Silva, düşüncenin tanımlayıcı modelden açıklayıcı modele geçişinin on bir ila on dört yaşları arasında gerçekleştiğini belirtirken; Steele, tarihte soyut düşünmenin diğer derslere nazaran daha geç oluştuğunu ifade etmiştir (Aktaran: Dilek, 2000:51). Schemilt, tarihî kavramların hem soyut hem de somut bir şekilde öğretilebileceğini belirtmiştir. Lee ve diğerlerinin, yaptıkları çalışmalar, yedi yaşındaki bazı çocukların on dört yaşındaki bazı çocuklardan tarihî konular hakkında düşüncelerini ifade etmede çok daha iyi olduklarını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemdeki öğrenciler için tarih disiplini, çocukların düzeyine indirgenerek somutlaştırılmaya çalışılır. Bununla birlikte, tarih düşüncesinin gelişimi; tarih bilgisi, uygun ders materyallerinin kullanılması ve öğretim teknikleri ile de doğrudan ilişkilidir (Aktaran: Dilek, 2000:52).

Bruner'e göre, her tür konu, eğer uygun şekilde sunulursa, her çocuğa anlatılabilir. Ham veri üzerinde çalışan öğrenci kanıtı değerlendirir, olasılıkları ölçer, sonuçları çıkarır (Ata, 1998). Tarih derslerinde öğrencilere sorulan soruların veya verilen materyallerin onları bir yöne doğru itmesi veya herkesin "öğretmenin istediği tarihi gerçeğe ulaşması" gibi bir şey söz konusu değildir. Asıl olan, bu süreçlerin yaşanarak tarih derslerinde de sorgulama, hüküm verme gibi temel becerilerin kazanılması yoluyla belirsizlik ve olasılık faktörlerinin hesaba katılmasıdır. Bu bağlamda, tarihî bir resmin veya belgenin analizinin yapılması, kavramsal anlamayı pekiştirmek için tartışma ortamlarının yaratılması ve -elde edilmesi gereken sonuçtan çok- öğrenme sürecine önem verilmesi öğrencilerde tarih düşüncesinin gelişimini önemli ölçüde etkileyecektir (Aktaran: Dilek, 2000:53).

Kısaca somut öncesi, somut ve soyut işlem evreleri olarak adlandırılan düşünce süreçlerinin, tarih konuları söz konusu olunca öğrencilerin tarih düşüncesini açıklamakta yetersiz kaldığı tespit edilmiştir (Aktaran: Dilek, 2000:54). Buna rağmen eğitimin bütün basamaklarında tarih öğretimi ile karşılaşılmaktadır. Sorun, Kuzey Amerika'da ilköğretimde Sosyal Bilgiler dersini müfredata almakla çözülmüş, böylece Sosyal Bilgiler bir ders olarak ortaya çıkmıştır (Ata, 1998). Bundan dolayı bir sonraki bölümde tarih öğretimi ile birlikte ilköğretimde tarih konularının yer aldığı Sosyal Bilgiler ve Hayat Bilgisi öğretimi incelenecektir.

2.2.2.1 Tarih Öğretimi

Tarih, en basit ifadeyle, "geçmişin bilimi" olarak tarif edilir. Tarihi, Fransız Annales Okulu kurucularından Marc Bloch, "zaman içinde insanların ilmi"; Amerikalı tarihçi Turner ise "geçmişin bize ulaşan, günümüzde ortaya çıkan tenkitçi ve yorumcu bir anlayışla incelenen kalıntılar" şeklinde tanımlarlarken; E.H. Carr, "tarihçi ile olaylar arasında devamlı bir etkileşim, geçmişle günümüz arasında bitmeyen bir diyalog"; Lucien Febvre, "geçmiş ve bugünün incelenmesi"; Fernand Braudel ise, "bütün tarihlerin toplamı, geçmiş, hal ve gelecekteki mesleki kabiliyet ve bakış açılarının bir araya gelmesi" olarak tanımlamışlardır (Kütükoğlu, 1991:1-2). Tarih, geçmişteki olayları; yer, zaman ve failleri göstererek kaynaklara dayalı olarak sebep-sonuç ilişkisi içinde inceleyen objektif bir bilim dalıdır. (Köstüklü, 1999:14). Tarihi olaylar özellikleri itibariyle sürekli bir oluş ve hareketlilik içindedir.

Tarih adı verilen akademik disiplin, aynı zamanda okullarda "tarih" diye adlandırılan bir derstir. Tarih dersi vasıtasıyla, geçmiş ile ilgili bir takım bilgi veya inançların geleneksel olarak çocuklara aşılanmasının üç önemli nedeni vardır. Bunlar (Safran, 1997:28); Miras olarak tarih, Ahlaki eğitim için tarih, Günümüz dünyasını anlamak için tarih'tir.

Tarih öğretiminde üç temel amaç vardır: öğrenciye, geçmiş hakkında bilmesi gereken oranda ve çerçevede, geleneğe dayalı bilgiler vermek; çocuğa ve gence, içinde yaşadığı toplumun "bugün"den ibaret olmadığını, uzun bir geçmişten geldiğini ve devam edeceğini hissettirmek; toplumun erdemlerini, sanat yeteneklerini kavratmak; yeni bilgileri temel bilgilerle buluşturup özümsemesine yardımcı olmaktır. Bu bağlamda, tarih ders kitaplarının özendirici olması; içeriğini ise a)sosyal olayların, b)güzel sanatlar ve kültürün, c)bilimler tarihinin, ç)savaş ve barış ilkelerinin oluşturması istenir (Sakaoğlu, 1998:144).

İnsan ve toplumun gelişmesinde, kalkınmasında tarih biliminin önemli bir sorumluluğu bulunmaktadır. Nichol (1991:3-4, Çev: Safran)'e göre "Tarih Niçin Öğretilir?" sorusunun belli başlı cevapları şu şekildedir:

- Tarih bilimi kültürel mirasın en önemli parçasıdır.
- Tarih karşılaştırma, çözümleme, sentez ve öteleme gibi eğitimsel becerileri geniş oranda geliştirir.
- Tarihçi, her öğrencinin bilmesi gereken önemli fikir ve kavramların tam bilincindedir.
- Tarih geniş bir literatürü içerir.
- Tarih, dünya vatandaşlığı için, eğitimde hayati bir unsurdur.
- Tarih, okul ahlakına katkıda bulunur.
- Tarih, yerel konumun gelişimini anlamaya yardım eder.
- Tarih, tarih bölümlerinin işsiz öğrenci ve mezunlarına iş temin eder.
- Tarih, geçerli bir disiplindir – her çocuğun denemesi gereken tek araştırma metodudur.
- Tarih, öğrencilere yaşama uyum sağlamaya yardım eder.
- Tarih dilin kullanım ve edinimine yardım eder.

- Tarih, empatiyi besler ki bu, diğer insanların nasıl düşündüklerini ve hissettiklerini ve toplum içindeki konumlarını ve rollerini anlayabilme yeteneğidir.
- Tarih öğrencileri iyi birer vatandaş ve milletin sadık taraftarları yapar.
- Tarih, değerli bir boş zaman etkinliğidir.
- Tarih, toplumu kaynaştırır.

İlköğretimden yükseköğretimin sonuna kadar bütün eğitim basamaklarındaki eğitim programlarında yer verilen tarih öğretiminin başlıca yararları şöyle sıralanabilir (Paykoç, 1991:29-30, Yavuz, 2001:52):

- Tarihi öğrenme, bireyin insanlık tarihinde köklerini aramasına ve geçmişle gelecek arasında bir süreklilik içinde kendini göstermesine yardımcı olur.
- Tarihi inceleme, öğrencide insanın doğası ile ilgili geniş bir görüş açısı geliştirmesini sağlar.
- Tarihi inceleme, bireyin, dünya görüşü ve uluslar arası anlayış geliştirmesine katkı sağlar.
- Tarih öğretimi geçmişte insanlarca yapılan hataları görmeyi sağlar.
- Tarihi inceleme, çağdaş, sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların nedenlerini araştırmayı ve anlamayı sağlar.
- Tarih öğretimi, sosyal bilimler alanının öğretiminde önemli bir rol oynar.
- Tarih öğretimi ile öğrenciler uygarlığın yararlarını anlayıp değerlendirebilirler.
- Tarihi inceleme ile öğrenciler, birçok büyük yazınsal eseri de tanıma olanağı bulurlar.
- Tarihi inceleme ile öğrenciler insanlığın elde ettiği başarılarla tanışırlar.
- Öğrenciler, geçmişte ortaya çıkmış olan büyük düşüncelerin bugün uygulanışını gözleyebilirler.
- Tarih, insanlığın kendini anlatmasını sağladığı için anlamlı ve yararlıdır.

- Tarih, inançları ve değerleri inceleyebilmek için çok iyi bir kaynaktır.
- Kronoloji, insan davranışlarını ve toplumu incelemede düzenleyici bir role sahiptir.
- Tarih insana entelektüel bir mutluluk olanağı sağlar.
- Tarih öğretimi, öğrencilerin gelişimini ilerletir.

2.2.3 Müfredatlar

Eğitimin bütün basamaklarında görülen tarih öğretimi belli bir müfredat çerçevesinde yürütülmektedir. Okulların amaçlarına bağlı, onun düşünüş, duyuş ve davranışlarını etkileyebilecek nitelikte tarihi gelişimi itibariyle insanlığın sahip olduğu bilgi ve tecrübelerin, bir plan ve düzene bağlı şekilde öğrencilere kazandırılması maksadıyla düzenlenmiş belgeye "müfredat" denir (Aktaran: Hesapçıoğlu, 1994:74). Müfredat, herhangi bir okulun ayrı ayrı sınıflarında bir ders senesi içinde hangi derslerin, haftada kaçar saatle ve hangi amaçlara göre okutulacağını ve bu derslerden hangi konuların (ünitelerin) işleneceğini gösteren belgedir (Aktaran: Hesapçıoğlu, 1994:75).

Müfredatlar ulaşılacak amaçları, bu amaçlara ulaşabilmek için seçilecek ve belli ilkelere göre düzenlenecek içeriği, uygulanacak yöntemleri, destekleyici araç-gereçleri, amaçlara ne kadar ulaşılabildiğini gösteren değerlendirme ölçütlerini kapsamaktadır (Gözütok, 2003,44). Çünkü öğretmen eğitiminden, ders kitabına, sınıf yönetiminden uygulanacak öğretim yöntemine ve ne tür bir insan tipi yetiştirmek istendiği sorularının cevabına kadar bütün problemlerin cevabını uygulanan müfredatlarda bulmak mümkündür (Akbaba, 2005:17).

Eğitime ilişkin müfredat kavramının kullanımında bir birlik yoktur. Müfredat programı, öğretim programı, ders programı, okul programı, öğretme ve öğrenme

programı, yetişek, eğitim programı gibi kavramlar birbirlerinin yerine kullanılmaktadır (Hesapçıoğlu, 1994:74). Uygulanmakta olan müfredatlar felsefî bakımdan öğrenciyi merkeze alan, karar verme ve problem çözme becerilerini geliştirmeyi amaçlayan bir yapıda olmasına rağmen çok yüklü içerikleri ile söz konusu becerilerin geliştirilmesine imkân vermemiş; aksine ilköğretim okullarında ezberci bir sosyal bilgiler öğretim uygulamasının gelenekselleşmesine yol açmıştır (Otluoğlu-Öztürk: 2002).

2.2.3.1 İlköğretim Tarih Müfredatı

İlköğretim düzeyinde tarih müfredatının gündeme gelişi ise II. Abdülhamit dönemindedir. 1891'de ise Mekâtib-i İptidaiye için yeni bir müfredata gereksinim duyulduğunda, köy okullarında tarih ve coğrafya okutulmasına ihtiyaç bulunmadığı kararı verilerek; şehir okullarında tarihe gerek olup olmadığı ise daha bir süre tartışılır ve II. Abdülhamit'in kurduğu bir komisyonla 21 Temmuz 1904'te kaldırılır (Sakaoğlu, 1998:144).

İlkokullar için tarihin yeniden gündeme gelişi II. Meşrutiyet'in ilanından sonradır. Üç sınıflı iptidailerin (ilkokulların) 3. sınıflarına konan haftada 2 saatlik "Muhtasar Tarih-i Osmanî" ile Osmanlı padişahlarının ayrı ayrı anlatılmasına yeniden başlanır. Bu kitapçık 1913–1914 öğretim yılında yerini, İttihat ve Terakki propagandasını da içeren bir kitaba ve müfredata bırakır. Cumhuriyetin ilk birkaç yılında ilkokul 4. ve 5. Sınıflarına Yeni Çağ ve Yakınçağ Avrupa tarihleri konularak, İslam tarihi çıkarılır. Osmanlı tarihine ise "yergi" için yer verilir. Bu çerçeve 1926 müfredatı ile de değişmemiştir.

1929'da kabul edilen İlk Mektepler Talimatnamesi'nin "tedris" bölümünde, "Türkçe, Tarih, Coğrafya ve Yurt bilgisi derslerinde çocuklara milliyet ve vatan

terbiyesi verilmesi" istenir (Sakaoğlu, 1998:145). 1936 müfredatı 1948'e kadar yürürlükte kalır (Sakaoğlu, 1998:146). İlkokul ikinci devredeki tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi derslerine ait konular 1962 İlkokul Müfredatı ile "Toplum ve Ülke İncelemeleri" dersi adı altında toplanır. 1968 müfredatı ile tarih dersi bağımsızlığını yitirerek, Coğrafya ve Yurt Bilgisi konuları ile "Sosyal Bilgiler" dersi içinde harmanlanır. Sonraki tarihlerde yapılan müfredat değişikliklerine rağmen bu durum bugüne kadar değişmemiştir (Sakaoğlu, 1998:147).

2.2.3.2 Hayat Bilgisi Öğretimi ve Müfredatları

Tarih öğretimi, sosyal bilimler ve sosyal bilgiler öğretiminden bağımsız olmayan bir alandır. Bu nedenle, tarih öğretimi alanı, ilköğretim basamağındaki Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri ve ortaöğretim basamağındaki Coğrafya, Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji gibi sosyal bilim dersleri ile süreklilik ve bütünlük içindedir (Paykoç, 1991:8).

Sosyal bilgiler eğitiminin temeli anaokulu dahil, ilköğretimin ilk basmağında (7-9 yaşları) hayat bilgisi öğretimi ile atılır. Hayat bilgisi bir merkez dersidir. Ünitelerinde kaynaştırılmış olarak tarih, coğrafya, vatandaşlık bilgisi vb. diğer sosyal bilimlerin temel taşlarını içeren, ön bilgiler verilir.

Hayat Bilgisi dersi, İlköğretim 1., 2. ve 3. sınıflarında mihver ders olarak yer almakta ve haftada 5 saat okutulmaktadır. Temeldeki amacı, Milli Eğitimin de en önemli amaçları arasında yer alan, çocukları iyi insan, iyi vatandaş, Atatürk ilke ve inkılaplarını kavrayan, geliştiren ve vatanını milletini seven bireyler olarak yetişmelerine katkıda bulunmaktır (Özdemir, 2003:248). Bu amaç çerçevesinde, Hayat Bilgisi derslerinde, oluşturulacak olan konu ve ünitelerde yer alan resmi bayramların,

belirli tarihi günlerin anlamları, tarihi içerikleri, o tarihi içeriklerdeki olayların gerçekçi anlatım ve yorumları, yaşanmış umut ve coşku dolu günler, belgelenmiş resimler ve çeşitli görsel araçlarla desteklenerek yayınlanmalıdır (Topses, 2001:11). Tarihi gerçekleri doğru algılamak, tarihi olayların, toplumların yaşamındaki önem ve değerini çocuğa algılatmak, tarih bilincinin yerleşmesinde ve kalıcı kılınmasında önemli rol oynar.

İlköğretimin bu döneminde çocuklar yaşamı bir bütün olarak algılarlar. Onlar için genelde tek tek olay ve olgular yoktur. Bu nedenden dolayı, bu dönemde Türk Eğitim sisteminde dersler sosyal ve fen bilgisi olarak ayrılmamış, hem bunların, hem de sanat, çağdaş düşünce ve değerlerin bir bileşkesi olan hayat bilgisi dersi düzenlenip işe konulmuştur (Güçlü ve diğerleri, 2001: 42). Hayat Bilgisi dersi, öğrenciye yaşadığı çevre hakkında bir görüş kazandırırken aynı zamanda Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinin konularına da hazırlık niteliği taşımaktadır.

Hayat Bilgisi dersleri bilişsel gelişimin geliştirilmesi sürecinde etkin ve kalıcı rol oynayabilecek, diğer derslerin merkez odağında bulunan yaşantısal özelliği yüksek bir ders olma niteliğine sahiptir. Duyu organlarıyla algılanan yaşamın, soluk alan, canlı somut gerçekliğinden, bilincin soyut düşünebilme yeterliliğinin basamaklarına doğru geliştirmeye çalışan bir ders olma özelliğindedir (Topses, 2001:6-7).

Hayat Bilgisi, toplu öğretim yaklaşımına dayalı olarak oluşturulan bir derstir. Çocukların hem kendilerini hem de içinde yaşadıkları toplumu ve dünyayı tanımaları için tasarlanan bu ders, 1924, 1936, 1948, 1968 ve 1998 ilköğretim müfredatlarında da yer alır (www.sanko.k12.tr/mufredat). 1997–1998 öğretim yılına kadar da 1968 İlkokul Hayat Bilgisi Müfredatı uygulanır. 1998–1999 öğretim yılından itibarense İlköğretim Okulu Hayat Bilgisi Müfredatı kullanılmaktadır (Güçlü ve diğerleri, 2001: 50). Hayat Bilgisi müfredatı MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca oluşturulan Hayat Bilgisi Özel İhtisas Komisyonu tarafından geliştirilir.

İlköğretim Hayat Bilgisi müfredatında belirlenen hedeflerde genellikle bilişsel ve duyuşsal davranışlar ağırlıktadır (Özdemir, 2003:257).1998 Hayat Bilgisi müfredatına göre (Bkz: Ek–1);

- Program uygulanırken "bilinenden bilinmeyene, basitten karmaşığa, kolaydan zora, yakından uzağa, somuttan soyuta" öğretim ilkesine uyulmalıdır.
- Dersin işlenişinde, video kamera, tepegöz gibi araç ve gereçler kullanılmalıdır. Öğrencinin görerek, işiterek öğrenmesini sağlayıcı materyallerden yararlanılmalıdır. Gezi ve gözleme ağırlık verilmelidir.
- Ders işlenirken öğretmen yol göstericidir. Öğrencinin derse katılımını ve yaparak-yaşayarak öğrenmelerini sağlamalıdır.
- Hayat bilgisi dersi ile Türkçe, Matematik, Fen Bilgisi, Resim-İş, Müzik ve Beden Eğitimi dersleri arasında paralellik sağlanmalıdır.
- Okullarda kutlanacak veya anılacak gün ve haftalar işlenirken konunun önemi, amacı, günün anlamı öğrencilere şiir, oyun, skeç, piyes gibi etkinliklerden, levha, resim, slayt, film gibi eğitici materyallerden, düzenlenen gezi ve incelemelerden yararlanılarak verilebilir.

2.2.3.3 Sosyal Bilgiler Öğretimi Ve Müfredatları

Bir ders olarak Sosyal Bilgiler, Türkiye'de ilk kez 1960'lı yıllarda benimsenir. Türkiye'de 1968 İlköğretim Programından önce ki 1926, 1930, 1936, 1948 müfredatlarında; gerek Osmanlı, gerekse Cumhuriyet dönemlerinde, Sosyal Bilgiler müfredatına giren konuların önemli bir kısmı, ilköğretim düzeyinde Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri olarak ayrı ayrı verilir.

Bu dersler ilk kez 1962 yılında yayınlanan ilkokul müfredatı taslağında 'Toplum ve Ülke İncelemeleri' adı altında birleştirilir (Sönmez:1997). 1968 İlkokul müfredatı ile

bu uygulamaya son verilirken; ilkokul ve ortaokul müfredatlarında disiplinler arası ve çok disiplinli yaklaşımlara göre yapılandırılan sosyal bilgiler dersine yer verilir (Dönmez, 2003:89-90). Bu ders 1968 yılında ilkokul müfredatında 'Sosyal Bilgiler' adını alır (MEB:1968) ve 1998 yılına kadar bu program uygulanır. 1980'li ve 1990'lı yıllarda bir ara sosyal bilgiler müfredatının uygulaması ilkokul kademesiyle sınırlandırılır, ortaokullar kademesinde ait müfredata tek disiplinli desene uygun Milli Tarih ve Milli Coğrafya dersleri konur (Dönmez, 2003: 90). 1998 yılında 4-7. sınıfları da kapsayacak şekilde yeni bir "İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Müfredatı" yürürlüğe girer (MEB:1998). 1997-1998 Öğretim yılında İlköğretim 6. ve 7. sınıflardaki Milli Tarih dersi kaldırılarak, yerine Sosyal Bilgiler dersi konarak üniversitelerde Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programı açılır.

Yürürlükte bulunan Sosyal Bilgiler müfredatı, bir önceki müfredat çerçevesinde okutulmakta olan "Milli Tarih" ve "Milli Coğrafya" ders konularının arasına "Vatandaşlık Bilgisi" konularının serpiştirilmesi sonucu oluşturulmuştur. Ancak konular arasında hiçbir bağlantı bulunmamaktadır. İlköğretimin ikinci kademesinde (4-7. sınıflarda) sosyal bilgiler adı altında tarih, coğrafya, vatandaşlık bilgisi ve kısmen de olsa diğer sosyal bilimlere ilişkin temel bilgiler kazandırılır.

Sosyal bilgiler kültürel mirası, onun günümüzde yaşayan özelliklerini ve bunların yaşama etkilerini esas alan bir derstir. Sosyal bilgiler dersi öğrencileri hayata hazırlar (Dönmez,2003: 91). Öğrenciler bu derste, Türk milletinin zekâ ve kabiliyetini, çalışkanlığını, ilim ve sanatseverliğini, estetik zevkini, insanlık duygusunun yüceliğini benimseyerek bu özellikleri davranış haline getirirler. Bugünü daha iyi değerlendirebilmek için geçmiş çağlardaki sosyal, ekonomik ve siyasi olayların neden ve sonuçlarını günümüzle kıyaslama yaparak düşünme, araştırma ve akıl yürütme yeteneğini geliştirirler. Çevredeki eski, yeni, sanat ve kültür eserlerini, müze ve anıtlar gibi milli değerleri tanır; onları korumak gerektiğini öğrenirler.

Öğrencilerin 13 yaşına kadar oluşturdukları algı ve tutumlarını, bu yaştan sonra değiştirmek mümkün olmamaktadır. Çocukların kendi dünyalarını algılamaları ile ilgili gelişme aşaması, etkin sosyal bilgiler müfredatının en önemli bölümlerinden biridir. Başarılı bir sosyal bilgiler müfredatı, hızla değişen bir toplum yapısı için gereken bilgi, beceri ve tutumları kazandırarak, milli ve evrensel potada birbirlerine bağlı etkin vatandaşlar yetiştirme amacına hizmet etmektedir (Tertemiz ve diğerleri, 2001:21). Evans ve Brueckner sosyal bilgiler müfredatında bulunması gereken öğeleri aşağıdaki şekilde sıralamışlardır (Aktaran: Dönmez,2003:91-92);

1. Sosyal Bilgiler müfredatı, öğrencilerin yaş, olgunluk ve ilgileriyle doğrudan alakalı olmalıdır.
2. Sosyal Bilgiler müfredatı, insan deneyimi, kültür ve inançları temsil eden güncel ve geçerli bilgiyle ilgili olmalıdır.
3. Sosyal Bilgiler müfredatı, gerçek sosyal dünyayla ilgili olmalıdır.
4. Sosyal Bilgiler müfredatı; hedefler ve müfredatların yönergelerine uygun olarak açık bir şekilde ifade edilmiş olmalıdır.
5. Sosyal Bilgiler müfredatı, öğrenme etkinlikleri, öğrencileri doğrudan meşgul etmeli ve onları öğrenme sürecine bir şekilde katmalıdır.
6. Öğrenme stratejileri ve öğrenme etkinlikleri, çok çeşitli öğrenme kaynaklarına dayandırılmalıdır.
7. Sosyal Bilgiler müfredatı, deneyimsel organizasyonları kolaylaştırmalıdır.
8. Müfredatları hedefleri doğrultusunda değerlendirme; faydalı, sistematik, kapsamlı ve geçerli olmalıdır.
9. Soysal bilgiler eğitimi, müfredatın önemli bir parçası olarak görülmeli ve desteklenmelidir.

Sosyal Bilgiler Müfredatının ana amacı, Milli Eğitimin Genel Amaçları çerçevesinde bireyin kendisini, yaşadığı toplumu ve dünyayı kendi istek ve becerileriyle anlamasına ve katkıda bulunmasına fırsat ve ortam sağlamak olarak

özetlenebilir (Safran, 2005:34). İlköğretim okulları Sosyal Bilgiler dersi müfredatı; 4., 5., 6. ve 7. sınıflarda haftada üç ders saati olarak uygulanmaktadır. Sosyal Bilgiler dersi her sınıfta 36 hafta ve toplam 108 saatlik bir süre öngörülerek hazırlanmıştır (Şen, 2001: 31). Dersin eğitim ve öğretiminde 42 maddeden konuya uygun olarak seçilenler (Bkz: Ek–2);

1. Konular tarih, coğrafya, vatandaşlık, ekonomi, psikoloji, sosyoloji, antropoloji, hukuk ve eğitim alanlarıyla ilişkili olmak üzere çok yönlü bir bütün olarak işlenir.
2. Öğrencilerin çalışma ortamları -yalnız derslikler değil- aile, okul, çeşitli topluluklar, kitaplıklar, müzeler, sergiler vb. yerleri de kapsar. Öğrencilerde bu yerlerde incelemeler, gezi, gözlem ve ilgili kişilerle görüşmeler de yaptırılır.
3. Tarihi tablolar, resimler, kartpostallar incelenip bunlarla konular somutlaştırılır. Resimler, ünite köşelerinde veya okulun çeşitli yerlerinde sergilenir. Gelecek yıllarda da kullanılabilecek bir albüm haline getirilir.
4. Programda araç listesinde belirtilen harita, yer küre, video kaset filmi, film şeridi, slâytlar vb. eğitim araçları donatım merkez müdürlükleri ile Film Radyo ve Televizyonla Eğitim Başkanlığından sağlanarak konuların işlenişi sırasında yeri geldikçe etkili bir şekilde kullanılır. Konular ile ilgili bulunabilen eğitim araç ve gereçlerinden -bilgisayar, CD ve disketlerden- yararlanılır.
5. Konuların işlenişinde, “yakından uzağa, somuttan soyuta, basitten karmaşığa” ilkesine uyulur.
6. Konuların özelliklerine göre ilgili haritalar ve atlaslar üzerinde gerekli çalışmalar yapılır. Ayrıca gerekli bilgiler dilsiz haritalar üzerinde işlenir.
7. Ders kitaplarında yer alan istatistikî bilgiler ile bunlara dayalı olarak hazırlanan harita, grafik ve şemaların en son verileri içermesine dikkat edilir ve çalışmalar buna göre yapılır.
8. Öğretmen, geçmiş uygarlıkları anlatıp tarihi kalıntılar üzerinde dururken öğrencilere; o devirden kalan yurda ve insanlığa hizmet etmiş, orada doğmuş ve

orada yaşamış Türk büyüklerinin müzelerde korunan yazılı ve yazısız eserleriyle araç-gereçleri inceletilir (MEB: 1998).

Müfredatta yer alan hedef ve amaçların eğitim ortamında gerçekleşebilmesi pek çok değişkene bağlıdır. Bu değişkenlerden biriside eğitim araç ve gereçleridir.

2.2.4 Eğitim Araç-Gereçleri

Müfredatların kapsamı ve yapısı içinde ders araç ve gereçleri önemli bir yer tutar. Ders araçları; dersin gerçekleştirilmesi için gerekli olan özel araçlardır (Hesapçıoğlu, 1994:287). Bu tanıma göre, araç-gereç, öğretme-öğrenme sürecinde kullanılan sayısız öğelerden biri olarak yer alır (Yalın, 1999:1-3, Cemaloğlu, 2003:1-2). Araç ve gereç öğretimin (ilk, orta, lise, üniversite) her basamağında müfredatlara göre hazırlanır. Öğretimin seviyesine hitap etmeyen araç ve gereçler öğrenmeyi gerçekleştiremez. Çilenti tarafından belirlenen, eğitim araç-gereçlerini oluşturan öğelerin arasından araştırılan konuyla bağlantılı olanları aşağıdaki gibi seçilmiştir (Yalın, 1999:4, Çilenti, 1991:29-42):

1. Yer, donatım ve eğitim araçları: görsel semboller, resimler gibi araçlar her dersin özel öğretimi ile ilgili araçlar.

2. Bilimsel dayanaklar (davranış bilimlerinin öğrenme ve iletişimle ilgili verileri):

   - Öğrenme işlemine katılan duyu organlarının sayısı ne kadar fazlaysa, öğrenme o kadar iyi, unutma o kadar güç olur.
   - Gözümüz en çok sarımsı –yeşil renge duyarlıdır; spektrum üzerinde, bu noktadan iki yöne (maviye ve kırmızıya) doğru gidildikçe duyarlığı azalır.

- Tamamlayıcı renkler birbirinin yanında daha parlak görünür.
- Çizgi resimler, karikatürler, şemalar ve diyagramlar gibi basitleştirilmiş örnekler, kavramları öğretmede realistik resimlere göre daha etkili olmaktadır.

3. Öğrenme durumları: amaçların, yani planlanan özelliklerin (veya davranış gruplarının) öğrenciye kazandırılmasını sağlayacak olan uygun bir öğretim yeri ile araç-gereç ve yöntemlerden ve bunları düzenleyen öğretmenden oluşmuş eğitim ortamlarıdır. Öğrenme durumları somuttan soyuta doğru şu şekilde sıralanabilir:

- Hareketli ve sesli görüntüleri izleyerek öğrenme durumları;
- Hareketsiz görüntüleri gözleyerek öğrenme durumları;
- Soyut görsel sembolleri gözleyerek öğrenme durumları.

Öğretim materyalleri öğrenmeyi kolaylaştırıcı araçlardır. Ancak, öğretim materyallerinin etkili olabilmesi için materyallerin konu alanına, öğrencinin özelliklerine ve kazandırılmak istenen davranışa uygun olarak seçilmesi ve öğretmenler tarafından iyi kullanılması önem taşır. Öğretim hedefleri, öğretim yöntemi, öğrenci özellikleri, öğretim ortamı, araçların özellikleri, gereçlerin tasarım özellikleri, öğretmenlerin tutumları, becerileri ve maliyet, zaman, elde edebilme gibi faktörler, öğretim araç-gereçlerinin seçimini etkiler (Yalın, 1999:73-75, Güngördü, 2003).

Öğretim materyalleri yönelik oldukları duyu organlarına göre; görsel, işitsel, görsel-işitsel olmak üzere üç grupta toplanabilir. Bu materyaller sunulan kapsamın daha anlamlı olmasına, öğrencilerin kavram, olgu ve bilgileri daha kolay kavramalarına ve öğrencilerin güdülenmelerine yardımcı olurlar (Fidan ve Erden, 1996: 193). Aşağıda belli başlı öğretim materyallerinin sınıflaması verilmiştir (Fidan ve Erden, 1996: 187-192, Aktaran: Okan, 2004):

Tablo: 2.2.4 Sınıf Ortamında Kullanılan Görsel-İşitsel Araçlar

GÖRSEL ARAÇLAR	**Kitaplar**	▪ Ders Kitabı ▪ Öğretmen Kitabı ▪ Alıştırma Kitabı ▪ Başvuru Kitapları
	Yazı ve Gösterim Tahtaları	▪ Kara Tahta ▪ Çok Amaçlı Tahtalar ▪ Kopya Tahtası ▪ Askı/Kanca Tahtası ▪ Pazen Tahta ▪ Manyetik Tahta ▪ Dosya Tahta(Flip Charts) ▪ Bülten Tahtası
	Resimler	▪ Düz Resimler ▪ Çizgi Resimler ▪ Şimşek Kartlar ▪ Figürinler ▪ Duvar Resimleri ▪ Levhalar ▪ Afişler ▪ Grafikler ▪ Krokiler ve Haritalar ▪ Karikatürler
	Gerçek Eşyalar ve Modeller	▪ Basitleştirilmiş Modeller ▪ Büyütülmüş Modeller ▪ Küçültülmüş Modeller ▪ Küre ▪ Kabartma Haritalar
	Projektörler (Yansıtıcılar)	▪ Tepegöz ▪ Slayt Projektörü ▪ Film Projektörü ▪ Opak Projektörü ▪ Video Projektörü ▪ Data Show (LCD Plate) ▪ Konferans Projektörü
İşitsel Araçlar		• Radyo • Pikap ve Plaklar • Teyp, Ses Bantları ve CD'ler
Görsel-İşitsel Araçlar		• Film Makinesi ve Hareketli Filmler • Kapalı Devre Televizyon • Video • Kuklalar • Tiyatro (temsil) • Eğitsel Geziler
Teknoloji Destekli Araçlar		• Teleteks ve Videoteks Uygulamaları • Etkileşimli Video • Bilgisayarlı Video Oynatıcısı • Bilgisayarlı Laser Disk Oynatıcısı • İletişim Uyduları

(Demirel ve diğerleri, 2002:80-81).

2.2.4.1 Eğitimde Araç Gereç Kullanımının Önemi

Eğitim araç ve gereçleri, çeşitli duyu organlarına hitap ederek, algılama ve öğrenmeyi kolaylaştırıp, eğitimin etkinliğini artırır. Araç-gereçlerden faydalanarak öğretim yapmanın yararları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Demirel ve diğerleri, 2002:83; Büyükkaragöz ve Çivi, 1997:279, Yalın, 1999:70-73, Özdemir, 1998:95):

- Laf kalabalığını önler.
- Sözden ekonomi sağlayarak zamanı daha iyi değerlendirmeyi olanaklı kılar.
- Algılamayı kolaylaştırır.
- İlgiyi çabuklaştırarak öğrencinin hayale dalıp dersten uzaklaşmasını önler.
- Unutmayı azaltır ve geciktirir.
- Öğrencinin etkin katılımını sağlayarak, çoklu öğrenme ortamı sağlar.
- Eğitimi monotonluktan kurtarır.
- Eğitimin amacına uygun olarak gerçekleşmesini sağlar.
- Düşünmenin devamlılığını sağlar.
- Bedensel ve ruhsal açıdan yorulmayı azaltır.
- Gerçek ve somut bilgiler kazandırır.
- Bir yaşantı ortamı sağlar.
- Öğrenilecek konular üzerinde daha etkili alıştırma ve pratik yapmayı sağlar.
- Öğretimi desteklemek amacıyla kullanılır.
- Güvenli gözlem yapma olanağı sağlar.
- Farklı zamanlarda birbirleriyle tutarlı içeriğin sunulmasını sağlar.
- Öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olabilir.
- Tekrar tekrar kullanılabilir.
- İçeriği basitleştirerek anlaşılmasını kolaylaştırır
- Hedef davranışları kazanılmış olur.
- Dersi zevkli ve çekici hale getirdiği için; öğrencilerin okula, derse, öğretmene karşı olumlu tutum geliştirmelerine yardımcı olur.

Eğitim-öğretimde araç gereç kullanımının, nitelik ve nicelik açısından verimliliği büyük oranda artırdığı bilinen bir gerçektir. Derste kullanılacak araç-gereçler öğretmenin yükünü kolaylaştırdığı gibi, öğrencinin de daha iyi motive olmasını ve derse katılımının artmasını sağlar (Safran, 2000:78). A.B.D. Texas Üniversitesi'nde Philips tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, zaman faktörü sabit tutulduğunda insanlar; Okuduklarının % 10'unu, Duyduklarının % 20'sini, Gördüklerinin % 30'unu, Tartıştıklarının %40'ını, Hem görüp hem duyduklarının % 50'sini, Görüp, işittikleri ve söylediklerinin % 80'ini, Görüp, işitip, dokunup, söylediklerinin % 90'ını hatırlamaktadırlar (Aktaran: Çilenti, 1991:36, Yel, 2001:63).

Kullanılan bütün araç ve gereçler öğrencilerin sözel bilgi, ayırt etme becerileri, somut kavram becerileri, tanımlanmış kavram becerileri, kural kullanma becerileri, problem çözme becerileri, bilişsel stratejiler, motor beceriler, tutumlar gibi öğretim hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmalıdır (Yalın, 1999: 75-78). Öğretme öğrenme sürecinde birçok araç gereç kullanılmaktadır. Kitaplar eğitimde kullanılan öğrencilere yardımcı en önemli araç gereçlerdendir.

2.2.5 Ders Kitapları

Ders kitabı, belli bir dersin öğretimi için ve belli bir düzeydeki öğrencilere yönelik olarak yazılan; içeriği müfredatlara uygun olan, incelemesi yapılmış ve onaylanmış temel kaynaktır (Aktaran: Ceyhan ve Yiğit, 2003:16). "Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği"nde; "Her tür ve derecedeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında kullanılacak olan, konuları öğretim programları doğrultusunda hazırlanmış basılı eser" olarak tanımlanır (Ceyhan ve Yiğit, 2003:18). Ders kitapları sürekliliği, doğruluğu, değişkenliği tartışabilen bir olgu olan bilginin yanı sıra görsel, algısal, ussal ve zihinsel kazanımların toplamına işaret eder (Aktaran:Eşgi, 2005).

Ders kitapları MEB'in belirlemiş olduğu Temel Eğitim Kanunu, İlköğretim Kanunu ve diğer kanunlarla ifade edilen müfredat çerçevesinde hazırlanmış, müfredatın başarısını etkileyen önemli bir kaynak niteliği taşır (Emiroğlu, 2002:65). Ders kitapları müfredatla öğrenci arasında köprü kuran temel materyaldir. Öğretimde öğretmenin gücünü daha iyi kullanmasına, vermek istediklerini daha sistematik vermesine; öğrencinin de öğretmenin anlattıklarını istediği zaman ve yerde, istediği tempoda tekrar etmesine imkan veren temel materyallerdir (Aktaran: Ceyhan ve Yiğit, 2003:24). Ders kitapları, ait oldukları bilim dallarından alınarak müfredatlarda yer alan konulara ilişkin bilgileri planlı, düzenli ve tasnifli bir biçimde inceleyip açıklar (Hesapçıoğlu, 1994:298). Öğretimde konu ile ilgili genel ve özel araçlara ulaşmada ders kitaplarının önemli bir yeri vardır.

Ders kitaplarının ana işlevleri; bilgi verme, bilgileri dizgeleştirme, kendi kendine öğrenme, eşgüdümleme ve kişilik geliştirme olarak sayılabilir (Ceyhan ve Yiğit, 2003:24, Güneş, 2002:10-12). Gençlerin gelecekte önder, aydın kişiler olması eğitim süreci içindeki deneyimleriyle bağlantılıdır. Bu deneyimlerin önemli bir kısmı da başvurdukları ders kitaplarından kazanılır. Bundan dolayı ders kitapları insanın gelişiminde temel teşkil eden önemli unsurlardan biridir (Oğuzoğlu, 2003.132).

Ders kitabı türleri; öğrenci-öğretmen ders kitapları, temel-yardımcı ders kitapları, bireysel-toplu öğrenmeye dönük ders kitapları, kapalı-açık ders kitapları, sıralama-ilerlemeye dayalı ders kitaplarıdır (Güneş, 2002:12-14). Ders kitaplarının kullanım biçimleri ise; öğretim aracı olarak kullanma, kaynak kitap olarak kullanma, destekleyici araç olarak kullanma olarak belirlenmiştir (Güneş, 2002:14-17).

Ders kitapları açıklık, ekonomiklik, çocuğa görelik, somuttan soyuta, yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, kolaydan zora, yerellik (mahallilik), yaşamsallık (hayatilik), güncellik ilkelerine göre hazırlanmaktadır (Küçükahmet,2003:13-15, Nas; 2000: 229-236). Avrupa Birliği'nce düzenlenmiş olan "Tarih ve Sosyal Bilgiler: Ders Kitabı Analizlerinde Metodoloji, (Braunschwig, 1990)" konulu toplantının sonunda

çeşitli ülke temsilcilerinin; "Ders kitabı analizleri nasıl yapılmalıdır? Bir ders kitabında nelere dikkat edilmelidir?" sorularına yönelik olarak hazırladıkları rapora göre, ders kitaplarındaki görsel materyaller değerlendirmek için şu sorular yöneltilebilir (Karabağ, 2003c:179-186):

Resim, grafik ve şekiller kullanılmış mı?, Kullanılmışsa nasıl kullanılmış?, Resim, şekil, şema ve grafikler uygun seçilmiş mi, baskıları kaliteli mi?, Metinde, gerek içerikte, gerek görsel malzemede ve gerekse kaynak sunumlarında örtük mesajlar ya da gizli müfredat var mı?, Çizimler, fotoğraflar, haritalar, resimler, şemalar, vb. metinle nasıl ilişkilendirilmiş?, Metinde anlatılanları aydınlatma ve örnekleme işlevini gerçekleştirebiliyorlar mı?, Daha önceki konularla bağlantı kurdurabiliyorlar mı?, Yoksa sadece sayfanın daha renkli ve ilginç görünmesini mi sağlıyorlar?, Ders kitabının metinleri ve diğer unsurları (resim, çizim, tablo vb.) hedef öğrenci grubunun yaş ve yetenek düzeyine uygun mu?, Tasarım kalitesi iyi mi ve kitabın bütününde tutarlı mı? (sayfa düzeni, renkler tipografi, baskı kalitesi).

2.2.5.1 Türk Milli Eğitim Sisteminde Ders Kitabı

Ders kitapları sorunu Cumhuriyetin ilan edilişi ve Milli Eğitim Bakanlığının kuruluşundan beri eğitim öğretim alanında sürekli olarak devletin çözmek zorunda kaldığı sorunlardan biri olmuştur. Kurtuluş Savaşı yıllarında bakanlık içindeki "Telif ve Tercüme Heyeti" adlı kurul, genellikle eğitim ve kültüre ilişkin kitapları ele alarak basılmaları için gerekli hazırlıkları yaparken, 1925 yılında "Mektep Kitapları Hakkında Yönetmelik" adında çıkarılan yönetmelikte, öğretimle ilgili gereçlerin nasıl hazırlanıp, basılacağına ve dağıtılacağına ilişkin esaslar belirlenir. 1926'da, 789 sayılı "Teşkilat" yasası çıktıktan sonra ders kitaplarıyla ilgili çalışmalar, Talim Terbiye Dairesine bırakılır. 1926'da 823 sayılı "Mektep Kitaplarının Maarif Vekâleti'nce Tabı Hakkında" yasa çıkarılır. Bu yasaya dayanılarak Milli Eğitim Bakanlığı'nda okul kitaplarıyla

ilgilenmek üzere kurulan şube, 1935 yılında "Neşriyat Müdürlüğü"ne dönüştürülür. 1960'tan sonra "Yayımlar Genel Müdürlüğü" adını alan bu birim, bugün daire başkanlığı olarak etkinlik göstermektedir (Ceyhan ve Yiğit, 2003: 26-27).

İlk ve orta öğretim kurumlarında okutulacak kitaplar Milli Eğitim Bakanlığınca tespit edilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının ders kitaplarını hazırlamakla ya da satın almakla görevli birimi Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'dır. 3797 sayılı "Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun"un 8. maddesine göre "müfredatlara göre ders veya yardımcı ders kitabını hazırlamak, hazırlatmak veya satın almak" bu Kurulun görevleri arasındadır. Milli Eğitim Bakanlığı, bakanlığa bağlı örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okutulacak kitapların hazırlanması incelenmesi, basılması ve dağıtılması 29 Mayıs 1995 gün ve 22297 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği"ne (Bkz: EK–3) göre düzenlenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmeyen hiçbir kitap ve eğitim aracı okullarda kullanılamaz. Resmi kurum ve kuruluşların dışındaki kişi veya kuruluşlarca hazırlanan kitap ve eğitim araçlarından, Milli Eğitim Bakanlığınca tavsiye edilmeyenler öğrencilere aldırılamaz. Yönetmeliğe göre, Bakanlığa bağlı okullarda okutulacak kitaplar; yarışma, sipariş, satın alma, yazdırma, özel kesimce üretme usulleriyle sağlanır. Bakanlıkça okutulmasına karar verilen kitaplar her yıl Mart ayında Tebliğler Dergisi'nde yayınlanır (Hesapçıoğlu, 1994: 304-305).

2.2.5.2 Tarih Ders Kitaplarının Geçmişi

Türkiye'de tarih öğretimi, XIX. yüzyılın ikinci yarısında askeri okullarda tarih dersinin okutulmasıyla başlar. İlk Tarih ders kitapları, Avrupa ders kitaplarından adapte edilerek ve askeri okullar için yazılır. (Öztürk, 2002: 40). Tanzimat'ın ilk yıllarında sıbyan mekteplerinde tarih dersine yer verilmediği için, sıbyan mekteplerinde ilk kez

1871'de Selim Sabit Efendinin hazırladığı kitap kullanılır. Süleyman Hüsnü Paşa'nın yazdığı Tarih-i Âlem ise bir idadi (lise) ders kitabıdır. Fakat ilk okuldan üniversiteye kadar hazırlanan bütün tarih ders kitaplarının temelinde Tarih-i Alem'in çerçevesi ve ruhu vardır (Sakaoğlu, 1998: 147-148).

1875'te yazılan Tarih-i Âlem'den, 1945'te UNESCO'nun gündeme getirdiği "Okul Kitaplarının Revizyonu" çalışmasına kadar kitaplar, ilgili oldukları müfredatla ilgili içerikle yayınlanır. UNESCO'nun girişimindeki ana yaklaşım ise çocuklardan başlanarak ulusların üstünlük savlarından, peşin ve yanlı hükümlerden vazgeçmektir. Bu amaçla, yeni müfredatların yürürlüğe konulması öngörülür. Bu yapılırken, savaşları ve düşmanlardan öç almayı özendiren, siyasi tarih temeline oturtulmuş eski müfredatların ve kitapların gündemden kaldırılması da esas tutulur. Buna karşılık, sosyal tarihi öne çıkarmak, barışı ve hürriyeti işlemek ilkesinde anlaşılır. Bu ana konular etrafında 1965'e kadar yapılan toplantılar sonucunda; tarih ders kitaplarında, siyasi tarihe ilişkin özet girişlerin faydalı olabileceği, sanata, edebiyata, bilimlere, belli başlı fikir akımlarına ağırlık verilmesi; resimlerin pedagojik olması; bazı ülke ve bölgelerin kasıtlı olarak göz ardı edilmemesi önerilir (Sakaoğlu, 1998:149).

Tarih öğretimi ve ders kitapları konusu 1949 tarihinden beri Avrupa Konseyinin de gündeminde yer almaktadır. Avrupa'da bulunan ulusal ve bölgesel tarih öğretmenleri birlikleri, 21 Nisan 1993 tarihinde resmi olarak "EUROCLIO Tarih Öğretmenleri Birlikleri Avrupa Daimi Konferansı" adlı bir birlik oluşturarak (Avrupa Konseyi, 2002:60). "iyi bir tarih ders kitabı nasıl olmalıdır? Sorusuna cevap aramış ve bazı sonuçlara ulaşılmışlardır. EUROCLIO tarafından hazırlanan aşağıdaki ilkeler listesine göre iyi bir ders kitabı (Karabağ, 2003a:162-163):

1. Sınırları zorlayıcı olmalıdır.
2. Aktif ve yaratıcı olmalıdır.
3. Akademik ve eğitsel alanda en yeni olmalıdır.
4. Çok yönlü/çoğul perspektifli olmalıdır.

5. Yaş grubuna ve yeteneklerine uygun olmalıdır.
6. Hedef gruba uygun bir dil kullanılmalı, dil yeteneklerini geliştirici olmalıdır.
7. Müfredatı bütünüyle kapsamalıdır.
8. Çekici olmalıdır.
    - İçerdiği metinler ve görsel malzemeyle çekici olmalıdır.
    - Konulara eşlik eden görsel malzeme yalnızca süsleme amaçlı değil, işlevsel kaynak malzeme niteliğinde olmalıdır.
9. Yardımcı malzemelerle, bilişim ve iletişim teknolojisiyle bağlantılı olmalıdır.

2.2.5.3 Hayat Bilgisi Ve Sosyal Bilgiler Ders Kitapları

1. 2. ve 3. sınıf Hayat Bilgisi dersi, Sosyal Bilgiler dersinin ön koşulu niteliğindedir. Birinci sınıftan başlamak üzere ana kavramlar, temel tarih bilgileri öğretilerek sosyal bilgiler dersine yumuşak geçiş yapılmalıdır. Geçmiş zaman çocukların gözlerinde, zihinlerinde canlandırılmalıdır. Bunun için konuyla ilgili olarak tarihe ilişkin resim, fotoğraf, tablo, kartpostal incelenir ya da çocuklara resim, maket yaptırılır. Çocuklarda zaman kavramını geliştirmek için günlük yaşam resimlerle gösterilir (Nas,2000: 245-248). İlköğretim okullarında öğrenim gören çocukların zihinsel, bedensel ve psiko-sosyal özellikleri Hayat Bilgisi dersinin öğretimin materyalleriyle desteklenmesini zorunlu kılmaktadır (Özdemir, 1998:93, Tertemiz ve diğerleri, 2001:23).

Türkiye'deki eğitim sisteminde tarih bilgisi, öğrenciye ilk kez 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler derslerinde öğretilmektedir. Bu sınıflarda 10 ve 11 yaşlarında öğrenci hala çocuktur. Çocuk öncelikle sosyal bilgilerin ne anlam ifade ettiğini öğrenerek, bu dersi niçin okuduğunu öğrenmelidir (Bilici,1998: 371). 4. ve 5. sınıfta ele alınacak Sosyal Bilgiler kitabında içerik çocukların günlük hayatları ile bağlantı kurularak ele alınmalıdır. 6. ve 7. sınıfta ele alınacak içerik, çocuğun dünya görüşünü geliştirmek

yönünde olmalıdır. İçerik sunumu ve düzenlemede daha çok inceleme, genellemelere varma, harita, grafik, tablo yorumlama, değerlendirme, problem çözme ve alternatif çözüm önerileri sunma, semboller kullanma, sebep-sonuç ilişkisi kurma, verilen bilgilerle ilgili harita kullanma, grafik çizme, tablo oluşturma, farklı akıl yürütme yollarını kullanma, karşılaştırmalar yapma türünde etkinliklerle desteklenmelidir (Tertemiz ve diğerleri, 2001:24).

Türkiye'de ilköğretim Sosyal Bilgiler müfredatları çerçevesinde hazırlanan ders kitapları daha çok "ödev-çalışma-tekrar-test etme" stratejilerine dayanmaktadır (Tertemiz ve diğerleri, 2001:28). Ağırlıklı olarak tarih ve coğrafyanın yöntemlerine ilişkin ipuçları ile müfredata uygun olarak seçilip düzenlenmiş bulguları içeren metinlere öğrenciler tarafından alışılması beklenmektedir. Özellikle, ders kitabının tek ve vazgeçilmez kaynak materyal olarak algılandığı durumlarda, öğrencilerin bu metinleri okuyarak kendince bir anlam kurmaktan başka yolu yoktur. Ders kitaplarındaki metinler, anlaşılırlığı güçlendiren ek açıklama ya da sorularla ve görsel materyallerle desteklenmektedir (Safran ve Köksal, 2003:45).

2.2.6 Ders Kitaplarında Kullanılan Görsel Materyaller

İçinde bulunulan bilgi çağında, mevcut bilgi hacmi hızlı ve etkili bir şekilde işlenmektedir. Bu hızlı ve yoğun bilgi işleme sürecinde "görselleştirme" günlük yaşantı için olduğu kadar eğitim yaşantısı için de giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Çünkü birçok insanda görsel materyallerin yazıya oranla daha geniş bir kitle tarafından daha kolay anlaşılacağı düşüncesi hâkimdir. Ayrıca, görsel materyaller, bir iletişim aracı olarak yazılı materyallere göre daha evrenseldir (Aktaran: İşler, 2003). Görsellik evrensel bir dil niteliği kazandığı için bu dilin öğrenilmesi gerekmektedir. Televizyon, reklâmcılık ve Internet'in etkisiyle, XXI. yüzyılın birincil okuryazarlığı görsel okuryazarlık olacaktır. Bunun için öğrenciler imgelerle metin arasında, yazınsal ve

figüratif sözcükler arasında akıcı bir biçimde yer değişikliği yapabilmelidirler. Görsel okuryazarlık kuramı da bu gerekçeyle ortaya çıkmıştır. Görsel okuryazarlık kısaca; görsel mesajları anlamlandırma ve benzeri biçimde mesaj oluşturma gücü olarak tanımlanmaktadır (Aktaran:Eşgi, 2005, Pingel,1998: 44).

Bazen hem yazı hem de görsel materyal tek başına yeterli olmamaktadır. Ancak her ikisi birlikte kullanıldığında etkili bir etkileşim ya da iletişim gerçekleşebilmektedir. İster tek başına isterse yazı ile birlikte kullanılsın görsel materyallerin öğrenmeye olan katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla son yıllarda yazılı ders materyallerinde görsel öğe kullanımında bir artış olduğu görülmektedir (İşler, 2003). Görsel materyaller (Yalın, 1999: 86);

- Karşılaştırma yapmak,
- Önemli noktaları vurgulamak,
- Kavramları açıklamak,
- İstatistik ve diğer verileri daha anlaşılır kılmak,
- Nesneleri açıkça görebilmek için büyütmek ya da küçültmek,
- Grubun dikkatini çekmek,
- Sözel mesajları desteklemek, (sözel mesajları tekrarlamak değil)
- Zihinde canlandırması güç şeyleri görselleştirmek (temsil etmek)
- Bir noktayı açıklığa kavuşturmak,
- Bir noktayı vurgulamak,
- Değişiklikten, çeşitlilikten yararlanmak,
- İlişkileri, kural ya da formülleri göstermek amacıyla kullanılabilirler.

Görsel materyaller mümkün olduğunca basit olmalıdır. Gerçek resimler yerine basit çizgi resimler, karikatürler, diyagramlar ve çizelgeler kullanılmalıdır. Çok fazla ayrıntı ya da gerçeğe yakınlık, öğrenmeyi güçleştirmekle kalmaz, nelerin önemli olduğu konusunda öğrencilerin dikkatlerinin de dağılmasına neden olur

(Yalın,1999:108). Daha fazla detay eklemek yerine büyütülmüş materyaller kullanılmalıdır. Soru türü etkinliklerle dikkatler materyal üzerine çekilmelidir. Materyaller mümkün olduğunca ilgili metne yakın yerleştirilmelidir. Görsel materyaller açık, okunaklı, alıcının verilmek istenen mesajı kısa bir sürede algılamasını sağlayan ve dikkatleri mesajın en önemli noktalarına çeken bir tasarıma sahip olması gerekir. (Usta, 2001:72-73).

Çizgi, şekil, alan, yön, biçim, boyut, doku, ton, leke, mekân, bütünlük, vurgu ya da renk unsurları bir araya gelerek görsel sanatın öğelerini oluştururlar. Bir görsel sanat öğesini oluşturan unsurların bir araya getirilmesine ışık tutan bazı ilkeler vardır. Kitapta yer alan görsel malzemelerin, öğrenciler tarafından algılanabilmeleri için, söz konusu öğelerin görsel tasarım ilkeleri gözetilerek tasarlanmış olmaları gerekir (Köksal, 2001:28, Yalın,1999:79-84). Özellikle öğretim amaçlı olarak kullanılacak görsel öğelerde göz önüne alınması gereken ilkeler şunlardır: (Ceyhan ve Yiğit, 2003:90).

a) Zıtlık: Görsel anlamda en önemli belirleyici özellikle zıtlık kavramıyla ifade edilmektedir. Sanat açısından çok iyi çözümlenmiş her yapıtta zıt bir denge vardır. Bir şeyin değerlendirilmesi için zıtlıklar daima ön planda olmalıdır.
b) Egemenlik, odak noktası: Bir kompozisyonda kullanılan öğelerden birinin ya da bir grubun diğer öğelere göre ölçü, değer, renk, doku bakımından üstünlük sağlamasıdır. Her türlü egemenlik zıtlıkla sağlanır. Amaç dikkat çekmek ve bakan bireyde haz uyandıran bir düzenleme sağlamaktır. Bu bir kompozisyonda odak noktasının oluşturulmasını sağlamakla gerçekleştirilir.
c) Denge: Görsel ağırlıkları olan öğelerin eşit dağılımının bir türü olan denge, tasarım ilkelerinden biridir. Resimde dengeyi dikey ve yatay çizgiler kurar. Denge biçim, çizgi, yön, açık - koyu zıtlığı, ölçü, aralık, doku, renk ile sağlanabilir. Denge, simetrik (bakışık) ve asimetrik denge (bakışımsız) olarak ikiye ayrılır. Simetrik denge, bir eksene göre öğelerin aynı durumda tekrar etmesidir. Asimetrik denge ise, anlatımı oluşturan elemanların renk, biçim, hareket, benzerlik, zıtlık, üslup, uygunluk ilişkileriyle ile oluşan dengedir.

d) Görsel ritim: Ritim, hareket temeline dayanarak oluşur. Işık, gölge, yarı gölge çizgi ve yüzeylerde yapılan yön değişikliği ile görsel öğeler hareket kazanır. Genel olarak yatay ve dik çizgiler durgunluk, eğik ve kavisli çizgiler ise hareket yaratır. Ritim; renk, açık - koyu, öğelerin birbiriyle ilişkileri, dolu - boş kısımlar ve bunların çevre ilişkileri, hakim ve kontrast elemanlar, gölge - yarı gölge - açık durumların insanlar üzerine bıraktığı etkileridir.
e) Şekil – Zemin anlatımları: Görsel tasarım öğeleri, görsel ilkeler yardımıyla yüzeysel ya da hacimsel olarak düzenlenerek zemin ya da şekil anlatımları oluştururlar. Genellikle zemin daha basit olur ve şekilden daha geniş bir yer kaplar. Görsel algıda şeklin belirliliğini sağlayan etkiler, şekillerin benzerliği, ölçüsü, yakınlık-uzaklık derecesi, ana formları ve devamlılık (ritim) dir.
f) Sadelik: Öğretim amacıyla kullanılan görsel öğeler basit ve sade olmalıdır.
g) Açıklık: Kullanılacak görsel öğeler anlatmak istediği şeyi (iletiyi) açıkça yansıtmalıdır.
h) Süreklilik: Göz hareketlerinin, düşüncede bir kesinlik yaratmaksızın devam edebilme özelliğidir.

Öğrenme-öğretme sürecinde kullanılan çeşitli görsel materyaller vardır. Bunlar genellikle öğrencide görsel imaj oluşturacak bilgi ve becerilerin daha kolay öğrenilmesini ve öğrenilenlerin kalıcı olmasını sağlar. Fotoğraf, slâyt, grafik, tablo, şekil ve harita gibi görsel materyaller kavram ve olguların öğretilmesinde, dersin daha ilgi çekici bir hale getirilmesinde önemli rol oynarlar (Fidan ve Erden, 1996: 189).

İlköğretim 3., 4. ve 5. sınıfındaki öğrenciler somut düşünmekle birlikte "*soyut düşünmeye başlamaya"* geçiş döneminde yer almaktadırlar. Bu nedenle içerik somuttan soyuta, basitten karmaşığa, kolaydan zora, yakın çevre ve zamandan uzağa doğru düzenlenmiş olmalıdır. Çocuklar 6., 7. ve 8. sınıflarda ise hem "*soyut düşünmeye*" geçmekte, hem de gerçeğe ilişkin alternatifler üretebilmektedir. Bu sınıflardaki çocuklara tarih konularının içeriğinin sunumu; inceleme, genellemelere varma, harita, grafik, tablo yorumlama, grafik çizme, tablo oluşturma ve soyut bir kavramı somut

olaylar kullanarak açıklayabilme türünde etkinliklerle desteklenmelidir. Bu nedenle tarih konularının öğretiminde görsel unsurlar konuların somutlaştırılmasını sağladığı gibi, öğretme-öğrenme süreci daha canlı, ilgi çekici ve aktif hale getirilebilir ve öğrenme süreci sonucunda hatırlama oranı yükselir (Okan, 2004).

Edgar Dale, yaşantılarla kavramların oluşumu arasındaki ilişkilerden yararlanarak, öğrenciler en somuttan en soyuta doğru bir öğrenme yaşantısı sağlayacak, "yaşantı konisi" adını verdiği öğrenme yaşantılarını seçme ve eğitim durumlarını düzenlemeye yardımcı bir model geliştirmiştir. Yaşantı konisinin dayandığı bilimsel araştırma bulgularına göre insanlar öğrendiklerinin, % 83'ünü görme, % 11'ini işitme, % 3,5'ini koklama, % 1,5'ini dokunma, % 1'ini tatma duyularıyla edindikleri yaşantılar yoluyla öğrenmektedirler (Çilenti, 1991:36). Eğitim alanında yapılan araştırmalar, öğrencilerin okuduklarının %10'unu, işittiklerinin % 20'sini, hem görüp hem işittiklerinin ise % 50'sini hatırladıklarını göstermektedir (Aktaran: Fidan ve Erden, 1996: 190). Bu nedenle hem göze, hem kulağa yönelik görsel-işitsel araçlar oldukça etkili öğretim araçlarıdır.

Bütün araç gereçler arasında en yüksek ve yaygın kullanım düzeyine sahip olan ders kitabının nitelik ve görsel açıdan geliştirilmesi ise son yıllarda önemle üzerinde durulan bir konudur. Bir ders kitabı, içeriğini oluşturan metin, hazırlık ve değerlendirme soruları, resim, fotoğraf, grafik vb. öğeler ile bir bütündür. Bu nedenle ders kitabının hazırlanışında ve değerlendirilmesinde bu bütünlüğün korunması gerekmektedir (Aktaran: Emiroğlu, 2002:65). Bundan dolayı görsel materyallerin ders kitaplarında kullanılması gelişigüzel olmamalıdır. Bu materyallerin seçiminde eğitimcilerin olduğu gibi, psikologların, sosyologların, fotoğrafçıların, sanat uzmanlarının, eleştirmenlerin ve konu ile ilişkili olabilecek kişilerin görüşleri alınmalıdır. Ders kitaplarında şekil, grafik ve resim gibi görsel malzemenin kullanılmasında dikkat edilmesi gereken ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da kabul edilen unsurlar şunlardır (Şahin ve diğerleri, 2001:19, Boydaş, 2003: 130-132):

- Başlıklar görsel tasarım ilkelerine uygun verilmelidir.
- Öğretime yardımcı unsurlar, öğrencilerin gelişim basamaklarına ve konulara uygun olmalıdır.
- Öğretime yardımcı unsurlar (bellek destekleyiciler) estetik yönden uygun, net ve temiz baskılı olmalıdır.
- Varsa istatistikî veriler en son bilgileri yansıtmalıdır.
- Öğretime yardımcı unsurlar eğitim durumuna ilgi çekicilik getirmelidir. (Renklerde gerçekçilik, estetik, sayfa düzenleme, iyi algılama için büyüklük, ilişkisiz ayrıntılardan kaçınma).
- Öğretim yaprakları düzenlenmelidir.
- Her bir metin mantıksal bir bütünlük içerisinde düzenlenmelidir.
- Bölüm uzunlukları işlenen konunun önemine uygun olmalıdır.
- Yazı stili kolay okunabilir biçimde, süsten arınmış ve sade olmalıdır.
- İçindekiler listesi doğru ve yeterince ayrıntılı olmalıdır.
- Resim, harita, grafik vb., gerekli yerde kullanılmalıdır.
- Resim, harita, fotoğraf vb., bulunduğu bölümün içeriğine uygun olmalıdır.
- Resimler, haritalar, tablolar vb., doğru ve anlaşılır olmalıdır.
- Resmin, haritanın, fotoğrafın vb., başlığı ve alt yazıları açık ve doğru olmalıdır.
- Görsel öğelerde özellikle vurgulanması gereken elemanlara dikkat çekilmelidir.
- Kitabın giriş bölümünde dersin önemine ilişkin açıklama yer alabilir. (Neden bu dersi alıyoruz?, Bu kitabın ve dersin bize katkısı nedir?, Bu kitaptan nasıl yararlanacağız?).

Nichol'e göre ders kitaplarında kullanılabilecek görsel malzemenin iki eğitimsel boyutu vardır. İlki, çocukların bilgi ve anlayışlarını resim formatında sunarak, görüş açılarını ve kendilerini ifade etme yeteneklerini geliştirebilecekleri yönündedir. Nichol, Bruner'e dayanarak bu görüşünü "ikonik sunuş" olarak adlandırmaktadır. İkinci boyut ise, çocukların bir konudaki bilgi ve anlayışlarını geliştirmek üzere, görsel kaynak ya da kaynaklar üzerinde yaptıkları eğitsel çalışmalardır. Görsel öğeler eğitim yönünden;

sınıfa getirilemeyen ve erişilemeyen cisim, olgu ve olayların incelenmesine yardım eder. Sözlü düz anlatım ve okuma yoluyla edinilecek yaşantıları zenginleştirir. Önceden tanınmayan ve bilinmeyen kişi, cisim, olgu ve olaylar hakkında yanlış izlenimler edinilmesini ve yanlış kavramlar geliştirilmesini önler. Yeni başlanacak bir konuya karşı ilgi uyandırıp üzerinde dikkat toplamayı sağlar (Çilenti, 1991:81-82). Öğrenen bireylerin dikkatini çekerek onları güdüler, dikkatlerini canlı tutar, duygusal tepkiler vermelerini sağlar, kavramları somutlaştırır, şekiller yoluyla bilginin düzenlenmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırır, bir kavramla ilgili öğeler arasındaki ilişkileri örgüt şemaları ve akış şemaları yoluyla kolayca verebilir ve bazı öğrencilere kaçırmaları olası bir takım noktaları anlama şansı verebilir (Aktaran: Okan,2004).

Kullanılan resim, kroki, fotoğraf gibi görsel malzemelerin olumsuz yönleri ise (Köksal, 2001:28, Çilenti,1991: 81); Görsel öğeler öğrenciler için anlamlı bir içerik taşımamaktadırlar. Görsel öğelerin didaktik olmasına gösterilen özen, onların sıkıcı bir hale gelmesine yol açmaktadır. Görsel öğelerde renk seçimi ve boyama özensizce yapılmaktadır. Görsel öğeler, eğitsel bir materyal olarak kullanılmak üzere tasarlanmamaktadır. Bundan dolayı güdüleyici ya da pekiştirici değildirler. Öğrenciyi kendi dışlarında tutmaktadırlar. Gösterilen fotoğraf ya da resimlerde yeni öğretilmek istenen cisimler, önceden bilinen şeylerle birlikte verilmez ve aralarında karşılaştırma olanağı sağlanmazsa, alıcılarda, yanlış büyüklük, şekil, renk, zaman ve uzaklık kavramları oluşabilir. Aslında sadık olarak yapılmamış resimlerle iyi çekilmemiş siyah-beyaz fotoğraflarda bu sakınca daha da önemlidir

Ders kitaplarında kullanılacak görsel öğelerin, algı ve öğrenmeye zarar vermeyecek ölçülerde ve gerçeğe yakın olması gerekmektedir. Bu konuda çeşitli çalışmalar yapan Abraham Moles, ders kitaplarına yerleştirilecek görsel öğelerin bilimsel bir sıralamasını yapmıştır. Bu sıralamaya göre ders kitaplarında öncelikle kullanılacak görsel öğeler fotoğraf, resim ve şema şeklinde olmalıdır (Güneş, 2002:137):

1. Fotoğraflar: Fotoğraflar nesnelerin görüntülerini olduğu gibi yansıttıklarından, etkileme güçleri yüksek olmakta ve zengin bilgi vermektedirler. Bu nedenle ders kitaplarında öncelikle fotoğraflara yer verilmelidir. Gazete, dergi ya da kitaplar gibi basılı materyallerde yer alan, fotoğraf makinesiyle çekilmiş fotoğraflar ve posterler bu gruba girmektedir. Sosyal Bilgiler derslerinin tüm tarih konularında yararlanılabilecek ders araçlarıdır. İşlenen konulara ilişkin gerek basılı kaynaklardan gerekse öğretmen ve öğrencilerce çekilen fotoğraflar kullanılabilir (Okan, 2004).

2. Resimler: Ders kitaplarında fotoğraf kullanılmadığı takdirde bu tür resimlere yer verilmelidir Bir olayı, nesneyi ya da tarihi bir olayı çizgilerle anlatan resimlerdir. Düz resimler ve çizgi resimler olarak ikiye ayrılır (Küçükahmet, 1999:141, Okan, 2004).

3. Şemalar**:** Şemalar bilgiyi açık ve net sunarlar. Ancak etkilime ve zengin bilgi sunmada yetersiz kalmaktadırlar. Fotoğraf ve resimlerin kullanılmadığı durumlarda şemalar verilmelidir.

2.2.6.1 Görsel Materyallerin Sayfaya Yerleştirilmesi

Resim, fotoğraf, minyatür, gravür, karikatür, grafik, şema, plân, harita ve benzeri materyallerin ders kitaplarının sayfalarına yerleştirilmesinde, görünümün yanı sıra, eğiticilik ve öğreticilik vasfı da önem taşır. Çocukların görsel eğitimlerini ilköğretim yıllarında almaları, kitapla barışık, okuyup araştıran nesillerin yetişmesi, içeriğiyle, tasarımıyla, üretimiyle çocuğa bir özen ve saygının göstergesi niteliğinde sunulacak ders kitaplarıyla mümkündür (Oğuzoğlu, 2001:118). Görsel sanat öğesi-metin ilişkisinde, görsel öğe ayrı bir dünya, metnin ayrı bir dünya mantığı ile birbirinden kopuk ve belli kalıplar içinde düşünülmekte, Görsel öğenin metinle

bütünleşmesine izin verilmemektedir. Ders kitaplarının içeriğinde gösterilen titizlik, kitabın sahip olduğu görsel nitelik ve artistik değerler de doğru orantılıdır. Tasarım açısından mükemmel bir ders kitabı ile karşılaşacak olan öğrenci bu sayede iyi bir eğitim sürecinden geçecektir. Mükemmel bir ders kitabı hem artistik açıdan, hem de kullanılan malzeme, üretim ve baskı teknolojisi açısından doğru olmalıdır. Yine bu kitabı, çocuk ruhuna çok iyi hitap etmesini bilen bir grafik sanatçısı tasarlamalıdır (Oğuzoğlu, 2001:114).

J. Berger "görmenin konuşmadan önce geldiğini, çocuğun konuşmaya başlamadan önce bakıp, tanımayı öğrendiğini, görmenin sözcüklerden önce gelmiş olduğunu" ifade eder. Ancak ilköğretim kitaplarında görsel öğe olarak kullanılan resim, fotoğraf ve çeşitli grafiksel çalışmalar çoğunlukla süsleme amaçlı olup içerikle fazla bağlantısı olmayan yardımcı öğe rolündedir. Hal böyle olunca bu önemli eğitim sürecinin görsel algılama açısından sorumsuzca kullanıldığı açıktır (Oğuzoğlu, 2001:114).

İlköğretim ders kitaplarında yer alan görsel sanat öğeleri genellikle desen hatalarıyla doludur. Bu kitaplarda, figürler, kuru, sevimsiz, espriden uzak çizilmişlerdir; çoğu özgün değildir. Nitekim yabancı kitapların görsel öğelerinden yararlanıldığı, fotokopi yoluyla kopya edildikleri sık sık görülmektedir. Çok fazla renk kullanımı, renklerin yan yana getirilmesindeki görsel yanlışlıklar, siyah beyaz değerlerin hesaba katılmaması, kapladığı alandaki oran hataları kitapların görünümüne olumsuz yönde etki etmektedir (Oğuzoğlu, 2001:113).

Kitap tasarımı iyi bir kitabın oluşumunda yadsınamayacak kadar önem taşır. Bu yönden ilköğretim ders kitapları gözden geçirildiğinde, küçümsenmeyecek kadar hatalar ortaya çıkmaktadır. Resimlerin, fotoğrafların, şekillerin ve metinlerin üst üste, yan yana, gelişigüzel konması da sıkıntı yaratmakta ve kitabı sevimsiz hale

sokmaktadır. Belki de bir çok gencin okumaktan hoşlanmaması, kitaplara ilgi duymaması bu sebebe dayanmaktadır (Oğuzoğlu, 2001:114-115).

Gelişme evresinde olan bireylerde özgüveni ve beğeniyi geliştirmek çok önemlidir. Bir ders kitabının grafik tasarım süreci teknik bilgilere dayanan artistik bir proje ile başlar. Projeyi hazırlayan sanatçı, kitabın kapağını, cildini, yazı karakterini, puntosunu, satır aralarını, Görsel sanat öğelerini, renklerini, baskı tekniğini, kitapla her türlü detayı birlikte düşünmek ve değerlendirmek zorundadır. Kitabın tümünü kapsayan proje çalışması içerisinde malzeme ve grafik elamanlar birlikte ele alınmalıdır ve kitabın başından sonuna kadar tek tip bir tasarım anlayışı sürdürülmelidir (Oğuzoğlu, 2001:116).

Görsel sanat öğelerinin sayfa düzenlemesinde önemli bir yeri vardır. Görsel öğeler iyi yerleştirilmemişse bu durum hem ders kitabını değerini azaltıcı hem de anlamayı güçleştirici olmaktadır. 3 Temmuz 1995 ve 2434 sayılı Tebliğler Dergisi'nde Talim ve Terbiye Kurulu'nun 03.07.1995 tarih ve 2434 sayılı kararı ile yayınlanan, "Kitapların Hazırlanması ve İncelenmesi ile İlgili Esas ve Usuller" çerçevesinde tasarımda dikkat edilmesi gereken hususlar belirlenmiştir (Bkz: Ek–4). Sayfaya resim yerleştirmenin başlıca ilkeleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir (Güneş, 2002:139-140, Şahin ve arkadaşları, 2001:19-20):

- Ders kitabına yerleştirilecek her görsel öğenin somut bir mesajı olmalıdır. Yalnızca estetik olarak alınmamalı; onun verdiği eğitici mesaja da dikkat edilmelidir.
- Ders kitaplarına alınacak görsel öğeler yalnızca konu bağlantılı olmamalı; aynı zamanda kitabın içeriğine de uygun bulunmalıdır.
- Yazar, metinde kısa da olsa görsel öğeden söz etmeli; metinle bağlantı kurmalı; ünitelerde yazıyla eşleştirmeli ve görsel öğe-metin bütünlüğünü oluşturmalıdır.

- Görsel öğe-metin bağlantısında okuma sürecide dikkate alınmalıdır. Öğrenci hem görsel öğeyi incelemeli hem de metni okuyabilmelidir. Bunun için görsel öğenin yerleştirileceği yer özenle seçilmelidir.
- Arka arkaya yerleştirilen görsel öğelerde hareket ve mantık sürecine dikkat edilmelidir. Öğrenci okurken sistemli olarak ilerleyebilmelidir.
- Ders kitabına yerleştirilen görsel öğeler konuyu açıklamalı, ilgi uyandırmalı ve metnin anlaşılmasına katkı sağlamalıdır.
- Görsel öğenin çevresine yazılan yazılar okuyucunun dikkatini çektiğinden kitaplarda, boşlukların ortasına yerleştirmek yerine, yazıların ortasına yerleştirmek daha etkili olmaktadır.
- Görsel öğeyi seçerken eğitim ilkeleri unutulmamalıdır. Özellikle öğrencilerin hoşuna giden öğeler seçilmeli, öğrencilerin yaş ve yaşam durumları dikkate alınmalıdır.
- Öğrencilerin ilgilerini uyandırmak, bilgilerini zenginleştirmek ve düşüncelerini canlandırmak amacıyla görsel öğelerle açıklamalar yapılmalıdır. Örneğin resmin konusu, yeri, ressamı, tarihi, resmin yapıldığı ya da fotoğrafın çekildiği yer gibi bilgiler görsel öğenin altına uygun yerlere yazılmalıdır.
- Yazı, resim, fotoğraf beraberliği, dinlendirici boşluklar, dipnotlar, analizler, uyum içinde yüzeyde yerini almalıdır.
- Yazı ve görsel öğe ilişkisi uyumu; birbirini ezmeyen, tamamlayan görüntü verecek nitelikte olmalıdır.
- Resimlemede çizgi karakteri; sanatçının sanatı doğrultusunda kalmalıdır.
- Renkleme ve renk uyumu; çok renk, az renk etki için fark etmemektedir.
- Yazı ve görsel öğe karakter olarak uyumlu olmalıdır.
- Kâğıt; birinci hamur olmalıdır, çünkü kalitesiz kağıt kötü baskı verir. Bu da kitabın görsel etkisini ve dolayısıyla yararını azaltır.
- Konular çizim ve fotoğraflarla desteklenir ve açıklanırken, yazının görsel öğeyle ilişkisinin önemi dikkate alınmalıdır. Bu konu önemsenmeli, yazı, resim ve fotoğraflar arasında doğru bağlantı ve bileşimler kurulmalıdır.

- Yayında çizgi, fotoğrafla anlatım ve biçimler seçilirken yayınlarda ezberlenecek değil, düşündürecek nitelikte görüntüler ve içerikler görev almalıdır.
- Çizimlerin taklit değil, orijinal olması sağlanmalı ve çocukların psikolojik eğilimleri yönünde tutulmalıdır.

Kullanılan resim ve şekillerin işlevsel olması, iyi ve kolay yorumlanabilmesi, sanat değeri taşıması gerekir. Ayrıca, ders kitaplarındaki görsel öğeler; metinle aynı yüzde, karşılıklı iki sayfada yer almalı, sayfaya yanlamasına koyulmamalı, belirli bir sıra düzeni içinde yer alan mesajların dizilişi hedef kitleye uygun olmalı, hedef kitleye uygun semboller kullanılmalı, alışılmış görüntüler kullanılmalı, daha çok gerçekçi görsel öğelerin kullanılmasına özen gösterilmelidir. Mümkün olduğunca basit ve yalın öğeler kullanılmalıdır (Ceyhan ve Yiğit, 2003:82). Paragrafı bölmeyecek şekilde yerleştirilmeli, kitap genelinde herhangi bir görsel öğe (ünite başı tasarımı hariç) zorunlu olmadıkça bir kez kullanılmamalıdır.

Ders kitaplarına yerleştirilen görsel sanat öğeleri öğrenci dikkatini çekme açısından oldukça önemli öğelerden birisidir. Ancak görsel öğelerin 6 satırdan büyük, 3 satırdan küçük olmamasına özen gösterilmelidir. Bu ölçütleri aşan, arka fona yerleştirilen, tüm sayfayı kaplayan ve üzerine yazılar yazılan resimleme teknikleri öğrenciye bir katkı sağlamamaktadır. Ders kitaplarına görsel öğeler yerleştirilirken aralarındaki boşluklara dikkat edilmelidir. Görsel öğeler arasına bırakılan boşluklar, görsel sanat öğelerinin daha iyi görülmesini ve anlaşılmasını sağlamaktadır (Güneş, 2002:116).

Ders kitaplarındaki renkli görsel öğeler siyah beyaz olanlara göre daha etkili olmaktadır. Bu nedenle ders kitaplarında renkli görüntülere ağırlık verilmelidir (Güneş, 2002:116). Renkler bilinçli ve metnin içeriğine uygun bir biçimde kullanılmalıdır. Ders kitaplarında kullanılacak renklerin sayısı ve çeşitleri hakkında çalışmalar yapan Abraham Moles'e göre; ders kitaplarındaki görsel öğelerde çok renk kullanılacaksa öncelikle 4

çeşit renk seçilmelidir. Bunlar öncelik sırasına göre siyah, sarı, kırmızı ve mavi renklerdir. Ders kitaplarında iki renk kullanılacaksa bu renklerin birisi siyah diğeri de açık bir renk olmalıdır. Ders kitaplarında tek renk kullanılacaksa bu renk sadece siyah olmalıdır (Güneş, 2002:143-145). İlkokul birinci kademe kitaplarında yer alan görsel öğeler renkli olmalıdır. Diğer ders kitaplarındaki öğeler renkli veya siyah beyaz olabilirler (Ceyhan ve Yiğit, 2003:84, Tertemiz ve diğerleri, 2001:5).

Ders kitabındaki görsel öğelerin, şekil ve renk yönünden incelenmesi için kitapta verilen görsel sanat öğelerinin şekilleri ile renkleri incelenmelidir. Bu amaçla aşağıdaki sorular yanıtlanmalıdır (Güneş, 2002:159-160):

1. Ders kitaplarındaki görsel öğelerin iletişim biçimlerine dikkat edilmiş midir?
2. Ders kitaplarında disipline uygun görsel öğe biçimleri kullanılmış mıdır?
3. Görsel öğelerle metin bağlantıları kurulmuş mudur?
4. Metinler içinde görsel öğeler bahsedilmekte midir?
5. Görsel öğeler metinde açıklayıcı bir rol oynamakta mıdır?
6. Metnin anlamı görsel öğe olmadan değişmekte midir?
7. Güdüleyici nitelikte ve anlamayı kolaylaştırıcı görsel öğeler kullanılmış mıdır?
8. Ders kitabındaki görsel öğeler metinlere katkı sağlamakta mıdır?
9. Kullanılan görsel öğeler öğrenci yaş ve düzeyine uygun mudur?
10. Kitap kapağı iyi resimlenmiş midir?
11. Görsel öğeler iyi ve yeterli midir?
12. Görsel öğelerin anlaşılması kolay mıdır?
13. Anlatılan iş, konu görsel öğelerle açıklanmış mıdır?
14. Görsel öğeler canlı mıdır?
15. Görsel öğeler iyi yerleştirilmiş midir?
16. Görsel öğelerdeki kişilerin görünüşleri (kıyafet, biçim vb.) hedeflenen gruba uygun mudur? Yüz ifadeleri sempatik midir?
17. Görsel öğeler öğrenci grubunun sosyal yaşam özelliklerine uygun mudur?

Kitabın sayfa düzeninde tüm sayfalarda önce görsel öğe, görsel öğenin altında da açıklama veya görsel öğeyle ilgili bir metin yer almalıdır. Sayfa düzeninde kenar boşlukları her ünitede farklı renk alacak şekilde yapılarak sınırlandırılmalı yani sayfaların üst ve alt boşlukları renkli şeritler halinde yapılmalıdır. Bu renklendirme kenar boşluklarını daha çekici hale getirir. Sayfalara ilgiyi fazlalaştırır, kullanılan renklerde, tamamıyla öğrencinin dikkatini yoğunlaştırabileceği şekilde seçilmelidir (Yel,2003:151). Görsel unsurlarının toplumun ortak değerleriyle bağdaşması gerekmektedir. Ders kitaplarındaki bazı görsel öğelerin öğrenmeye yardımcı olmadığı; hatta metindeki ana düşünce ile çeliştiği saptanmıştır.

2.2.6.2 Görsel Materyallerin Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersleri Tarih Konularının Öğretiminde Kullanılması

Tarih konularının öğretiminde kullanılacak araçlar, 1943 yılında yapılan II. Maarif Şurasında da ele alınarak; senkronik tarih tabloları, kronoloji cetvelleri, tarih atlasları, hicri tarihleri miladi tarihlere çevirme kılavuzları, resim ve fotoğraf koleksiyonları, slaytlar ve projeksiyon makineleri, film ve radyo yararlanılabilecek görsel ve işitsel araçlar olarak belirlenmiştir (MEB, 1991:203-204).

Konuları soyut olan ve somut işlem devresindeki çocuklara hitap eden Hayat Bilgisi ders kitaplarında resim, fotoğraf, kroki, karikatür vb. görsel ifade biçimlerinin yoğunlukla yer alması gerekmektedir. Bu düşüncenin temelinde, Piaget'in dört evrede ele aldığı zihinsel gelişimin, Bruner tarafından üçe indirgenen açıklaması yatmaktadır (Köksal, 2001:27). Görsel sanat öğeleri, ikonik düşünme evresinde olan çocuklar için etkili bir öğretim malzemesidir. Bu nedenle, Hayat Bilgisi ders kitapları görsel açıdan zengin olmalıdır (Köksal, 2001:28). Görsel sanat öğeleri, öğrencilerin yaratıcı ve eleştirel düşünme, problem çözme, empati kurma ve ifade becerilerini geliştirme amacıyla kullanılmalıdır (Güçlü, 2001: 21).

Öğrenme-öğretme süreci içinde bu denli önem taşıyan görsel malzemeler, Hayat Bilgisi ders kitaplarında gelişigüzel kullanılmamalıdır. Kitapların biçimsel özellikleri estetik ölçülere uygun olarak düzenlenmeli, kullanılan görsel öğeler ve şemalar, sözlü anlatımlarla doğrudan uyumlu, eşgüdümlü ve estetik beğeni duygularını geliştirici yönde hazırlanmalıdır. Biçim ve içeriğin uyumlu estetik bütünlüğü, estetik duyarlık gelişiminde temel bir ilke olarak kabul edilmelidir. Çocuğun duygusal dünyasını zenginleştirmeye, duygularının estetik düzeyini geliştirmeye ya da duygusal gereksinmelerine cevap vermeyi amaçlayan ürünler, Hayat Bilgisi derslerinde yer alması gereken vazgeçilmez ürünlerden sayılmalıdır (Topses, 2001:8). Her ünite ya konuyla ilişkili olarak görsel sanat öğelerinin; anlamlı bir ilişki mantığı içinde verilmesi, konuyu imgeleyen ya da simgeleyebilen yeterlilikte verilmesi, çocuğun somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine olan gelişimini kolaylaştırıcı bir nitelik taşır (Topses, 2001:4).

Konulardaki haritalar, şekiller, fotoğraflar, tablolar öğretimde katılım ve deneyim etkinliklerine girdiği için materyal sadece göze hitap etmekle kalmaz, öğrenci etkileşimi yüksek olacağından öğrenme % 80'e çıkabilir (Şimşek, 2003:145-146, Güngördü, 2003). Bireylerin (öğrenenlerin) görsel bir öğeyi nasıl algıladıklarını etkileyen birçok değişken bulunmaktadır. Çocuklar, 12 yaşına kadar görsel öğeleri bir bütün yerine, bölüm bölüm yorumlarlar. Daha büyük yaştaki çocuklar ise bir bütün olarak algılamakta ve görsel öğenin vermek istediği mesaj ile ilgili bir sonuca ulaşabilmektedir. Araştırmalara göre ilköğretim 4-5. sınıflarında olan çocuklar renkli görsel öğeleri siyah beyaz öğelere ve resimleri de çizimlere tercih etmektedirler. Ayrıca gerçekçi görseller ve nesneler öğrenmede daha kalıcı etki yaratırlar (Aktaran: Okan, 2004).

Tarih, hayata dönük, uygulamalı, yapılan ve yaşanılan olayları incelediği için sadece kitaplardan ve anlatım metodu ile öğrenilip öğretilecek bir bilim değildir. Dolayısıyla her zaman yanına gidilmesi, izlenebilmesi ve sınıfa getirilmesi mümkün olmayan tarihi olgu ve olayların görsel materyaller ile sınıf ortamına taşınması

mümkün olabilmektedir (Paykoç, 1991:93). Tarih öğretiminde, öğrencilerin çeşitli çizelgeleri, grafikleri, çizimleri, haritaları, resimleri ve küreleri kullanarak, bunlardan bilgileri nasıl elde edebileceklerini ve bunları nasıl yorumlayabileceklerinin de öğretilmesi gereklidir (Paykoç, 1991:16-17).

2.2.6.3 Görsel Materyallerin Tarihi Kanıt Olarak Kullanılması

Tarih öncesi insanlar sözle iletişim kurabilmişlerdir. Fakat her yeni kuşak, kaynak gösterecek yazılı kanıtları olmadığı ve bilgi elde edildiği hızla kaybolduğu için esas olarak hep aynı çizgiden, kayalar üzerine oyulmuş, mağara resim ve yazılarından, işe başlamışlardır (Tekeli, 1998: 52). Metinler geçmişle ilgili değerli ipuçları sunarlarken, geçmiş yaşantıları ifade etmekte görsel tasvirler daha önemli bir yer tutmaktadırlar (Burke, 2003:13). Yazılı belgelerin sunduğu kanıtları desteklemenin yanı sıra, onları tamamlar, sözcüklere dökülmemiş olan şeylere tanıklık edebilirler (Burke, 2003:33). Olayların düzenlenişi ve oluşumu hakkında kanıtlar sunarlar. Geçmişin daha canlı bir şekilde "zihinde canlandırılmasını" ve "tarihi hayal gücünün oluşmasını" sağlarlar. Resimler, heykeller, baskılar ve diğer görsel sanat öğeleri gelecek nesillere, geçmiş kültürlerin yazıya dökülmemiş deneyimlerini ya da bilgilerini paylaşma olanağı sağlarlar (Burke, 2003:156, Kütükoğlu, 1991: 22).

Tarihi bilginin doğası gereği, bu bilgiye yönelenler, bilginin temel kaynaklarını kullanmak zorundadırlar. Bu zorunluluk, tarih öğretiminde "Kanıta Dayalı Tarih Öğretimi" adıyla yeni bir yaklaşımın doğmasına yol açmıştır (Palmer ve Batho, 1981'dan Aktaran:Safran ve Köksal, 1998).

Tarihçiler geçmişle onun kalıntıları yoluyla bağlantı kurarlar. Geçmişin yeniden yapılandırmasında ve anlamlandırılması için öğretmenlerin ve öğrencilerin görsel kanıtlardan faydalanması gerekmektedir (Aktaran: Safran ve Köksal, 1998). Öğrencinin

gözlem gücünü geliştirmek amacıyla, dönemi ya da konuyu daha iyi anlamayı sağlamak için metni desteklemek ve açıklık getirmek üzere görsel sanat öğeleri, yazılı kanıtlarla beraber kullanılmaktadırlar (Nichol,1991:32).

Kanıta dayalı tarih öğretimiyle, bilginin dayandığı temeller gösterilmektedir. Öğretim süreci, kanıta dayalı, sınanmış ve güvenilir bilgi ile gerçekleşmektedir. Bu durum, öğrenciyi güvenilir tarihi bilginin öğrenilmesinde etkin bir konuma yükseltmektedir (Şahin ve Köksal,2003:55-58, Nichol, 1996:19). Kanıt, öğrenci ile tarihi kanıtın konusu olan kişi, olgu veya olay arasında direkt bir diyalog kurulmaktadır. Kanıt, geçip gitmiş tarihi olayın hikâyesi değil, somut bir tespitidir. Bu yönüyle kanıt, tarih öğretiminde bir laboratuar hizmeti yüklenir. Tarihi gerçekliğin gelip geçici olmayan bir ürününü bugüne ve sınıfa taşıyarak gözlem imkânı sunar (Safran ve Köksal, 1998).

Tablo: 2.2.6.3 Tarih Ünitelerinde Kullanılabilecek Kanıt Temaları Ve Soru Örnekleri

Kanıtlar	Bunu nereden biliyoruz?	Osmanlı'nın klasik döneminde insanların neler giyindiğini hangi kaynaktan bulabilirsiniz?
	Bu kanıt bize neler söylemekte?	Bulduğunuz resimler dönemin giyim tarzı hakkında neler söylüyor?
	Kanıtlar güvenilir mi?	Bu kanıta güvenebilir misiniz? Neden?

(Aktaran: Hayta ve Karabağ, 2003b:110).

Tarihi bir eser, resim veya araç gerecin niye, nasıl ve ne zaman yapıldığına ve bunların geçmişte yaşayan insanların hayatlarını ne ölçüde kolaylaştırdığına veya onlar için ne anlam ifade ettiğine dair "sorgulama" yoluyla yapılan bir tarihi araştırmada öğrenciler, tarihin şemsiyesi altında düşünce ufuklarının sınırlarını zorlarlar (Dilek,

2001:87). Amerika'da Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi, yayımladığı standartlar arasında, "Öğrenciler, geçmişi inşa etmede değişik kaynakları (mektuplar, günlükler, haritalar, fotoğraflar gibi) tanıyabilmeli ve kullanılabilmeli" maddesini de ekleyerek konunun önemine vurgu yapmıştır (Aktaran: Ata, 2002a:82). Resimleri, tabloları, grafikleri, haritaları vb. yorumlayabilme zihinsel bir beceri istediği için, böylece öğrenciler, kişisel değerleriyle ilgili zihni, sosyal ve fiziki becerilerini kullanarak kendi kavram anlayışlarını geliştirebilirler (Nichol,1991:10).

Görsel sanat öğelerinin tarih konularının öğretiminde kanıt olarak kullanılmasıyla, öğrencilerin görsel benliğini gelişir, tarihi olayları hayal etmeleri daha da kolaylaşır ve unutmaları da zorlaşır (Aktaran: Ata,2002:125- 126). Bunlara, sadece bakıp geçmek yeterli değildir. Her bir görsel öğe incelenmeli ve yorumlanmalı, öğrencilerin bu şekilde dikkat ve algıları eğitilmelidir. Görsel sanat öğeleri, tarih öğretmeni tarafından pek kullanılmayan öğretim araçları arasındadır. Ancak, görsel öğeleri "okumayı öğretme", tarih öğretmeninin kazandırması gereken davranışlardan biri olmalıdır. Görsel öğenin seçiminde, müfredata ve konuya uygunluğuna dikkat edilmelidir. Gördüğünü gösteren fotoğraf ile yapanında görüşünü yansıtan yağlı boya tablolar birbirinden ayrı inceletilmelidir. Türk tarihine ilişkin görsel kanıtlar; temsili resimler, fotoğraflar, minyatürler ve gravürlerdir (Aktaran: Ata,2002: 126).

2.2.7 Ders Kitaplarında Görsel Öğretim Materyali Olarak Resim Kullanımı

Ders kitabı ve içindeki resimler öğretimde en çok kullanılan görsel materyallerdendir. Resimler ders kitaplarında; bilimsel bilgiyi sunmakla birlikte, bilgiyi anlamlı hale getirir ve anlaşılmasını kolaylaştırırlar (Ceyhan ve Yiğit, 2003:23, Güneş, 2002: 47, Halis, 2002:50-51). Ders kitaplarında yer alan resimler, öğrencilerin yaratıcı ve eleştirel düşünme, problem çözme, empati kurma ve ifade becerilerini geliştirmek amacıyla kullanılırlar (Dönmez,2003:93).

Etkili bir ders kitabında öğrencinin ilgisini çekmek ve öğrencide derse karşı ilgi uyandırmak için konunun ana hatlarını gösteren resimler, grafikler, fotoğraflar, tablolar, şemalar, plânlar, haritalar ve benzeri öğretime yardımcı unsurlar bulunur. Genelde tarih konuları öğrenciler tarafından sıkıcı bulunduğu ve fazlaca soyut kavramları içerdiği için görsel malzemeler ve özellikle resimlerle desteklenmelidir (Yalın,1999: 49). Ders kitaplarında kullanılan resim ve şekillerin öğrenciyi etkileyerek öğrenmeye yardımcı olması gerekmektedir. Bu konu, Ders Kitapları Yönetmeliğinin Madde 5/c-2'de "Kitaplarda; konuları açıklayıcı resim, fotoğraf, tablo, grafik, şema, plan, harita ve benzeri öğretime yardımcı unsurlar bulunur. Bunlar metinlerin kolay kavranmasını sağlayacak biçimde uygun yerlere konur ve gerekli açıklamalar yapılır…" şeklinde dile getirilmiştir (Güneş, 2002:168-169).

Geçmişte, tarih müfredatları, özellikle sınıf içinde tabloların kullanılmasına ilişkin yönergeleri içermekteydi. Örneğin, 1926 İlkokul tarih dersi müfredatının 5. maddesinde; öğretiminde dikkat edilecek noktalardan biri olarak (Ata, 2002:137); "Öğretim sırasında tarihi tablolar gösterilecektir. Eğer tablo yoksa öğretmen kitaplardan sağlayabileceği resimleri ve kartpostalları gösterecek ve okullarda tarihi kartlardan oluşan bir koleksiyon yapılacaktır" ifadesine yer verilmişti.

Ders kitaplarında kullanılan resimlerin; kavramaya yardımcı olma, daha dikkat çekici olmakla birlikte motive etme, soyut ve karmaşık kavramları daha etkili görselleştirme, yoğunlaştırılmış bilgi içermeleri nedeniyle kolayca yorumlanabilme, daha fazla interaktif eğitim ortamına yönelik materyal geliştirme potansiyeline sahip olma, hatırlamayı kolaylaştırma, yanlış tasarımları düzeltme, sözcük dağarcığının zenginleşmesine yardım etme, gözlem gücünü geliştirme şeklinde işlevleri vardır (İşler,2003, Güneş, 2002:136, Nas: 2000:189).

Resimler ayrıca; herkesin aynı mesajı almasına yardımcı olarak, öğretimde birlik ve bütünlüğü sağlar. Okuma ve anlama güçlüğü olanlara konuyu ve anlamı daha kolay kavratırlar. Öğrencilerin daha önce karşılaşmadıkları, onlar için soyut olan ve

kelimelerle anlatamayacakları nesne ve canlıları tanımalarına olanak sağlar (Ceyhan ve Yiğit, 2003:88, Gökkaya ve Oruç, 2003:153). Ders kitaplarının, çok amaçlı resimlerle desteklenmiş olmaları, öğrenci merkezli eğitimin sağlanması açısından da önemlidir (Köksal, 2001:35).

Ders kitabına konulmak için seçilen resimler nitelikli, konu ile ilgili, doğal, açık ve anlaşılır olmalıdır. Resimler ayrıntılı olmamalı, gerçeği yansıtmalıdır. Yerleştirilen resmin veya resimdeki öğelerin büyüklüğü öğrencilerin algılarına zarar verecek biçimde olmamalıdır. Resimler, öğrencilerin küçük bir nesneyi büyük bir şekilde algılamalarına neden olacak şekilde bulunmamalıdır. Bu nedenle ders kitaplarına resim seçilirken sık sık fotoğraf tekniğine başvurulmalıdır. Çok renkli resimler kullanılmamalıdır. Resimler sayfanın alt yarısına değil en üst ortasına veya sağ-sol kenarlarına yerleştirilmelidir (Güneş, 2002:136).

Tablo: 2.2.7 Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Değerlendirme Ölçeği

RESİMLEME	EVET	KISMEN	HAYIR
1. Resimler bulunduğu bölümün içeriğine uygun mu?			
2. Resimler öğrencinin ilgisini artırabilecek çekicilikte mi?			
3. Resimler orijinal mi?			
4. Resimler öğrencinin eğilimleri yönünde mi?			
5.Resimlerin estetik düzeyi doğru bilgi aktarmayı engellemeyecek düzeyde mi?			
6. Resimler metinle ilişkili olarak uygun yerde verilmiş mi?			
7. Resim başlığı ve altyazıları açık ve doğru mu?			
8. Resimler, büyüklük, küçüklük, renk vb. içinde uyumlu mu?			

(Küçükahmet,2001:126).

Nolen ve Goetz, ders kitaplarında yer alabilecek resimleri; süsleyici resimler, açıklayıcı resimler, metni tamamlayıcı resimler olarak üç biçimde sınıflamaktadırlar (Köksal, 2001:29):

1. Süsleyici Resimler:

   Bu tür resimler, konunun anlamını açıklamaktan çok, onun sembolik yönünü belirlemek amacıyla tasarlanırlar. Çocuğun hayal gücünü harekete geçirme ve ilgisini çekmeyi amaçladıkları için abartılı, mizahi ya da fantastik olabilirler.

2. Açıklayıcı Resimler:

   Ders kitaplarında özellikle kimi olgu ve kavramların açıklanmasında özellikle önem kazanmaktadır. Bu tür resimlere, "anlam çözücü resimler" de denilmektedir. Anlam çözücü resimlerin ilişkili olduğu metinle aynı içeriği taşımaları gerekmektedir.

3. Metni Tamamlayıcı Resimler:

   Bu tür resimler özellikle, çocuk için yabancı olan herhangi bir isim, kavram ya da olgunun tanıtılmasında kullanılabilirler.

Ders kitaplarında yer alabilecek resimlerin daha ayrıntılı ve işlevsel bir sınıflamasını yapmak mümkündür. Her bir farklı resim, öğretmenin öğrenciden isteyeceği davranışları da farklılaştırır. Bu amaçla hazırlanacak resimler, aşağıdaki gibi sınıflandırılabilirler (Köksal, 2001:29-32):

- Konsantrasyon Resimleri

  Herhangi bir konuya ya da konunun herhangi bir özel noktasına öğrencilerin dikkatlerini çekmeye ya da konunun bütününe yönelik olarak dikkatlerini yoğunlaştırmak amacıyla yardımcı olmak amacıyla hazırlanmış detaylı resimlerdir. Öğretmenlerin öğrencilerden pek çok nesne içinden her yönü ile diğerlerinden farklı olan birini ya da benzer ikisini bulmalarını isteyebileceği biçimde tasarlanmış resimlerdir. Bu tür resimler, öğrencilerin konuya güdülenmelerini sağlar. Konsantrasyon eksiği olan öğrenciler karşısında öğretmenin işini kolaylaştırır.

- Durumsal Resimler

  Herhangi bir kavram ya da olguyu bütünüyle içeren resimlerdir. Bu tür resimler işlediği kavramın bütün bağlaşık kavramlarını (alt basamaklarını) ya da işlediği olgunun bütün öğelerini belirgin bir biçimde içermelidirler.

- Problem Resimleri

  Öğrencilerin herhangi bir problemi çözmelerinden çok, fark etmelerini sağlayan resimlerdir. Bu tür resimlerin ana özelliği, problemin nedenlerini ve sonuçlarını sembolize edebilmeleridir. Problem resimleri, esas olarak problemin tanımlanması aşamasına yöneliktir.

- Yaratıcı Resimler

  Labirentler, dilsiz harita ya da resimler yaratıcı resimlerdir. Resimlerde kimi önemli noktalar, çizilmemiş ya da boyanmamış olabilir ve bu eksikliklerin öğrencilerce tamamlanması istenebilir.

- Hareketli Resimler

  Öğrenciler aynı kavram ya da olgunun farklı yönlerini içeren küçük resimleri birleştirebilir ve bütüne ulaşabilirler. Rasgele dizilmiş numaralı resimleri doğru sıraya koyabilir ve bu sıralamayı öyküleştirebilir. Resim durağan bir tema işlemeyebilir; bir aksiyonu konu edinebilir. Öğretmen öğrenciden, resmin içindeki aksiyonu tanımlamasını isteyebilir.

- Eleştirici Resimler

  Eleştirici resimler, çelişik olguların, nesnelerin ya da olayların yer aldığı resimler olarak tasarlanabilirler. Bu tür resimler, öğrencilerin bildiği ya da yakın çevresinde gözlediği olay, nesne ya da olguları içermelidir. Resimlerde kurulmuş yanlış neden-sonuç ilişkileri, ya da birbirleriyle doğrudan ilişkileri olmayan nesneler, öğrencilerin kafalarını karıştırmaktan ya da ders kitabına duyduğu güveni sarsmaktan çok, düzeltmek üzere bu yanlışlıkların üzerine gitmelerine neden olabilir.

- Önce-Sonra Resimleri

  Olayların arasında neden sonuç ilişkileri olduğu kadar öncelik sonralık ilişkisi de vardır. Önce sonra resimleri öğrencilerin bu ilişkiyi anlamalarını sağlayabileceği gibi, onların öteleme becerilerinin gelişmesine de katkıda bulunabilir. Genellikle birbirleri ile neden sonuç ilişkisiyle bağlı iki olaydan önce olanı neden, sonra olanı sonuçtur. Bu nedenle öğrencileri, ardışık olay ya da olguların resimleri üzerinde çalışmak, neden sonuç ilişkileri üzerine çalışmaktan daha çabuk sonuca ulaştırabilir.

Resimlerin anlamı kişiye göre değişebilmektedir. Çünkü resimler izleyenin bilgisi, geçmiş yaşantısı, çevresi ve görsel etkileşiminin düzeyine bağlı olarak kişiye göre farklı anlamlara sahip olabilmektedir. Resimlerin anlamları kültüre göre de farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca, insan beyninin fizyolojik-psikolojik yanı üzerine araştırma yapan bilim adamları görsel algılama ile ilgili olarak "resimleri okumanın" kalıtsal bir yetenek olduğu konusunda fikir birliğinde olsalar da resimleri yorumlamanın öğretilmeye ihtiyaç duyduğunu düşünmektedirler (Aktaran: İşler, 2003, Demirel ve başk., 2002: 31). Resimleri yorumlatmak amacıyla öğrencilere aşağıdaki sorular sorulabilir (Nichol,1991:71-72):

1. Veri anımsama sorusu: Öğrencinin olayları kullanıma sokmaksızın hatırlamasını gerektirir.
2. Adlandırma sorusu: Öğrencilerden, tarihi olayla nasıl bir bağlantı kurduğunu göstermeksizin, bir şeyin adını söylemesi istenir. Ör.: "Resimdeki adamların giydiği şey nedir?"
3. Gözlem sorusu: Öğrencilerden, olayla ilgili bilgileriyle bağlantı kurmaksızın, bir şeyi tanımlamaları istenir. Ör.: "Resimde ne olduğunu açıkla."
4. Mantık sorusu: Öğrencilerden bir şeyi açıklamaları istenir. Ör.: "Resim, Osmanlılar ve Rusların nasıl savaştığı hakkında bize ne anlatıyor?"

5. Kuramsal soru: Öğrenciden olayın nasıl gelişmiş olabileceğini veya ona neyin sebep olabileceğini düşünmesi istenir. Ör.: "Daha sonra ne olduğunu düşünüyorsun?"
6. Duyuşsal soru: Öğrencinin kanıtla bizzat ilgilenmesi istenir. Ör.: "Eğer Atatürk'ün arkasında duran asker sen olsaydın, ne hisseder ve ne yapardın?"
7. Hipotez oluşturma sorusu: Öğrencinin olası sebep ve sonuçlar hakkında kuramsal olarak düşünmesini sağlamak için sorulur.
8. Problem çözme sorusu: Öğrencinin kanıtı değerlendirmesi için sorulur. Ör.:"Resim, Hasan Tahsin'in vurulduğuna dair nasıl bir kanıt içeriyor?"
9. Kanıt sorgulama sorusu: Olayın gerçekliğini görmek için sorulan sorulardır. Ör.: "Duvar örtüsünü dokuyanlar resimlerini neye dayandırmış olabilirler?" "Duvar örtüsü savaş hakkında ne derece güvenilir bir kanıttır?"
10. Sentez sorusu: Soru sürecini bir araya toplayan ve problemin çözümüne imkân veren sorulardır.
11. Kontrol sorusu: Öğrenmeden ziyade öğrencilerin davranışlarını düzenlemeye yönelik sorulardır.
12. Kapalı soru: Çoğunlukla tek bir yanıt ile sınırlandırılmayan ve "öğretmenin düşüncesini yakalama" ya yönelik sorulardır.

Kitaplarda kullanılan resimlerin birçok katkısına rağmen bu konuda bazı çekinceler de mevcuttur. Kitaptaki resimlerin içeriği gölgeleyebileceği ve kitabın içerik kalitesini düşüreceği, kitapta resmin ön plana çıkacağı ve okuyucunun içeriğe gereken önemi vermeyerek resimden anladıkları ile yetineceği gibi. Ancak günümüzde resim ve grafiklerle desteklenen yayınların diğerlerine karşı tercih edilme konusunda sağladığı üstünlük, gazete, dergi ve reklâm yayınlarındaki örneklerle ortadadır. Bu nedenle özellikle eğitim ve öğretim amacı taşıyan yayınların, yeteri kadar göz alıcı ve anlatım bakımından ilginç olması gerekir. Bazı okuyucuların, okuma güçlükleri ve okumaya karşı isteksizlikleri de göz önüne alındığında, kitap ve diğer yayınların biçim, resim, grafik, renk ve sayfa düzeni gibi öğelerle çekici hale getirmenin önemi daha iyi anlaşılacaktır (Ceyhan ve Yiğit, 2003:89).

Tarih konularında kullanabilecek resimler ikiye ayrılır. Bunlar; belgesel resimler ve temsili resimlerdir. Belgesel resimler, fotoğrafın olmadığı dönemlerde görgü tanığı tarafından resmedilmiş olay, mekân ya da insan figürüne ilişkin çalışmalardır. Temsili resimler ise yazılı kanıttan yola çıkarak daha sonra yapılmış olay, mekân ya da kişi figürleri resimleridir. Ders kitaplarında tarih konularında, tarihi şahsiyetlerin portrelerine ve tarihi olaylara ait bir hayli belgesel ya da temsili resimler ile karşılaşmak mümkündür. Ancak pek az tarih öğretmeni çocukların bu resimlere dikkatini çekmektedir. Bu tablolar ders kitaplarına acemice konmaktadır. Pek çoğunun altında yapanın kimliği ve nerede sergilendiğine dair bir ipucu da yoktur (Ata, 2002:138).

Ders kitaplarına alınacak resimler rastlantıya bırakılmamakta; öğrencileri eğitici, etkileyici ve bilgi verici özeliklerine göre seçilmektedirler. Bu bilimsel sıralamaya özen göstererek uygun resimlerin yerleştirilmesi ders kitaplarının verimliliğini artırıcı olmaktadır (Güneş, 2002:137).

2.2.7.1 Resimli Ders Kitaplarının Gelişimi

Eyüboğlu'na (1986:69) göre resim, ışığa kavuşan her şeyi büyük bir aşk ile incelemek ve bu aşkı renkler ve çizgiler aracılığı ile insanlara aşılamak sanatıdır. Resim sanatı insanoğlunun tarihi kadar eskidir. Nerede bir insan topluluğu varsa, orada maddi hayatın yanında ruhların ihtiyacı olan sanatta varolmuştur. Baltalar, kamalar, idoller, mağara duvarlarına yapılan resimler, kaplar üzerinde rastlanan insan ve hayvan figürleri resim sanatının ilk örneklerindendir (Bigalı,1999:9).

Arkeolojik araştırmalar, işaret ve resimlerle bilgi aktarma ve kaydetme işlemlerinin ilkel insan kadar eski olduğunu göstermektedir. Tarihi M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanan, Asur ve Babil'liler tarafından yapılmış olan ve basit çizimleri kapsayan kil tabletler dünyanın en eski resimli kitapları olarak bilinir (Aktaran: Çilenti, 1986:117).

M.Ö. 600 – 500 yıllarında kullanılmaya başlayan Çin yazısının da resim şeklindeki işaretlerden doğduğu varsayılmaktadır (Aktaran, İşler, 2003).

M.Ö. IV. yüzyıl ile M.S. IV. yüzyıllar arasında, sayfalı kitaplar biçiminde iyi resimlenmiş kitaplar yazılır (Aktaran: Çilenti, 1986: 118). M.S. VIII. ve XV. yüzyıllar arsında, güzel bir şekilde süslenmiş, lüks, resimli, renkli, din kitapları, hikâye kitapları, ansiklopediler ve el yazması kitaplar meydana getirilir (Aktaran: Çilenti, 1986: 119). Kitabın resimlenmesi alanında XVIII. yüzyıl sonlarında ağaç baskının yerini ofset baskıya temel oluşturan taşbaskının alması basımcılığın gelişmesinde önemli rol oynar. XIX. yüzyılın ilk yıllarında çelik üzerine kazıma, taş baskı gibi yeni yöntemler geliştirilir (Ceyhan ve Yiğit, 2003:15). II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ofset tekniğinin gelişmesiyle, özellikle çocuk ve ders kitaplarında renkli resimler kullanılmaya başlanır (Ceyhan ve Yiğit, 2003:16).

Kitaplarda kullanılan renkli resimler, ilköğretim ve ortaöğretim müfredatlarında, çocukların sanat sevgisi ve estetik görgüsünü geliştirecek tarzda olmalıdır. Gerçek anlamda sanat sevgisi ve estetik görgüsü resim derslerine ve resim-iş öğretmenine bırakılmakla birlikte, sosyal bilgiler öğretmeni, tarih konulu bir "belgemsi" resimden hareketle, bir takım tarihi kanıtları çıkarmayı, dolayısıyla resme bakmayı da öğretebilir (Ata, 2002:137).

2.2.8 Ders Kitaplarında Öğretim Materyali Olarak Fotoğraf Kullanımı

Fotoğrafları gerçeğin birer minyatürü olarak niteleyen Susan Sontag, "On Photography (Fotoğraf Üzerine)" adlı eserinde fotoğraf ve resim arasındaki farkları ortaya koyarak, "her şeyden önce fotoğraf resim gibi yalnızca bir görüntü değildir, fotoğraf gerçekliğin bir yorumu, izidir", şeklinde açıklar. Resim benzerlik açısından fotografik standartlara ne kadar yaklaşırsa yaklaşsın, öznel bir yorumun görünümü

olmaktan öteye geçemez. Fakat fotoğraf, görüntüsü nesnelerden yansıyan ışığın doğrudan bıraktığı izlerdir (Aktaran: Derman, 1991:68).

1839'da Fransa'da icat edilen fotoğraf, insanların gerçekliği görsel olarak canlandırma biçimleri üzerinde etkili olur. Fotoğrafın icadıyla bol miktarda görsel anı ortaya çıkar. Fotoğraf, icadından hemen sonra hatırlama olgusunun yapısını ve uzun bir süre önce olmuş bir olayı, somut olarak canlandırma olanaklarını değiştirmeye başlar (Tenfelde, 2001:2). Nitekim fotoğrafın icadından sonra kaybolan zamanın, hayatların, adetlerin veya insana, doğaya ve eşyaya dair her şeyin fotoğraf yoluyla zabıt altına alınabileceği çok yaygın bir düşünce haline gelir (Danacıoğlu, 2001:91). Fotoğraf, bir olayın ya da bir insanın görünümünü saklayıp koruduğu, her zaman tarihi kanıt taşıdığı için yakından ilgili görür. Fotoğraf, estetik bir yana, "tarihi" bir anı yakalamaktır (Burke, 2003:210).

Fotoğraf icat edildiğinden bu yana diğer görsel sanat öğelerinden (resim, gravür, minyatür vb.) ve diğer kayıt türlerinden (mahkeme tutanakları, polis raporu vb.) çok daha etkili biçimde gerçekliğin bir tıpkıbasımı olarak kabul edilir. Fotoğrafın kullanım alanları ise şu şekildedir (Danacıoğlu, 2001:91-93, Tenfelde, 2001:10-24) :

1. Tanıtım aracı olarak fotoğraf
2. Belgeleme aracı olarak fotoğraf
3. Portreler
4. Sosyal politika aracı olarak fotoğraf
5. Güvenlik aracı olarak fotoğraf
6. Mahkeme kanıtı olarak fotoğraf
7. Önemli olaylar: ziyaretler, törenler vb.
8. Hatırlama aracı olarak fotoğraf
9. Tarih yazım aracı olarak fotoğraf
10. Rastlantısal sosyal belgeleme aracı fotoğraf.

11. İmaj oluşturmak amacıyla fotoğraf
12. Propaganda aracı olarak fotoğraf

Fotoğrafı bir reklamcı akıl çelmek, emlakçı sergilemek, arkeolog kaydetmek, gazeteci haber vermek ve reformcu toplumsal bilinci harekete geçirmek için kullanır (Kyvig ve Marty, 2000:80). Fotoğraf yoluyla eşyaların, giysilerin, geçmişteki üretim tekniklerinin, örf ve adetlerin, onarılmış veya tahrip edilmiş coğrafyanın, fiziki çevrenin, yerleşim birimlerinin tarihini anlamak kolaylaşır (Danacıoğlu, 2001:91). Sosyal bilgiler dersinde yer alan tarih konularını fotoğrafla anlatmak, sözcüklerle anlatmaktan çok daha derin bir etkiye sahiptir (Danacıoğlu, 2001:110).

Tarih konularının öğretiminde fotoğraf kullanılması, pedagojik olduğu kadar tarih metodolojisi açısından da önemlidir. Fotoğraf, yakın dönemlerle uğraşan tarihçilerin kullanabileceği bir tarihi belgedir. Her fotoğraf çekildiği dönemin tarihini de içinde taşır. Tarihi öğrenmeye ve zihinde canlandırmaya yardımcı olur. Yazılı kaynaklarda olmayan pek çok bilgi fotoğraflardan çıkarılabilir. Fotoğraf, tarih bilincinin oluşmasında belgesel bir yardımcı olarak kullanılmaktadır. Tarih öğretiminde ilk fotoğraf kaynakları öğrencilerin tarih ders kitabında karşılaştığı fotoğraflardır (Ata, 2002:131). Ders kitabında yer alan fotoğraflar ele alınıp, öğrencilerin analiz etmeye yönelmesi sağlanabilir. Stradling, (2003: 92-94), Tarih öğretiminde fotoğraflardan analitik bir yaklaşımla yararlanmaya yönelik olarak;

- Toplumdaki sosyal yönelimleri incelemek amacıyla farklı dönemler ait fotoğrafları kullanmak,
- Teknoloji, eğitim, mimari, sanat gibi alanlardaki yüzyıl boyunca görülen gelişmeleri ortaya koymak amacıyla fotoğrafları kullanmak,
- Belli bir dönemdeki sosyal yaşamın farklı veçhelerine ilişkin ipuçlarını yakalamaya dönük bir araç olarak o döneme ait fotoğraf albümlerini incelemek,
- Öğrencilere aynı olgunun farklı dönemlerde çekilmiş fotoğraflarını sunarak, benzerlikleri ve farklılıkları saptamalarını sağlamak,

- Savaş sahnesi, miting, sokak gibi ayrıntılı bir fotoğrafı tarih, altyazı ve kaynak gibi bilgileri çıkararak, öğrencilere fotoğrafa sorular sorarak yorumlamalarını sağlamak,
- Öğrencilere bir fotoğraf vererek, o fotoğraf ile ilgili yapılmış farklı yorumları karşılaştırmaları önerilmektedir.

Pek çok yabancı tarih eğitimcisi fotoğrafları kullanma etkinlikleri üzerinde durarak, fotoğrafın nasıl analiz edileceği ve fotoğraflara dayalı nasıl soru sorulacağına ilişkin modeller geliştirdiler. Bu konuda Felton ve Allen'in geliştirdiği tarihi fotoğrafları kullanma modeli oldukça kullanışlıdır (Aktaran: Ata, 2002:134-135):

1. Fotoğrafın Sunumu: Öğrenciye, yerel tarih ve ülke tarihi bağlamında fotoğrafın kapsamı söylenir.
2. Anahtar Soru Yöneltme: Bu aşamada öğretmen anahtar sorular sorar. Örneğin, Bu insanlar kimlerdir?, Bu resimdeki insanlar ne yapıyor?, Bu fotoğrafın nerede çekildiğini düşünüyorsunuz?, Fotoğraf o dönemdeki yaşam hakkında ne söylemektedir? Öğrencilerin sorunun cevabına yönelik hipotezleri alınır.
3. Öğrencilerden Kişileri ve Nesneleri Tanımlamalarının İstenilmesi: Öğrenciler gözlem yapar, gördükleri kişi, grup ve nesneleri etiketlendirir. Öğrenciler, resimde gördükleri her şeyi listeler. Bütün insanlar ve nesneler adlandırılır.
4. Öğrencilere Fotoğrafta Gördüklerini Betimletme: Öğrencilerden gördüklerini karşılaştırarak betimlemeleri istenir. Öğretmen, bu kimseler nasıl giyinmiş?, Giysilerinin, bizimkinden farklılığı nedir?, Ne gibi araçlar görmektesiniz?, Bugün biz bu araçları kullanmakta mıyız? gibi sorular yöneltilir.
5. Öğrencilere, Çıkarım Yapmaya Yöneltecek sorular Sorma: Öğrenciler, verinin ötesine giderek, gördüklerini bir araya getirerek, ipuçları olarak gözlemlerini kullanırlar. Bu arada öğretmen sorular sorabilir.
6. Öğrencilerden Hipotezlerini Değiştirme, Doğrulama ve Atma İhtiyaçlarının Olup Olmadığını Sorma: Öğrenciler bu aşamada başlangıçta yaptıkları hipotezlere

yönelirler. Öğrenciler, hipotezlerini destekleyecek ve değiştirecek çıkarımları yapmada gözlemlerini kullanırlar.

7. Hipotezleri Desteklemede Ders Kitabı ve Diğer Materyallerin Kullanılması: Öğretmen, konuya ilişkin daha fazla bilgi bulmaları için kaynaklar önerir. Bu şekilde, öğrenciler, ulaştıkları sonucu desteklemede ve değiştirmede daha fazla bilgi toplar.
8. Düşünmeyi Gözden Geçirme: Öğretmen, süreci gözden geçirmede öğrencilere kılavuzluk eder. Birlikte sorular ve düşünme becerileri üzerinde odaklaşırlar.

Bu model dikkatle incelendiğinde, her türlü tarih konulu resme de uygulanabileceği gibi, ders kitaplarındaki fotoğraflar içinde kullanılabilir. Tarih öğretmeni, bu etkinlik için özellikle anlam ve mesaj yüklü bir fotoğraf seçmelidir. Tarihi fotoğraflardan yararlanabilmek için alt bilgi gereklidir. Fotoğraf, yazı ve açıklamalarla desteklenmelidir (Ata, 2002:136). Stradling (2003:98), fotoğrafa sorulabilecek soruların, betimleme, yorum ve sonuçlar, önceki bilgilerle bağlantı, bulgulardaki boşlukları belirleme ve diğer bilgi kaynaklarını belirleme etrafında kümelendirilebileceğini belirtmiştir.

Bir fotoğrafa bakmakla onu okumak arasında fark vardır. Bakmak önce gelir. Bakarak, insanlar fotoğrafın hangi amaçla çekildiğini, dolayısıyla da fotoğrafçıyı göz ardı ederler ve fotoğraftan ne almak istiyorlarsa onu alırlar. Bir fotoğrafı okumak genellikle ona kelimeler eklemektir. Fotoğrafların yorumlanmasında ve sonucunda tarihi çıkarımlarda bulunulmasında işlevsel bir yol fotoğrafa sorular yöneltmektir. Aşağıdaki sorular ders kitaplarında yer alan görsel sanat öğelerinin kullanımına ilişkin yaklaşımlara ve fotoğrafa sorulabilecek sorulara örnektir:

Fotoğrafçı fotoğrafı çekerken ne gördü?
Fotoğrafta görmemiş olabileceği ne ya da neler vardı?
Amacı neydi?
Taraflı olduğu şeyler neydi?

İnsanlara neden belirli bir şekilde poz verdirdi?
Fotoğrafın çekildiği şartlar fotoğrafçının seçimlerini nasıl sınırladı?
Fotoğraftan gözün görebileceği neler çıkarılmıştı?
Kadrajın insanın orada olma duygusuna etkisi neydi?
Fotoğrafın kadrajı küçültülse, insanların fotoğrafa tepkisinde nasıl bir değişiklik olurdu?
Kapalı bir mekânda mı çekilmişti?
Eğer öyleyse, bu mekânın durumu fotoğrafı nasıl etkilemişti?
Yapmacık ya da doğal mıydı?
Fotoğraf, kültürel ya da doğal çevreyle ilgili hangi ipuçlarını taşıyordu?
Fotoğraf makinesi sesleri ve kokuları kaydedebilseydi fotoğrafın imgesi güçlenir miydi?
Fotoğraf, günü ya da yılı nasıl göstermektedir?
Fotoğrafın çekilmesinden önce ne olmuştu?
Sonra ne oldu?
Fotoğraf, zamanın durdurulmasıyla ilgili neyi gösteriyordu?
Hareket halindeyken yakalanan şey neydi?
Fotoğraf, çekildiği döneme dair ne anlatıyor?
Parçalar bütüne nasıl katkıda bulunuyor?
Fotoğraf, içindeki ayrıntıları yorumlamanızı nasıl sağlıyor?
Ayrıntılar, fotoğrafta temsil edilen olayın yer ve zamanına ilişkin hangi sonuçların çıkarılmasına yol açıyor?
Fotoğraftaki insanların meslekleri, toplumsal sınıfları, zevkleri, inanışları ya da değerleriyle ilgili neler görünüyor?
Fotoğraftaki kadrajın parçası olduğu kültür hakkında fotoğraftan hangi sonuçlar çıkarılabilir?
Fotoğraf güvenilir bir kanıt niteliği taşıyor mu?
Fotoğraf, fotoğrafı çekilen kişi ya da fotoğrafçı hakkında önemli bir şey söylüyor mu?
İzi olduğu kültürle ilgili bilgi ya da kavrayış sağlıyor mu?
Fotoğrafın yeri ve zamanı belirgin mi? (Kyvig-Marty, 2000:81-82).

Nichol'ün (1995:34-35), ders kitaplarında yer alan görsel sanat öğelerinin kullanımına ilişkin elli basit yaklaşımı tarih konularında kullanılabilecek bir fotoğrafa aşağıdaki şekilde uyarlanabilir:

Fotoğrafın tamamına ya da bir bölümüne göz atma, görüntüyü tanımlama.

Fotoğrafta neyi görebilir, duyabilir ya da tadabiliriz?

Fotoğraftaki karakterleri tanımlamak ve onlarla konuşmak mümkün mü?

Fotoğraftaki olayın öncesinde neler olmuş olabilir?

Fotoğraftaki olayın sonrasında neler olmuş olabilir?

Fotoğrafın farklı bölümlerinde nelerin olduğunu açıklama.

Fotoğrafın çerçevesinin dışında neler olabilir?

Bir taslak halinde fotoğrafın ana özellik ya da başlıklarını belirlemek.

Fotoğrafa bir başlık bulma.

Farklı bakış açılarıyla farklı başlıklar üretme.

Konu hakkında fotoğrafın söylediklerini tartışma.

Fotoğrafın herhangi bir bölümü hakkında sınıfa sorular yöneltme.

Fotoğrafa başka bir figür dâhil edilebilir miydi? Neresine? Niçin?

Fotoğraftaki nesneler niçin yapılmış olabilirler?

Fotoğraftaki herhangi bir nesneyi, kimler, kimler için yapmış olabilir?

Fotoğraftaki görüntünün tarihini ya da öyküsünü fotoğrafı merkez alarak yazma.

Fotoğraftaki olayın ya da durumun, farklı zamanlarda geçtiklerini hayal etme, varsa farklılıkları tanımlama ve nedenleri üzerine fikir yürütme.

Fotoğraftaki öyküyü, nesneyi ya da durumu kimlikleme, tanımlama.

Fotoğrafçının, fotoğrafı çekerken yaşadığı zihin durumuna ilişkin fikir öne sürme.

Fotoğrafın çekildiği yerin plânını çizme.

Fotoğraftaki nesneleri tanımlama.

Verilen bir nesne listesinden kaçının fotoğrafta yer aldığını belirleme.

Fotoğrafı, içindeki insanların bakış açılarından bir öykü üretmek için ya da, fotoğraftaki öyküyü sürdürmek için kullanma.

Birden fazla fotoğrafı bir öykü üretmek için kullanma.

Fotoğrafı, zaman geçtikçe, nesnelerin, olayların ya da insanların nasıl değiştiklerini göstermek için kullanma.

Fotoğraflar arasındaki benzerlik ve farklılıkları listeleme.

Fotoğrafçının çektiği fotoğrafla ilgili tutumunun güvenirliğini ve fotoğraftaki olayın güvenirliğini tartışma.

Fotoğrafın çekildiği tarihten bu yana fotoğraftaki kişilerin ve nesnelerin olası değişikliklerini tartışma.

Fotoğrafta öğrenciyi özellikle ilgilendiren şey nedir?

Fotoğrafta öğrencilerin hoşuna gidebilecek nesneler ve kişiler hangileridir?

Fotoğraftaki kişiler, fotoğrafları çekilene kadar zamanı nasıl geçirmiş olabilirler?

Fotoğrafa sınırlı bir süre bakıldıktan sonra, fotoğraf gizlenerek, içerdiği nesnelerin listelenmesi için bir oyun oynama.

Fotoğrafın bütününden edinilen izlenimin tartışılması.

Öğrencinin bir fotoğraf grubundan bir tanesine veya bir fotoğrafın belli bir bölümüne odaklanıp gördüklerini sınıfa aktarması.

Fotoğrafın bir detayı üzerinde öğrencinin odaklanması ve gördüklerini sınıfa anlatması.

Fotoğraftaki işaretlerin veya sembollerin anlamlarının açıklanması.

Fotoğrafta tuhaf veya mantıksız şeyler var mı?

Öğrencilerin bir rol paylaşımı yaparak, fotoğraftaki kişileri canlandırarak fotoğrafı dramatize etmeleri ve daha sonra neler olabileceğini kestirmeleri.

Fotoğrafların ardışık sıraya konulması.

Öğrencinin fotoğrafa benzer bir resim çizmesi ve öyküyü sürdürmesi.

Öğrencinin fotoğraftaki karakterlerle röportaj yapması; bir öğrencinin fotoğraftaki karakterin rolünü üstlenmesi ve diğerlerinin röportajı gerçekleştirmeleri.

Öğrencilere fotoğraftaki kişilerin dışında kişiler verilmesi; örneğin fotoğraftaki kişinin ailesinden biri. O fotoğraftaki kişi hakkında ne düşünüyor olabilir?

Eğer fotoğrafı satıyor olsaydınız, birinin onu almasını sağlamak için ne yapardınız?

Fotoğraftaki herhangi bir kişi ya da nesnenin, fotoğraf çekildikten sonraki hali nasıl olabilir?

Fotoğraftaki nesnelerin, dönemleri hakkında yorum yapma.

Fotoğrafın nasıl çekildiğini tartışma.

Fotoğrafın zaman içinde nasıl değişmiş olabileceğini tartışma.

Burada ne oluyor?

Aralarında nasıl bir ilişki var?

Fotoğraftaki hangi ipuçlarına dayanarak bunu söyleyebiliyorsunuz?

Hangi ülke?

Ne zaman?

Giysileri neden yapılmış?

Kim?

Bu soruların yanı sıra fotoğraftakilerin değerleri, tutumları ve duyguları ile ilgili sorular da sorulabilir (Paykoç, 1991:104-105). Aşağıdaki karşıtlıklar ve sorular fotoğraf okunması sırasında ipuçları verebilirler.

Fotoğraf makinesinin konumu ne?

Nereye odaklanmış?

Yeri ve açısı ne?

Neyi ve nasıl göstermekte?

Günün hangi saatini yansıtıyor? (sabah, öğle, akşam, gece, gündoğumu, günbatımı)

Nasıl bir durum yaratıyor? (egzotik, kasvetli, neşeli)

Fotoğraflanan nesnenin / kişinin konumu / durumu ne?

Örneğin giysileri neyi simgeliyor? (çıplak, üniformalı, siyah, beyaz, renkli)

Kullanılan aksesuarlar ne? (kitap, çanta, kemer, rozet, tespih, bilgisayar, bayrak vb.)

Zıtlıklar var mı?

Doku nasıl? (Mermer, kaya, sıva vb., kumaş, kadife, ipek, ahşap, demir vb.)

Fotoğrafın dışında neler olabilir? (Görüntü neyin içinden soyutlanıp çıkartılmış?)

Mekân nasıl? (Gerçek mi? Dekor mu?)

Gerçek mekân veya dekor bakar bakmaz algılanabiliyor mu?

Alan derinliği veya kullanılan objektif fotoğrafı nasıl etkilemiş?

Fon nasıl? Arkasında ne olabilir?

Mekânla ilgili çağrışımlar ne? Fotoğraf mekânla ilgili bilgileri veriyor mu? (Kulübe, saray, gecekondu, otel vb., A.B.D, İspanya. Fas, Tibet, Kapadokya. İstanbul vb.)

Fotoğraflanan kişi / nesne neyi çağrıştırıyor? (masum, katil, incinebilir, saldırgan, sahtekar, fettan vb.)
Fotoğraflanan kişi / nesne nasıl bir duygu uyandırıyor(zengin, fakir, entelektüel, çekici vb.)
Fotoğraf neyi anlatmaya çalışıyor? (zenginlik / fakirlik, doğallık / yapaylık, gençlik / yaşlılık, yerli / yabancı, savaş / barış vb.)
Fotoğrafta kurgu var mı? Hissediliyor mu? (Algan, 1999).

Herhangi bir fotoğrafın ders kitaplarında kullanılmasında aşağıdaki noktalara dikkat edilmelidir (Ceyhan ve Yiğit,2003: 90-91):

- Her fotoğraf ayrı ve bağımsız bir düşünceyi yansıtmalıdır.
- Herhangi bir işin nasıl yapıldığını gerçek yönleriyle göstermek için iş ortamında çekilen fotoğraf kullanılmalı ancak işi yapan kişi objektife bakmamalıdır.
- Kitaptaki resimler gayet net olmalı, donuk ve silik olmamalıdır.
- Kitapta yer alan resimler, özgün bakış açılarını yansıtmalı, gereksiz ayrıntılar olmamalıdır.
- Öğretici amaçlı resimlerde, ana düşünce ön planda olmalı yan ve önemsiz konular arka planda kalmalıdır.
- Çevre ile ilgili etkinlikleri yansıtan fotoğraflar doğal olmalıdır.

2.2.8.1 Fotoğrafların Analiz Edilmesi (Fotoğraf Okuma)

İster fotoğraf, ister karikatür, ister sinema filmi biçiminde olsun, görsel imge XX. yüzyıl boyunca insanların kendisine ve çevresindeki dünyaya ilişkin izlenimlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayarak, yakın geçmişi hatırlamak için referans noktaları sağlar. Fotoğrafların bazıları poz verilerek, bazıları ise tamamen tesadüf eseri doğru yerde, doğru zamanda elinde kamerası olan bir amatör veya profesyonel tarafından çekilir (Stradling, 2003:91).

Bu durum, diğer tarihi kaynakların çoğu gibi, fotoğraflarında yorumlanması veya "okunması" gerektiği anlamına gelir. Tarihi öneme sahip fotoğrafların çoğu belli bir etki yaratmaya yönelik fotoğraflardır. Konu seçimi, kamera açısı, ışık, ton, kontrast ve doku ayarlaması, bakan kişide duygusal tepkiler uyandıracak bilinçli ya da bilinçsiz yönlendirmeler ve fotoğrafa eşlik eden altyazı gibi unsurlar, fotoğrafı belli bir tarzda yorumlamaya yöneltir. Belki de bu nedenle birçok tarihçi birincil kaynak olarak görsel malzemeden yararlanma konusunda rahatsızlık duyar, genelde görüntüleri sadece aydınlatma amacıyla kullanır ve yazılı bir belgede uyguladığı analize ender olarak başvurur (Stradling, 2003: 92).

Tablo: 2.2.8.1 Tarihi Fotoğrafları Analiz Etmek İçin Tablo

Yorum	Bulgu Nasıl biliyorsunuz?	Ne kadar eminsiniz?
Sizce bu fotoğrafta neler oluyor? İnsanlar-ya da nesneler- kim/ne? Sizce bu fotoğraf kabaca ne zaman(yıl, dönem, olay) çekilmiş olabilir? Yılın hangi dönemi? Bu doğal bir fotoğraf mı, yoksa özellikle poz mu verilmiş?		

(Stradling, 2003:98-99).

Bu fotoğrafa ilişkin vardığınız sonuçları kontrol etmenize yarayacak başka tarihi kaynaklar neler olabilir?
Tarih derslerindeki son çalışmanıza göre, bu fotoğraftaki sahneyi çevreleyen olaylar hakkında önceden neler biliyorsunuz?
Bu fotoğraf cevabını bulmak isteyeceğiniz başka soruları gündeme getirdi mi? sorularıyla tarihi fotoğrafları analiz etmek için bir çerçeve oluşturulmuştur.

Stradling(2003:95), tarihi fotoğrafların seçiminde, birincil ve ikincil kaynaklarla kolay bağlantı kurulmasına, alışılagelmiş anlayışı, doğruluğu tartışmasız kabul edilen varsayımları sorgulamaya uygun olmasına, açıklanması ya da araştırılması gereken bazı çelişkileri ve belirsizlikleri ortaya koymasına, diğer kaynak malzemelerle karşılaştırıldığında bir fotoğrafın sunduğu belli kavrayışları yansıtmasına, başka kaynaklara bakılarak cevap verilebilecek soruları gündeme getirmesine dikkat edilmesini tavsiye etmektedir. Ayrıca öğrencilerin, tarihi fotoğrafları sistematik bir biçimde incelemelerine ve yorumlamalarına yardımcı olacak bir analitik çerçeve edinmeleri; ayrıca bu çerçeveyi uygulamaya, analiz ve yorumlama becerilerini pratikte sınamaya yönelik fırsatları bulmalarının gerekliliğine de işaret etmektedir.

Kanıt olarak değerlendirilen bir fotoğrafın yoğun bir seçme sürecinden geldiği, fotoğrafların çekildikleri döneme ait önemli bilgilere sahip olduğu, fotoğraflara görsel anlamda müdahale edilebileceği, fotoğrafların fotoğrafı çeken kişinin ve fotoğrafı çekilenlerin tutumlarını ve yanlılıklarını yansıtabileceği göz ardı edilmemelidir.

Fotoğrafları okuma konusunda öğrencilerin neleri bilmesi gerektiği ise şu şekilde belirlenmiştir: Birinci olarak, tarihi kayıt amacıyla saklanan fotoğraflar çeşitli düzeylerde yoğun bir seçme sürecinden geçer. Fotoğrafçı bir resmi çekerken konu ya da konulara, resmin bileşimine, kamera açısına, ön ve arka planlara ilişkin kararlar alır. Negatifleri banyo ederken resimde nelerin korunacağına ve nelerin çıkarılacağına ilişkin belirli tercihlerde bulunur. İkinci olarak, fotoğraflar çekildikleri dönemin göreneklerini ve beklentilerini yansıtırlar. Üçüncü olarak, fotoğraflara görsel anlamda müdahale etmek mümkündür. Bazı ders kitaplarında sınıf içi tartışmaya temel oluşturabilecek iyi örnekler vardır. Dördüncü olarak, öğrenciler fotoğrafçının görüntüsü çekilen olaylara doğrudan bir etkide bulunabileceğini anlamalıdır. Burada kilit nokta, tarih öğrencisinin bir tarihi fotoğrafı ya da fotoğraf albümünü analiz ederken, fotoğrafçının güdülerine, orada bulunmasının ve söz konusu fotoğrafları çekmesinin ardındaki nedenlere kafa yormasını sağlamaktır (Stradling, 2003:95-97).

2.2.9 Ders Kitaplarında Görsel Öğretim Materyali Olarak Minyatür Kullanımı

Minyatür; Orta Asya kökenli kendine has özellikler ve güzellikler yaratan bir tasvir sanatıdır. Kitap ressamlığı olarak da adlandırılan minyatür sanatı; ışık, gölge oyunları ve derinlik boyutunu önemsemeyen bir resim tarzıdır (www.istanbul.gov. tr). Ortaçağda Avrupa'da elyazması kitaplarda baş harfler kırmızı bir renkte Latince adı "minium" olan kurşun oksit boyanarak süslenirdi. Minyatür sözcüğü bu addan türemiştir (Turani,1995:94**,** www.kultur.gov.tr/sanat_ tr). Batı dillerinde bir nesnenin küçük boyutlardaki örneğini belirten "Minyatür" sözcüğü, zamanla kitap resmi için kullanılan bir terim halini almıştır. Eski Türk kaynakları kitap resmi için "Nakış", "Tasvir"; minyatür ressamı için de "Nakkaş", "Musavver" gibi sözcüklere yer vermişlerdir. Kitap resmi sanatı için yaygın olarak "Minyatür" kelimesi kullanılır (Atasoy, 2000). Minyatür kelimesinin Türkçe'de, Arapça'da ve Farsça'da bir karşılığı yoktur. Türk dünyasında eskiden beri minyatüre "nakış", nakış yapana da "nakkaş" denilmiştir (www. kultur.gov.tr/sanat_tr).

Minyatür çalışmalarının alt malzemesi kâğıttır. Aharlanmış ve mührelenmiş kağıt üzerine yapıldığı gibi bazı çalışmalarda da zemin zamklı üstübeçle sıvanır veya altın varak yapıştırılır. Suya batırılan ince samur fırça ile desen çizilir; çizilen yerler mat kalır; böylece boyanacak yerler belirlenir. Renkler düz ve gözü yormayacak bir ahenk ve uyum içindedir. Minyatür bir belge niteliği taşıdığı için konu detayı ile aynen belirtilir; böylece minyatürlere bakarak tarihi bilgi elde etmek mümkündür. Resmin haram olduğu devirlerde müsamaha görmesi de bu nedenledir. Minyatürde perspektif yoktur. Minyatür, hikaye, şiir ve tarihin canlı bir tercümesidir. Kendine has özellikleri vardır. Figürleri birbirini kapatmayacak şekilde dizmek, geriye kalan figürleri, kağıdın üst tarafına çizmek, şahısların iriliğini önemlerine göre tespit etmek, manzarada uzaklığı renk ve boy nispeti yönünden belirtmek, en ince teferruatı dahi işlemek, renkleri ışık-gölge tesiri aramadan sürmek ve perspektifin olmaması bu özelliklerin başlıcalarıdır (Binark,1970:28, Turani, 1995:95).

İlk minyatür resimleri Eski Mısırlılarda M.Ö. 2000'de yazılan papirüs rulolarında görülür. M.S. IV. yy.da parşömen kağıdının keşfi ile rulo halindeki kitaptan sayfa halindeki kitaba geçilmesiyle, minyatür çerçeveli olarak sayfa içinde yerini alır (Turani, 1995:94). Baskı makinesinin bulunuşuna kadar Avrupa'da çok güzel ve görkemli minyatürler yapılır (www.kultur.gov.tr/sanat_tr).

Minyatür, doğu ve batı dünyasında çok eskiden beri bilinen bir resim tarzıdır. Ancak minyatürün bir doğu sanatı olduğunu, batıya doğudan geldiğini ileri sürenler vardır. Son araştırmalar minyatürün bir Orta Asya Türk sanatı olduğunu kesinlikle ortaya koymaktadır (Binark, 1970: 28, Aslanapa, 1993:195). Türk minyatür sanatının çizgide, renkte ve kompozisyonda da kendine has özellikleri vardır. Türk minyatüründe üsluba önem verilerek, kompozisyona üç boyutlu cisimler serpiştirilmesi yerine figürleri üst üste sıralama tercih edilir. Bu suretle figürlerin küçülerek renk ve desen zenginliğini kaybetmeleri önlenir. Minyatüre konu olan olaylar ve tabiat romantik bir taşkınlık yerine, sade ve rahat çizgiler, saf bir renk ferahlığı ile çizilir. Orta Asya duvarlarında kullanılan toprak kırmızısı, lal, mavi, yeşil, mor, portakal sarısı, pembe ve kahverengi renkler Osmanlı devri Türk minyatüründe de kullanılır (Binark, 1970:35).

Türk minyatür tarihinde en eski minyatürlere Orta Asya'da Turfan, Kuça, Kızıl gibi kentlerde yapılan kazılarda ve Sasanilerde rastlanır (Atasoy, 2000). İslamiyet'ten önce Orta Asya'da Uygur Türklerinin ileri götürdükleri minyatür sanatı, İslamiyet'ten sonrada durmayarak, çeşitli kanallarla Anadolu'ya geçer (Binark, 1970:34). Selçuk Hükümdarları büyük sanatçıları saraylarında toplayarak, birer resim enstitüsü olan "Nakkaşhane" ve "Nigarhane"(resim atölyesi) açarak minyatüre olan yakınlıklarını sürdürürler (Arseven, 1984:224).

Osmanlıların, kuruluş dönemine ait minyatürlü yazmalarından örnekler günümüze kadar ulaşmaz. Ancak, İstanbul'un fethinden sonra bütün güzel sanat kolları gibi minyatür sanatı da Fatih tarafından himaye ve gelişme imkânı bulur. Vakanüvis

adlı sarayda yaşayan tarihçiler eserlerini resimlendirmek için, minyatürcüler ve tezhipçilerle birlikte çalışırlar (Arseven, 1984:225, Binark, 1970:34). Osmanlılarda Fatih'ten itibaren III. Ahmet zamanına kadar minyatür sanatı çok gelişir. Sinan Bey, Baba Nakkaş, Nakşî, Osman, Levni gibi büyük sanatçılar yetişir. Levni'den sonra minyatür resminden ayrılma başlar. Lale Devrinde, Avrupa Barok sanatı etkisi ile manzara ve çiçek ressamlığına eğilim artar (Turani, 1995:94). XIX. yüzyıl başlarında yenileşme hareketleriyle birlikte minyatürde de batı resim sanatının etkileri görülür. Minyatür yavaş yavaş yerini bugünkü anlamda çağdaş resme bırakmaya başlar. Ama batıda olduğu gibi Türkiye'de de geleneksel bir sanat olarak varlığını sürdürmektedir (www.kultur.gov.tr/sanat_tr).

Padişahlara ve önemli kişilere ait el yazmaları çoğu zaman minyatürlerle resimlendirilir. Elyazmalarına ait resimler, genellikle, ayrı bir kâğıt yapılıp kitabın boş sayfasına yapıştırılır. Doğrudan doğruya kitabın kâğıdı üstüne yapılmış olanları da vardır (Arseven, 1984:224). Osmanlı minyatürcülüğünde portre resmi, tarihi konular ve saray hayatına ait sahneler, muharebe sahneleri, fetihler ve seferler, tahta geçişler, yabancı elçilerin kabulü, bayram kutlamaları, şehir ve kale manzaraları gibi önemli olayların yanı sıra, bazen sultanın yalnızca tek bir seferi ele alınarak karakteristik eserler meydana getirilir (Aslanapa,1993:224, Binark, 1970:34, Atasoy, 2000).

Osmanlı minyatürünün en belli başlı özelliği, tarihi konulu kitapların resimlendirilmesidir. Gerçek olayları realist görüş ile ifade etmesinden dolayı tarih öğretiminde kullanılabilecek zengin görsel malzeme sunmaktadır. Minyatürlere ders kitaplarında rastlamakla birlikte, gerek baskının kalitesizliği, gerekse öğretmeninin yetersiz donanımı, minyatürlerin etkin bir şekilde kullanılmasını engellemektedir (Ata, 2002: 129).

2.2.10 Görsel Eğitim Materyali Olarak Gravür Kullanımı

Fransızca "Gravure" sözcüğünden alınan gravür, kazıma resim sanatı demektir. Ağaç (ksilografi), metal (gravür) ve muşamba (linol) gibi çeşitli materyal üzerine kazınarak ya da taş (litografi) üzerine yağlı kalem ile işlenerek ve baskı ile elde edilen resim ya da yazıya verilen addır. Grafik sanatların bir kolu olan ve Osmanlıca'da "hakk (kazıma-kabartma)" sözcüğü ile ifade edilen resim tekniğidir. Gravür, tahta üzerine kabartma ve metal üzerine oyma gravür olarak iki teknikle yapılır. Baskı yapılacak görüntü ahşap, metal veya taş levha üzerine çeşitli yöntemler (elle kazıyarak veya asite yedirme) aktarıldıktan sonra levha mürekkep ile sıvanır. Levhanın yüzeyi temizlenince mürekkep yalnız çukur yerlerde kalır ve levhanın üzerindeki görüntü baskı uygulanarak kağıda aktarılır (www.kultur.gov.tr/sanat_tr).

XV. yüzyıldan sonra ortaya çıkışından itibaren gravür, günümüze kadar sanatçılar tarafından yaygın bir biçimde kullanılıp, geliştirilmiştir. Bugün bir çok sanatçı gravür baskı tekniğinden sanat baskılarının üretilmesinde yararlanmaktadır. Matbaacılıkta ise XIX. Yüzyılın sonlarına kadar basımı yapılan kitaplarda yer alan resimlerin kaliteli röprodüksiyonu için kullanılan gravür, bir baskı tekniği olarak günümüzde fotogravür ya da tifdruk baskı (rotagravür) biçiminde kullanılmaktadır (www.kultur.gov.tr/sanat_tr).

1453'te İstanbul'un alınışından sonra teknik olarak Türkiye'de uygulanmaya başlayan gravür, günümüze kadar sanatsal amaçlı olarak kullanılır. Türkiye'de II. Abdülhamit devrinde azınlıklar ve daha önceleri Avrupa ülkelerinin elçileri tarafından başlatılan gravür sanatı, saray çevresinde de gelişir. XVII. yüzyıl ve daha sonraları, özellikle İstanbul'u tasvir eden batılı elçi ve gezgin sanatçılar, çok sayıda renkli ve siyah-beyaz gravür çalışması yaparlar (www.mkutup.gov.tr/gravurler/grv-tarihçe).

Türkiye'de gravür sanatının uygulaması XVIII. yüzyılın ilk yarısında Macar asıllı İbrahim Müteferrika ve Sait Çelebi tarafından matbaanın kurulmasından sonra, kitap resimlemesi biçiminde başlar. 1726'dan 1883'e kadar İstanbul'da kurulan basımevlerinde birçok kitap basılır. Bunların büyük çoğunluğunun resimlemesi de ağaç ve metal gravürle yapılır. Bu resimlemeler için zaman zaman Fransa'dan gravür ustaları getirilerek basımevlerinde çalıştırılır. 1883 yılında Sanayi-i Nefise Mekteb-i Ali'si kurularak, resim heykel ve mimari bölümlerine ek olarak daha sonra hakkaklık bölümü oluşturulur. Ancak gravür sanatçısı yetişmez. Bunun üzerine bölüm 1924'te kapatılır. Türkiye'de bilinen ilk gravürler, Osman Hamdi Bey'in açtığı Güzel Sanatlar Akademisi'nde taş baskı yöntemiyle yapılmıştır. Yapılan bu gravürlerin en iyi örnekleri Ressam Hoca Ali Rıza'nın yaptığı çalışmalardır (www.mkutup.gov.tr/gravurler/grv-tarihçe). İlk Türk gravürcüleri ise 1937'de Güzel Sanatlar Akademisi'nde açılan gravür atölyesinde yetiştirilir.

Gravürler, fotoğrafın icadından önce, manzara ve olayları tasvir için yapılıp çoğaltılırlar. Önemli bir olay meydana geldiğinde olay o günlerde güncelliğini kaybetmeden gravürleri hazırlanır. Genellikle ressam olay yerinde olmadığından gelen habere göre gravürü çizilir. Gravürlerin belge ve sanat değeri olmakla birlikte; tarih, kültür ve doğa bilincini oluşturmada da kullanılmaktadır (Ata, 2002:129).

2.2.11 Ders Kitaplarında Görsel Eğitim Materyali Olarak Karikatürlerin Kullanılması

Karikatür; insanların, varlıkların, olayların hatta duygu ve düşüncelerin doğala ters düşen, olağanla çelişen, gülünç yanlarını yakalayıp bunları (kimi zaman da yazıyla desteklenmiş) abartılı çizimlerle bir gülmece anlatımına dönüştürme sanatıdır (Aktaran: Özer, 2004:246). Karikatür; en kısa anlatımıyla "çizgi ile mizah yapmaktır."

Karikatürde yergi, alay, şaka, eleştiri, zıtlık vb.leri çizgi ile yapılmaktadır (Özer, 2004:277).

Karikatür; uzun yıllar değişim ve gelişim evreleri geçirdikten sonra günümüzde iki yönde ilerlemektedir. Birincisi; siyasal ve sosyal her konuyu ele alan, geniş halk yığınlarına seslenen, abartıyı çok kullanan, güldürme amaçlı, dergi ve gazeteler için çizilen yazısı bol, ömrü kısa karikatürler. İkincisi; güldürmekten çok düşündürmeye önem veren, abartmaya fazla başvurmayan, kültür düzeyi belli bir seviyenin üstünde olanlara seslenen, anlaşılması için bir çizgi dili bilmeyi gerektiren, yazısı az, ya da hiç olmayan, uzun ömürlü sanatsal karikatürler (Özer, 2004:259).

Karikatür göze hitap eden ve insanın görsel algılamasına yönelik yazıya göre daha avantajlı bir anlatım aracıdır. Karikatür aslında insanlara sunulan evrensel bir mesajdır. Karikatürün tüm insanlara anlatılabilmesi için de yazısız olması gerekir (Özer, 2004:262-266). Karikatür; bir grafik sanatı, bir görsel iletişim sanatıdır. O yüzden semantik ve estetik olarak incelenmelidir. Semantik yanı düşünce ve içeriği temsil eder, estetik yanı ise görsel iletinin sanatsal yanını oluşturur. Buradan yola çıkılarak karikatürün hem sanat tarihinde, hem de düşünce tarihinde yeri olduğu rahatlıkla söylenebilir (Özer, 2004:246).

Karikatür; sosyal bir gösterge, bir yansıtıcıdır. Psikoloji ile yakından ilgilidir (Özer, 2004:247). Karikatür; haber vermek, eğlendirmek ve eğitim aracı olmak gibi görevleri üstlenmiştir. Karikatür, önceleri sadece kişilerin portreleriyle ilgilenirken daha sonra olayları, sosyal konuları ele almış ve bu gelişmeler sırasında çizgi anlayışı ve teknik açıdan da değişimler göstermiştir. Baskı makinesinin gelişimine paralel olarak karikatür daha da yaygınlaşmıştır. Karikatür gazetelerle, dergilerle, sergilerle hedef kitlesine ulaşmaya çalışırken, daha sonra TV'ye girmiş, bilgisayara girmiş, Internet ağı ile yepyeni bir iletişim olanağına kavuşmuştur (Özer, 2004:246).

Karikatürün gelişmesinde; akademik kurumlardaki yeni oluşumlar, kurulan öğrenci kulüpleri, seçmeli dersler ve müzeler oldukça umut vermektedir (Özer,2004:259).

Minyatür, Karagöz tasvirleri ve Mehmet Siyah Kalem (XV. yy.)'in karikatüre bir ön tarih oluşturacak öğeler olduğu öne sürülmektedir (Çeviker, 1986:17). Basılı kaynaklarda sosyal ve siyasal karikatürlerin yer almaya başlaması XVIII. yüzyıl başlarına dayanır. O tarihlerde çoğunluğu okuma yazma bilmeyen halka olaylarla ve kamusal kişiliklerle ilgili mesajlar karikatür aracılığıyla verilirdi. Gülünçleştirme, abartma, sembol, mizah ve ironi unsurlarının kullanılmasına dayanan karikatür daha sonra sanatçının, editörün ve yayımcının metin içinde öne sürülmesi siyasal açıdan tehlikeli ya da sakıncalı şeyleri örtülü bir şekilde ifade etmesini sağlayan bir özellik kazandı (Stradling, 2003:99).

Tıpkı fotoğraf gibi, karikatürü de birincil kaynak olarak analiz etmeye ve yorumlamaya yönelen tarihçilerin sayısı çok azdır. Tarihçiler çoğunlukla kitaplarında karikatürlere sadece görsel amaçla yer vermeyi yeterli görmektedirler. Oysa tarihçi karikatür sanatına has özellikleri, yani bir konu, olay ya da şahıs hakkında tek taraflı bakış açısını ortaya koymak için başvurulan gülünçleştirme ve abartma gibi çeşitli üslupları dikkate almak durumundadır. Bu bakımdan karikatürler, özellikle kamuoyu anketlerinin ortaya çıkışından önce, belli bir siyasal görüşe bağlı olanlar arasında veya bir bütün olarak toplumda belirli bir dönemde geçerli olan kanıyı araştırmak için son derece etkili bir malzeme olabilir. Stradling(2003:100)'e göre tarihi karikatürler tarih dersinde şu pedagojik yönleriyle de değer taşıyabilirler:

- Öğrenciye –aynen profesyonel tarihçiye olduğu gibi- belli bir dönemde insanların ne düşündüğüne ilişkin sezgiler sunarlar.
- Çoğu kez bir konuyu metin kadar etkili –bazen daha da çarpıcı- bir özet halinde aktarırlar.
- Görüntülerden süzülüp çıkarılması gereken bir anlam taşırlar.

- Yorumlanmayı gerektirdikleri için, öğrenciye söz konusu olay, konu ya da kişiyle ilgili daha önceki bilgilerinden yararlanma fırsatını verirler. Bu bakımdan belli bir konu hakkındaki ünitenin sonuna bir karikatür koymak yararlı olabilir; çünkü öğrenciler karikatürdeki ipuçlarını kavrayıp çözecek ve karikatüristin niyetini yorumlayacak bilgileri edinmiş durumda olurlar.

Günümüz ders kitaplarında kullanılmaya başlayan karikatürlerin çeşitli yararları vardır. Bunlar; bilginin özünü verme, konuyu ortaya koyma ve önemini ön plana çıkarmadır. Karikatürler konuları basitleştirir, sembolleştirir ve öğrencilere kolayca öğretirler. Karikatürler öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırırlar (Güneş, 2002:142).

Karikatürlerin her karesine yazılacak bir metnin ya da verilecek mesajın bir bölümü yazılır; diğer bölümleri diğer karelere aktarılır. Her karenin içine sözün yazılacağı balonlar çizilir ve içine kısa mesaj cümleleri yazılır. Balonun ucuna ise konuşan kişinin kim olduğunu belirten bir konuşma çizgisi çizilir. Bazen balonun içine bireyin düşüncelerinden geçenler de yazılabilir (Güneş, 2002:142). Karikatürlerde resimler değişik şekilde çizilir. Kişiler arası bağlantıları gösteren şekiller, bakış yönleri, el-kol hareketleri, ayak ve bacak duruşları, vücudun genel duruşu resimlere özenle yerleştirilir. Aynı zamanda resimlerdeki elbise, giyim ve takılara da zamana, yere ve yaşa göre dikkat edilir. Karikatürlerde ses yankıları da verilir. Sesler hem yazı hem de resimlerle verilmeye çalışılır; öğrenciler okurken sesi de duymuş gibi olurlar (Aktaran: Güneş, 2002:143). Önemli eğitim araçlarından birisi olan karikatürlerin ders kitaplarına yerleştirilmesinde bu özelikler dikkate alınmalıdır.

Karikatürün ders kitaplarına girmesi tek başına yeterli değildir. Öğrencilerinde karikatür kullanımına dair bilmesi gerekenler vardır. Stradling öğrencilerin karikatür kullanımına dair bilmeleri gerekenleri şu şekilde belirlemiştir (2003:102-103): Birincisi, karikatürist hitap ettiği okurun bilgi birikimi ve bazen siyasal görüşleri konusunda varsayımlar yapar. Daha incelikli karikatürleri anlayabilmeleri için, öğrencilerin bu varsayımların neler olduğunu araştırıp öğrenmesi gerekir. İkincisi,

karikatürler genellikle olgusal bilgilerden çok görüşler sunarlar. Karikatürist taraflıdır; konuya ilişkin bir bakış açısı ya da çok sayıda perspektif sunmaya çalışmazlar. Üçüncüsü, karikatüristler büyük ölçüde gülünçleştirme ve abartma unsurlarını kullanırlar. Bunlar olumlu ya da olumsuz olabilir. Karikatüristler halka mesajlarını iletmek için basmakalıp anlayışlara sıklıkla başvururlar; bir sosyal gruba veya ulusa ilişkin çoğu kez küçümseyici ve aşırı basitleştirilmiş genellemeler sunabilirler. Dördüncüsü, bir karikatürün etkili olabilmesi için karikatür ve hiciv açısından nelerin komik, nelerin "kolay hedef" olduğu ve olmadığı konusunda dönemin sosyal göreneklerine uyması gerekir. Beşincisi, karikatürlerin çoğunda sembol aracılığıyla anlatıma başvurulur. Karikatürün anlamını çözmek için, bu sembollerin neyi temsil ettiğini bilmek gerekir.

Karikatürlerin analizi için önerilen genel çerçeve, tarihi fotoğrafın analizi için önerilene benzemektedir. Aradaki farklar daha çok karikatürleri "okurken" sorulan soruların ayrıntılı olmasında yatar (Stradling, 2003:103):

Betimleme: Tam olarak ne görüyorsanız onu betimleyin. Bu aşamada, baktığınız şeyle ilgili tahminlerde bulunmaya çalışmayın.
Örnek:

- Karikatürde çizilmiş olan karakterleri betimleyin. Nasıl giyinmişler? Ne yapıyorlar?
- Bu karakterlerin çizimi gerçek mi, abartılı mı? Eğer abartılıysa hangi açılardan abartılmış?
- Karikatürde görünen bütün nesneleri betimleyin. Bunlar gerçekçi mi, yoksa abartılı mı çizilmiş?
- Karikatürün ön ve arka planlarda, ortasında, solunda ve sağında görebildiklerinizi anlatın.(yararı olacaksa karelere ayrılmış bir slayt kullanın.)

Tablo: 2.2.11 Tarihi Karikatürleri Analiz Etmek İçin Tablo

Yorum	Bulgu Nasıl biliyorsunuz?	Ne kadar eminsiniz?
Bu karikatürler arasında tanıdıklarınız var mı? Eğer gerçek kişi iseler, adlarını ve karikatürün çizildiği tarihteki konumların belirtin. Karikatür hangi tarihte yayımlanmış? Karikatürde hangi olay ya da konuya değiniliyor? Bu olay ya da konu ve karikatürdeki insanlar hakkında neler biliyorsunuz? Başka ne demek istiyor? Mizaha ya da ironiye dönük bir yönü var mı? Eğer varsa hangi açılardan? Karikatürde semboller var mı? Sanatçı bu sembolleri niçin kullanmış? Karakterler olumlu mu, olumsuz mu çizilmiş? Karikatürde işlenen konuya ilişkin karikatüristin tutumu nedir? Olumlu mu, olumsuz mu, övücü mü, eleştirici mi?		
Bir karikatüre ilişkin vardığınız sonuçları kontrol etmenize yarayacak başka tarihi kaynaklar neler olabilir? Bu karikatür amacına ulaşma etkisi bakımından ne kadar etkili? Bu karikatür ele alınan olay, konu veya kişilere yönelik yorumunuzu değiştirdi mi?		

(Stradling, 2003:103-104).

III. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde Araştırma Modeli, Evren, Örneklem, Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi, İşlem Basamağı ve Verilerin Analizi üzerinde durulmaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma "İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Müfredatlarının Tarih Konularında Eğitim Materyali Olarak Resmin Kullanılması" konusunu kapsadığı için betimsel bir nitelik taşımaktadır. Çalışmada resim, temsili resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatür genel olarak resim başlığı altında kullanılacaktır. Tezin başlığında daha genel bir ifade olması açısından resim kelimesi ile ifade edilmiştir. Gravür, baskı resim tekniği içinde bir bölüm oluşturmasına rağmen, bu araştırmada gravürlerle karşılaşıldığı için, genel olarak "baskı resim" kavramı ile değil, "gravür" kavramı ile ifade edilmemiştir.

Araştırma tarama modeli çerçevesinde yürütülecektir. Karasar (2003:77) tarama modelini, geçmişte ya da halen varolan bir durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımı olarak tanımlamaktadır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi yer almaktadır (Karasar, 2003: 87).

3.2. Evren

Bu araştırmanın çalışma evrenini 2558 sayılı Mart 2004 Tebliğler Dergisinde yayınlanan 2004–2005 Eğitim ve Öğretim yılında okutulacak İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturacaktır (Bkz: Ek–5).

3.3. Örneklem

Türkiye'de çeşitli yayın evleri tarafından basılmış ve Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylanarak kabul edilmiş, Mart 2004 Tebliğler Dergisinde yayınlanan 2004–2005 Eğitim ve Öğretim yılında okutulacak ders kitaplarından ve tesadüfî yöntemle seçilen 35 adet İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tarih konuları bu araştırmanın örneklemini oluşturacaktır. Bu nedenle araştırmada toplam 35 adet ders kitabı değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada, kitapların bağlı oldukları yayın evlerinin isimleri belirtilmiştir.

3.4. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından, ders kitaplarındaki resimlerin dağılımını incelemek üzere geliştirilecek çizelge uygulanacaktır. Araştırmacı tarafından taslak olarak geliştirilecek çizelge alanın uzmanlarına gösterilip, görüşleri alınarak son şeklini alacaktır. Çizelgenin hazırlanması için görüşleri alınan uzmanlar alanlarında yeterli kabul edilmiştir. Veri toplama aracı olarak, ders kitaplarında kullanılan görsel sanat öğelerinden de yararlanılacaktır. Bununla beraber, araştırma betimsel bir nitelik taşıdığı için saptanan problem ve alt problemlerle ilgili yerli ve

yabancı kaynaklar, uzman görüşleri, iletişim ve teknolojik araç-gereçler ve ders kitaplarından faydalanılacaktır.

3.5. İşlem Basamağı

Mart 2004 Tebliğler Dergisinde yayınlanan 2004–2005 Eğitim ve Öğretim yılında okutulacak İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarından 35 adedi tesadüfi yöntemle seçilerek, belirlenen alt problemler çerçevesinde incelenmiştir. Alt problemleri incelemek için oluşturulan çizelgede resim, temsili resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatürlerin dağılımı sınıf sınıf gösterilmiştir. 1., 2. ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında çizgi resimlerin kullanılması, oluşturulan çizelgede temsili resim ve resmin ayrı ayrı gösterilmesine neden olmuştur. Kitaplar incelenirken, ilgili yayınlanmış eserler ve eğitim ve öğretim teknolojisinde meydana gelen gelişmeler göz önünde bulundurulmuştur.

Elde edilen veriler uygun istatistiksel yöntemlerle hesaplanarak değerlendirilecektir.

3.6. Verilerin Analizi

Araştırmada veriler analiz edilirken, kitaplar her bir alt amaca göre değerlendirilmiştir. Çıkan sonuçlar IV. Bölüm olan “Bulgular ve Yorumlar” başlığı altında bilimsel araştırma ve yazma yöntem ve metoduna uygun olarak ele alınmıştır.

IV. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde alt problemlere ilişkin bulgulara ve bulguların yorumlarına yer verilmiştir.

4.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Türkiye'de ilköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatlarının tarih konularında eğitim materyali olarak kullanılan resimlerin, fotoğrafların, minyatürlerin, gravürlerin ve karikatürlerin dağılımı nedir?

1.1. Resimlerin (Temsili Resim) dağılımı nedir?

1.2. Fotoğrafların dağılımı nedir?

1.3. Minyatürlerin dağılımı nedir?

1.4. Gravürlerin dağılımı nedir?

1.5. Karikatürlerin dağılımı nedir?

Tablo: 4.1.1 1.Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı

Yayın Evi	Koza Yay.	Dayanışma Yay.	Murat Yay.	Serhat Yay.	Ulus Yay.	Toplam
Ünite	3. ve 8. ünite	3. ve 8. ünite	3. ve 8. ünite	3. ve 8. ünite	3. ve 8. ünite	3. ve 8. ünite
Resim	4	2	1	3	1	11
Temsili resim	24	20	26	36	26	132
Fotoğraf	13	12	13	8	17	63
Minyatür	—	—	—	—	—	—
Gravür	—	—	—	—	—	—
Karikatür	—	—	—	—	—	—
Toplam	41	34	40	47	44	206

Tebliğler Dergisinde yayınlanan toplam 13 adet İlköğretim 1. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabının 5'i incelenmiştir. 1. sınıf Hayat Bilgisi müfredatının 3. ve 8. ünitelerini tarih konuları oluşturmaktadır. Bu ders kitaplarının tarih konularında yer alan resim, temsili resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatürlerin dağılımını gösteren yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere minyatür, gravür ve karikatüre hiçbir yayın evinin kitabında rastlanılamamıştır. Bu seviyedeki kitaplarda genel olarak çizgi resimler kullanılmıştır. Temsili resimler en fazla Serhat Yayınlarında, en az ise Dayanışma Yayınlarında kullanılmıştır. Temsili resimleri sırasıyla fotoğraf ve resim takip etmektedir. Fotoğrafı daha çok kullanan Ulus Yayınları, resim kullanmayı pek tercih etmemiştir. Temsili resim kullanımına diğer yayın evlerine göre daha fazla yer veren Serhat Yayınevi aynı cömertliği fotoğraf kullanımında göstermemiştir. Toplamda en çok görsel sanat öğeleri Serhat Yayınevi tarafından kullanılmış, bu yayınevinin ders kitabını sırasıyla Ulus Yayınları, Koza Yayınları, Murat Yayınları, Dayanışma Yayınları takip etmişlerdir. En fazla kullanılan görsel sanat öğeleri ise sırasıyla; temsili resim, fotoğraf ve resimdir.

Tablo: 4.1.2 2.Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı

Yayın evi	Koza Yay.	Dayanışma Yay.	Murat Yay.	Ada Yay.	Öğün Yay.	Tuna Yay.	Toplam
Ünite	3., 8. ünite	3., 8. ünite	3., 8. ünite	3., 8. ünite	3., 8. ünite	3., 8. ünite	3., 8. ünite
Resim	5	5		5	1	3	19
Temsili resim	17	15	25	12	18	19	106
Fotoğraf	23	16	17	18	12	10	96
Minyatür	—	—	—	—	—	—	—
Gravür	—	—	—	—	—	—	—
Karikatür	—	—	—	—	—	—	—
Toplam	45	36	42	35	31	32	221

Tebliğler Dergisinde yayınlanan toplam 12 adet İlköğretim 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabının 6'sı incelenmiştir. 2. sınıf müfredatına göre ders kitaplarının tarih konularını 3. ve 8. ünitelerde yer almaktadır. Hayat Bilgisi 2. Sınıf ders kitaplarındaki resim, temsili resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatürlerin dağılımını gösteren bu tablodan da anlaşılacağı üzere minyatür, gravür ve karikatüre hiç yer verilmemiştir. Genel olarak, çizgi resim denilebilecek temsili resimlerin çokça kullanıldığı, daha sonra ise fotoğraf ve resme yer verildiği görülmüştür. En fazla görsel sanat öğeleri sırasıyla; Koza Yayınları, Murat Yayınları, Dayanışma Yayınları, Ada Yayıncılık, Tuna Yayınlarında; en az ise Öğün Yayınlarında kullanılmıştır. Resme en çok Koza, Dayanışma ve Ada Yayınları yer vermiştir. Murat Yayınlarında resim kullanılmazken, temsili resme en çok bu yayın evinini kitabında rastlanmıştır. Fotoğrafı en çok Koza Yayınları, en az ise Tuna Yayınları kullanmıştır. En fazla kullanılan görsel sanat öğeleri de sırasıyla; temsili resim, fotoğraf ve resimdir.

Tablo: 4.1.3 3.Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı

Yayın evi	Koza Yay.	Dayanışma Yay.	Anıttepe Yay.	Tuna Yay.	Öğün Yay.	Toplam
Ünite	3., 9. ünite	3., 9. ünite	3., 9. ünite	3., 9. ünite	3., 9. ünite	3., 9. ünite
Resim	7	__	3	2	3	15
Temsili resim	11	12	4	19	20	66
Fotoğraf	21	23	38	8	9	99
Minyatür	__	__	__	__	__	__
Gravür	__	1	__	__	__	1
Karikatür	__	__	__	__	__	__
Toplam	39	36	45	29	32	181

Tebliğler Dergisinde yayınlanan toplam 13 adet İlköğretim 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabının 5 tanesi incelenmiştir. 3. sınıf Hayat Bilgisi müfredatına göre ders

kitaplarının 3. ve 9. üniteleri tarih konularını içermektedir. İncelenen ders kitaplarında minyatür ve karikatüre hiç yer verilmediği görülmüştür. Bu aşamada, ders kitaplarında tarih konularını, öğrencilerin zihninde daha iyi canlandırabilmek için, çoğunlukla fotoğraf kullanılmıştır. Çizgi resim şeklinde yer alan temsili resimlere bu basamakta da çokça yer verilmiştir. Diğer ders kitaplarında olduğu gibi en az kullanılan ise resimdir. Resmi hiç kullanmayan Dayanışma Yayınları diğer yayınevlerinden farklı olarak gravür kullanmıştır. En çok görsel sanat öğeleri sırasıyla; Anıttepe, Koza, Dayanışma, Öğün ve Tuna Yayınlarında kullanılmıştır. Bu yayınevleri arasında Anıttepe Yayıncılık en çok fotoğrafı kullanırken, temsili resme daha az yer vermiş; en az fotoğraf ve resim ise Tuna Yayıncılık tarafından kullanmıştır. Öğün Yayınları ağırlıklı olarak temsili resmi kullanmıştır. En fazla kullanılan görsel sanat öğeleri de sırasıyla; fotoğraf, temsili resim, resim ve gravürdür.

Tablo: 4.1.4 4.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı

Yayın evi	Cemre Yay.	Özgün Yay.	Doğan Yay.	Serhat Yay.	Ders Kit. Yay.	Toplam
Ünite	4. Ünite	4. Ünite	4. Ünite	4. Ünite	4. Ünite	4. Ünite
Resim	—	1	5	—	1	7
Temsili resim	—	—	7	1	—	8
Fotoğraf	24	31	25	14	29	123
Minyatür	1	—	—	—	—	1
Gravür	—	—	—	—	—	—
Karikatür	—	—	—	—	—	—
Toplam	25	32	37	15	30	139

Tebliğler Dergisinde yayınlanan toplam 10 adet İlköğretim Sosyal Bilgiler 4. sınıf ders kitabının 5 tanesi incelenmiştir. 4. sınıf Sosyal Bilgiler müfredatına 4. ünite tarih konulandan oluşmaktadır. Alt sınıfların ders kitaplarına göre temsili resimlere

daha az yer verilmiştir. Gravür ve karikatür hiçbir yayınevi tarafından kullanılmazken, resim kullanmayan Cemre Yayınevi, diğer yayınevlerinden farklı olarak minyatür kullanmıştır. Serhat Yayınevi, diğer yayınevleri arasında görsel sanat öğelerini en az kullanan yayınevidir. Resmi hiç kullanmazken fotoğrafa da diğer yayınevlerine göre daha az yer vermiştir. Görsel materyali en fazla kullanan Doğan Yayınevini ise sırasıyla; Özgün, Ders Kitapları ve Cemre Yayınevleri takip etmektedir. Bu yayınevleri arasında Cemre ile Serhat resmi; Cemre, Özgün ve Ders Kitapları Yayınları temsili resmi kullanmamışlardır. Resim ve temsili resim en çok Doğan Yayınevi tarafından kullanılırken; fotoğraf ise Özgün Yayınevi tarafından çoklukla tercih edilmiştir. En fazla kullanılan görsel sanat öğeleri de sırasıyla; fotoğraf, temsili resim, resim ve minyatürdür.

Tablo: 4.1.5 5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı

Yayın evi	Tutibay Yay.	Cemre Yay.	Özgün Yay.	Toplam
Ünite	2. ve 4. ünite	2. ve 4. ünite	2. ve 4. ünite	2. ve 4. ünite
Resim	—	—	3	3
Temsili resim	—	—	2	2
Fotoğraf	34	43	26	103
Minyatür	—	—	—	—
Gravür	—	—	—	—
Karikatür	—	—	—	—
Toplam	34	43	31	108

Tebliğler Dergisinde yayınlanan toplam 10 adet İlköğretim Sosyal Bilgiler 5. sınıf ders kitabının 3'ü incelenmiştir. Bu tabloda, Sosyal Bilgiler 5. Sınıf müfredatına göre ders kitaplarının 2. ve 4. ünitelerinde yer alan tarih konularının, resim, temsili resim, fotoğraf, minyatür, gravür ve karikatürlerin dağılımı gösterilmektedir. Diğer ders kitaplarında olduğu gibi karikatürle beraber, minyatür ve gravüre de rastlanmamıştır. Tablodaki verilere göre en fazla fotoğraf kullanılmıştır. Temsili

resim ve resmi hiç kullanmayan Cemre Yayınevi fotoğrafla beraber diğer yayınevleri arasında da en fazla görsel sanat öğelerini kullanan yayınevidir. Cemre Yayıneviyle beraber, Tutibay Yayınevi de resim ve temsili resim kullanmamıştır. Resim ve temsili resmi kullanan Özgün Yayınevi ise diğer yayınevleri arasında görsel sanat öğelerini daha az kullanmıştır. En fazla kullanılan görsel sanat öğeleri de sırasıyla; fotoğraf, resim, ve temsili resimdir.

Tablo: 4.1.6. 6.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı

Yayın evi	Yeni çizgi Yay.	Serhat Yay.	Doğan Yay.	Meb Yay.	Ders Kit. Yay.	Toplam
Ünite	3.,4. 6.ünite	3.,4. 6.ünite	3.,4. 6.ünite	3.,4. 6.ünite	3.,4. 6.ünite	3.,4. 6.ünite
Resim	5	—	2	1	—	8
Temsili resim	—	1	14	2	5	22
Fotoğraf	23	14	28	28	26	119
Minyatür	7	1	1	8	6	23
Gravür	—	4	—	—	—	4
Karikatür	—	—	—	—	—	—
Toplam	35	20	45	39	37	176

Tebliğler Dergisinde yayınlanan toplam 8 adet İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. sınıf ders kitabının 5 tanesi incelenmiştir. Sosyal Bilgiler 6. sınıf müfredatının 3., 4. ve 6. üniteleri tarih konularını içermektedir. Tablodaki verilere göre en fazla fotoğraf kullanılırken; karikatürün hiçbir ders kitabında kullanılmadığı belirlenmiştir. En fazla görsel materyal sırasıyla; Doğan, Milli Eğitim, Ders Kitapları, Yeni Çizgi ve Serhat Yayınevleri tarafından kullanılmıştır. Resim, Serhat Yayınları ve Ders Kitapları Yayınlarında kullanılmazken; temsili resim de Yeni Çizgi Yayınları tarafından kullanılmamıştır. Diğer yayınevlerinin kitaplarından farklı olarak Serhat

Yayınlarında gravür kullanılmıştır. Temsili resim , minyatür ve fotoğraf en az olarak Serhat Yayınevi tarafından kullanılırken; temsi resim ve fotoğrafı Doğan Yayınları; resmi Yeni Çizgi Yayınları; minyatür ve fotoğrafı Milli Eğitim Yayınları kullanmışlardır. En fazla kullanılan görsel sanat öğeleri de sırasıyla; fotoğraf, minyatür, temsili resim, resim ve gravürdür.

Tablo: 4.1.7 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Resim, Temsili Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür ve Karikatürlerin Dağılımı

Yayın evi	**Yeni çizgi Yay.**	**Serhat Yay.**	**Doğan Yay.**	**Meb Yay.**	**Ders Kit. Yay.**	**Cemre Yayı.**	**Toplam**
Ünite	2.,3., 4., 5. 6. ünite	2.,3., 4., 5. 6. ünite	2.,3., 4., 5. 6. ünite	2.,3., 4., 5. 6. ünite	2.,3., 4., 5. 6. ünite	2.,3., 4., 5. 6. ünite	2.,3., 4., 5. 6. ünite
Resim	17	16	23	17	11	16	100
Temsili resim	17	3	25	19	26	12	102
Fotoğraf	18	17	19	34	8	10	106
Minyatür	6	4	4	7	7	1	29
Gravür	__	10	__	2	__	1	13
Karikatür	__	__	__	__	__	__	__
Toplam	58	50	71	79	52	40	350

Tebliğler Dergisinde yayınlanan toplam 7 adet İlköğretim Sosyal Bilgiler ders kitabının 6'sı incelenmiştir. Müfredata göre bu ders kitaplarının 2., 3., 4., 5. ve 6. üniteleri tarih konularını içermektedir. Sosyal Bilgiler 7. sınıf ders kitaplarında karikatür hariç, incelemede adı geçen diğer görsel sanat öğelerine yer verilmiştir. En çok görsel sanat öğeleri sırasıyla; Milli Eğitim, Doğan, Yeni Çizgi, Ders Kitapları, Serhat ve Cemre Yayınevlerinde kullanılmıştır. Resim en çok Doğan Yayınlarında; temsili resim Ders Kitapları Yayınlarında; fotoğraf Milli Eğitim Yayınlarında;

minyatür Milli Eğitim Yayınları ve Ders Kitapları Yayınlarında; gravür Serhat Yayınlarında kullanılmıştır. Yeni Çizgi, Doğan ve Ders Kitapları Yayınlarında gravüre rastlanılmamıştır. Resim ve fotoğraf ise en az Ders Kitapları Yayınlarında; temsili resim Serhat Yayınlarında; minyatür ve gravür ise Cemre Yayınlarında kullanılmıştır. En fazla kullanılan görsel sanat öğeleri de sırasıyla; fotoğraf, temsili resim, resim, minyatür ve gravürdür.

4.2 İkinci Alt Probleme Ait Bulgular ve Yorumlar

İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler müfredatlarının tarih konularında eğitim materyali olarak resim, fotoğraf, minyatür, gravür, karikatür nasıl kullanılmıştır?

1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Eğitim Materyali Olarak Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür, Karikatür Nasıl Kullanılmıştır?

Genel olarak incelenen bütün 1. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında "Atatürk'ün Hayatı" konusu fotoğraflarla işlenmiştir. Kullanılan fotoğraflar 7-9 yaş arasında ikonik düşünme (somut işlemler) döneminde olan çocuklara hitap etmediği gibi, siyah beyaz fotoğraf kullanımının çocukların gelişim düzeyine ve konulara uygun olmadığı saptanmıştır. "Bizim Bayramımız 23 Nisan" ünitesinde güncel olmayan fotoğraflamalara yer verilmiştir. Gelişi güzel fotoğraf seçimi yapılmıştır.

İlk defa kitapla karşılaşan öğrenciler için kitaplardaki resimler özendirici olmaktan uzaktır. Kitaplarda kenar boşluklarına da dikkat edilmemiştir. Resimlerin metinlerle bütünlük oluşturacak içerikte düzenlenmediği, kitap genelinde bazı görsel sanat öğesinin tekrar kullanıldığı, yayın evleri farklı olsa bile hemen hemen aynı ünitelerde aynı resimlere yer verildiği elde edilen bir diğer bulgudur. Bayram konusu

incelenen bütün kitaplarda illüstrasyonlarla anlatılmıştır. Bu anlamda genel olarak birbirine çok benzeyen resimlemelere yer verilmiştir. İllüstrasyonlarda derinlik ve perspektife dikkat edilmemiştir. 1.sınıf çocuğunun seviyesine uygun, daha hareketli resimler kullanılabilirdi. Anlaşılır, daha renkli, daha büyük, öğrencilerin ilgisini çekebilecek ve yorum yapmalarını kolaylaştıracak resimlere yer verilebilirdi.

Murat Yayınları, Dayanışma Yayınları Serhat Yayınları ve Koza Yayınları genel olarak üniteye konuyu anlatan temsili resimle başlamıştır. "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Bayramı Niçin Kutluyoruz?" ve "Atatürk'ün Hayatı" konularında fotoğraf; "Bayramı Niçin Kutluyoruz?" konusunda tablo resmi; "Bayram Hazırlıkları" ve "Bayram Töreni" konularında temsili resim kullanmıştır. "Bizim Bayramımız 23 Nisan" ünitesinin ise; "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda fotoğraf; "Bayram Hazırlıkları" konusunda temsili resim; "Bayram Töreninde Gördüklerimiz" konusunda ise fotoğraf ve temsili resim kullanılmıştır. Murat Yayınlarında kullanılan fotoğraflar siyah beyaz iken; Dayanışma ve Ulus Yayıncılıktaki fotoğraflar renklidir. Resimlerle metin arasında boşluk bırakılmamıştır.

Serhat Yayınları, "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Atatürk'ün Hayatı" konularında fotoğraf ve temsili resim; "Bayramı Niçin Kutluyoruz?", "Bayram Hazırlıkları" ve "Bayram Töreni" konularında temsili resim kullanmıştır. "Bizim Bayramımız 23 Nisan" ünitesinin ise; "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda fotoğraf ve temsili resim; "Bayram Hazırlıkları", "Bayram Töreninde Gördüklerimiz" konularında temsili resim kullanılmıştır. Kullanılan fotoğraflar siyah beyazdır. resimlerle metin arasında boşluk bırakılmamıştır. Temsili resimlerde gelişi güzel resmedilmiştir.

Koza Yayıncılık, "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Bayramı Niçin Kutluyoruz?" ve "Atatürk'ün Hayatı" konularında fotoğraf ve temsili resim; "Bayramı Niçin Kutluyoruz?" konusunda tablo resmi; "Bayram Hazırlıkları" ve "Bayram Töreni" konularında temsili resim kullanmıştır. "Bizim Bayramımız 23 Nisan" Ünitesinin ise; "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda fotoğraf; "Bayram Hazırlıkları"

konusunda temsili resim; “Bayram Töreninde Gördüklerimiz” konusunda ise fotoğraf ve temsili resim kullanılmıştır.

Murat Yayınları, genel olarak üniteye konuyu anlatan temsili resimle başlamıştır. Kullanılan fotoğraflar siyah beyazdır. Resimlerle metin arasında boşluk bırakılmamıştır. “Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk” ünitesi “Çevrede Bayram Hazırlıkları” konusunda yer alan aşağıdaki temsili resmin altındaki metinde, “caddelere taklar kuruldu. Binalara bayraklar ve Atatürk resimleri asıldı.”, ifadeleri yer almaktadır. Temsili resim dikkatle incelenecek olursa binalara Atatürk resimleri asılmadığı görülecektir. Caddelere tak kurularak anlatılan “Çevredeki Bayram Hazırlıkları” konusunda tak günümüzde pek çok yerleşim bölgesinde kullanılmadığı için öğrencilerin anlamasını zorlaştırmaktadır. Caddeler çok sakin resmedildiği için milli bayramlarla ilgili öğrenci bilinçlenmesine hizmet etmemektedir.

Murat Yayıncılık "3. Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinde fotoğraf kullanmıştır. Örnek olarak alınan fotoğraf her ne kadar renkli de olsa genel olarak siyah beyaz fotoğraflar kullanılmıştır. Fotoğraf baskıları ve kalitesi yetersiz; anlaşılması ise zordur. Fotoğraflar metinle örtüşmemektedir. Görsel sanat öğeleri kenar boşluklarına dikkat edilmeden özensizce sayfalara yerleştirilmiştir. Ayrıca aşağıda örnek olarak seçilen diğer bir unsurda tablo resmidir. Bu resim "Kurtuluş Savaşı"nı anlatmaktadır. Ancak bu yaş seviyesindeki çocukların neye nasıl dikkat etmeleri gerektiği ve bu görsel sanat öğelerini nasıl kullanacakları belli olmadığı için bu öğeleri anlamlandırmaları tamamen hal güçlerine bırakılmıştır.

Bazı padişahlar, devletimizi iyi yönetemediler. Birinci Dünya Savaşı'nda yenildik.

Düşmanlar yurdumuzu işgal ettiler. Yurdumuzu düşmanlardan kurtarmak için Kurtuluş Savaşı yapıldı.

Kurtuluş Savaşı'yla yurdumuz düşmanlardan kurtarıldı.
Cumhuriyet ilân edildi.
Bu nedenle Cumhuriyet Bayramı'nı kutluyoruz.

47

Murat Yayıncılık bayram hazırlıkları konusunda temsili resim kullanmıştır. “8. Bizim Bayramımız 23 Nisan” ünitesinde de fotoğrafla anlatım yapılmıştır. “Bayram Töreninde Gördüklerimiz” konusunda kullanılan fotoğraflar çok kalabalık olduğu için öğrencinin dikkatini dağıtabilir. Ayrıca öğrenci fotoğrafları okurken zorlanabilir. Aşağıdaki fotoğraf, Koza Yayınları 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı sayfa 159’da ve Ada Yayınları 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı sayfa 152’de de yer almıştır. Ancak bahsi geçen kitaplarda renkli olarak kullanılmıştır.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması

Atatürk, Samsun'dan Amasya'ya geçti. Daha sonra yurdumuzun çeşitli yerlerinde toplantılar yaptı. Yurdumuzun düşmanlardan nasıl kurtarılacağını anlattı. Ankara'da yeni bir meclisin kurulmasına karar verildi.

Ülkemizin her ilinden halk temsilcileri seçildi. Atatürk ve halk temsilcileri Ankara'ya geldiler.

Ankara'da, 23 Nisanda Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı.

147

C. ATATÜRK'ÜN HAYATI

1. Doğum Yeri

Atatürk, Selanik'te doğdu.

2. Anne ve Babası

Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanımdır.
Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendidir.

51

Murat Yayıncılık sayfa 51'de yer alan bu resim Ulus Yayınları sayfa 54'te de aynen kullanılmıştır. Metinde iki kişi anlatılmıştır: Atatürk'ün anne ve babası. Fotoğrafta görülen üçüncü şahsın kim olduğuna dair metinde ve ilerleyen sayfalarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ayrıca, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu ev olarak Ankara Söğütözü'ndeki evin fotoğrafı kullanılmıştır.

Ulus Yayınları sayfa 49'da yer alan bu tablo resmi net değildir. Resmin perspektifindeki olaylar seçilememektedir. Metinle bütünlük sağlanmaya çalışılmış ancak, anlamayı zorlaştırmıştır.

Bazı padişahlar Osmanlı Devleti'ni iyi yönetemediler.

Osmanlı Devleti eski gücünü kaybetti. Birinci Dünya Savaşı'nda yenildik. Düşmanlar yurdumuzun bir bölümünü işgal ettiler.

Atatürk'ün öncülüğünde Kurtuluş Savaşı yaptık. Güzel yurdumuzu işgalcilerden kurtardık. Özgürlüğe kavuştuk.

Ulus Yayınları sayfa 60'da yer alan bu temsili resim, dikkatlice incelenecek olursa hemen hemen aynı öğelerin kullanıldığı görülecektir. 1. sınıf düzeyinde yer alan bu resimleme metinlerle de örtüşmemektedir. Resimlemede perspektife dikkat edilmemiştir. Neredeyse bu resim "iki resim arasındaki farkı bulunuz" formatındadır.

Ulus Yayınlarında yer alan aşağıdaki fotoğraf, konu ile bütünlük oluşturamamaktadır. Bu fotoğraf 1. sınıf öğrencisi için özensizce seçilmiştir. Metinde anlatılan soyut bir konuyu, somut düşünmekte olan öğrencinin somutlaştırması için kullanılan görsel sanat öğeleri yardımcı bir özellik taşımaktadır. Ancak burada seçilen fotoğraf konuyu somutlaştırmaktan çok uzaktır. Ayrıca siyah-beyaz fotoğraflar kullanılmıştır. 1. sınıf öğrencisi için böyle bir fotoğraf seçimi kitabın albenisini zorlamaktadır. Fotoğraflarla yazılar arasına boşluk bırakılmamıştır. Fotoğrafın altına yazılan yazılar konuyu açıklamaktan çok uzaktır. Bu yazılar ayrıca sanki fotoğrafın alt açıklaması şeklinde durmaktadır.

Dayanışma Yayınlarında, diğer ders kitaplarında olduğu gibi "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Bayram Hazırlıkları" ve "Bayram Töreni" konuları temsili resimlerle; "Bayramı Niçin Kutluyoruz?" ve "Atatürk'ün Hayatı" konusu Atatürk'e ait fotoğraflarla anlatılmıştır. Ancak Dayanışma Yayınlarının "Bayramı Niçin Kutluyoruz?" konusunda kullanılan fotoğraflar konuyla bütünlük sağlamaktan hayli uzaktır.

A. BAYRAMI NİÇİN KUTLUYORUZ?

Devletimizin yönetim şekli cumhuriyettir.

Cumhuriyetten önce devletimizi padişahlar yönetiyordu. Bazı padişahlar devleti iyi yönetemediler. Osmanlı Devleti gücünü kaybetti. Yapılan savaşlarda yenildik. Yurdumuza düşmanlar girdi.

55

Dayanışma Yayınlarında yer alan aşağıdaki resim “Kurtuluş Savaşı”nı anlatan yağlı boya bir tablodur. Kurtuluş savaşını çok güzel örneklendiren bu tablo, 1. sınıf seviyesine uygun olmadığı gibi netlik kalitesi de düşüktür. Üstte yer alan tablo ile altta yer alan fotoğraf arasında metin içinde anlamlı bir geçiş oluşturmak istenmiş, bunun için “Cumhuriyeti kurduk”, cümlesi kullanılmıştır. Ancak altta yer alan fotoğraf ilk meclis binasına aittir. Ayrıca bu fotoğrafa Dayanışma Yayınlarının 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabının 59. sayfasında, aynı yayınevinin 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabının 51. sayfasında ve Anıttepe Yayınlarının 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabının 153. sayfasında da rastlanmıştır. Metinlerle görsel sanat öğeleri arasında hiç boşluk bırakılmamıştır.

Yurdumuzu kurtarmak için "Kurtuluş Savaşı" yaptık. Savaşı biz kazandık. Düşmanlardan kurtulup özgür olduk. Cumhuriyeti kurduk. Bunun için bayram yapıyoruz.

Dayanışma Yayınlarında yer alan aşağıdaki fotoğraflar renkli seçilerek çekicilik yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak içerik olarak metinle uyuşmamaktadır. fotoğrafların altında boşluk bırakılmamıştır.

3. Ölüm Tarihi ve Yeri

Atatürk 10 Kasımda, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda öldü. Atatürk'ün anıt mezarı Ankara'da Anıtkabir'dedir.

4. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri

Atatürk yurdunu ve ulusunu çok severdi. O, ulusuna önder oldu.

Yurdumuz Atatürk'ün önderliğinde düşmanlardan kurtarıldı. Çağdaş bir ülke durumuna getirildi.

Serhat Yayınları 3. ve 8. ünitelerde konuları temsili resimlerle anlatılması kitaba genel olarak renkli ve hareketli bir hava katmıştır. "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri" konusunda kullanılan fotoğraflarla; "Bizim Bayramımız ve 23 Nisan" ünitesinde yer alan "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması" ve "Kurtuluş Savaşı" konuları siyah beyaz fotoğraflarla ifade edilmiştir. Bu renksiz fotoğrafları yine renkli temsili resimler takip etmiştir. Bu sayfada görülen temsili resimler gerek biçim gerekse yerleştirme açısından özensizdir. Her iki temsili resimde konuyla örtüşmemektedir.

İLKÖĞRETİM HAYAT BİLGİSİ 1

Cumhuriyetten önce, devletimizi padişahlar yönetiyordu. Bazı padişahlar devleti iyi yönetemediler. Osmanlı Devleti gücünü kaybetti. Avrupa devletleri gelişip güçlendi. Yeni topraklara sahip olmak istediler. Bu nedenden dolayı aralarında büyük bir savaş çıktı. Bu savaşa Birinci Dünya Savaşı denir. Osmanlı Devleti de bu savaşa katıldı. Savaş sonunda yenildi. Yurdumuzun bir bölümü işgal edildi.

Yurdumuzu düşmanlardan kurtarmak için Kurtuluş Savaşı yapıldı.

Kurtuluş Savaşı sonucunda, yurdumuz düşmanlardan kurtarıldı. Cumhuriyet ilân edildi.

49

Koza Yayınları da aynı şekilde genel olarak temsili resimlerin kullanımına ağırlık vermiştir. Renkli fotoğraf kullanmaya özen gösterilmiştir. Ancak bu yayınevi 1. sınıf için uygun bulduğu fotoğrafların bazılarını 2. ve 3. sınıf düzeylerinde de kullanmıştır.

A. BAYRAMI NİÇİN KUTLUYORUZ?

Bugün, Cumhuriyet Bayramıdır. Cumhuriyet-
ten önce devletimizi padişahlar yönetiyordu.
Bazı padişahlar devleti iyi yönetemediler.
Osmanlı Devleti gücünü kaybetti.

2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Eğitim Materyali Olarak Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür, Karikatür Nasıl Kullanılmıştır?

2. sınıf düzeyinde öğrencilerin gelişim özeliklerine uyum sağlama maksadıyla kullanılan çizgi resimlerde renklendirmeye ve perspektife dikkat edilmemiştir. Kitaplarda kenar boşluklarına özen gösterilmemiştir. Temsili resimlerin özensiz ve konudan bağımsız yer aldığı, tablo resimlerinin basım kalitesi düşük olduğu gözlenmiştir. Güncel olmayan, siyah beyaz fotoğraflar kullanılmıştır.

Görsel sanat öğelerinin paragrafı bölerek aralara yerleştirildiği (Dayanışma Yayınları), metinlerle bütünlük oluşturacak içerikte düzenlenmediği görülmüştür. Özgün Yayınlarında, aynı fotoğrafların farklı görüntüleri iki ayrı ünitede yer almıştır. İncelenen bütün kitaplarda, "Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri" konusunda kullanılan görsel materyallerin metni yansıtmadığı saptanmıştır.

Dayanışma Yayınları genel olarak üniteye konuyu anlatan temsili resimle başlamıştır. "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Niçin Bayram Yapıyoruz?", "Cumhuriyet Yönetiminin Getirdiği Yenilikler", "Bayram Töreninde Gördüklerimiz" ve "Atatürk" konularında fotoğraf; "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda tablo resmi; "Bayram Hazırlıkları" ve "Bayrağımız ve İstiklal Marşımız" konularında temsili resim kullanmıştır. "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" Ünitesinin ise; "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda fotoğraf; "Bayram Hazırlıkları" konusunda temsili resim; "Bayram İzlenimlerimiz" konusunda ise fotoğraf ve temsili resim kullanılmıştır. Renkli fotoğraf kullanımına dikkat edilmiştir.

Dayanışma Yayınları, "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda kullanılan bu tablo resmi, Öğün Yayınlarının adı geçen konusunda da aynen kullanılmıştır. Ancak, Öğün Yayınları daha konuya başlamazdan önce küçük ve koyu bir şekilde resmi vermiştir. Bu tablo resmi kurtuluş savaşını daha somut bir şekilde zihinlerde canlandırmak üzere kullanılmıştır. Ancak

örnekte de görüldüğü gibi paragrafı bölmüş ve hangi amaca hizmet ettiği belirtilmemiştir. Eğitimsel bir kaygı güdülmemiştir. Öğrencinin bu resimden neyi anlaması gerektiği, resmi nasıl yorumlayacağı belirtilmemiştir. Hazırlık çalışmasında verilen soru "Kurtuluş Savaşının niçin yapıldığı?" ile ilgiliyken metni açıklamak için kullanılan resim, "Kurtuluş Savaşının Nasıl Yapıldığı?" ile ilgilidir.

A. NİÇİN BAYRAM YAPIYORUZ?

Hazırlık Çalışması

Kurtuluş Savaşı'nın niçin yapıldığını araştırınız.

Cumhuriyet ilân edilmeden önce, yurdumuzda Osmanlı Devleti vardı. Osmanlı Devleti padişahlar tarafından yönetiliyordu. Osmanlı Devleti kurulduktan sonra, kısa sürede güçlendi. Dünyanın en güçlü devletlerinden biri oldu.

Daha sonra, Osmanlı Devleti iyi yönetilemedi. Gücünü kaybetmeye başladı. Avrupa devletleri giderek güçlendiler.

Bin dokuz yüz on dört yılında Birinci Dünya Savaşı çıktı. Dünyadaki güçlü devletler, iki gruba ayrılarak savaşmaya başladılar. Bu savaşa Osmanlı Devleti de katıldı. Savaş dört yıl sürdü. Osmanlı Devleti ve savaşa birlikte katıldığı devletler, yenilgiye uğradı.

Dayanışma Yayınları, “Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk” ünitesinde yer alan aşağıdaki fotoğraf dikkatlice incelenecek olursa hazırlık çalışmalarındaki kavramları yansıtmadığı gibi, buradaki sorulara cevap verecek tarzda olmadığı görülecektir. fotoğraf metinle de örtüşmemektedir. Siyasal alandaki değişimlerin ve kavramların anlatıldığı metni desteklemek için tarım alanıyla ilgili bir çalışmanın yer aldığı siyah beyaz bir fotoğraf seçilmiştir. Fotoğrafta da Atatürk siluet olarak seçilmektedir.

B. CUMHURİYET YÖNETİMİNİN GETİRDİĞİ YENİLİKLER

Hazırlık Çalışmaları

1. Cumhuriyetin nasıl bir yönetim şekli olduğunu araştırınız.

*2. **Cumhuriyet** ve **lâiklik** sözcüklerini sözlükten bulunuz.*

Cumhuriyet en iyi yönetim şeklidir. Cumhuriyet yönetiminde, insan hak ve özgürlükleri vardır. Bu nedenle Mustafa Kemal, cumhuriyeti kurmaya karar verdi.

29 Ekim bin dokuz yüz yirmi üçte (1923) cumhuriyet ilân edildi. Egemenlik ulusun oldu. Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi, yöneticilik babadan oğula geçmeyecekti. Yöneticileri halk seçecekti.

Dayanışma Yayınları “Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk” ünitesinin “Bayram Hazırlıkları” konusunda yer alan bu fotoğraflar da metinle birlikte incelendikleri zaman birbirleriyle örtüşmediği görülecektir. Metinde birinci fotoğrafa atfen “halk oyunları ekibi ise son provalarını yapmaya başladı” diyor. Ancak öğrencilerin farklı bir çalışmanın provasında oldukları gözlenmektedir. İkinci fotoğraf için ise “okulumuzun izci grubu da geçit töreni için yürüyüş çalışmaları yapıyor” denmekte, ancak izcilerin “veda valsi” görüntülenmektedir.

b. Okulda

Okulumuzda müzik ve folklor kolu, bayram için koro
alışması yapıyor. Halk oyunları ekibi ise son provalarını
apmaya başladı. Sınıflardan şiir okumak için seçilen öğ-
enciler hazırlıklarını sürdürüyor. Okulumuzun izci grubu
la geçit töreni için yürüyüş çalışmaları yapıyor.

Öğün Yayınlarında üniteye konuyu anlatan temsili resimle başlanmıştır. "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Bayram Töreninde Gördüklerimiz" ve "Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri" konularında fotoğraf; "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda tablo resmi; "Cumhuriyet Yönetiminin Getirdiği Yenilikler", "Bayram Hazırlıkları", "Bayrağımız ve İstiklal Marşımız" ve "Atatürk" konularında temsili resim kullanmıştır. Bu ünitede kullanılan fotoğraflar siyah beyazdır. Temsili resimlerde ise aksi bir yöntemle tamamen renkli ve canlı resimlemeler yapılmıştır. "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" Ünitesinin ise; "Niçin Bayram Yapıyoruz?", "Bayram İzlenimlerimiz" konusunda fotoğraf; "Bayram Hazırlıkları" konusunda temsili resim kullanılmıştır. Resimlerle yazılar arasında boşluk bırakılmamıştır.

CUMHURİYET BAYRAMI VE ATATÜRK

Ç. BAYRAM TÖRENİNDE GÖRDÜKLERİMİZ

Bayram törenine katılmak için sabah erkenden uyandım. Temiz giysilerimi giyerek okula gittim.

Okul bahçesinde sıra olduk. Saygı duruşunda bulunduk. Hep birlikte İstiklâl Marşı'mızı söyledik. Okul müdürümüz, cumhuriyetin önemini belirten bir konuşma yaptı. Hepimizin bayramını kutladı. Her sınıftan birer öğrenci şiir okudu. Bana sıra gelince büyük bir coşkuyla şiirimi okudum. Halk oyunları oynandı. Kahramanlık şarkıları söylendi. Kurtuluş Savaşı'nı canlandıran bir gösteri yapıldı.

Yurdumuzun her yerinde Cumhuriyet Bayramı coşkuyla kutlandı.

59

ULUSAL EGEMENLİK VE ÇOCUK BAYRAMI

C. BAYRAM İZLENİMLERİMİZ

Bayram sabahı okulumuza geldik. Çok sevinçli ve mutluyduk.

Okulumuzun bahçesinde sıra olduk. Hep birlikte saygı duruşunda bulunduk. İstiklâl Marşı'mızı söyledik. Okul müdürümüz, günün anlamını belirten bir konuşma yaptı. Hepimizin bayramını kutladı.

Öğretmenlerimiz ve arkadaşlarımız da konuşmalar yaptılar, şiirler okudular. Ben de 23 Nisan Marşı adlı bir şiir okudum. Okulumuzun korosu şarkılar ve marşlar söyledi. Görevli arkadaşlarımız rontlar oynadılar.

Öğün Yayınlarına ait yukarıdaki birinci fotoğraf, "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin; ikinci fotoğraf ise "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" ünitesinin "Bayram İzlenimlerimiz" konularına aittir. Dikkatlice incelenecek olursa bu iki fotoğrafta aynı alanın değişik açılarıdır. Burada da görüldüğü gibi fotoğrafları eğitim amaçlarına uygun olarak kullanmak kaygısı güdülmemiştir. Sayfayı doldurma daha ön plana çıkmış gibidir. Ayrıca, her iki fotoğraf Öğün Yayınlarının 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında da kullanılmıştır. Bu fotoğraflar kullanılırken hangi yaş seviyesine uygun olduğu kaygısı güdülmemiştir. İkinci sınıf ve üçüncü sınıf

Hayat Bilgisi kitaplarının aynı ünitelerin aynı konularında aynı fotoğraflarla karşılaşan öğrencinin yaratıcılığı bu şekilde sekteye uğramaktadır. Öğrencinin örnekleri azaltılmakta, tek tipe indirgenmektedir. Yayınevleri bu yöntemlerle kitabın görselliğine pek özenmeden ve kendilerini yenileme yoluna gitmeden, ticari kaygıları ön plana çıkarak seri üretim yapmışlardır.

Murat Yayıncılık, "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Niçin Bayram Yapıyoruz?", "Cumhuriyet Yönetiminin Getirdiği Yenilikler" ve "Atatürk" konularında fotoğraf; "Bayram Hazırlıkları","Bayram Töreninde Gördüklerimiz" ve "Bayrağımız ve İstiklal Marşımız" konularında temsili resim kullanmıştır. "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" Ünitesinin ise; "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda fotoğraf; "Bayram Hazırlıkları" ve "Bayram İzlenimlerimiz" konularında temsili resim kullanılmıştır. Kullanılan fotoğraflar siyah beyazdır. temsili resim kullanımında ise, renkli ve canlı ifadelendirmeler kullanmaya dikkat edilmiştir.

Bayrak törenlerinde saygı duruşuna geçmeliyiz. Bayrak törenlerine isteyerek ve severek katılmalıyız. Bayrak törenlerinde hazır olda, başımız dik olarak durmalıyız. Sağa, sola bakmamalıyız.

Pazartesi ve cuma günleri bayrak töreni yaparız. İstiklâl Marşı'mızı gür bir sesle söyleriz. Çünkü bayrağımız gibi İstiklâl Marşı'mız da bizim için önemlidir.

DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

1. Bayrağımızın özellikleri nelerdir?
2. Bayrak törenlerinde nasıl davranmalıyız?

63

Bu sayfadaki fotoğraf görsel anlatım ve metni desteklemesi bakımından başarısızdır.

A. NİÇİN BAYRAM YAPIYORUZ?

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Kurtuluş Savaşı'nın yapılmasının nedenlerini araştırınız.
2. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ne zaman, nerede açıldığını araştırınız.

1. Yurdumuzun İşgal Edilmesi

Cumhuriyetten önce devletimizin adı Osmanlı Devleti'ydi. Osmanlı Devleti padişahlar tarafından yönetiliyordu. Bin dokuz yüz on dört yılında Avrupa devletleri arasında savaş çıktı. Bu savaşa Birinci Dünya Savaşı adı verildi. Osmanlı Devleti de Almanya'nın yanında savaşa katıldı. Birçok cephede başarılı savaşlar yaptı. Buna rağmen savaşın sonunda yenilmiş sayıldık.

Yurdumuzun bir bölümü düşmanlar tarafından işgal edildi.

Tuna Matbaacılık, “Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk” ünitesinin “Niçin Bayram Yapıyoruz?”, “Cumhuriyet Yönetiminin Getirdiği Yenilikler” ve “Atatürk” konularında fotoğraflarla birlikte temsili resim; “Bayram Hazırlıkları”, “Bayram Töreninde Gördüklerimiz” ve “Bayrağımız ve İstiklal Marşımız” konularında temsili resim kullanmıştır. Kullanılan fotoğraflar siyah beyaz olmakla birlikte, çekicilikten de uzaktır. Temsili resimler renkli olmasına rağmen oldukça amatörce çizilmişlerdir. “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” Ünitesinin ise; “Niçin Bayram Yapıyoruz?” konusunda fotoğraf, temsili resim ve tablo resmi; “Bayram Hazırlıkları” konusunda temsili resim; “Bayram İzlenimlerimiz” konusunda ise fotoğraf ve temsili resim kullanılmıştır. Renkli fotoğraf kullanımına dikkat edilmiştir.

“Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” ünitesinin “Niçin Bayram Yapıyoruz?” konusunda kullanılan tablo resmi Dayanışma Yayınlarının hazırladığı 1. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabının “Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk” ünitesinde de kullanılmıştır. Ancak Tuna Matbaacılıktaki resmin kullanım kalitesi oldukça düşüktür. Görüntü net değildir.

Aşağıdaki seçilen örneklerin ilki görsel düzen, biçim ve anlatım açısından başarısızdır.estetikten uzaktır. Resim daha ilgi çekici ve anlaşılır çizilebilirdi. Aslında Kurtuluş Savaşını tasvir etmek üzere kullanılmış, ancak kurtuluş savaşı konusu bir arka sayfada anlatılmıştır. Resim metni ve hazırlık çalışmalarını hiçbir şekilde kapsamamaktadır.

İkinci olarak seçilen tablo resmi ise silik çıkmıştır. Görüntü kalitesi net değildir. Ait olduğu metinle aynı sayfada yer almamaktadır. Hazırlık çalışmalarındaki sorulara açıklık getirecek nitelikte değildir. İki örnekte de kullanılan resimlerin üst boşluklarına dikkat edilmemiştir. Bu durum yazı ve resimlerin birbirini ezmesine neden olmaktadır.

3. ÜNİTE CUMHURİYET BAYRAMI VE ATATÜRK

A

NİÇİN BAYRAM YAPIYORUZ?

KONUYA HAZIRLANALIM

1. Cumhuriyetten önce devletimizin nasıl yönetildiğini araştırınız.
2. Kurtuluş Savaşı'nın kimin önderliğinde yapıldığını araştırınız.
3. Kurtuluş Savaşı'nın hangi olayla başladığını öğreniniz.
4. Kurtuluş Savaşı ile ilgili resimler bulup inceleyiniz.

Cumhuriyetten önce devletimizin adı Osmanlı Devleti'ydi. Osmanlı Devleti padişahlar tarafından yönetiliyordu. Padişahın her dediği oluyordu. Halkın hiçbir söz hakkı yoktu.

8. ÜNİTE ULUSAL EGEMENLİK VE ÇOCUK BAYRAMI

A

NİÇİN BAYRAM YAPIYORUZ?

KONUYA HAZIRLANALIM

1. Kurtuluş Savaşı ve egemenlik sözlerinin anlamlarını öğrenip defterinize yazınız.

2. 23 Nisanda niçin bayram yapıldığını öğreniniz.

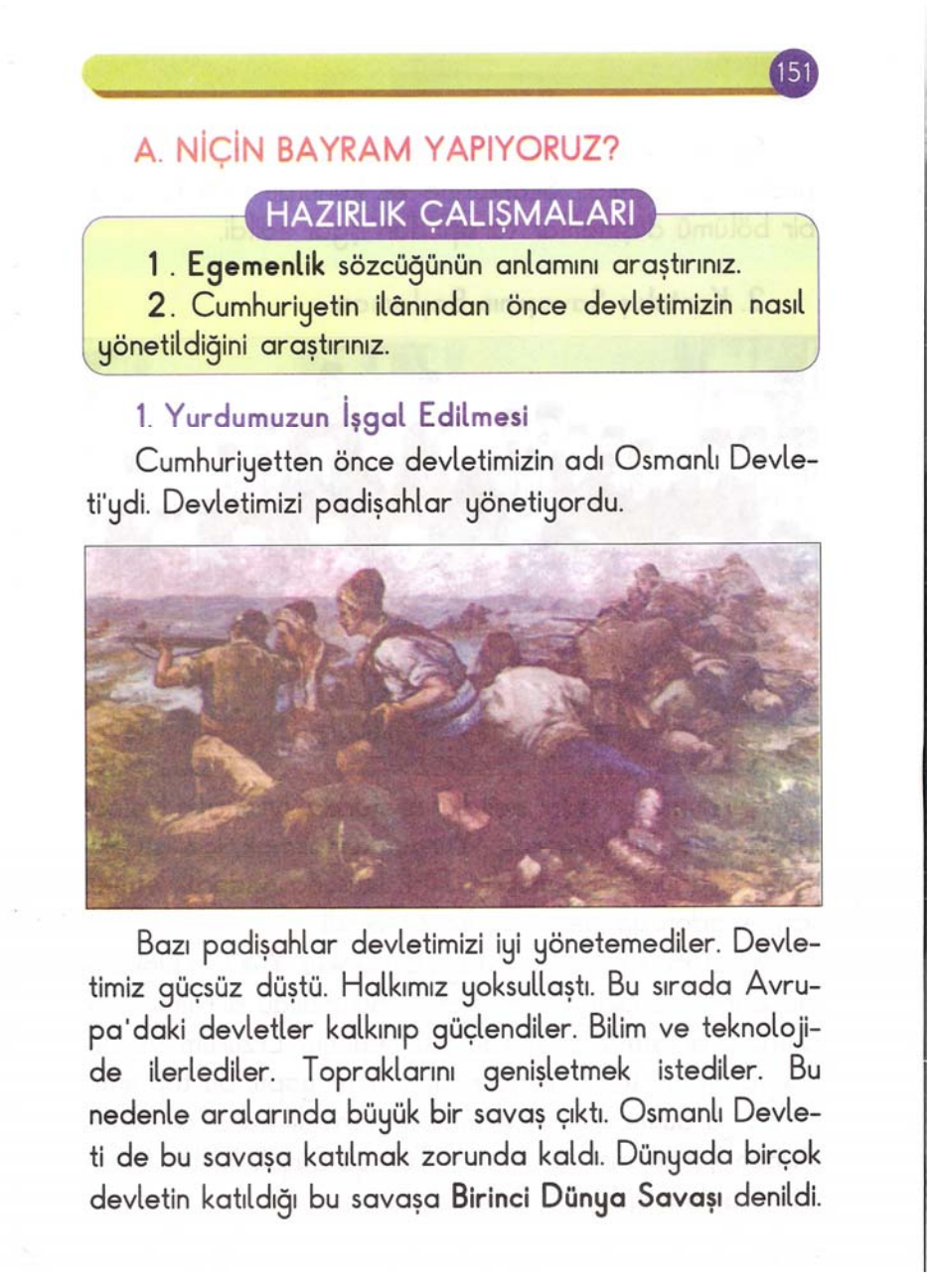

1. Yurdumuzun İşgal Edilmesi

Cumhuriyetten önce devletimizin adı Osmanlı Devleti'ydi. Osmanlı Devleti padişahlar tarafından yönetiliyordu. Bazı padişahlar devleti iyi yönetemediler. Osmanlı Devleti, günden güne zayıfladı ve gücünü kaybetti.

Bin dokuz yüz on dört yılında dünyanın güçlü devletleri arasında bir savaş çıktı. Bu savaşa **Birinci Dünya Savaşı** dendi. Osmanlı Devleti de savaşa girdi. Birinci Dünya Savaşı,

Ada Yayıncılık, "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Niçin Bayram Yapıyoruz?" ve "Atatürk" konularında fotoğraf; "Cumhuriyet Yönetiminin Getirdiği Yenilikler", "Bayram Hazırlıkları", "Bayram Töreninde Gördüklerimiz" ve "Bayrağımız ve İstiklal Marşımız" konularında temsili resim kullanmıştır. "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" Ünitesinin ise; "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda fotoğraf ve tablo resmi; "Bayram Hazırlıkları" konusunda temsili resim; "Bayram İzlenimlerimiz" konusunda ise fotoğraf ve temsili resim kullanılmıştır. Renkli fotoğraf kullanımına dikkat edilmiştir. Örnek olarak seçilen aşağıdaki resim net değildir. Görüntü net olmadığı için ayrıntı gözden kaçmaktadır. Metni ve hazırlık çalışmalarını kapsamamaktadır.

151

A. NİÇİN BAYRAM YAPIYORUZ?

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. **Egemenlik** sözcüğünün anlamını araştırınız.
2. Cumhuriyetin ilânından önce devletimizin nasıl yönetildiğini araştırınız.

1. Yurdumuzun İşgal Edilmesi

Cumhuriyetten önce devletimizin adı Osmanlı Devleti'ydi. Devletimizi padişahlar yönetiyordu.

Bazı padişahlar devletimizi iyi yönetemediler. Devletimiz güçsüz düştü. Halkımız yoksullaştı. Bu sırada Avrupa'daki devletler kalkınıp güçlendiler. Bilim ve teknolojide ilerlediler. Topraklarını genişletmek istediler. Bu nedenle aralarında büyük bir savaş çıktı. Osmanlı Devleti de bu savaşa katılmak zorunda kaldı. Dünyada birçok devletin katıldığı bu savaşa **Birinci Dünya Savaşı** denildi.

Koza Yayınları genel olarak üniteye konuyu anlatan fotoğraflarla başlamıştır. "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Niçin Bayram Yapıyoruz?", "Cumhuriyet Yönetiminin Getirdiği Yenilikler" ve "Atatürk" konularında fotoğraf; "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda tablo resmi; "Bayram Hazırlıkları" ve "Bayrağımız ve İstiklal Marşımız" konularında temsili resim; "Bayram Töreninde Gördüklerimiz" temsili resim ve fotoğraf kullanılmıştır. "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" ünitesinin ise; "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda fotoğraf ve temsili resim; "Bayram Hazırlıkları" ve "Bayram İzlenimlerimiz" konularında ise temsili resim kullanılmıştır. Renkli fotoğraf kullanımına dikkat edilmiştir.

Bu örnekte görülen sayfa düzeni albenisizdir. Fotoğraflar konuyla uzaktan ilgilidir, özensiz yerleştirilmiştir ve birbirini ezmektedir.

leşme, seyahat etme ve düşünce hürriyeti bunlardan bazılarıdır. Bu hak ve hürriyetlerimize Atatürk'ün önderliğinde ve cumhuriyet yönetimiyle kavuştuk.

Cumhuriyet döneminde yapılan köklü değişikliklere Atatürk İnkılâpları denir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Cumhuriyet yönetiminin getirdiği yenilikler nelerdir?
2. Cumhuriyet yönetimi kadınlara ne gibi haklar kazandırmıştır?

Bu sayfada yer alan temsili resim biçim ve yerleştirme açısından özensizdir. Estetikten uzak bir anlatımı vardır. Üst boşluğa dikkat edilmemiştir.

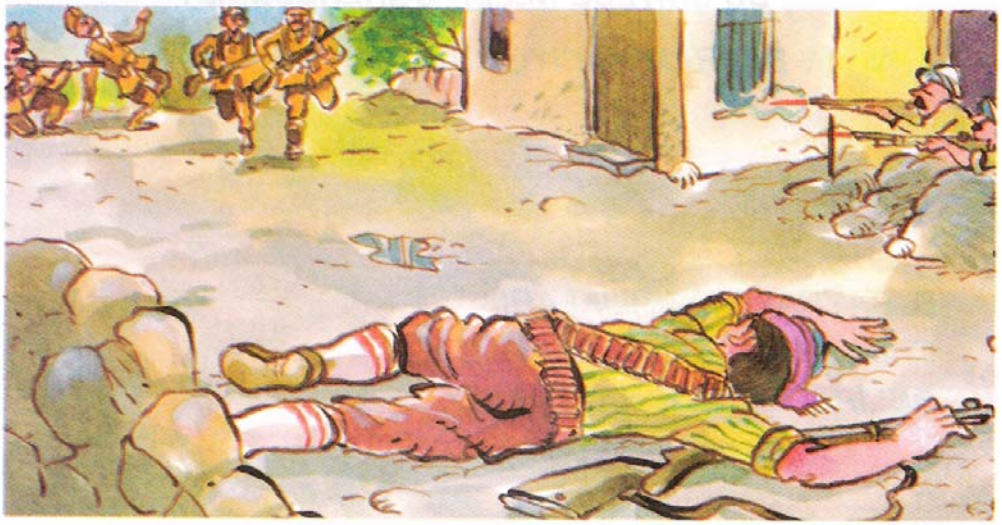
A. NİÇİN BAYRAM YAPIYORUZ?

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Atatürk ile ilgili okuduğunuz veya dinlediğiniz anıları arkadaşlarınıza anlatınız.
2. Atatürk Samsun'a çıkmadan önce, yurdumuzun ne durumda olduğunu araştırınız.
3. Atatürk'ün Samsun'a çıktıktan sonra, bazı illerde toplantılar yapmasının nedenini araştırınız.

1. YURDUMUZUN İŞGAL EDİLMESİ

Cumhuriyetin ilânından önce devletimizin adı Osmanlı Devleti idi. Osmanlı Devleti'ni padişahlar yönetiyordu. Bazı padişahlar, devleti iyi yönetemediler. Osmanlı Devleti gücünü kaybetti. Bazı Avrupa devletleri gelişip güçlendiler. Yeni topraklara sahip olmak istediler. Aralarında anlaşamayan bazı Avrupa Devletleri arasında büyük bir savaş çıktı.Bu savaşa **Birinci Dünya Savaşı** denir.

3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Eğitim Materyali Olarak Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür, Karikatür Nasıl Kullanılmıştır?

Renklendirme, tasarım, perspektif sorunu bu seviyedeki ders kitaplarının görsel sanat öğelerinde de mevcuttur. Renkli fotoğrafların kullanımının yanı sıra çokça siyah beyaz fotoğrafa yer verilmiştir. Metinlerle görsel sanat öğeleri arasında bir bütünlük gözlenememiştir. İncelenen bütün kitaplarda, "Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri" konusunda kullanılan görsel sanat öğelerinin metni yansıtmadığı saptanmıştır. Güncel olmayan fotoğraflarla da karşılaşılmıştır. Genel olarak "Bayramı Nasıl Kutluyoruz?" ünitesi temsili resimlerle anlatılmıştır.

Dayanışma Yayınları, üniteye konuyu anlatan temsili resimle başlamıştır. "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?", "Bayramı Nasıl Kutluyoruz?", "Cumhuriyet Yönetiminin Bize Kazandırdıkları" ve "Atatürk" konularında fotoğraf; "Bayramı Nasıl Kutluyoruz?", "Bayrağımız ve İstiklal Marşı'mızın Önemi" ve "Atatürk" konularında temsili resim kullanmıştır. "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" ünitesinin, "Niçin Bayram Yapıyoruz?", "Bayram Hazırlıkları" ve "Bayram İzlenimleri" konularında fotoğraf; "Bayram Hazırlıkları" konusunda ise temsili resim kullanılmıştır. Ayrıca, "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda gravüre de rastlanmıştır.

Fotoğraflarla metin arasına boşluk bırakılmamıştır. Fotoğrafların neyi açıkladığını metinden çıkarmak zordur. Renkli fotoğraf kullanılmaya çalışılmış, sütün halinde verilen fotoğrafların sayfaya yerleştirilmesi özensizce olmuştur. Siyah beyaz olarak kullanılan fotoğrafların netliklerine dikkat edilmemiştir.

Aşağıdaki seçilen fotoğraf, Dayanışma Yayınlarının 1. ve 2. sınıf Hayat Bilgisi kitaplarında, Anıttepe Yayıncılığın "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" ünitesinin "Niçin Bayram Yapıyoruz" konusunda da kullanılmıştır. Böylece bu fotoğrafların gerçekte hangi düzeye ait olduğu ve hangi yaş düzeyine hitap ettiği belirsiz kalmıştır.

Fotoğraf ve metin dikkatlice incelenecek olursa birbiriyle uyuşmadığı görülecektir. "Cumhuriyet" kavramının anlatıldığı metin "İlk Meclis Binası"nın fotoğrafı ile desteklenmiştir. Bu fotoğraf meclisin açılışı konusunda kullanılsaydı amaca daha çok hizmet ederdi. Üstelik bu fotoğraf hiçbir şekilde Hazırlık Çalışmalarında verilen 3. soruyu da desteklememektedir.

2. Cumhuriyetin İlânı

Mustafa Kemal, daha savaş yıllarında, ülkenin cumhuriyetle yönetilmesi gerektiğini düşünüyordu.

TBMM, 29 Ekim 1923'te cumhuriyeti ilân etti. Devletimizin adı **"Türkiye Cumhuriyeti Devleti"** oldu. Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal'in önderliğinde kuruldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal, ilk cumhurbaşkanı seçildi.

Cumhuriyet en iyi yönetim şeklidir. Halk, kendini yönetecek kişileri oy vererek seçer. Bu nedenle seçilen kişiler, halkın istek ve çıkarlarını gözetmek durumundadır. Halk, çalışmasını beğenmediği kişileri sonraki seçimlerde değiştirir.

Her yıl 29 Ekimde cumhuriyetin ilânını coşku ile kutluyoruz. Cumhuriyetimizin kuruluşunda önderlik eden Atatürk'ü saygı ve sevgiyle anıyoruz.

Değerlendirme Çalışmaları

1. Kurtuluş Savaşı neden yapıldı?
2. Cumhuriyet yönetiminin özellikleri nelerdir?
3. Her yıl 29 Ekimde niçin bayram yapıyoruz?

Aşağıdaki seçilen fotoğraf ise hem Dayanışma Yayınları 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabının "Bayram İzlenimlerimiz" konusunda 163. sayfada; Dayanışma Yayınları 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabının 54. sayfasında ve Anıttepe Yayınları 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabının 52. sayfasında da kullanılmıştır.

2. Törende Gördüklerimiz

Cumhuriyet Bayramı, en büyük ulusal bayramımızdır. Ulusal bayramları, ulusça coşku içinde kutlarız.

29 Ekim sabahı erkenden kalktım. Annem ve babamla birlikte okula gittim. Başka veliler de bayram kutlamalarını izlemeye gelmişti.

Tören, saygı duruşu ve İstiklâl Marşı ile başladı. Okul müdürümüz, bayramımızı kutladı. Öğretmenlerimizden biri, cumhuriyetin önemini belirten güzel bir konuşma yaptı. Arkadaşlarımız şiirler okudular. Okul korosu, marşlar söyledi. Halk oyunları ekibi, oyunlar oynadı. Kutlama törenlerini zevkle izledik. Okulumuzdaki bayram töreni çok güzel oldu.

Annem ve babamla birlikte eve döndük. Stadyumdaki törenleri televizyondan izledik. Başta cumhurbaşkanımız olmak üzere bütün devlet büyükleri oradaydı. Önce askerler geçit töreni yaptılar. Ardından öğrenciler Kurtuluş Savaşı'nı anlatan bir gösteri sundular.

Renkli olarak kullanılan birinci fotoğraf metinle uyuşmaktadır. Sayfada bulunan ikinci öğe ise gravüre örnektir. Ancak, aynı sayfada bulunan metinle örtüşmemekle birlikte, sayfa düzeni bakımından başarılıdır.

Mustafa Kemal, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldi. Seçilen temsilciler de Ankara'ya gelmeye başladılar. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Meclis Başkanlığına Mustafa Kemal seçildi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni bir hükûmet kurdu. Düşmanları yurdumuzdan kovmak için savaş hazırlıklarına başlandı. Düzenli ordu kuruldu. Mustafa Kemal ordumuzun başına geçti. Kurtuluş Savaşı, Mustafa Kemal'in önderliğinde Türk ulusunun dayanışması ile kazanıldı.

24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalandı. Hatay dışındaki şimdiki sınırlarımız, Lozan Barış Antlaşması ile belirlendi.

Fotoğraf, takip eden metinle uyuşmamakla beraber, değerlendirme çalışmalarından 2. soruyu kapsamaktadır.

Akşam, havaî fişek ve ışık gösterisine katıldım.

29 Ekim günü bağımsız, çağdaş, lâik cumhuriyetin yurttaşı olmanın onurunu yaşadım.

Değerlendirme Çalışmaları

1. Çevrenizde ne gibi bayram hazırlıkları yapıldı?
2. Okulda yapılan kutlama töreninde neler gördünüz?

Öğün Yayınlarında üniteye konuyu anlatan temsili resimle başlanmıştır. "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesinin "Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" konusunda tablo resmi; "Bayramı Nasıl Kutluyoruz?", "Bayrağımız ve İstiklal Marşı'mızın Önemi" ve "Cumhuriyet Yönetiminin Bize Kazandırdıkları" konularında fotoğraf; "Atatürk" konusunda ise temsili resim kullanmıştır. "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" ünitesinde ise; "Niçin Bayram Yapıyoruz?" konusunda fotoğraf ve tablo resmi; "Bayram Hazırlıkları" konusunda temsili resim; "Bayram İzlenimleri" konusunda ise fotoğraf kullanmıştır.

Kullanılan bütün resimler renkli ve hareketlidir. Tablo resimleri net olduğu için anlaşılırlığı açıktır. Önceki öğretim basamaklarında kullanılan resimlerin kullanıldığı burada da göze çarpmaktadır. Resimlerle metin arasına boşluk bırakılmamıştır. Kenar boşluklarına dikkat edilmediği için iki sayfanın ortasına gelen görüntüler kaybolmaktadır. Karşılıklı sayfalarda yer alan resimlerin sayfaya yerleştirilmelerinde simetriye dikkat edilmemiştir. Resimler hep sayfanın başından itibaren kullanılmıştır. Sayfaların yerleştirilmesi; ana başlık ve konu başlıklarından sonra resim, resimden sonra metin şeklindedir. Kitabın açıkta kalan kenarları renklendirilerek sayfalara albeni katılmak istenmiştir.

Örnek olarak seçilen aşağıdaki fotoğraflardan ilk ikisi ders kitabının iki ayrı ünitesinde de kullanıldığı görülmektedir. Bu iki fotoğraf farklı açılardan çekilmiş, atmosferi değişik iki ayrı fotoğrafmış gibi kullanılmıştır. Bu iki fotoğrafa Öğün Yayınlarının 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabında da rastlanmıştır. Her sene basımı yenilenmesine rağmen, ders kitaplarında güncel olmayan fotoğraflar kullanılmıştır. Fotoğraflar renkli olmakla birlikte milli bayramlar karşısında öğrencinin sahip olması gereken manevi duyguları yansıtmamaktadır. Kitabın kenar boşluğuna dikkat edilmediği için fotoğraf ve yazılar kenarda kaybolmaktadır. Fotoğrafların alt ve üst boşluklarına da dikkat edilmemiştir. Yazı ve fotoğraf birbirini ezmektedir.

2. TÖRENDE GÖRDÜKLERİMİZ

Bugün çok sevinçliyim. Annem ve babamla birlikte tören alanına gittik. Tören alanında bayramı izlemeye gelen pek çok insan vardı.

Tören alanında sıraya girdik. Hep birlikte saygı duruşunda bulunduk, sonra İstiklâl Marşı'mızı söyledik. Bir öğretmenimiz Atatürk'ü, Kurtuluş Savaşı'mızı ve cumhuriyeti anlatan bir konuşma yaptı. Konuşmadan sonra, şiirler okundu. Çeşitli gösteriler yapıldı ve tören sona erdi.

Eve döndüğümüzde, televizyondaki bayram törenini ilgiyle izledim. Törende, askerler yürüyüş yaptılar. Cumhurbaşkanımız, Türk milletinin Cumhuriyet Bayramı'nı kutladı. Gazetelerde, Cumhuriyet Bayramı ile ilgili yazıları okudum, resimleri inceledim. Cumhurbaşkanımızın Cumhuriyet Bayramı'nı kutlama yazısı çok anlamlıydı. Cumhuriyet yönetiminin sağladığı yararları anlatan yazıları çok beğendim. Cumhuriyet Bayramı'nın coşkusunu gösteren resimler çok güzeldi.

Yaşasın, Cumhuriyet Bayramı!

C. BAYRAM İZLENİMLERİ

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı geldi. Bayram töreni okulun bahçesinde toplanarak sıra olduk. Ellerimizde bayraklarla yürüyüşü yaptık. Yurdumuza hizmet edenler için saygı duruşunulunduk. İstiklâl Marşı'mızı söyledik. Okul müdürümüz, günün anve önemini belirten bir konuşma yaptı. Bazı arkadaşlarımız şiir okuOnları alkışladık. Okulumuzun halk oyunları grubu millî oyunlar oyOkul korosu, çocuk şarkılarını seslendirdi. Kurtuluş Savaşı'nı temden bir gösteriyle tören sona erdi.

Bayram törenimiz çok güzel oldu.

Eve geldiğimde, televizyonda sunulan bayram törenini izledim. çocuğu olarak çok gururlandım. Uluslar Arası Çocuk Şenliği'ne an gruplar gösterilerini yaptılar. Çocuklar, millî giysileri içinde ülkeın oyunlarını oynadılar.

Akşam olduğunda fener alayları düzenlendi. Havaî fişekler atıldı. yüzü rengârenk ışıklarla aydınlandı.

Bayram törenine katıldığım için çok sevinçliyim. Bu bizim bayramı- Yaşasın 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı! Yaşasın ürk! Yaşasın Türk çocukları! Atatürk'ün söylediği gibi: "Ne mutlu üm diyene!"

Bu sayfada yer alan üstteki resim, Öğün Yayınları 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabının 55. sayfasında "Cumhuriyet Yönetiminin Getirdikleri" başlığı altında kullanılmıştır. Aynı resimler öğretim materyali olarak farklı başlıklarda sunulmuştur. Üstelik örnek olarak alınan aşağıdaki resim konu başlığıyla da uyuşmamaktadır.

ATATÜRK'ÜN KİŞİLİĞİ VE ÖZELLİKLERİ

a. Vatan ve Millet Sevgisi

Atatürk, vatan ve millet sevgisini her şeyin üstünde tutardı. Vatanı ve milletini çok severdi. Milletten aldığı güçle Kurtuluş Savaşı'nı yönetti. Yurdumuzu düşmanlardan kurtardı. Atatürk **"Ben gerektiği zaman, en büyük hediyem olmak üzere, Türk milletine canımı vereceğim."** demiştir. Atatürk, vatanımız üzerinde mutlu ve huzurlu yaşamamızı sağladı.

b. Önder Oluşu

Atatürk, düşünce ve görüşleriyle Türk milletine önder oldu.

Atatürk, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Türk milletinin mutlu ve huzurlu yaşaması için birçok yeniliğe de önder oldu. Yeni Türk alfabesini halka tanıtmak için yazı tahtasının başında öğretmenlik yaptı.

58

ULUSAL EGEMENLİK VE ÇOCUK BAYRAMI

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILMASI

Atatürk, Sivas'tan sonra Ankara'ya geldi.

Her ilden seçilen milletvekilleri de Ankara'ya geldiler.

23 Nisan 1920'de, halk temsilcilerinden oluşan **Türkiye Büyük Millet Meclisi** büyük bir törenle açıldı. Meclis başkanlığına **Mustafa Kemal** seçildi. Düzenli ordu kuruldu.

Türk milleti, Kurtuluş Savaşı'nda büyük fedakârlıklar gösterdi. İnönü'de, Sakarya'da ve Dumlupınar'da çetin savaşlar oldu. 30 Ağustos 1922'de, Başkomutan Meydan Savaşı'nda düşmanlar yenilgiye uğratıldı. *Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Türk milletinin dayanışmasıyla kazanıldı.* Savaş sonunda Lozan Barış Antlaşması imzalandı. Yurdumuz düşmanlardan kurtarıldı.

154

Bu sayfada yer alan fotoğraf konuyla alakalıdır. Ancak siyah beyaz verildiği için ayrıntılar net değildir. Fotoğrafın alt boşluğuna dikkat edilmemiştir. Yazı ve fotoğraf birbirini ezmektedir.

Aşağıda örnek olarak seçilen iki resimde canlı ve nettir. Bu canlılık konuya albeni katmaktadır. Ayrıntılar gözden kaçmamaktadır. Anlatım açısından başarılıdır. Resmin kenar boşluklarına dikkat edilseydi daha bağımsız bir görüntü oluşurdu.

A. CUMHURİYETE NASIL KAVUŞTUK?

1. KURTULUŞ SAVAŞI

Cumhuriyetin ilânından önce devletimiz padişahlar tarafından yönetiliyordu. Devletimizin adı Osmanlı Devleti idi. Bazı padişahlar devletimizi iyi yönetemediler. Devletimiz geri kaldı.

Bin dokuz yüz on dört yılında Birinci Dünya Savaşı çıktı. Osmanlı Devleti de bu savaşa katıldı. Savaş sonunda, bizimle birlikte olan devletler yenildiler. Biz de yenildik. Koşulları çok ağır olan Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzaladık. Anlaşmaya göre, yurdumuz düşman devletler tarafından paylaşılmaya başlandı.

Atatürk ve Türk milleti, bu durumu kabul etmediler. Yurdumuzu kurtarmak için çalışmalara başladılar.

Atatürk, bu amaçla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Yurdumuzun kurtarılması için Atatürk önderliğinde Kurtuluş Savaşı başlatıldı. Erzurum ve Sivas'ta toplantılar yapıldı. Yurdumuzun kurtarılması konusunda kararlar ve önlemler almak amacıyla Ankara'da TBMM açıldı. TBMM'nin açılışı, cumhuriyet yönetimine geçmek için önemli bir adım oldu.

Milletimiz, Kurtuluş Savaşı'nda büyük fedakârlıklar gösterdi. İnönü'de, Sakarya'da ve Başkomutan Meydan Savaşı'nda düşmanı yenilgiye uğrattı. Kurtuluş Savaşı sonunda Lozan Barış Antlaşması imzalandı. Yurdumuz düşmanlardan kurtarıldı.

2. CUMHURİYETİN İLÂNI

Kurtuluş Savaşı sonunda, yurdumuz düşmanlardan kurtarıldı, yeni Türk devleti kuruldu. Mustafa Kemal, bu devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olması gerektiğini düşünüyordu. Bu amaçla 29 Ekim 1923'te, meclise bir kanun teklifi verdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplandı, cumhuriyeti ilân etti. Cumhuriyet, yurdumuzda coşkulu gösterilerle kutlandı. Cumhuriyet yönetimi Atatürk'ün önderliğinde kuruldu. Atatürk, ilk cumhurbaşkanımız seçildi. Böylece, bağımsızlığımızın kazanılmasından sonra cumhuriyet yönetimine kavuştuk.

Cumhuriyet yönetiminde millî egemenlik esastır. Millet, yönetim gücünü elinde tutarak kendi kendini yönetir. Bunu da millet adına görev yapan milletvekilleri aracılığıyla yapar. Herkes, kanunlar önünde eşittir. Devlet, vatandaşların mutlu olması için çalışır. Bu nedenle en iyi yönetim şekli cumhuriyettir.

Cumhuriyeti korumak ve yaşatmak en kutsal görevimizdir.

Koza Yayınları üniteye temsili resimle başlangıç yapmıştır. “Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk” ünitesinin “Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?”, “Bayramı Nasıl Kutluyoruz?”, “Bayrağımız ve İstiklal Marşı’mızın Önemi”, “Cumhuriyet Yönetiminin Bize Kazandırdıkları” ve “Atatürk” konularında temsili resim; “Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?”, “Cumhuriyet Yönetiminin Bize Kazandırdıkları” ve “Atatürk” konularında fotoğraf; “Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?” konusunda ise tablo resmi kullanmıştır. “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” ünitesinin ise; “Niçin Bayram Yapıyoruz?” ve “Bayram Hazırlıkları” konularında fotoğraf; “Bayram İzlenimleri” konusunda ise fotoğraf ve temsili resim kullanılmıştır.

Karşılıklı sayfalara yerleştirilen görsel sanat öğelerinde simetriye dikkat edilmemiştir. Sütun şeklinde verilen görsel sanat öğelerinin sayfaya yerleştirilmesinde metinle uyumuna dikkat edilmemiştir. Aynı sayfada değişik boyutlarda görsel sanat öğeleri kullanıldığından sayfa bütünlüğü ve sayfanın uyumu söz konusu değildir. Fotoğraf boyutları küçük tutulmuştur. “Bayram Hazırlıkları” ve “Bayram İzlenimleri” konularında kullanılan fotoğraflar güncel değildir. “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” ünitesinin “Niçin Bayram Yapıyoruz?” konusu için kullanılan aşağıdaki fotoğraf, yukarda sayılanlar için örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda seçilen bu fotoğraf metinle de örtüşmemektedir.

IRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILMASI

en seçilen milletvekilleri Ankara’da toplandı. 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi (TBMM) açıldı. Mustafa Kemal, meclis baş- ildi. Yeni bir hükûmet kuruldu.

ye Büyük Millet Meclisinin açılması ile Türkiye Cumhuriyeti’nin te- mış oldu. Ülkeyi padişahlar değil, halkın seçtiği temsilciler yöne- Halkın bağımsız bir şekilde, ndini yönetmesi demek olan emenlik gerçekleşmişti. Ege- rtık ulusundu.

afa Kemal’in önderliğinde zenli ordu kuruldu. Düşman- an atmak için savaş hazırlık- ldı. Düşmanlarla pek çok sa-

Anıttepe Yayınları genel olarak üniteye konuyu anlatan temsili resimle başlamıştır. “Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk” ünitesinin “Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?”, “Bayramı Nasıl Kutluyoruz?”, “Bayrağımız ve İstiklal Marşı’mızın Önemi”, “Cumhuriyet Yönetiminin Bize Kazandırdıkları” ve “Atatürk” konularında fotoğraf; “Bayramı Nasıl Kutluyoruz?” konusunda temsili resim; “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” ünitesinin ise; “Niçin Bayram Yapıyoruz?”, “Bayram İzlenimleri” konularında fotoğraf; “Bayram Hazırlıkları” konusunda temsili resim kullanılmıştır.

Renkli fotoğraf kullanılmaya dikkat edilmiş ancak, fotoğrafların netliği ve seçilebilirliği göz ardı edilmiştir. Fotoğrafların kalitesi düşük olduğu için albenisi yoktur. Kenar boşluklarına dikkat edilmediği için, fotoğrafların kitabın ortasına gelen kısımları içerde kalmıştır. “Bayram İzlenimleri” konusunda güncel olmayan fotoğraflar kullanılmıştır.

Aynı düzey ders kitaplarında yayınevleri farklı olmasına rağmen aynı fotoğraflar kullanılmıştır. Aşağıda örnek olarak alınan bu fotoğrafa, Dayanışma Yayınlarında da rastlanmıştır. Üstelik fotoğraf güncel değildir. Her yıl basım tarihi yenilenen ders kitaplarının, görsel sanat öğeleri güncellenmeden hazırlanmaktadır.

Sadece aynı düzeyde değil, önceki düzeylerde ve farklı yayınevlerinin ders kitaplarında da benzer bir uygulamaya rastlanmıştır. Örnek olarak seçilen aşağıdaki fotoğraf, Koza Yayıncılık 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabının "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı" konusunda da kullanılmıştır. Sayfa düzenine dikkat edilecek olursa en son paragraf, fotoğrafın alt açıklaması gibi durmaktadır. Fotoğrafla metin arasında boşluk bırakılmamıştır. Yazı ve fotoğraf birbirini ezmektedir.

2. ÖĞRENİM HAYATI

Mustafa, öğrenimine mahalle mektebinde başladı. Sonra daha çağdaş bir anlayışla öğretim yapan Şemsi Efendi İlkokuluna geçti. Mustafa, çalışkan bir öğrenciydi ve hep öyle devam etti.

Babası ölünce öğrenim hayatına ara verdi. Annesiyle birlikte dayısının çiftliğine gitti. Bir süre çiftlik işlerinde dayısına yardımcı oldu. Okul hayatından uzak kaldı. Daha sonra Selânik'e dönerek öğrenim hayatına devam etti.

Mustafa, ilkokulu bitirdikten sonra askerî ortaokula yazıldı. Bu okulda çok başarılı oldu. Öğretmenleri tarafından çok sevildi. Bir gün matematik öğretmeni, Mustafa'ya; "Oğlum, senin adın Mustafa, benim adım da Mustafa. Aramızda bir fark olmalı. Bundan sonra senin adın Mustafa Kemal olsun." dedi. O günden sonra adı Mustafa Kemal oldu.

Mustafa Kemal, askerî lise ve Harp Okulunu başarıyla bitirdi. Harp Akademisine devam etti. Harp Akademisini de başarıyla bitirdi. Kurmay yüzbaşı olarak orduya katıldı.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı törenlerini televizyonlardan da izledik. Diğer ülkelerden şenliğimize katılmak için birçok grup gelmiş. Uluslar Arası Çocuk Şenliği'ne katılan bu grupların halk oyunlarını zevkle izledik. Bayramımıza dünyanın birçok ülkesinden çocukların katılması bizi gururlandırıyor. Bize bu bayramı armağan eden Atatürk'ü saygı ve sevgiyle anıyoruz. Yurdumuza hizmet edenlere saygı duyuyoruz.

DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

Televizyonda bayramla ilgili izlediğiniz programı anlatınız.

Tuna Yayıncılık, “Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk” ünitesinin “Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?”, “Bayramı Nasıl Kutluyoruz?”, “Bayrağımız ve İstiklal Marşı’mızın Önemi” konularında temsili resim; “Cumhuriyet Yönetiminin Bize Kazandırdıkları” konusunda fotoğraf; “Atatürk” konusunda fotoğraf ve temsili resim; “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” ünitesinin ise; “Niçin Bayram Yapıyoruz?”, “Bayram Hazırlıkları” ve “Bayram İzlenimleri” konularında fotoğraf ve temsili resim kullanmıştır.

Kurtuluş savaşını anlatmak için kullanılan temsili resimler görsel düzen ve anlatım açısından başarısızdır. Temsili resimler renklidir, ancak albeniden uzaktır. Resimler özensizce sayfalara yerleştirilmiştir. Kullanılan fotoğraflar güncel değildir. Siyah beyaz olarak kullanılan fotoğrafların neyi ifade ettiğini anlamak zordur. Konuyla örtüşmemektedir. Kenar boşluklarına dikkat edilmeden sayfa düzeni yapılmıştır.

Mustafa Kemal, yurdumuzu içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak istiyordu. Bunun için, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Kurtuluş Savaşı'nı başlattı. Oradan Amasya'ya geçti. Daha sonra Erzurum ve Sivas'a giderek bu illerimizde kongreler yaptı. Bu kongrelerde, Türk ulusunun tutsaklığı kabul etmeyeceğine karar verildi. Ayrıca Ankara'da bir meclis kurulması kararı da alındı.

Mustafa Kemal 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldi. İllerden seçilen temsilcilerin de Ankara'ya gelmelerini istedi. Temsilciler Ankara'da toplandılar. 23 Nisan 1920'de Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Mustafa Kemal Meclis başkanı seçildi. Mustafa Kemal başkanlığında toplanan Meclis, yurdumuzun düşmanlardan kurtarılması için çalışmalara başladı.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması, cumhuriyet yönetimine geçmek için önemli bir adımdı.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasından sonra yeni bir ordu kuruldu. Birinci ve İkinci İnönü zaferleri kazanıldı. Bunları, Sakarya'da kazanılan zafer izledi. Büyük Taarruz'la iyice dağılan düşman ordusu, 9 Eylül 1922'de yurttan atıldı. Savaşın sonunda yurdumuz tümüyle düşmanlardan temizlendi. Ulusumuz bağımsızlığına kavuştu.

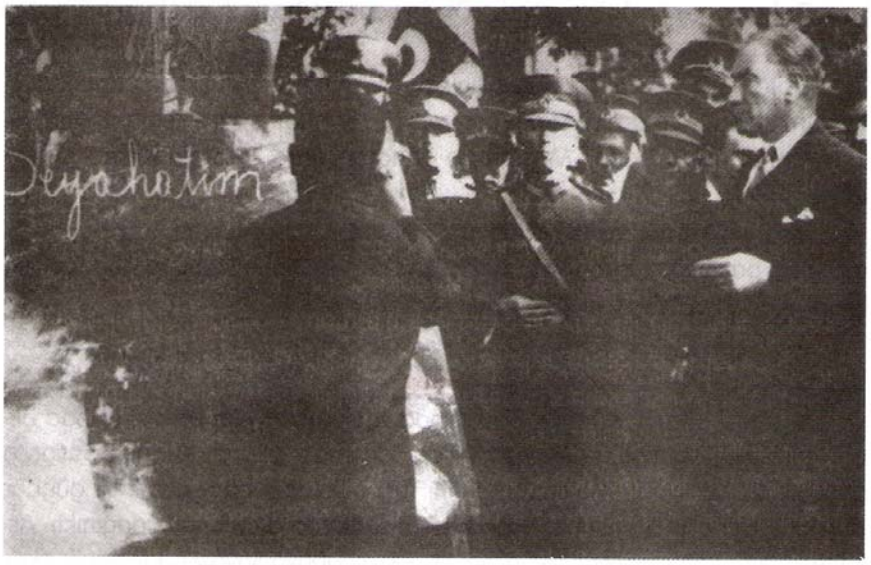
2. Cumhuriyetin İlânı

Cumhuriyet ilân edilmeden önce yurdumuzu padişahlar yönetiyordu. Padişahlar ne derse o oluyordu. Halk fazla söz hakkına sahip değildi.

48

netim biçimi olduğu konusunda çevresindekileri etkiledi. Her zaman olduğu gibi bu konuda da başarılı oldu. Cumhuriyetin ilânını sağladı. Karşılaştığı güçlüklere rağmen pek çok yenilik yaptı.

4. Atatürk'ün Hizmetleri ve İnkılâpları

Kurtuluş Savaşı, Atatürk'ün önderliğinde kazanılmış, yurdumuz düşmanlardan kurtarılmıştı. Ama Atatürk'e göre yapılacak işler bitmemişti. Ülkedeki yoksulluğu, cahilliği yok etmek gerekiyordu. İşe, cumhuriyeti ilân etmekle başladı. Onun önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu.

Daha sonra yenilikler birbirini izledi. Yeni okullar açıldı. Öğrenilmesi zor olan Arap alfabesi, kaldırıldı. Onun yerine, bugün kullandığımız yeni Türk harfleri kabul edildi. Modern giysiler giyilmeye başlandı.

Cumhuriyet Dönemi'nde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildi. Çalışma hakkı sağlandı.

Bugün kullandığımız takvim ve ölçüler kabul edildi.

Din kurallarına göre hüküm veren mahkemeler kaldırıldı. Yerine çağdaş mahkemeler kuruldu. Lâiklik ilkesi kabul edilerek, din ve devlet işleri birbirinden ayrıldı.

58

"Atatürk'ün Hizmetleri ve İnkılâpları" konusu için kullanılan bu fotoğraf konuyla sayfada örnek olarak kullanılan fotoğraf, konuyu desteklememektedir. Metinde sadece bir cümle ile ifade edilmiş olan harf inkılâbını desteklemek için kullanılan bu fotoğraf, dikkatlice bakılacak olursa harf inkılâbıyla ilgili bir özelliği de içermemektedir. Siyah beyaz olduğu için görüntü kalitesi yetersizdir.

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eğitim Materyali Olarak Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür, Karikatür Nasıl Kullanılmıştır?

İncelenen ders kitaplarında kenar boşluklarına ve görsel sanat öğelerinin renk, şekil ve netliklerine dikkat edilmediği gözlenmiştir. Metinle görsel sanat öğeleri arasında ilişki kurulamamış ve özensizce metin içine serpiştirilmiştir. Görsel sanat öğeleri konu akışını bozacak şekilde sayfa ortasında ve kenarda yer almış ve sayfaların büyük bir çoğunluğunu kaplamıştır. Bu görsel sanat öğeleri gereğinden büyük olduğu için görüntü dağınıklığı meydana getirmektedir. Genel olarak ders kitaplarındaki görsel öğeleri, hedefleri yansıtmakla beraber, "Türklerin İlk Yurdu ve Göçer"le ilgili hedeflerde görsel sanat öğelerine yer verilmemiştir.

Aynı konularda aynı fotoğrafların kullanılmasına bu öğretim basamağında da devam edilmiş; yazarları ve yayınevleri farklı olmasına rağmen aynı fotoğraflar kullanılmıştır. Fotoğrafların bazen alt açıklamalarının tutarsız olduğu gözlenmiştir. İncelenen bütün kitaplarda "Türk Milletinin Tarihteki Yeri" konusunda "Atatürk Türk Tarih Kurumu Üyeleriyle Toplantında" başlıklı fotoğraf yer almıştır. Orhun Yazıtlarına ait fotoğraflarda yazıtların üstündeki harfler net değildir. Çin Seddine ait fotoğraf ise hedefini gerçekleştirmekten uzaktır. Tarih, tarihte zaman ve takvimi kapsayan hedefler metinle ifadelendirilmeye çalışılmıştır. Çok iyi korunmamış tarihi eserlere ait fotoğraflara da yer verilmesi öğrencilerde tarih bilinci ve sevgisinin gelişmesini engellemektedir.

Cemre Yayıncılık, "Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu" ünitesinin "Tarihin Konusu", "Tarihin Başlangıcı ve Çağlar", "Türklerin İlk Yurdu ve İlk Türk Devletleri", "Türk Milletinin Tarihteki Yeri", "İlk Çağda Anadolu Uygarlıkları", "İlk Çağda Anadolu'da Kurulan Devletlerde Kültür ve Uygarlık" ve "Çevre Uygarlıkların Anadolu'ya Etkisi" konularında fotoğraf; "İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konusunda ise minyatür ve fotoğraf kullanılmıştır. "Tarih Öğrenmenin Gerekliliği", "Tarihte Zaman" ve "Takvim ve Çeşitleri" konularında görsel sanat öğelerine yer verilmemiştir.

Fotoğraflar, metinin sonunda atıf yapılarak, alt açıklamalarıyla beraber kullanılmıştır. Ancak açıklamalar yeterli değildir. Genel olarak atıf yapılan fotoğraflar ilgili sayfadadır. Fotoğraflar altları renklendirilerek metinden bağımsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Sayfa kenar boşluklarına dikkat edilmiştir. Küçük boyutlu olarak verilen fotoğraflarda netlik sorunu gözlenmektedir. Önceki öğretim basamaklarından farklı olarak, bu ders kitabında "İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konusunu minyatürle ifade edilmiştir. Metin içinde değil, minyatüre ait karenin alt açıklamasında minyatür kelimesi kullanılmıştır. Çok sade olarak seçilen bu minyatürün boyutları küçük olduğu için netlik tam değildir.

840 yılında **Kırgızların** saldırısına uğrayan Uygur Devleti dağıldı. Uygurların bir bölümü Doğu Türkistan'daki **Turfan**'a, bir bölümü de Çin'deki **Kansu** bölgesine yerleşti. Buralarda yeni devletler kurarak varlıklarını sürdürdüler. 13. yüzyıl başlarında **Moğolların** egemenliği altına giren Uygurlar, onların Türkleşmesinde etkili oldular.

Uygurlar, günümüzde Çin egemenliğindeki Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadırlar.

F. İLK TÜRK DEVLETLERİNDE KÜLTÜR VE UYGARLIK

1. DEVLET YÖNETİMİ

Orta Asya'da kurulan Türk devletlerinin başında **han, hakan** ya da **kağan** denilen bir hükümdar bulunurdu. Hakanın görevi, devletini en iyi biçimde yönetmek ve halkın güvenini sağlamaktı. Hakan, devleti gelenek ve göreneklerin temel alındığı Türk töresine göre yönetirdi. Hakana devleti yönetme görevinin Tanrı tarafından verildiğine inanılırdı.

Devlet işleri, hakanın başkanlığında toplanan **kurultay** denilen mecliste görüşülürdü. Hakanın eşine, **hatun (katun)** denirdi. Hatun da devlet işlerinde söz sahibi idi. Kurultaya katılır, yabancı devletlerin elçilerini kabul ederdi.

İlk Türk devletlerinde ülke, hakan ailesinin ortak mülkü sayılırdı. Bu durum zamanla taht kavgalarının nedeni oldu. Ülke iki bölüme ayrılıp yönetilirdi. Hakan genellikle ülkenin doğu bölümünde bulunurdu. Batı tarafını da kağan sülâlesinden gelen bir **prens (tigin)** hakana bağlı olarak yönetirdi.

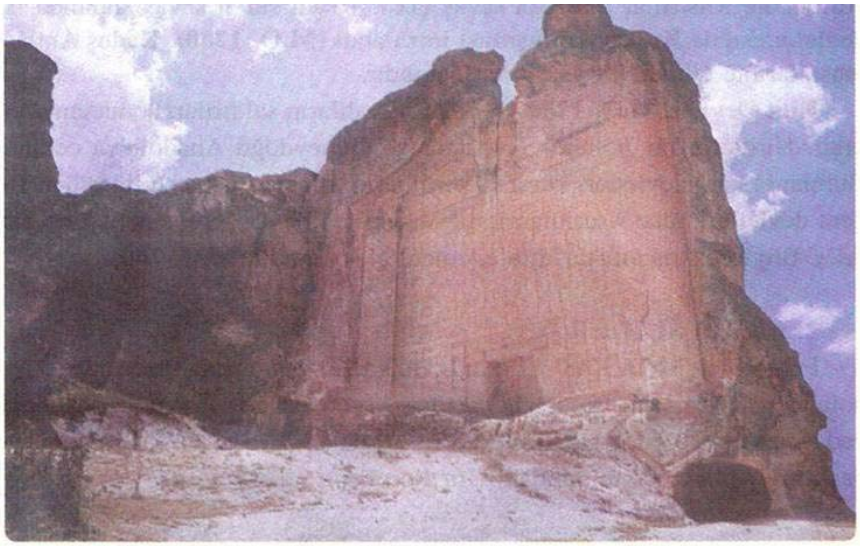
İlk Türk devletlerinde askerliğe büyük önem verilir, çocuklar küçük yaştan başlayarak askerliğe alıştırılırdı. Her çocuk ata binmeyi, ok atmayı ve silâh kullanmayı daha küçükken öğrenirdi ***(Resim 4.1)***. Her an savaşa

Resim 4.1: *Türkleri, at üzerinde silâh kullanırken gösteren minyatür*

131

Aşağıdaki fotoğrafın alt açıklamasında verilen ifade yanlışlık içermektedir. Fotoğrafta görülen yer Eskişehir Yazılıkaya'dır. Burada, Firigler döneminde Tanrıça Kibele için dini törenler düzenlenmekteydi. Alt açıklamadan sadece, "Kral Midas'ın mezarı Polatlı, Ankara" da olduğu ifadesi doğrudur. Bu durum, bazı fotoğrafların akademik olarak yanlış kullanıldığını göstermektedir. Fotoğraf ait olduğu metinle aynı yüzde kullanılmadığı gibi, takip eden konuya da ait değildir. Atıf yapıldığı sayfadan bir sayfa sonra kullanılmıştır. Ayrıca, yine aynı sayfada bahsi geçen fotoğrafta bir sonraki sayfada yer almıştır. Fotoğrafın görüntüsü net değildir. Alt ve üst boşluklar düzgün dağıtılmıştır. Sayfada metinden çok görsel öğelere yer verildiği için görsellik metni ezmektedir.

Fotoğraf 4.12: *Frigyalıların ünlü kralı Midas'ın mezarı (Polatlı, Ankara)*

3. LİDYALILAR

İlk Çağda, Büyük Menderes ile Gediz ırmakları arasındaki bölgeye Lidya, burada yaşayanlara da Lidyalılar deniliyordu ***(Harita 4.8)***. Lidyalılar, Frigya Devleti'nin yıkılmasından sonra bağımsız bir devlet kurdular **(M.Ö. 7. yüzyıl)**. Başkentleri Sard kentiydi ***(Fotoğraf 4.13)***.

Harita 4.8: *Lidyalılar*

Cemre Yayınlarından örnek olarak seçilen aşağıdaki bu fotoğraf "İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konusunda Ders Kitapları Yayınlarında da kullanılmıştır. Aynı düzeyde farklı yayınevlerinin aynı fotoğrafları kullandığına dair elde edilen bulguya ait başka bir örneği teşkil etmektedir. Metinde fotoğrafa atıf yapılmış, bahsi geçmiş ve alt açıklamasında ne olduğu ifade edilmiştir.

2. DİN VE İNANIŞ

Türkler, **Gök Tanrı** dinine inanırlardı. Gök Tanrı, tek yaratıcı olarak görülürdü. Ölümden sonra da yaşam olduğuna inanırlardı. Bunun için ölülerini; atı, silâhı ve eşyaları ile birlikte gömerlerdi. Ölen kişiler için **yuğ** adı verilen törenler yaparlardı. Tanrılarına ve atalarının ruhlarına kurban keserlerdi. Ölen kişinin mezarının yanına, öldürdüğü düşman sayısı kadar taş heykeller dikerlerdi. Bu heykellere **balbal** adı verilirdi ***(Fotoğraf 4.8)***.

Fotoğraf 4.8: *Balbal adı verilen taş heykeller*

Türkler arasında **Şamanizm** inancı da yaygındı. Şamanizm inancına göre bütün dünya iyi ve kötü ruhların etkisi altındaydı. İyi ruhların yararlı etkilerini sürdürmek, kötü ruhların zararlı etkilerini önlemek için törenler yapılırdı. Bu törenleri yöneten kişiye **şaman (kam)** adı verilirdi.

Türkler arasında **Budizm, Manihaizm, Musevîlik** ve **Hristiyanlık** inancına sahip olanlar da vardı. Farklı inançlara sahip olanlar, birbirlerinin inançlarına saygı gösterirlerdi.

3. SOSYAL VE EKONOMİK YAŞAM

Orta Asya'daki ilk Türk devletlerinde yaşayan halkın büyük çoğunluğu göçebe bir yaşam sürüyordu. **Yurt** adını verdikleri çadırlarda barınıyorlardı. Yerleşik yaşama geçtikçe, özellikle Uygurlar Döneminde evlerde barınmaya başladılar.

Yeni konu için atıf yapılan fotoğraf ilgili sayfada değildir. Sütun halinde verilen fotoğraflarda paragraf boyutlarına dikkat edilmemiştir. Fotoğraf altı açıklamada bu eserlerin nerede olduğu da belirtilmiştir. Aşağıdaki örnekte, fotoğraf altı yazısının satırlarında düzensizlik görülmektedir.

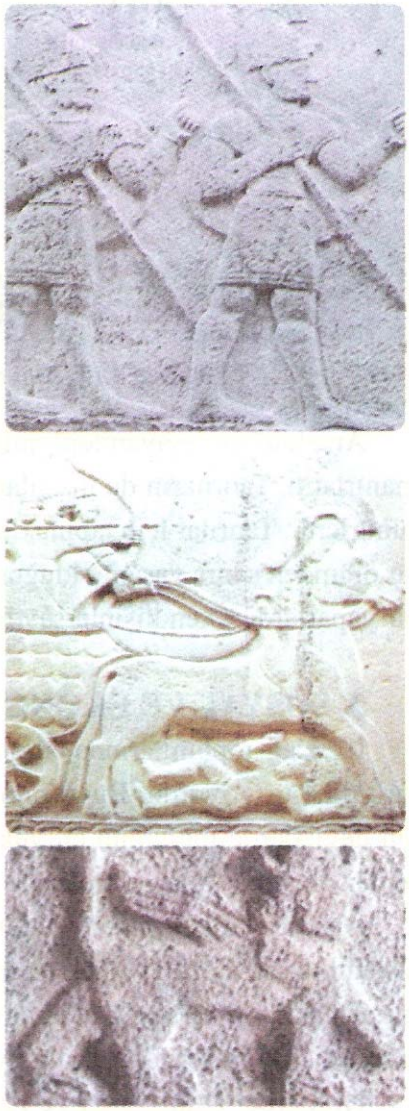
I. İLK ÇAĞDA ANADOLU'DA KURULAN DEVLETLERDE KÜLTÜR VE UYGARLIK

1. DEVLET YÖNETİMİ

Hititlerde devletin başında kral bulunurdu. Krallık babadan oğula geçerdi. Kralın yetkileri çok genişti. O aynı zamanda başrahip, başyargıç ve başkomutandı.

Hititlerde soylulardan oluşan bir meclis bulunurdu. **Pankuş** adı verilen meclise, kral başkanlık ederdi. Kral başkent dışındayken meclisi, kraliçe (tavananna) yönetirdi. Meclis üyeleri, gerekirse kral ve kraliçeyi de yargılayabilirlerdi. Hititler, askerliğe çok önem verirlerdi. Bu nedenle her an savaşa hazır bir ordu bulundururlardı. Ordunun büyük bölümünü yaya askerleri oluştururdu. Bunların yanında savaş arabalarını kullanan askerler de yer alırdı ***(Fotoğraf 4.16)***.

Frigyalılar, Lidyalılar ve Urartularda devlet krallıkla yönetilmekteydi. İyonyalılar ise kent devletleri hâlinde yaşamaktaydılar. Bu kent devletleri, önceleri krallar tarafından yönetiliyordu. Sonra soylular tarafından, daha sonra da demokratik hükûmetlerce yönetildi.

Fotoğraf 4.16: *Hitit askerlerini gösteren kabartmalardan bazıları (Anadolu Medeniyetleri Müzesi-Ankara)*

2. DİN VE İNANIŞ

Anadolu uygarlıklarında çok tanrılı dinsel inanışlar egemendi. Özellikle Hititler kendi tanrılarının yanı sıra, komşu ülkelerin tanrılarına inanıyorlardı ***(Fotoğraf 4.17)***. Bu nedenle Hitit ülkesine "Bin Tanrı İli" denilmekteydi.

Özgün Matbaacılık, diğer ders kitaplarına oranla büyük boyutlu olarak hazırlanmıştır. Üniteye konuyu hazırlayıcı fotoğrafla başlanmıştır. Kullanılan görsel materyaller canlı, açık ve net; tasarımı ise sınıf seviyesindedir. Metin içinde fotoğraflara atıf yapıldığı gibi, fotoğrafların altında da ne olduğu açıklanmıştır. Metin ve atıf yapılan fotoğraflar aynı sayfada kullanılmıştır. Sütun halinde verilen fotoğrafların boyutları ile metin boyuları örtüşmemektedir. Metin, fotoğrafı boyut olarak aşmaktadır. Fotoğrafların neyi anlattığı metin içerisinden çıkarılabilmektedir.

"Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu" ünitesinin "Tarihin Konusu", "Tarihin Başlangıcı ve Çağlar", "Türklerin İlk Yurdu ve İlk Türk Devletleri", "İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık", "Türk Milletinin Tarihteki Yeri", "İlk Çağda Anadolu Uygarlıkları", "İlk Çağda Anadolu'da Kurulan Devletlerde Kültür ve Uygarlık", "Çevre Uygarlıkların Anadolu'ya Etkisi" konularında fotoğraflara yer verilirken; "Tarih Öğrenmenin Gerekliliği", "Tarihte Zaman" ve "Takvim ve Çeşitleri" konuları şemalarla anlatılmıştır. "Tarihin Başlangıcı ve Çağlar" konusunda yontma taş döneminde mağaralara çizilen resim örneği de kullanılmıştır.

Aşağıdaki sayfalarda görülen örnekler anlatım açısından başarılı, ancak görsel düzen açısından başarısızdır. Fotoğrafların sayfalara yerleştirilmesinde özenli davranılmamıştır. Sütun halinde verilen fotoğraf boyutları ile paragraf boyutları arasında simetri yoktur. Fotoğrafların alt ve üst boşluklarına dikkat edilmemiştir. Fotoğraf ve metin birbirini ezmektedir. Fotoğraflara metin içine atıf yapılmıştır. Verilen fotoğraflar metni desteklemektedir. Seçilen örneklerde atıf yapılan tüm fotoğraflar ilgili oldukları sayfalarda kullanılmışlardır. Fotoğraf altı açıklamalarının bazılarında örnek eserlerin nerede bulundukları belirtilirken, bazılarında belirtilmemiştir. Alt yazıların satır başlama yerlerinde düzensizlik göze çarpmaktadır. Fotoğraf altındaki açıklamalar koyu karakterlerle yazılmış olmakla birlikte, resim ve metin arasına sıkıştırıldığı için gözden kaçabilir. Konuyla ilgili verilmek istenen ayrıntılar göze çarpmaktadır. Fotoğrafların renkli ve net olması konuya ve kitaba albeni katmıştır.

- Yontma Taş Devri

Bu devirde insanlar, mağaralarda ve ağaç kovuklarında yaşıyorlardı. Yiyeceklerini avcılık ve toplayıcılıkla elde ediyorlardı. Vücutlarını örtmek için hayvan derisi kullanıyorlardı. Avlarını yakalamak için taşları yontarak birtakım ilkel kesici, kazıcı ve delici aletler yapmışlardı. Hayvan boynuzundan ve dişlerinden kolye ve benzeri süs eşyası yapmayı da öğrenmişlerdi*(bk. Resim 66)*. Duvarlara çok güzel resimler çizmişlerdi *(bk. Resim 67)*.

Resim 66 : Yontma Taş Devri'nden günümüze ulaşan bazı aletler ve kolye

Resim 67 : Yontma Taş Devri'nde yaşayan insanlar, mağara duvarlarına resimler çizmişlerdi.

İnsanlar bu devrin sonlarına doğru, ateşten faydalanmayı öğrendiler. Böylece yiyeceklerini pişirerek yemeyi, ısınmayı ve geceleri çevrelerini aydınlatmayı başardılar.

Anadolu'da bu döneme ait kalıntılara, Antalya yakınlarındaki Karain ve Beldibi mağaralarında rastlanmıştır.

ma geçtiler. Yerleşik yaşama geçen Türkler ise tarım ve ticaretle uğraştılar. Toprağı ekip biçtiler, sulamak için de kanallar açtılar. Sanatta çok ileri gittiler.

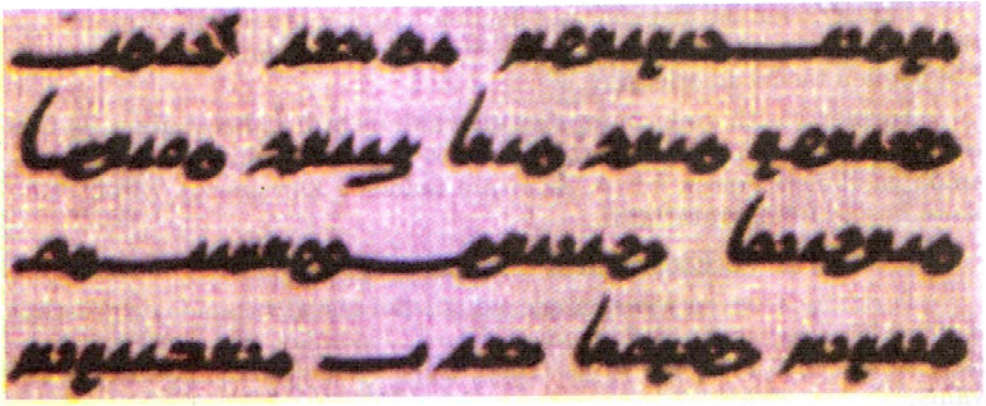
4. Yazı, Dil ve Edebiyat

Türk tarihinin ilk yazılı belgeleri olan Orhun Yazıtları, Göktürk alfabesi ile yazılmıştır *(bk. Resim 72)*. Göktürk Yazıtları incelendiğinde, Türklerin gelişmiş bir alfabeye sahip oldukları görülmektedir. Göktürk alfabesinde 38 harf vardır.

Resim 72 : Göktürk yazısı örneği

Göktürk Yazıtları Bilge Han, kardeşi Kül Tekin ve vezir Tonyukuk adına dikilmiştir. Bu yazıtlarda, Türklerin hangi nedenlerle parçalanıp yıkıldıkları ve Çinlilerle yapılan savaşlar anlatılmıştır. Ayrıca devletin yeniden kuruluşundan, karşılaşılan güçlüklerden ve hükümdarların çabalarından söz edilmektedir. Bu yazıtlardaki yazı ve edebî anlatımdan, Türklerde yazı ve edebiyatın çok ileri olduğu anlaşılmaktadır. Türkler, Uygurlar zamanında, Uygur alfabesi dediğimiz 18 harfli başka bir alfabe de kullanmışlardır *(bk. Resim 73)*. Ayrıca, Uygurlar tahta harflerle kitap basma tekniğini biliyorlardı. İlk matbaanın basit bir şekilde uygulayıcısı olmuşlardır.

Resim 73 : Uygur yazısı örneği

Türk tarihinde, destanların da önemli bir yeri vardır. Ergenekon Destanı, Yaratılış Destanı, Oğuz Destanı günümüze gelebilmiş Türk destanlarıdır. Bu destanlar, ozan adı verilen şairler tarafından söylenmiştir.

5. Bilim ve Sanat

Türkler gökyüzü bilimi (astronomi) alanında çalışmalar yapmışlardır. Güneş'in hareketini esas alan bir takvim de düzenlemişlerdir.

I. İLK ÇAĞ'DA ANADOLU'DA KURULAN DEVLETLERDE KÜLTÜR VE UYGARLIK

1. Devlet Yönetimi

İlk Çağ'da Anadolu'da kurulmuş olan devletleri, krallar yönetmekteydi. Kralın yetkileri çok genişti. Krallık, babadan oğula geçiyordu.

Hitit kralları, başkomutan, başyargıç ve başrahip yetkilerine de sahipti. Ana kraliçe de Hitit Devleti'nin yönetiminde yetkiliydi. Hititlerde **pankuş** adlı bir meclis bulunuyordu. Devlet işleri bu meclisde ele alınıyor, görüşülüp karara bağlanıyordu.

Frigyalıların krallarına **midas** adı verilirdi.

İyonyalılar, ayrı ayrı şehir devletleri hâlinde yaşardı. Her şehrin başında bir kral bulunurdu. Daha sonraları ise bu şehirler soylular ve demokratik hükûmetler tarafından yönetilmiştir.

2. Din ve İnanış

Hititler çok tanrılı dinî inanışa sahiplerdi *(bk. Resim 82)*. Dua ederken temiz olmaya çok özen gösterir, tanrılarına kurbanlar sunarlardı. Frigyalılar ve Lidyalılar da çok tanrılı dinlere inanmışlardı.

Anadolu'da yaşamış toplulukların bazılarında öldükten sonra da bir hayatın varlığına inanılırdı. Bu, yapılan kazılarda ortaya çıkan oda şeklindeki mezarlarda, ölen kişiye ait çeşitli eşyaların varlığından anlaşılmaktadır.

3. Sosyal ve Ekonomik Yaşam

İlk Çağ halklarının tümünde olduğu gibi, Anadolu topluluklarında da insanlar eşit değildi. Kral ve ailesi ile soylular ve rahipler, özel hak ve özgürlüklere sahiptiler. Bunların dışında kalan insanların hak ve özgürlükleri kısıtlıydı. Kölelerin ise neredeyse hak ve özgürlükleri hiç yoktu. Köleler, ancak bedel ödeyerek özgür yaşama hakkı kazanmaktaydılar.

Resim 82 : Hititlerden kalma Tanrı heykelciği

Anadolu, sosyal ve kültürel anlamda Perslerden etkilenmemiştir. Ama Anadolu'da uzun yıllar devam eden Pers egemenliğinden de geriye bazı izler kalmıştır.

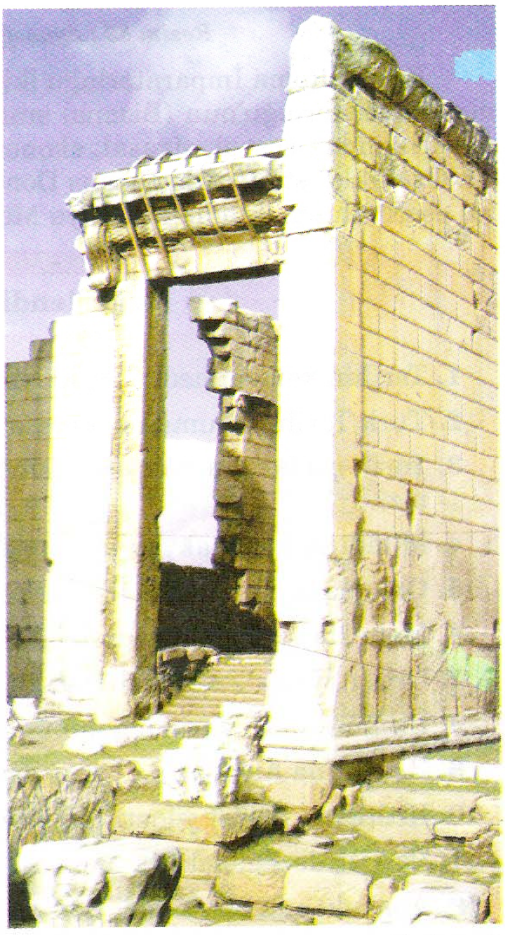
Makedonya Devleti'nin Kralı İskender, batı kültürü ile doğu kültürünü birleştirmiştir. Böylece Hellenistik kültür ortaya çıkmıştır. Hellenistik Dönem'de Anadolu'da bayındırlık alanında gelişmeler olmuştur. Bergama'da bulunan Yukarı Agora Tapınağı bu çeşit eserlerdendir. Yine bu dönemde Antakya ve Bergama gibi şehirlerde büyük saraylar yapılmıştır ***(bk. Resim 86)***. Bergama'da parşömen denilen bir çeşit kâğıt yapımı da bu dönemde gerçekleşmiştir.

İtalya Yarımadası'nda bir devlet kuran Romalılar, zamanla sınırlarını genişleterek güçlü bir imparatorluk hâline gelmişlerdir. Bu dönemde Anadolu topraklarına da egemen olan Romalılar, yurdumuzda birçok mimarî eser bırakmışlardır. Bunlar tiyatrolar, resmî binalar, su kemerleri, pazar yerleri, hamamlar, tapınaklar gibi eserlerdir. Günümüzde birçok şehirde bu eserlerin kalıntılarını görmek mümkündür. Özellikle İstanbul'da o döneme ait birçok yapı, günümüze kadar gelebilmiştir. Ankara'daki Augustus (Ogüst) Tapınağı ve Roma Hamamı kalıntıları da Roma Dönemi'ne aittir ***(bk. Resim 87-88)***. Romalılar, tüm Anadolu'yu birbirine bağlayan ticaret yolları açıp caddeler inşa etmişlerdir. Günümüzün modern yollarının önemli bir kısmı, bu eski caddelerin üzerinden geçmektedir.

Bugün Türkiye'nin turizminde önemli yer tutan antik şehirlerin çoğu da Roma Dönemi'nde yapılmıştır.

Resim 87 : Roma Hamamı (Ankara)

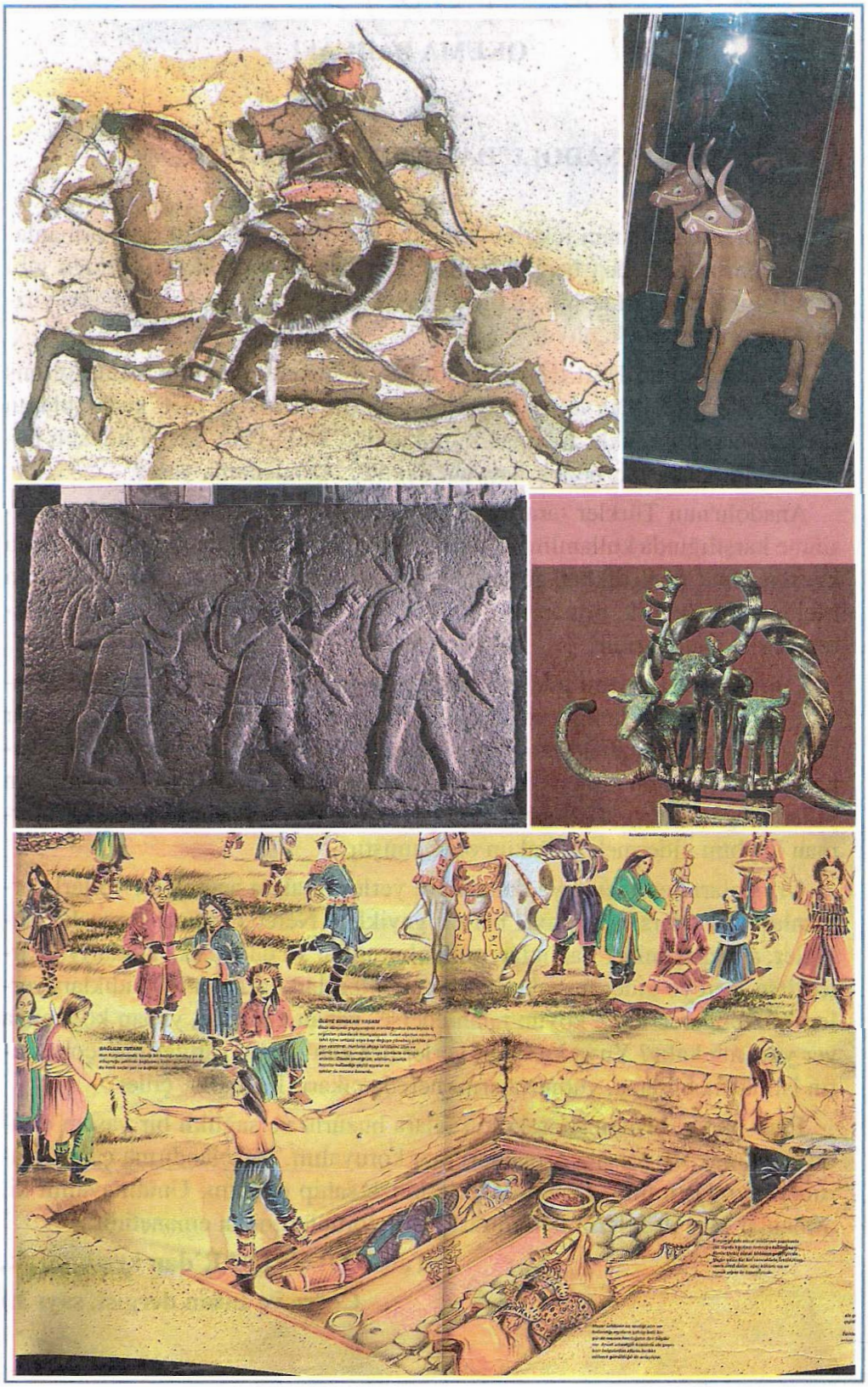
Resim 88 : Augustus Tapınağı (Ankara)

Doğan Yayıncılık, üniteye konuyu anlatan fotoğraf, temsili resim ve resimlerle giriş yapmıştır. "Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu" ünitesinin "Tarihin Konusu", "Türk Milletinin Tarihteki Yeri", "İlk Çağda Anadolu'da Kurulan Devletlerde Kültür ve Uygarlık" ve "Çevre Uygarlıkların Anadolu'ya Etkisi" konularında fotoğraf; "Tarihin Başlangıcı ve Çağlar", "İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konularında temsili resim ve fotoğraf; "Türklerin İlk Yurdu ve İlk Türk Devletleri" temsili resim, fotoğraf ve tablo resmi kullanılırken; "Tarih Öğrenmenin Gerekliliği", "Tarihte Zaman" "Takvim ve Çeşitleri" ve "İlk Çağda Anadolu Uygarlıkları" konularında herhangi bir görsel sanat öğesi kullanmamıştır.

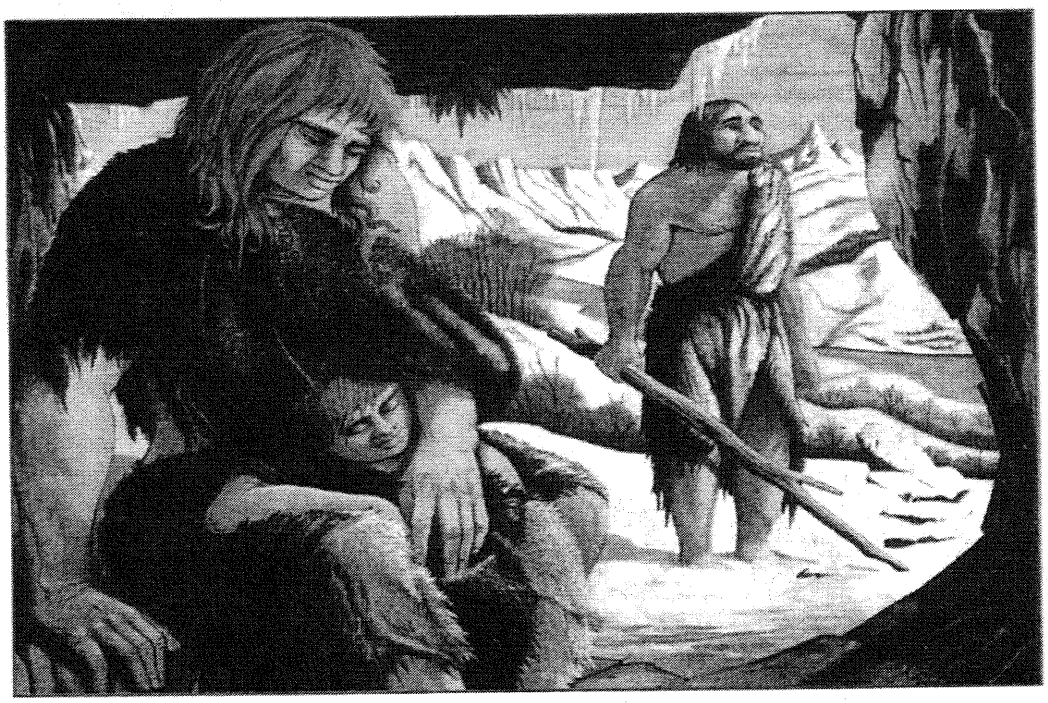
Görsel sanat öğelerine metin içinde atıf yapılmış, atıf ve görsel öğe aynı sayfada kullanılmaya çalışılmıştır. Alt açıklamalarında görsel sanat öğesinin ne olduğuna dair açıklamalar mevcuttur. Sayfada yer alan görsel sanat öğesinin temsili resim olduğu da alt açıklamasında belirtilmiştir. Ancak bu temsili resimler çok özensizce hazırlanmıştır. Sütun halinde verilen görsel öğelerde paragraf ile boyut uyumuna dikkat edilmemiştir. "İlkçağda Anadolu Uygarlıkları", "İlk Çağda Anadolu'da Kurulan Devletlerde Kültür ve Uygarlık" ve "Çevre Uygarlıkların Anadolu'ya Etkisi" konularında fazla materyal kullanılmaması konunun somutlaşmasını engellemiştir. Fotoğraf boyutları da oldukça küçük kaldığından kitabın ve dersin albenisini zora sokmaktadır.

Aşağıdaki örneklerden ilki üniteye başlangıç olarak kullanılmış resim, temsili resim ve fotoğraflara aittir. Ünite hakkında genel ve ön bilgi sağlaması bakımından önemlidir. Seçilen materyaller net ve canlıdır. Görsel düzen ve anlatım açısından başarılıdır. İlgi çekici ve anlaşılır bir kompozisyon oluşturulmuştur. Alt açıklamayla da tarih ünitesine başlanacağı ve kullanılan tarihi eserlerin tarih öğrenmedeki rolünün ne olacağının ipuçları verilmiştir.

İkinci örnek ise bir temsili resimdir. Resim altı yazısında da temsili resim olduğu belirtilmiştir. Ders kitabının kapağında da bu resim kullanılmıştır. Resme atıf bir önceki sayfada yapılmıştır. Geçmiş yaşantıları açıklamak için kullanılan bu resimle konu daha çekici hale getirilmiştir.

Tarihimizi öğrenmek bugünümüzü daha iyi anlamamızı sağlar ve geleceğimize ışık tutar.

Resim 91: İnsanların ilkel zamanlardaki yaşamlarını yansıtan temsilî bir resim

Yazının bulunuşuna kadar geçen döneme **Tarih Öncesi Çağlar**, yazının bulunuşundan günümüze kadar geçen döneme de **Tarih Çağları** denilmektedir.

a. Tarih Öncesi Çağlar

Tarih Öncesi Çağlar, iki döneme ayrılır. Bu dönemler, günümüze kalan araçların yapıldıkları maddelere göre **Taş Devri** ve **Maden Devri** adlarını alır.

Taş Devri

yer alan resim konuyu açıklayıcı niteliktedir. Metin ve resim birbirlerini destekle

Taş Devri'nin ilk dönemine Yontma Taş Devri, ikinci dönemine Cilâlı Taş Devri denir.

Yurdumuz, elverişli iklimi ve verimli toprakları nedeniyle insanların en eski dönemlerinden itibaren yerleşme alanı olmuştur.

Yontma Taş Devri'nde insanlar, ağaç kovukları ve mağaraları barınak olarak kullanıyorlardı. Başlıca sorunları; beslenebilmek, yırtıcı ve vahşî hayvanlardan korunmaktı. Bu dönemde insanlar, ağaç dallarının ucunu sivrilterek silâhlar yaptılar. Taşları kırıp yontarak çeşitli araçlar elde ettiler.

Bu devrin önemli gelişmelerinden biri, insanların, ateş yakmayı öğrenmeleri oldu. Ateş, onların hayatlarında çok önemli bir yer tuttu. Çünkü ateş, onları soğuğa karşı koruyor, yırtıcı hayvanlardan uzak tutuyor, yiyeceklerini pişirmeye yarıyordu.

c. Türklerin Yerleştikleri Bölgeler

İnsanlar, çeşitli nedenlerle göç etmek zorunda kalırlar. Bu nedenlerin başında geçim sıkıntısı, yaşama zorlukları ve çeşitli saldırılara uğrama gelir.

Orta Asya'daki Türkler de değişik zamanlarda dünyanın çeşitli yerlerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu göçlerin en önemli nedeni, ekonomik sıkıntılardır.

İklimde meydana gelen değişiklik sonucunda Orta Asya'da yağışlar azaldı ve kuraklık başladı. Hayvancılık için çok önemli olan otlakların çoğu kurudu. Ana yurt toprakları halkı besleyemez hâle geldi. Bütün bunlara hayvan hastalıkları ve nüfus artışı da eklenince büyük bir geçim sıkıntısı başgösterdi.

Ekonomik sıkıntıların yanı sıra dıştan gelen saldırıların da göçlerde önemli etkisi oldu. Türk boyları, başka kavimlerin egemenliği altına girmektense göç ederek bağımsız yaşamayı tercih ettiler.

Orta Asya'dan ayrılmak zorunda kalan Türk boyları, Asya, Avrupa ve Afrika'nın değişik yerlerine göç ettiler.

Bu göçler sırasında Türkler, çok uzak ülkelere gidip yerleştiler. Atı evcilleştirmiş olmaları ve tekerlekli araba kullanmaları onların göçlerini kolaylaştırdı (Resim 99). Göç edenler Orta Asya'daki Türklerin bir bölümüydü. Orta Asya'da kalan Türkler, yaşamaya elverişli bölgelere yerleştiler.

Resim 99: Atı ilk evcilleştirenler ve tekerlekli arabayı ilk kullananlar Türklerdir.

Büyük Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra göç eden Türkler, gittikleri yerlerde büyük devletler kurdular. Egemen oldukları bölgelerde, kalabalık insan topluluklarının güven içinde yaşamasını sağladılar. Karşılaştıkları topluluklara yönetim, askerlik, hayvancılık, tarım ve maden işlemeciliği konularında pek çok bilgiler öğrettiler.

Türk göçleri, belirli bir zaman dilimiyle sınırlanamaz. Çünkü bu göçler, belirli aralıklarla uzun süre devam etmiştir, günümüzde de devam etmektedir.

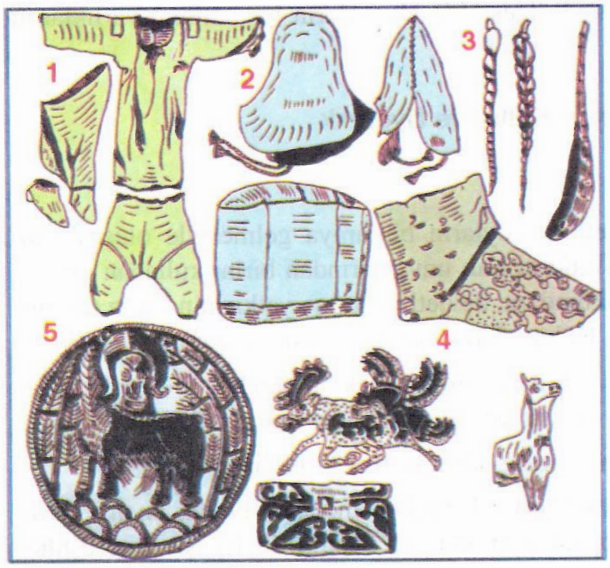
Bu sayfada görülen temsili resimler gerek biçim gerekse yerleştirme açılarından özensizdir. Estetikten yoksundur. Bu eşyaların kullanım şekilleri ve amaçları çizimlerden çıkarılamamaktadır. Resimler bir uzman tarafından çizilip, ayrı ayrı yerleştirilseydi; daha ilgi çekici ve anlaşılır olabilirdi.

Türklerde ilk ordu teşkilâtını Mete Han kurmuştur. Mete Han askerî birlikleri onlu sisteme göre teşkilâtlandırdı. Günümüzde, dünyada yaygın olan bu askerî sistem, diğer devletlere Türklerden geçmiştir. Mete Hanın kurduğu teşkilât, bugünkü Türk Silâhlı Kuvvetlerinde de uygulanmaktadır. Bundan dolayı Mete Hanın tahta çıktığı tarih, Türk Kara Kuvvetlerinin kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir.

2. Din ve İnanış

Türkler arasında değişik inançlar yaygındı. Başta Ay ve Güneş olmak üzere gök varlıklarını kutsal sayıyorlardı. Ayrıca; su, ağaç, orman, demir, toprak gibi varlıkların ve atalarının ruhlarının kutsallığına inanıyorlardı. Türklerin asıl inancı **şamanizm** idi. Türk boylarında inancı ayin ve törenleri yöneten kişiye **şaman** deniliyordu. Şamanların iyi ruhları hoşnut ettiğine, kötü ruhların etkilerinden insanları koruduklarına inanılırdı. Türkler arasında Gök Tanrı inancı da yaygındı.

İslâmiyetten önce de Türklerde ahiret inancı vardı. Bu inanç gereği, öldükten sonra insanın dirileceğine ve yeniden yaşayacağına inanıyorlardı. Bu nedenle ölüye ait özel eşyalar, mezara konulurdu (Resim 104). Mezarın çevresine, ölen kişinin hayattayken öldürdüğü düşmanları simgeleyen ve **balbal** olarak adlandırılan heykelcikler dikilirdi. Ayrıca Türklerde, tanrı adına kurban kesme inancı vardı.

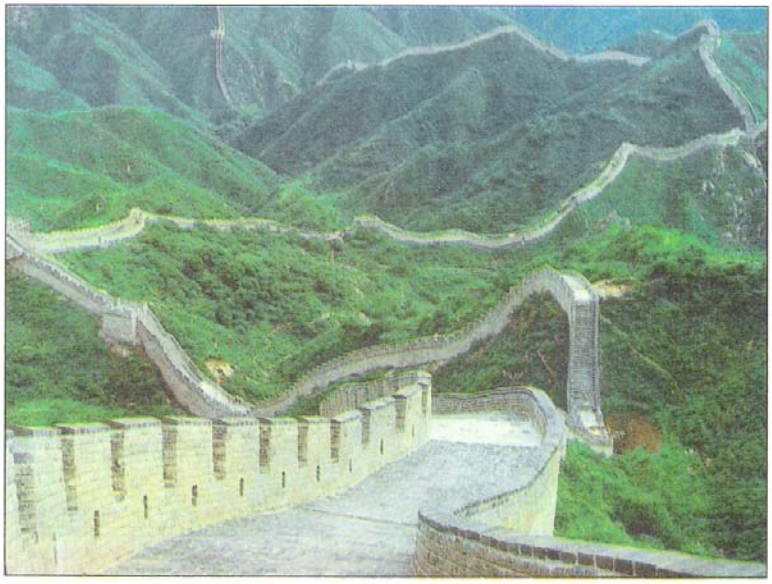
Resim 104:Hun mezarlarındaki bazı buluntuların resimleri:
1. Elbiseler 2. Şapkalar 3. Saç örgüleri
4. Kısa çizme 5. Efsanevî arslan ve kulaklı kartal

Türkler farklı inançta olanlara hoşgörü gösteriyorlardı.

3. Sosyal ve Ekonomik Yaşam

İlk Türk devletlerinde Türklerin büyük çoğunluğu göçebe bir hayat sürdürüyordu. **Yurt** adı verilen keçeden yapılmış çadırlarda oturuyorlardı. Türkler, yerleşik hayata geçtikçe özellikle Uygurlar döneminde evlerde oturmaya başladılar.

Serhat Yayınları, “Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu” ünitesinin “Tarihin Başlangıcı ve Çağlar” konusunda temsili resim ve fotoğraf; “Türklerin İlk Yurdu ve İlk Türk Devletleri”, “İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık”, “Türk Milletinin Tarihteki Yeri”, “İlk Çağda Anadolu’da Kurulan Devletlerde Kültür ve Uygarlık” ve “Çevre Uygarlıkların Anadolu’ya Etkisi” konularında fotoğraf kullanılırken; “Tarihin Konusu”, “Tarih Öğrenmenin Gerekliliği”, “Tarihte Zaman”, “Takvim ve Çeşitleri” ve “İlk Çağda Anadolu Uygarlıkları” konularında harita ve şema haricinde herhangi bir görsel sanat öğesi kullanılmamıştır. Metin içinde görsel öğelere atıf yapılmadığı gibi metinle de ilişki kurulmamıştır. Fotoğrafları kullanırken, ilgili metinle aynı sayfada yer alıp almadığına da dikkat edilmemiştir.

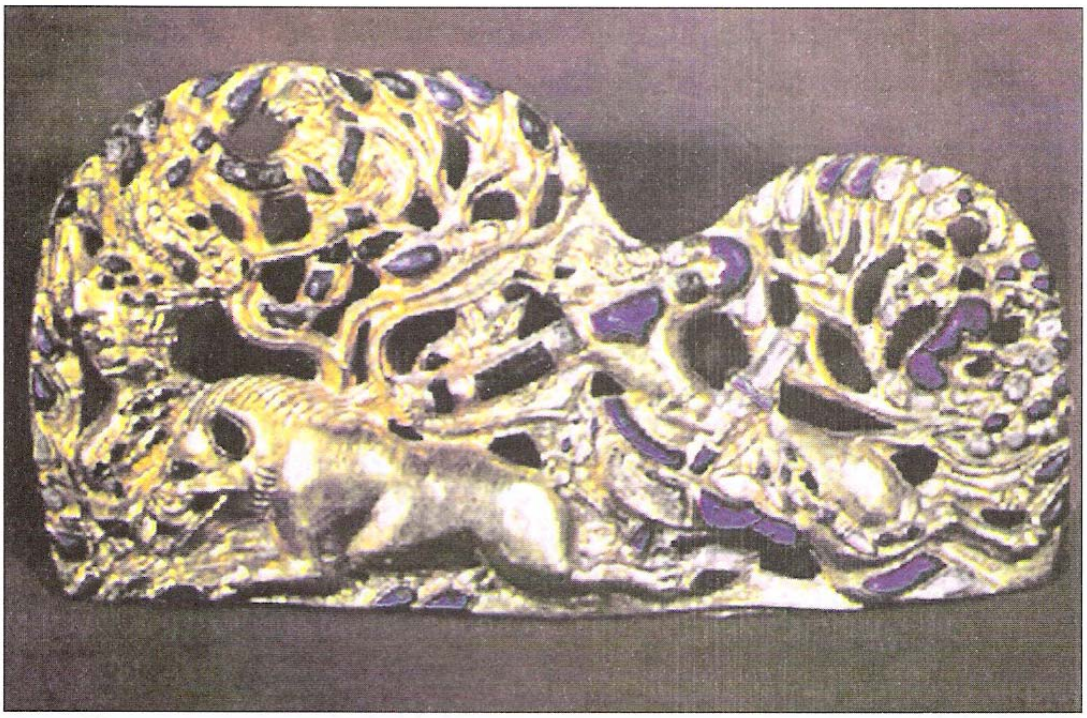

Resim 78: Çin Seddi

b. Kavimler Göçü ve Avrupa Hun Devleti

Büyük Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra Kuzey Hunlarının bir kısmı Hazar Denizi'nin kuzeyinde yaşamlarını sürdürdüler. Diğer Türk boylarıyla birleşerek güçlenen Hunlar, Volga nehrinin batısına geçerek Karadeniz'in kuzeyine geldiler. Bu bölgede yaşayan kavimlerin bir kısmı **Balamir**'in önderliğindeki Hunların egemenliği altına girdi. Bir bölümü de batıya doğru göç etmeye başladılar. Bu olay **Kavimler Göçü** adını alır (375). Kavimler Göçü sonucunda Roma İmparatorluğu, Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrıldı (395). Bir süre sonra yine kavimler göçü nedeniyle Batı Roma İmparatorluğu yıkıldı (476). Toprakları üzerinde birçok yeni devlet kuruldu. Göç edenlerle göç edilen bölgede yaşayan halk birbirleriyle kaynaştı ve bugünkü Avrupa ulusları oluşmaya başladı. Bu önemli sonuçları nedeniyle Kavimler Göçü bazı tarihçiler tarafından İlk Çağ'ın sonu ve Orta Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edildi. Kavimler Göçü sonunda Türkler Tuna nehri boylarında Avrupa (Batı) Hun Devleti'ni kurdular (Harita 7).

125

Resim 81: Eski Türklerden kalan avdaki bir atlıyı gösteren altın levha

G. TÜRK MİLLETİNİN TARİHTEKİ YERİ

Türk milletinin tarihi çok eskidir. Türkler tarihin ilk çağlarından itibaren birçok güçlü devlet kurmuşlar, dünya uygarlığının gelişmesine büyük katkılarda bulunmuşlardır. Tarih boyunca insanlığa hizmet etmişlerdir. Türk tarihi, özgür ve bağımsız yaşama inancını ifade eden örneklerle doludur. Bu tarihin bir parçası da Türk kültürüdür. Atatürk, millî kültürün korunması ve geliştirilmesi için pek çok çalışmalar yapılmasını sağlamıştır. Cumhuriyet yönetiminin kurulması, öğretim birliğinin sağlanması, yeni Türk harflerinin kabulü, kılık kıyafetin düzenlenmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanması gibi atılımlar bunların başında gelir. O, bütün bu çalışmalarla Türk toplumunun yaşam biçimini ve dünya görüşünü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne ulaştırmayı amaçlamıştır. Bu amacını "Asıl uğraşmaya mecbur olduğumuz şey, atalarımız gibi yüksek kültürde ve fazilette dünya birinciliğini tutmaktır."

"İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konusunda "Sosyal ve Ekonomik Yaşam" başlığı ile verilen aşağıdaki fotoğraf, Ders Kitapları Yayınlarında "Türklerin İlk Yurdu ve İlk Türk Devletleri, Türklerin Yerleştikleri Bölgeler" başlığı altında kullanılmıştır. Fotoğrafın neyi temsil ettiği belirsizdir. Bulunduğu sayfadaki metin içinde yer almadığı gibi, sayfaya yerleştirilmesi de özensizdir.

cuklar üzerinde de kadın ve erkeğin eşit söz hakkı vardı. Kız ve erkek çocuklar birlikte eğitilirdi. Türklerde tek eşlilik vardı. Toplumsal yaşam Türk töresine göre düzenlenirdi. Töre, gelenek ve göreneklerden oluşan yazısız kurallardı.

Türklerin yaşamında bayram, eğlence ve şenlikler önemli yer tutardı. En önemli bayramlarından biri Nevruz Bayramı'ydı.

Resim 79: Orta Asya'da yaşayan Türklerden kalan bir at arabası

Türklerde ekonomik yaşam önceleri yalnızca hayvancılığa dayanıyordu. Başlıca gıda maddesi de et ve süt mamulleri idi. Yerleşik yaşama geçildikten sonra tarım önem kazandı.

Türkler, İpek Yolu'nun ele geçirilmesi ile ticaretle uğraşmaya başladılar. Çin'e yünlü kumaşlar ve hayvan ürünleri satar, Çin'den ise ipekli kumaş alırlardı.

4. Yazı, Dil ve Edebiyat

Türkler, Orta Asya'da **Göktürk** ve **Uygur** alfabeleri kullanmışlardır. Türklerden kalan ilk yazılı belgeler Göktürklere aittir. Göktürklerden kalan **Orhun Yazıtları** Göktürk alfabesiyle yazılmıştır. Bunlar, Türk tarihinin ve Türk edebiyatının ilk yazılı belgeleri olduğu için önemlidir. Bilge Kağan, Kül Tekin ve Vezir Tonyukuk adına dikilmiştir.

Uygurların da bir alfabeleri vardı. Yapılan kazılar sonucunda bulunan tahta harfler, Uygurların kitap basma tekniğini bildiklerini göstermektedir.

Türk edebiyatının ilk ürünleri destanlardır. Bu destanlar sözlü olup, ağızdan ağıza, nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar gelmiştir. Bunla-

Ders Kitapları, “Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu” ünitesinin “Tarihin Konusu”, “Tarih Öğrenmenin Gerekliliği”, “Tarihte Zaman”, “Takvim ve Çeşitleri” ve “Türk Milletinin Tarihteki Yeri” konularında görsel sanat öğesi kullanılmamış; “Tarihin Başlangıcı ve Çağlar”, “Türklerin İlk Yurdu ve İlk Türk Devletleri”, “İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık”, “İlk Çağda Anadolu Uygarlıkları”, “İlk Çağda Anadolu’da Kurulan Devletlerde Kültür ve Uygarlık” ve “Çevre Uygarlıkların Anadolu’ya Etkisi” konularında ise fotoğraf kullanılmıştır. “Tarihin Başlangıcı ve Çağlar” konusunda yontma taş döneminde mağaralara çizilen resim örneğine yer verilmiştir. Metin içinde fotoğraflara atıf yapılmış, ancak fotoğraflar atıf yapıldığı sayfada değil de bir sonraki sayfada kullanılmıştır. Metnin içinde atıf yapılan fotoğrafın ne olduğuna dair bilgi mevcuttur. Sütun halinde verilen fotoğrafların paragraf arasına yerleştirilmesine özen gösterilmemiştir. Fotoğraflar net değildir.

Fotoğraf 45: Göktürk devrine ait balbal adı verilen heykeller

Türkler arasında farklı dinî inanışlar da vardı. Ancak herkes, başkalarının inanışına saygı ve hoşgörü gösterirdi.

3. Sosyal ve Ekonomik Yaşam

Uygurlar dönemine kadar Türkler, hayvancılıkla uğraşırlardı. Koyun, at ve sığır beslerlerdi. Hayvanlarını besleyebilmek için yazın yaylalara çıkarlar, kışın vadilere inerlerdi. Ancak zaman içindeki gelişmeler sonucu, Uygurlar döneminde yerleşik yaşama düzenine geçtiler.

Türklerin sosyal yaşamında ailenin çok önemli bir yeri olmuştur. Aile, toplumun temeli olarak kabul edilmiştir. Türklerde tek eşlilik vardı. Aileler önceleri çadırlarda, daha sonra ise evlerde yaşardı. Türk topluluklarında uyulması gereken kurallar vardı. Gelenek ve göreneklerden oluşan bu yazısız kurallara **töre** denilirdi. Herkes töreye uymak zorundaydı.

Bayramlar, eğlenceler ve şenlikler Türklerin sosyal yaşamında önemli yer tutardı. En yaygın olarak kutlanan bayram, **Nevruz Bayramı**'ydı.

Türkler önceleri hayvancılıkla uğraşırlardı. Bu durum Hunlar ve Göktürkler döneminde devam etti. Ancak Uygurlar dönemindeki gelişmeler, halkın ekonomik yaşamına da yansıdı. Ticaret ve tarım önem kazandı. Tarımı geliştirmek için sulama kanalları yapıldı. Ticarete de önem veren

Ders Kitapları Yayınlarında **"**Türklerin Yerleştikleri Bölgeler" konu başlığında verilen "Üstü Gölgelikli, Dört Tekerlekli At Arabası'na (Altay-Pazırık)" ait fotoğraf Serhat Yayınlarında "Sosyal ve Ekonomik Hayat" başlığı altında "Türklerden kalan bir at arabası" alt açıklamasıyla verilmiştir. Fotoğrafla metin birbirini tamamlamamaktadır. Fotoğraf ile metin arasında sayfa yerleşimi bakımından bir düzensizlik vardır.

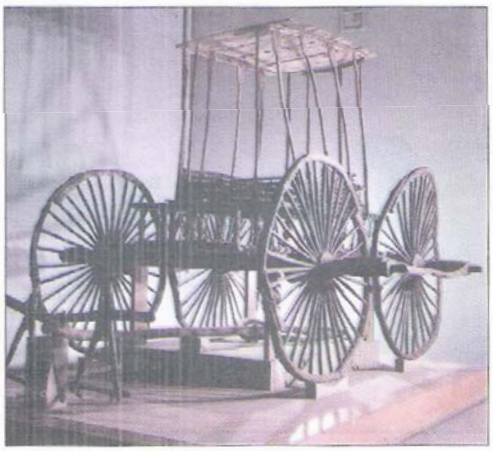
Göçebe yaşayan Türkler, hayvancılıkla uğraşmışlardır. Atı evcilleştirmişler ve at sayesinde uzak yerlere gidebilmişlerdir. At, savaşlarda da onlara hız kazandırmış ve üstünlük sağlamıştır.

Köylerde yaşayan Türkler daha çok tarımla uğraşmışlardır. Toprağı ekip biçmeyi öğrenmişler; buğday, arpa, darı gibi tahıllar yetiştirmişlerdir. Şehirlerde yaşayanlar ise ticaret yapmışlardır.

Türkler, yaşadıkları geniş topraklar nedeniyle, her zaman dış tehlikelerle karşı karşıya kalmışlardır. Kendilerini korumak için askerlik yeteneklerini geliştirmişler ve silâh yapımında ustalaşmışlardır.

c. Türklerin Yerleştikleri Bölgeler

Türkler, çoğunlukla Abakan düzlükleri, Altay dağları çevresi ve Baykal gölü çevresinde yerleştiler. Buradaki iklim zamanla değişti. Havaların fazla ısınmasıyla kuraklık başladı. Yağmurun azalmasıyla ırmakların suları çekildi ve göller kurudu.

Fotoğraf 43: Üstü gölgelikli, dört tekerlekli at arabası (Altay-Pazırık)

Kuzeydoğudan esen şiddetli ve kuru rüzgârlar, verimli toprakları kum yığınlarıyla örttü.Otlak yetersizliği ve salgın hastalıklar sonucu toplu hayvan ölümleri oldu. Nüfus artışıyla geçim sıkıntıları başladı. Az kalan otlakların paylaşılması, geçim sıkıntısını artırdı. Ayrıca, yabancı kavimlerle yapılan savaşlar da Türkleri göçe yöneltti. Özgürlüklerine düşkün olan Türkler, başka ulusların egemenliği altına girmektense yeni yurt edinmeyi tercih ettiler.

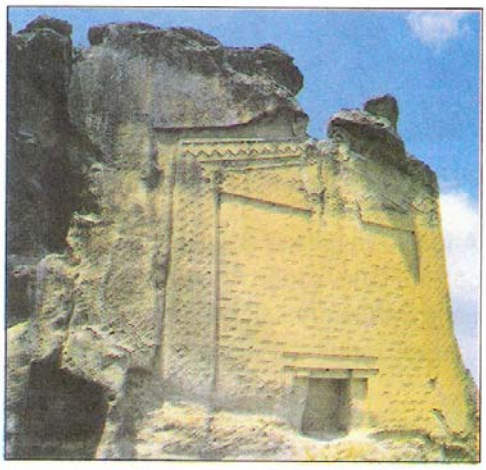
Bu nedenlerle Türk boylarının bir kısmı ana yurtlarını terk edip çeşitli yerlere göç ettiler. Bu göçler, aralıklarla uzun yıllar devam etmiş olup

Fotoğraf atıf yapıldığı sayfada yer almıştır. Sayfa düzeni başarılıdır. Sayfada yer alan görsel sanat öğeleri konuyu açıklayıcı niteliktedir. Ancak Cemre Yayınlarında "Ankara" olarak verilen aşağıdaki tarihi kalıntının yeri Ders Kitapları Yayınlarında, Eskişehir olarak verilmiştir. Yinede akademik bir yanlışlık yapılarak, Frigya'lılara ait Eskişehir'de bulunan Yazılıkaya kalıntısı, Gordion'da (Polatlı-Ankara) bulunan Kral Midas'ın mezarı olarak gösterilmiştir.

dolu'da güçlü bir devlet kurdular (M.Ö. 1200). Yerleştikleri bölgeye Frig ya denildi **(Harita 11).** Başkentleri Ankara yakınlarındaki **Gordion** şehr oldu. Frigyalılar hükümdarlarına **Midas** unvanını verdiler **(Fotoğraf 53).**

Harita 11: Frigya Devleti

Fotoğraf 53: Kral Midas'ın Mezarı (Eskişehir)

Frigyalılar daha sonra sınırlarını genişleterek, doğuda Kızılırmak boylarına, güneyde Çukurova'ya kadar olan bölgeleri ele geçirdiler.

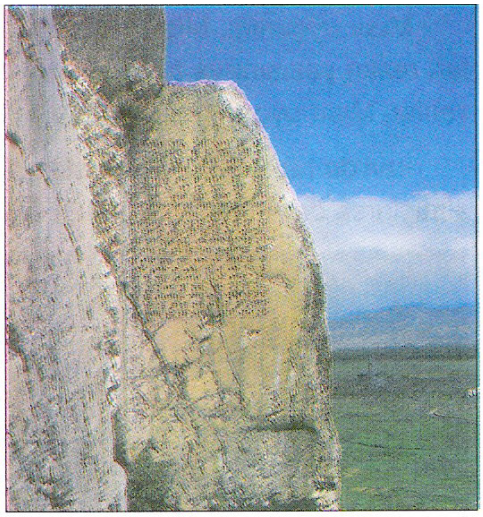
Zayıflayan Frigyalılar, M.Ö. 7. yüzyılda Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya giren kavimlerin saldırılarıyla iyice zayıfladılar. Daha sonra Lidyalıların egemenliği altına girdiler.

Bu sayfanın düzeni başarılıdır. Ancak fotoğraf çok küçük boyutlu verildiği için, fotoğraf altında açıklanan ayrıntı gözden kaçırılmıştır.

Lidyalılar daha çok dokumacılık, çömlekçilik, dericilik ve madencilikte ileri gitmişlerdi.

Urartulardan günümüzde bile değerini koruyan su kanalları kalmıştır.Urartular döneminde kale mimarîsi büyük gelişme göstermiş; kuyumculuk, madencilik ve taş oymacılığı önem kazanmıştır **(Fotoğraf 63).**

İyonyalılar pek çok tapınak ve tiyatro yapmışlardır.Onların Milet ve Efes'te bulunan eserleri eşsiz güzelliktedir.

Fotoğraf 63: Urartulardan kalan Van Kalesi'nde çivi yazılı kitabe

İ. ÇEVRE UYGARLIKLARIN ANADOLU'YA ETKİSİ

Eski çağlarda yaşayan toplumlar; savaş, göç ve ticaret nedeniyle kültür açısından birbirlerinden etkilenmişlerdi. Bu etkileşimler, Anadolu uygarlığının oluşumunda ve gelişmesinde belirleyici olmuştur. Anadolu uygarlığı; Mezopotamya, Mısır, İran, Yunan ve Roma uygarlıklarından izler taşır.

Mezopotamya uygarlığı, Anadolu'yu büyük ölçüde etkilemiştir. Mezopotamya, İlk Çağ'da Fırat ve Dicle ırmakları arasındaki bölgeye verilen addır. Mezopotamya'da Sumerliler, Akadlar, Asurlular ve Babilliler yaşamışlardır. Mezopotamya uygarlığının temeli Sumerliler tarafından atılmıştır. İlk yazı, ilk hukuk kuralları, ilk takvim ve ilk matematik bilgileri Sumerlilere aittir. Bu gelişmeler, Anadolu uygarlıklarını etkilemiştir. Yazı Anadolu'ya Mezopotamya'dan Asurlu tüccarlar tarafından getirilmiştir. Böylece Anadolu tarih çağlarına girmiş, önemli kültürel gelişmeler başlamıştır. Anadolu'daki hukukun bilimin ve edebiyatın temelinde de Mezopotamya uygarlığı yer alır.

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eğitim Materyali Olarak Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür, Karikatür Nasıl Kullanılmıştır?

Tutibay Yayınları, 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının "Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinin "Mondros Ateşkes Anlaşması" konusunda her hangi bir görsel öğe kullanmazken; "Kurtuluş Savaşı", "Savaş Dönemi", "Barış Dönemi", "Türk İnkılâbı ve Önemi", "Atatürkçü Düşünce Sistemi", "Cumhuriyetimizin Kurucusu: Atatürk" konuları ile "İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesinin "İslamiyet'ten Önce Araplar", "İslamiyet'in Doğuşu", "İslamiyet'in Yayılışı", "İslam Kültür ve Uygarlığı", "Türkler ve İslamiyet", "Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletleri", "Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konularında fotoğraf kullanmıştır.

"Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinde yer alan Atatürk fotoğrafları siyah beyaz olarak verilmiştir. Bu durum hem konunun hem de kitabın albenisini azaltmıştır. Bu fotoğraflar çekicilikten ve motivasyondan uzaktır. Mondros Ateşkes Anlaşmasıyla ilgili temel olgular bilgisi ve temel olguları açıklayabilme hedefleri görsel materyallerle desteklenmemiştir. Fotoğraflara metin içinde atıf yapılmamıştır. Fakat, fotoğraf altı açıklamaklar konunun anlaşılması bakımından yeterlidir. Kullanılan fotoğraflar konularla ilgilidir ve ilgili oldukları sayfalarda bulunmaktadır. Fotoğraflar ve metin birbirlerini desteklemektedir. Net olmayan fotoğraflar kullanmakla birlikte, sayfa düzenlemesi başarılıdır. Diğer yayınevleriyle ortak kullanılan fotoğraflara rastlanmıştır.

"Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinde yer alan, aşağıdaki örneklerde görülen sayfalar, düzen açısından başarılıdır. Fotoğraflar ait olduğu konuyla aynı sayfada ve metni desteklemek için verilmiştir. Ancak fotoğraflar, kalitesi bakımından düşük, görsel anlatım açısından başarısızdır. Üniteyle ilgili örnek olarak seçilen son fotoğrafın yerine daha güncel olanı tercih edilebilirdi.

Sivas Kongresi'ne katılan bazı üyeler, başka bir devletin mandası (koruyuculuğu) altına girmemizin uygun olacağını önerdiler. Mustafa Kemal ve kongre üyelerinin çoğunluğu bu öneriye şiddetle karşı çıktılar. Türk milletinin karakterine uygun düşmeyen böyle bir teklif kesinlikle kabul edilemezdi. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar, Sivas Kongresi'nde de aynen kabul edildi. Sivas Kongresi'nde alınan en önemli karar; daha önce kurulmuş olan millî cemiyetlerin, **Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti** (Anadolu ve Rumeli'nin Haklarını Koruma Cemiyeti) adı altında birleştirilmesiydi. Alınan kararlar, bütün yurdu ilgilendirdiğinden Sivas Kongresi, millî bir kongredir.

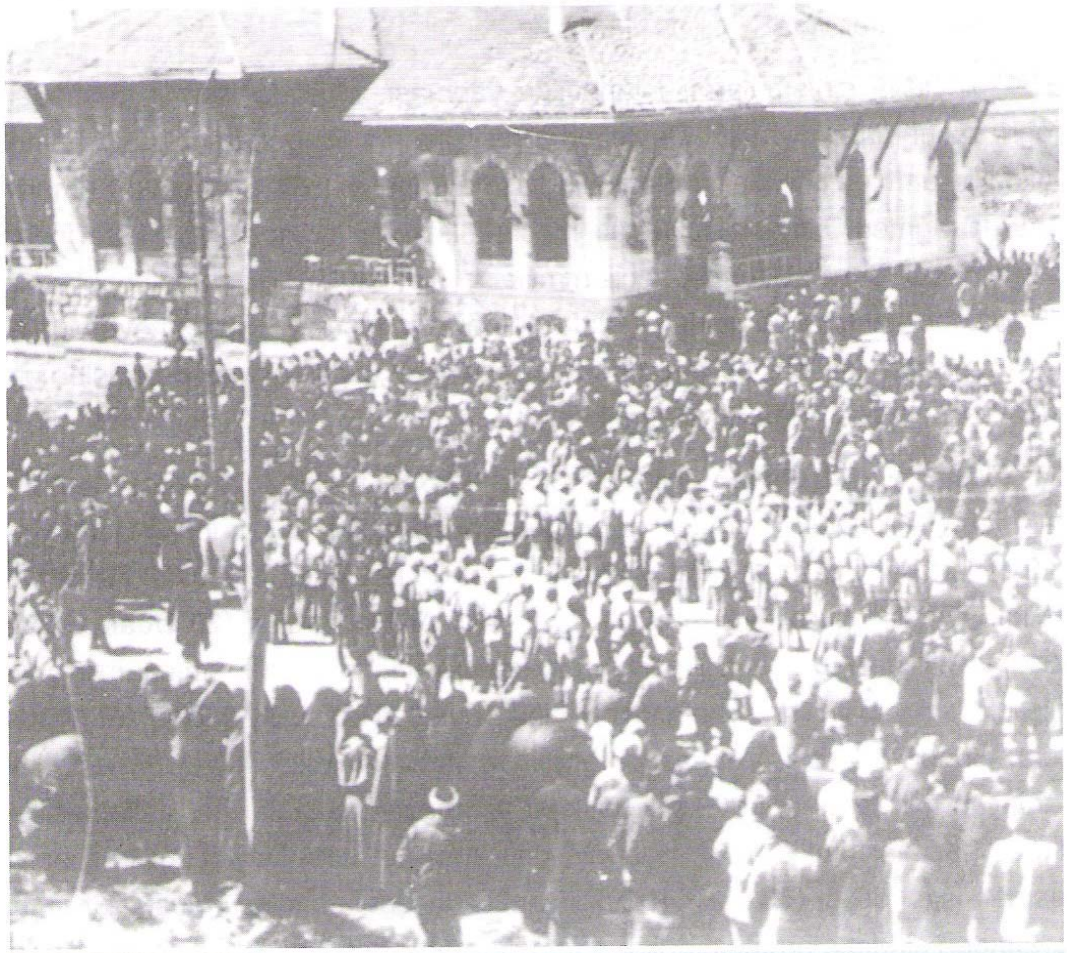
Resim 13: Sivas Kongresi

Sivas Kongresi sonunda Türk milleti adına karar verecek bir Temsil Heyeti seçildi. Temsil Heyeti başkanlığına seçilen Mustafa Kemal, çalışmalarını Türk milletinin önderi olarak devam ettirdi. Mustafa Kemal'le görüşmek isteyen Osmanlı Hükûmeti Amasya'ya bir temsilci gönderdi. Yapılan görüşmede, Osmanlı Hükûmeti'nin ülke bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması için çaba harcayacağı yolunda karar alındı. Osmanlı Hükûmeti bu karara uymamıştı. An-

ç. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı

İstanbul'un işgal edilip Osmanlı Mebuslar Meclisinin kapatılması Ankara'da yeni bir meclisin açılmasını gerekli kıldı. Mustafa Kemal'in emri ile yurdun her yerinde yeniden seçim yapıldı. Yeni seçilen milletvekilleri ile İstanbul'dan Ankara'ya gelebilen son Osmanlı Mebuslar Meclisi üyeleri bir araya geldiler. 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, büyük bir törenle açıldı.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı, Türk tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren devleti yönetme yetkisi millete veriliyordu. TBMM de millet adına ülke yönetimini elinde bulunduruyordu.

Resim 14: TBMM'nin açılışı

Türk milletinin yaratılış ve anlayışına en uygun yönetim, cumhuriyet yönetimidir. diyen Atatürk, kurduğu devletin cumhuriyet yönetimine kavuşmasını da sağlamıştır. Atatürk'e göre cumhuriyet yönetimi, devletle millet arasındaki kaynaşmayı sağlar. Bu düşüncesini şu ifadelerle belirtmektedir: **Bugünkü hükûmetimiz doğrudan doğruya milletin kendi kendine, kendiliğinden yaptığı bir devlet teşkilâtı ve hükûmettir ki, onun adı cumhuriyettir. Artık hükûmetle millet arasında geçmişteki ayrılık kalmamıştır.** Bu sözler, halkın egemenliğine ve yönetime ne kadar sahip olduğunu göstermektedir.

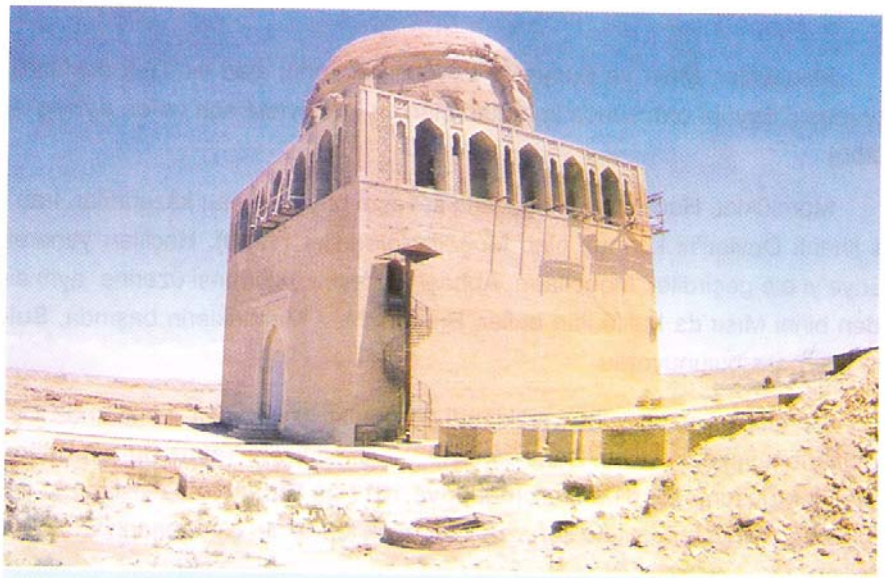
Cumhuriyetçilik ilkesiyle Türk milletinin hak ve hürriyetleri güvence altına alınmıştır. Kişi hürriyeti, özel hayatın gizliliği, yerleşme ve seyahat hürriyeti, mülkiyet hakkı, din ve vicdan hürriyeti bunların bazılarıdır. Cumhuriyetçilik ilkesi demokrasiyi esas alır. Atatürk; **Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir.** sözüyle bunu çok veciz bir şekilde açıklamıştır.

Anayasamızda; devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu, bu hükmün değiştirilemeyeceği, değiştirilmesinin teklif edilemeyeceği hükmü bulunmaktadır. Anayasamızda ayrıca "Türkiye Cumhuriyeti; toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir." hükmü yer almaktadır.

Resim 26: Atatürk, cumhuriyeti Türk gençlerine emanet etmiştir.

"İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesiyle ilgili seçilen aşağıdaki öneklere Cemre Yayıncılık 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının bahsi geçen ünitesinde de rastlanmıştır. Bu sayfada görülen fotoğraf her iki kitapta da "Büyük Selçuklu Devleti" konusunda kullanılmıştır. Görüntü daha net olduğu için Tutibay yayınlarındaki fotoğraf örnek olarak seçilmiştir. Sayfa düzeni bakımından başarılıdır.

Resim 64: Sultan Sencer'in Merv'deki Türbesi (Türkmenistan)

Büyük Selçuklu Devleti, Türklerin Müslüman olmalarından sonra kurdukları ilk büyük devlettir. Daha sonra kurulan Türk devletlerine her açıdan örnek olmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra, Selçuklu ailesinden kişilerin kurduğu devletler varlıklarını devam ettirdiler. Bunlar; Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları ve Anadolu Selçuklularıdır.

4. Eyyûbîler

Eyyûbîler, Suriye ve Mısır'da kurulmuş bir Türk devletidir **(bk. Harita 13)**. Kurucusu Selâhaddin Eyyûbî'dir. Selâhaddin Eyyûbî, Mısır'da Fatımî Devleti'ne son verdikten sonra kendi devletini kurdu **(1174)**.

Selâhaddin Eyyûbî, emrindeki Türk komutanlarla beraber Haçlılara karşı çok çetin savaşlar verdi. Haçlıları Kudüs'ten çıkardı. Bu nedenle İslâm dünyasında büyük bir ün kazandı. O, devletin sınırlarını kısa sürede Nil'den Fırat'a kadar genişletti. Onun ölümünden sonra hanedan üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıklar devleti zayıflattı. Devlet yönetiminde komutanlar çok etkili olmaya başladı. Bu komutanlardan biri olan Aybeg, Eyyûbî Devleti'ne son verdi **(1250)**.

"İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesiyle ilgili seçilen aşağıdaki "Malabadi Köprüsü"ne ait olan fotoğraf, Tutibay Yayınlarında "Sosyal ve Ekonomik Yaşam" konusunda kullanılırken; Cemre Yayıncılık 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının bahsi geçen ünitesinde ise "Bilim ve Sanat" konusunda kullanılmıştır. Sayfa görsel düzen ve anlatım açısından başarılıdır. Seçilen fotoğraflar ve fotoğraf altı açıklamalar konuyu desteklemektedir. Fotoğraf altı yazılarında satırların başlama yerlerinde de bir düzen görülmektedir.

Resim 66: Diyarbakır - Silvan - Bitlis yolunda Selçuklu eseri Malabadi Köprüsü (12. yüzyıl)

Konargöçerler hayvancılıkla, köylerde oturanlar ise tarımla uğraşıyorlardı. Şehirde yaşayanlar ise geçimlerini daha çok esnaflık, sanatkârlık ve ticaretle sağlıyorlardı.

Türkler eski devirlerde olduğu gibi bu dönemde de doğu ile batı arasındaki ticaret yollarını denetimlerinde tutmaktaydılar. **İpek** ve **Baharat** yolları, Orta Çağ boyunca Türk devletlerinin en önemli zenginlik kaynağı olmuştur. Ticaretin canlılığını korumak ve güvenliğini sağlamak maksadıyla **kervansaraylar** yapılmıştır. Buralarda konaklayanların her türlü gereksinimi ücretsiz karşılanıyordu.

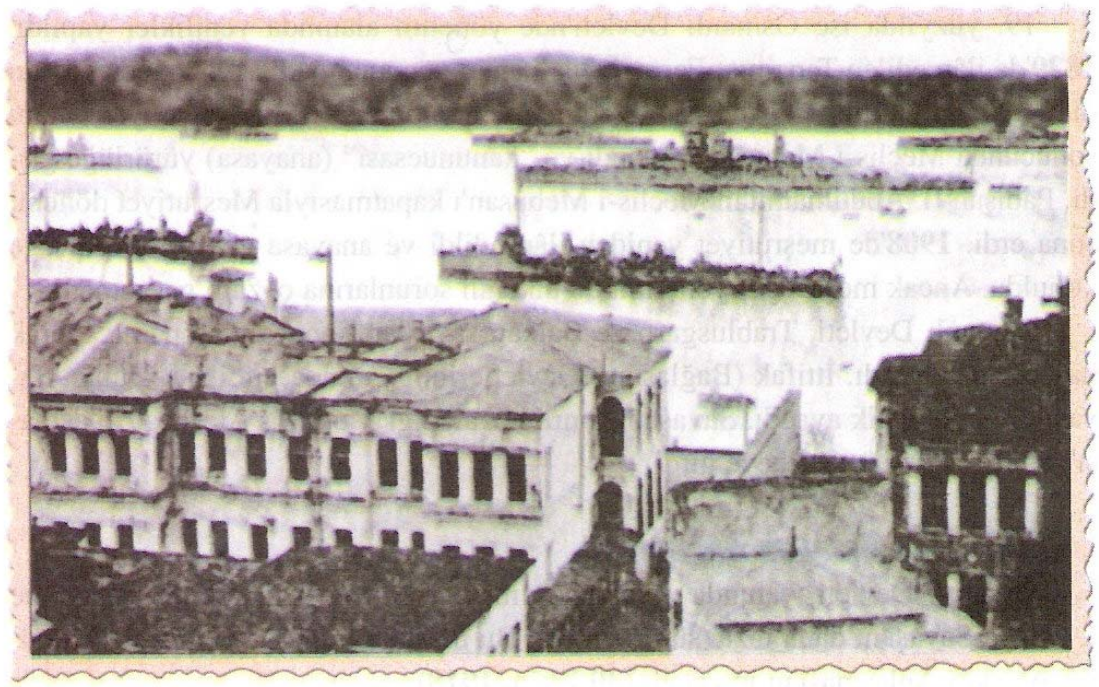
Resim 67: Antalya - Burdur yolunda Susuz Han (13. yüzyıl)

Cemre Yayınları, 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının "Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinin "Mondros Ateşkes Anlaşması", "Kurtuluş Savaşı", "Savaş Dönemi", "Barış Dönemi", "Türk İnkılâbı ve Önemi", "Atatürkçü Düşünce Sistemi", "Cumhuriyetimizin Kurucusu: Atatürk" konuları ile "İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesinin "İslamiyet'in Doğuşu", "İslam Kültür ve Uygarlığı", "Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletleri", "Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konularında fotoğraf kullanırken; "İslamiyet'ten Önce Araplar", "İslamiyet'in Yayılışı", "Türkler ve İslamiyet" konularında haritadan başka her hangi bir görsel öğeye yer vermemiştir.

"Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinde yer alan Atatürk fotoğrafları siyah beyaz olarak verilmiştir. Bu fotoğraflar kenar süslemeleriyle kartpostal havası yaratılarak, çekici hale getirmeye çalışılmıştır. Fotoğraflar net değildir. Renkli olarak kullanılan fotoğraflarda bu duruma dikkat edilmemiştir. Fotoğraf altı yazılarında satırların başlama yerlerinde de düzensizlik görülmektedir. Metin içinde atıf yapılmış, ancak fotoğraflar atıf yapıldığı sayfada kullanılmamıştır. Bu durum hem konunun hem de kitabın albenisini azaltmıştır. Metin içinde ve fotoğraf altı açıklamalarla metin desteklenmiştir. Mondros Ateşkes Anlamasıyla ilgili temel olgular bilgisi ve temel olguları açıklayabilme hedefleri görsel materyallerle desteklenmemiştir. Cumhuriyetin ilanı konusu görsel öğesiz geçilmiştir.

"İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesindeki hedefler genel olarak görsel materyallerle desteklenmemiştir. Harita dışında görsellik kaygısı güdülmemiştir. Fotoğrafların baskı kalitesi düşüktür, metin içinde atıf yapılmış ancak sayfa bütünlüğü takip edilmemiştir.

"Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan Sonra Osmanlı Devleti'nin Durumu"nu gösteren aşağıdaki örnek, metin ve fotoğraf altı açıklama ile desteklenmektedir. Ancak hem fotoğraf atıf yapıldığı sayfada konu bütünlüğü içinde kullanılmamış hem de görüntü kalitesi açısından başarısız bir seçim olmuştur.

Resim 2.1: İstanbul Boğazı'ndaki İtilâf Devletleri donanması

ve onlarla mücadele etmenin olanaksızlığına inanıyorlardı. Halkı da bu yönde etkileyerek işgalcilere karşı koymamaları konusunda uyarıyorlardı. Bu durum İtilâf Devletlerini daha da cesaretlendiriyor ve işgallerin hızlanmasına yol açıyordu.

2. MONDROS ATEŞKES ANLAŞMASI'NDAN SONRA YURDUMUZUN DURUMU

Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın başından itibaren zayıflamaya başladığını görüyorlar ve Osmanlı Devleti'ni parçalayıp topraklarını ve ekonomik kaynaklarını ele geçirmek istiyorlardı. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında girince İtilâf Devletleri Osmanlı Devleti'ni parçalamak için çeşitli gizli anlaşmalar yaptılar. İngiltere, Fransa ve Rusya savaş sırasında yaptıkları bu gizli anlaşmalarla Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaştılar. İtalya'nın da kendi saflarında savaşa girmesini sağlamak için toprak vereceklerini garanti ettiler. Bu anlaşmalar sonucunda üzerinde anlaşılan konular şunlardı: Rusya Doğu Anadolu ile boğazları alacak, Irak ve Ürdün ise İngiltere'nin nüfuzu altına girecekti. İskenderun, Hatay, Mersin, Çukurova, Sivas ve Mardin'i içine alan bölge Fransızlara bırakılacaktı. İtalya ise İzmir'den Mersin'e kadar uzanan bölgeyi kuzeyde Konya da içinde olmak üzere ele geçirecekti.

Ancak bu anlaşmalar uygulanamadı. Bunun nedeni 1917 yılı sonlarında Rusya'da ortaya çıkan ve rejim değişikliğine yol açan devrimdi. Rusya'da çarlık rejimini

Resim 2.12: Büyük zaferi kazanan Türk ordusunun İzmir'e girişi (9 Eylül 1922)

Ç. BARIŞ DÖNEMİ

1. MUDANYA ATEŞKES ANLAŞMASI

Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılmasından sonra, sıra İstanbul ve Doğu Trakya'yı kurtarmaya geldi. Türk ordusu, İstanbul ve Çanakkale'ye doğru ilerlemeye başladı. Boğazların denetimini elinde tutan İtilâf Devletleri, yeni bir savaşı göze alamadıklarından barış isteğinde bulundular. Mudanya'da yapılan görüşmelere İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinin temsilcileri katıldı. Konferansta, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini İsmet Paşa başkanlığında bir heyet temsil etti. Yunanistan bu konferansa katılmadı. Görüşmelerden sonra, **11 Ekim 1922**'de **Mudanya Ateşkes Anlaşması** imzalandı *(Resim 2.13)*.

Mudanya Ateşkes Anlaşması ile Doğu Trakya, İstanbul ve boğazlar silâhlı bir çatışmaya girilmeden kurtarıldı. Ayrıca bu anlaşma ile TBMM Hükûmeti, uluslar arası alanda büyük bir başarı kazanmış oldu.

2. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

Mudanya Ateşkes Anlaşması'ndan sonra barış görüşmeleri başladı. İsviçre'nin Lausanne (Lozan) şehrinde yapılan görüşmelerde, TBMM Hükûmetini İsmet Paşa

Resim 2.6: Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla yeni Türk devletinin temelleri atılmış oldu.

• Meclisten seçilecek bir kurul, hükûmet işlerine bakar. Meclis başkanı, hükûmetin de başkanıdır.

Bu önerge oy birliği ile kabul edildi. Milletvekilleri arasından bakanlar seçilerek yeni bir hükûmet kuruldu. Bu hükûmet, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti adını aldı. Meclis başkanı olan Mustafa Kemal, aynı zamanda hükûmetin de başkanıydı.

TBMM'nin açılmasının Türk tarihinde önemli bir yeri vardır. Bu meclisin açılmasıyla birlikte ulus egemenliğine dayanan yeni bir Türk devletinin temelleri atıldı. Böylece Türk ulusu kendi kendini yönetme hakkına kavuştu.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışından sonraki önemli gelişmeler

Osmanlı Hükûmeti, TBMM'nin açılışına karşı çıkıyordu. Damat Ferit Paşa başkanlığındaki Osmanlı Hükûmeti, TBMM'nin açılışına engel olmak istediyse de başarılı olamadı. Bunun üzerine halkı, Mustafa Kemal ve arkadaşlarından uzaklaştırmak

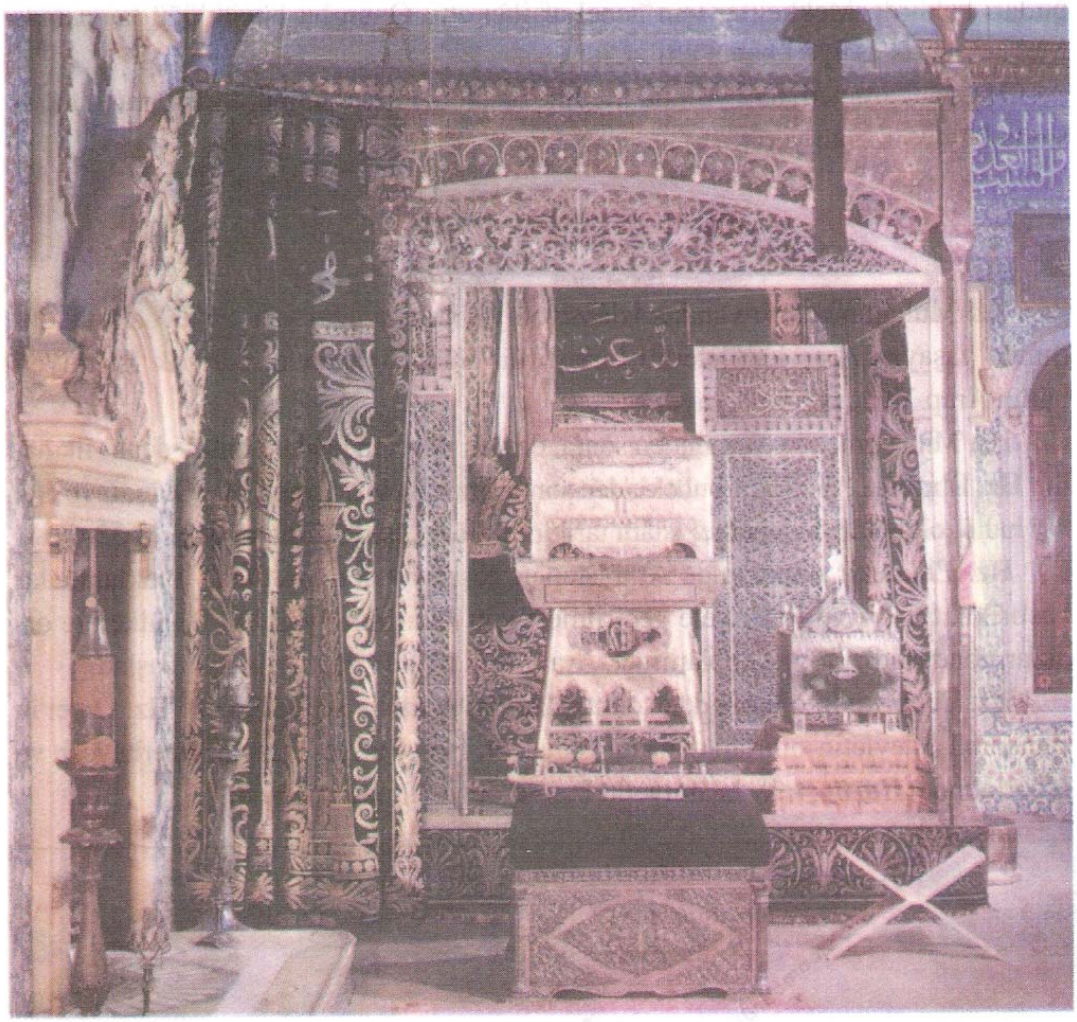

Resim 2.13: Mudanya Mütareke Evi Müzesi (Mudanya Ateşkes Anlaşması'nın imzalandığı bina bugün müze olarak kullanılmaktadır.)

başkanlığında bir heyet temsil etti ***(Resim 2.14)***. Konferansa Türkiye, İngiltere, Fransa, Japonya, Romanya, Yunanistan, İtalya ve Yugoslavya devletlerinin temsilcileri katıldı. Boğazlarla ilgili konular görüşülürken Sovyetler Birliği ve Bulgaristan temsilcileri de konferansa katıldılar. Lozan Konferansı'nda Türk temsilcilerinin tutumu Misakımillî çerçevesinde Türk devletinin bağımsızlığının tanınması ilkesine dayanıyordu. Bu nedenle TBMM Hükûmeti ile konferanstaki Türk temsilcileri Ermenilere toprak verilmesi veya bir Ermeni devleti kurulması konusunun konferans gündemine bile alınmaması konusunda kararlıydılar. Aylarca süren görüşmeler sonunda, **24 Temmuz 1923**'te **Lozan Barış Antlaşması** imzalandı. Buna göre;

• Doğu Trakya toprakları Türkiye'ye bırakılarak Meriç nehri Yunanistan ile aramızda sınır olarak kabul edildi.

• Yunanistan, savaş tazminatı olarak Karaağaç'ı Türkiye'ye vermeyi kabul etti.

Resim 4.2: Hz. Muhammed'in yay ve kılıçlarının da bulunduğu Kutsal Emanetler Dairesi'nden bir görünüm (Topkapı Sarayı)

Hendek Savaşı

Mekkeliler, Uhut Savaşı'nı kazanmalarına karşın, İslâmiyetin yayılmasını önleyemediler. Müslümanları ortadan kaldırmak için büyük bir hazırlık yaptıktan sonra Medine üzerine yürüdüler.

Hz. Muhammed, kalabalık Mekke ordusuna karşı savunma önlemleri aldı. Medine'nin saldırıya açık tarafına düşmanın geçemeyeceği genişlikte, derin bir hendek kazdırdı.

Mekkeliler, beklemedikleri bu savunma önlemi karşısında şaşırdılar ve hendeği geçemediler. Böylece Mekkelilerin, Medine kuşatması başarısızlıkla sonuçlandı (**627**). Hendek Savaşı, Mekkelilerin Müslümanlar üzerine son saldırısı oldu.

Müslümanlar ile Mekkeliler arasındaki savaşlar Hz. Muhammed'in **630** yılında Mekke'yi ele geçirmesiyle sona erdi. Hz. Muhammed, Kâbe'ye girerek buradaki

Özgün Matbaacılık tarafından hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının "Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinin "Mondros Ateşkes Anlaşması" konusu ile, "İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesinin "İslamiyet'in Doğuşu", "İslamiyet'in Yayılışı", "İslam Kültür ve Uygarlığı", "Türkler ve İslamiyet", "Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletleri" konularında görsel sanat öğelerine rastlanmazken; "Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinin, "Savaş Dönemi", "Barış Dönemi", "Atatürkçü Düşünce Sistemi" konularında fotoğraf; "Kurtuluş Savaşı" ve "Türk İnkılabı ve Önemi" konularında fotoğraf ve tablo resmi; "Cumhuriyetimizin Kurucusu: Atatürk" konusunda fotoğraf ve temsili resim; "İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesinin"İslamiyet'ten önce Araplar" konusunda tablo resmi; "Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konusunda ise fotoğraf kullanmıştır.

"Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinde yer alan Atatürk fotoğrafları siyah beyaz olarak verilmiştir. Erzurum kongresiyle ilgili verilen fotoğraf konuyla örtüşmemektedir. Mondros Ateşkes Anlamasıyla ilgili temel olgular bilgisi ve temel olguları açıklayabilme hedefleri görsel materyallerle desteklenmemiştir. Fotoğraflar gelişigüzel seçilmiş, yerleştirilmesinde konu takip edilmemiştir. Cumhuriyetin ilanı konusu görsel öğesiz geçilmiş, ilk meclis binası temsili resmi kullanılmıştır. Genel olarak kullanılan fotoğraflar ve alt açıklamaları konuyla örtüşmemektedir. Alt açıklamalar farklı renkte verilerek, görsel öğeye dikkat çekilmek istenmiştir.

"İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesindeki hedefler genel olarak görsel materyallerle desteklenmemiştir. Kullanılan fotoğraflar konudan önce ve önceki sayfada yer alarak sayfada konu bütünlüğü oluşturulmamıştır. Harita dışında görsellik kaygısı güdülmemiştir. Fotoğrafların baskı kalitesi düşük, bazı sayfalarda metinden daha çok yer kaplamıştır. Görsel öğelere atıf yapılmış ancak sayfa bütünlüğü takip edilmemiş. Fotoğraflar aktif öğretimin içine çekilememektedir. Kenar boşluklarına ve sayfalara görsel öğelerin yerleştirilmesine dikkat edilmemiş, tarihi olayların geçtiği coğrafya ile ilgili görsel sanat öğelerine yer verilmemiş, fotoğraflar güncellenmemiştir.

yayımlıyordu. Ayrıca bölgede yaşayan Türk ve Ermeni nüfusun oranlarını yansıtan çalışmalar yapıyordu. Ermenilerin lehine yapılan propagandaları engellemeye uğraşıyordu. İtilâf Devletlerinin Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmalarına karşı çıkıyordu. Çünkü Doğu Anadolu'nun tarihi ve kültürü ile Türk yurdunun ayrılmaz bir parçası olduğunu savunuyordu. Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bölgede bir Ermeni devleti kurulması tehlikesi karşısında neler yapılacağını belirlemek için bir kongre toplanmasına karar verdi. Mustafa Kemal, Erzurum'a gelerek kongrenin hazırlık çalışmalarına katıldı. Burada bulunduğu sırada, padişahın geri dön çağrısına uymadığı için müfettişlik görevinden alındı. Bunun üzerine Mustafa Kemal çok sevdiği askerlik görevinden ayrıldığını Osmanlı Hükûmetine bildirdi.

Resim 9 : Türk ulusu için yurdun bölünmezliği temel ilkedir.

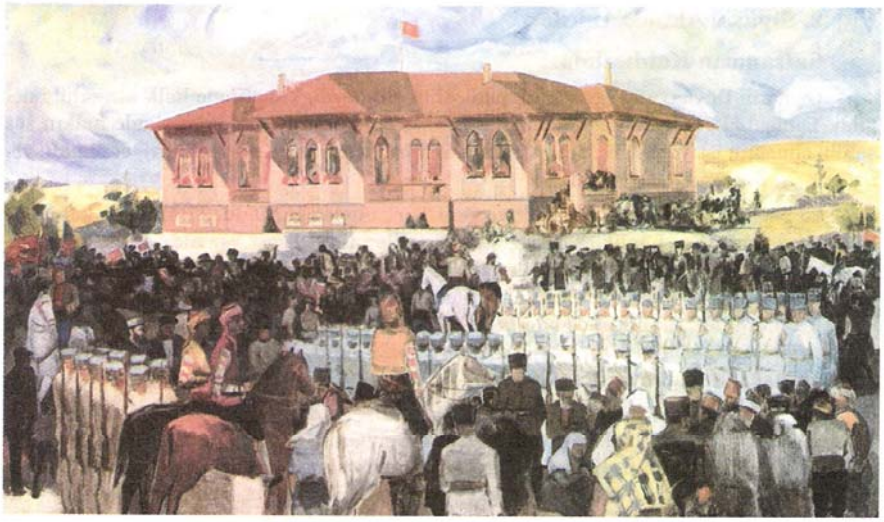
Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919'da toplandı. Doğu Anadolu'dan gelen temsilcilerin katıldığı kongrede Mustafa Kemal, oy birliğiyle kongre başkanlığına seçildi. Erzurum Kongresi'nde şu kararlar alındı:

- Ulusal sınırlar içinde vatan bir bütündür, bölünemez ***(Resim 9)***.
- Her türlü yabancı işgale, ulus birlikte karşı koyacaktır.
- Osmanlı Hükûmeti, yurdun ve bağımsızlığın korunmasını sağlayamazsa geçici bir hükûmet kurulacaktır.
- Ulusal meclis, hemen toplanmalı ve hükûmet işlerini denetlemelidir.

Kongre sonunda bir Temsil Heyeti oluşturuldu. Başkanlığına da **Mustafa Kemal** seçildi.

Doğu Anadolu'nun güvenliğini sağlamak amacıyla toplanan Erzurum Kongresi'nde, bütün yurdu ilgilendiren kararlar alındı. Bu nedenle Erzurum Kongresi, ulusal bir kongredir. Kongrede alınan kararlarda Doğu Anadolu illerinin hiçbir nedenle yurdumuzun bütününden ayrılamayacağı açıklanıyordu. İtilâf Devletlerinin bölgede girişeceği bir işgal hareketinin silâhlı direnişle karşılaşacağı dünya kamuoyuna duyuruluyordu. Tüm

Diğer ders kitaplarından farklı olarak "Cumhuriyet'in İlanı" konusunda tablo resmine yer verilmiştir. Resim altı açıklamada kime ait olduğu ve nerede oluğu belirtilmiştir. Ancak bu resim konuyu desteklemekten uzaktır. Sayfa düzeni yapılırken paragrafın bölünmesine dikkat edilmemiştir.

Resim 17 : İlk Meclis (Refik Epikman, Ankara Resim Heykel Müzesi)

görüşmelerde onların da düşüncesini aldı. İsmet Paşa ile birlikte anayasada değişiklik öngören bir yasa tasarısı hazırladı. Bu tasarıda, "Türkiye Devleti'nin hükûmet şekli cumhuriyettir." esası yer alıyordu.

Bu yasa önerisi, TBMM'de görüşülerek kabul edildi. 29 Ekim 1923'te cumhuriyet ilân edilerek Mustafa Kemal cumhurbaşkanı seçildi. Böylece devletin adıyla ilgili tartışmalara son verildi. Devlet başkanlığı konusu çözümlendi. Hükûmetin kurulma biçimi düzenlendi. Artık cumhurbaşkanını başbakan atayacak, başbakan da bakanları seçip cumhurbaşkanının onayına sunacaktı.

Halifeliğin Kaldırılması

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yerine geçen devlet başkanlarına "halife" adı verilmiştir. Hz. Muhammed'den sonra başa geçen ilk dört halife bir tür seçimle iş başına gelmişlerdi. Emevîler Döneminde halifelik babadan oğula geçmeye başladı. Abbasîler de bu uygulamayı sürdürdüler ve halifeyi İslâm dünyasının dinî lideri hâline getirdiler. Halifeliğin bu dinî niteliğinden Osmanlı padişahlarının bazıları da yararlandılar.

Saltanatın kaldırılmasından sonra TBMM tarafından halife seçilen Abdülmecit, bir süre sonra cumhuriyete karşı tutum ve davranışlar içine girdi. Bir padişah gibi hareket etmeye başladı. Bu durum, cumhuriyetin geleceği için büyük bir tehlikeydi. Cumhuriyet yönetiminin yerleşmesi için halifeliğin kaldırılması gerekiyordu.

Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi, kabul ettiği bir yasayla halifeliği kaldırdı **(3 Mart 1924)**. Böylece lâikleşme için önemli bir adım atılmış, Cumhuriyetin temelleri sağlamlaştırılmış oldu. Devrimlerin gerçekleştirilmesine olanak sağlandı.

3. Hukuk Alanında İnkılâp

Toplum yaşamında yurttaşların birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen kuralların bir bölümünü hukuk kuralları oluşturur. Yasa, tüzük ve yönetmelik gibi yazılı

Medenî Kanunu'nun ve Türk Ceza Kanunu'nun çıkarılması onun önderliğinde oldu. Türk kadını lâyık olduğu hakları onun sayesinde aldı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çağdaş dünyada, uygar uluslar yanında yerini alması onun önderliğinde gerçekleşti.

Atatürk, Türk ulusunun kalkınması ve gelişmesi için sürekli çalıştı. Araştırmalar yaptı, eserler yazdı. Mustafa Kemal'in en önemli yazılı eseri, **Nutuk** (Söylev)'tur. Nutuk, Türk Kurtuluş Savaşı'nın bütün yönleriyle anlatıldığı, yakın tarihimize ışık tutan önemli bir belgedir.

"Vatandaş İçin Medenî Bilgiler" adlı kitabın bir kısmının yazarı da Atatürk'tür. Bunların dışında Atatürk'ün "Geometri" adlı bir ders kitabı da vardır.

2. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri

Çok Yönlülüğü

Mustafa Kemal, çok yönlü bir önderdi. Cesur bir komutan, büyük bir devrimci, çağdaş bir devlet adamıydı. Aldığı ekonomik kararlarla iyi bir ekonomist olduğunu gösterdi. Tarih, kültür, eğitim ve sanata da önem veren Mustafa Kemal, bu konularda araştırmalar yaptı, görüşler geliştirdi.

Önder Oluşu

Türk ulusu, Mustafa Kemal'in önderliğinde Kurtuluş Savaşı'yla bağımsızlığına kavuştu. Atatürk, cumhuriyetin ilânından sonra da yaptığı devrimlerle Türk ulusuna çağdaş uygarlığın yolunu açtı ***(Resim 35)***. O, ilke ve devrimleriyle hâlen Türk ulusuna önderlik etmektedir. Mustafa Kemal, yalnızca Türk ulusuna değil, dünyada geri kalmış birçok ülkeye de düşünce ve uygulamalarıyla önder oldu.

Resim 35 : Atatürk, Pertek Halk Evi'ni ziyareti sırasında

Seçilen resim ile metin birbirini desteklememektedir. Resim daha çok İslamiyet'ten önce Arapların sosyal yaşamı ile ilgilidir. Üstelik metin içinde resme atıf yapılmadığı gibi, resmin de neyi anlattığı belirtilmemiştir. Resim altı açıklamada resmi yapanın kim olduğu ve nerede bulunduğunun verilmesi dışındaki açıklamalar yetersiz kalmıştır.

ÜNİTE 4 **İSLÂMİYETİN DOĞUŞU, YAYILIŞI VE TÜRKLER**

Hazırlık Çalışmaları

1. Asya haritasında Arabistan Yarımadası'nın ve Mekke şehrinin yerlerini bulup inceleyiniz.
2. Çeşitli kaynaklardan Kâbe hakkında bilgi edininiz.
3. Hz. Muhammed'in yaşamı hakkında bilgi toplayınız.
4. Çeşitli kaynaklardan Gazneli Sultan Mahmut hakkında bilgi toplayınız.
5. Malazgirt Zaferi'nin Türk tarihindeki önemini araştırınız.

A. İSLÂMİYETTEN ÖNCE ARAPLAR

Arabistan, Asya kıt'asının güneybatısında yer alan büyük bir yarımadadır. Arabistan'ın iklimi, çok sıcak ve kuraktır. Birçok yeri hiç yağış almaz. Arabistan'da yaşamaya en uygun bölgeler, güneyde **Yemen** ile batıda **Hicaz**'dır.

İslâm tarihinde önemli bir yeri olan Mekke ve Medine şehirleri, Hicaz bölgesinde yer alır.

1. Arapların Din ve İnanışları

İslâmiyetten önce Araplar putlara taparlardı. Her kabilenin kendine ait bir putu vardı. Önemli putlar, Mekke şehrindeki Kâbe'de bulunurdu. Arap kabileleri, Kâbe'ye büyük saygı gösterirler; yılın belirli bir zamanında Kâbe'yi ziyaret ederek putları için kurban keserlerdi. Farklı bölgelerden gelen Araplar, bu ziyaret sırasında Kâbe'nin çevresinde kurulan panayırdan alışveriş yaparlardı. Hac devam ettiği sürece kabileler, aralarındaki anlaşmazlıkları unutarak birbirleriyle savaşmazlardı.

Resim 58 : Çölde Araplar (Ahmet Rıfat, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi)

106

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eğitim Materyali Olarak Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür, Karikatür Nasıl Kullanılmıştır?

Tutibay Yayınları, 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının "Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinin "Mondros Ateşkes Anlaşması" konusunda her hangi bir görsel öğe kullanmazken; "Kurtuluş Savaşı", "Savaş Dönemi", "Barış Dönemi", "Türk İnkılâbı ve Önemi", "Atatürkçü Düşünce Sistemi", "Cumhuriyetimizin Kurucusu: Atatürk" konuları ile "İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesinin "İslamiyet'ten Önce Araplar", "İslamiyet'in Doğuşu", "İslamiyet'in Yayılışı", "İslam Kültür ve Uygarlığı", "Türkler ve İslamiyet", "Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletleri", "Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konularında fotoğraf kullanmıştır.

"Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinde yer alan Atatürk fotoğrafları siyah beyaz olarak verilmiştir. Bu durum hem konunun hem de kitabın albenisini azaltmıştır. Bu fotoğraflar çekicilikten ve motivasyondan uzaktır. Mondros Ateşkes Anlaşmasıyla ilgili temel olgular bilgisi ve temel olguları açıklayabilme hedefleri görsel materyallerle desteklenmemiştir. Fotoğraflara metin içinde atıf yapılmamıştır. Fakat, fotoğraf altı açıklamaklar konunun anlaşılması bakımından yeterlidir. Kullanılan fotoğraflar konularla ilgilidir ve ilgili oldukları sayfalarda bulunmaktadır. Fotoğraflar ve metin birbirlerini desteklemektedir. Net olmayan fotoğraflar kullanmakla birlikte, sayfa düzenlemesi başarılıdır. Diğer yayınevleriyle ortak kullanılan fotoğraflara rastlanmıştır.

"Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinde yer alan, aşağıdaki örneklerde görülen sayfalar, düzen açısından başarılıdır. Fotoğraflar ait olduğu konuyla aynı sayfada ve metni desteklemek için verilmiştir. Ancak fotoğraflar, kalitesi bakımından düşük, görsel anlatım açısından başarısızdır. Üniteyle ilgili örnek olarak seçilen son fotoğrafın yerine daha güncel olanı tercih edilebilirdi.

Sivas Kongresi'ne katılan bazı üyeler, başka bir devletin mandası (koruyuculuğu) altına girmemizin uygun olacağını önerdiler. Mustafa Kemal ve kongre üyelerinin çoğunluğu bu öneriye şiddetle karşı çıktılar. Türk milletinin karakterine uygun düşmeyen böyle bir teklif kesinlikle kabul edilemezdi. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar, Sivas Kongresi'nde de aynen kabul edildi. Sivas Kongresi'nde alınan en önemli karar; daha önce kurulmuş olan millî cemiyetlerin, **Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti** (Anadolu ve Rumeli'nin Haklarını Koruma Cemiyeti) adı altında birleştirilmesiydi. Alınan kararlar, bütün yurdu ilgilendirdiğinden Sivas Kongresi, millî bir kongredir.

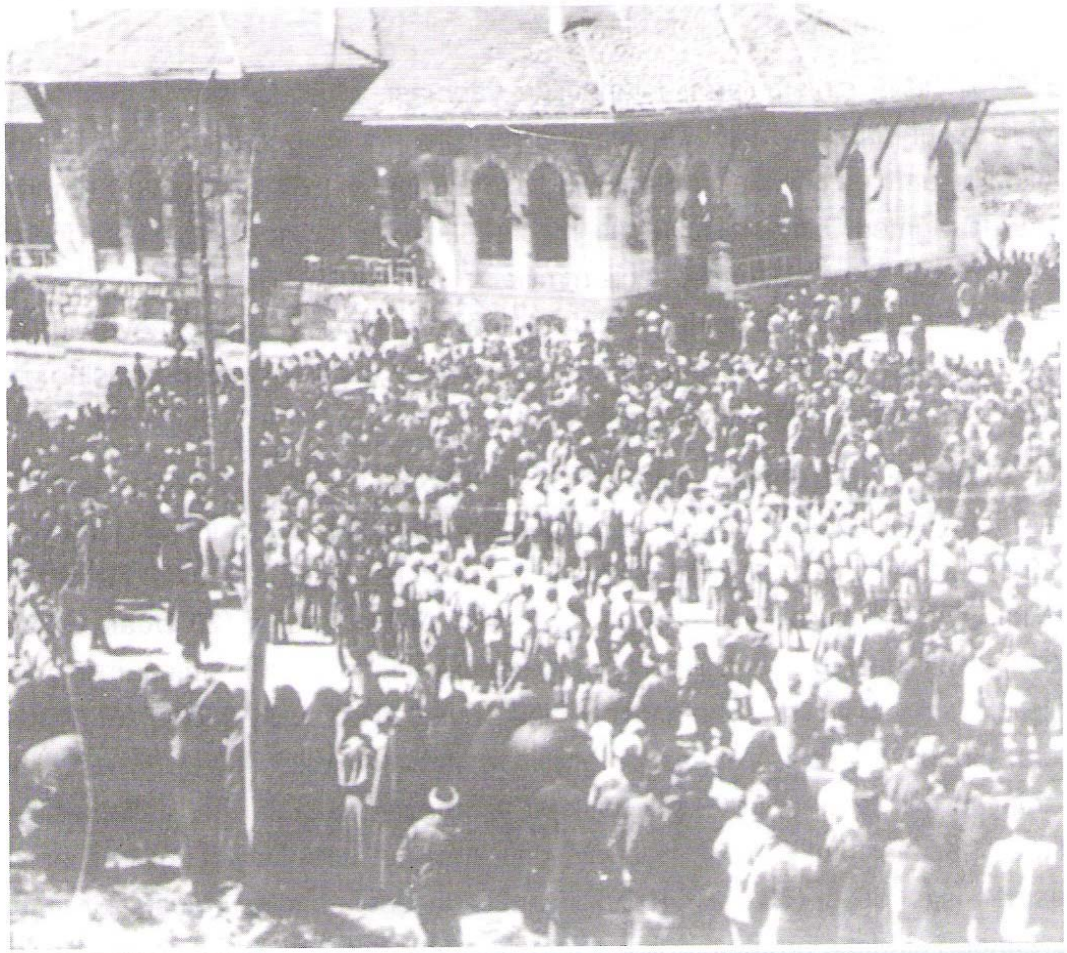
Resim 13: Sivas Kongresi

Sivas Kongresi sonunda Türk milleti adına karar verecek bir Temsil Heyeti seçildi. Temsil Heyeti başkanlığına seçilen Mustafa Kemal, çalışmalarını Türk milletinin önderi olarak devam ettirdi. Mustafa Kemal'le görüşmek isteyen Osmanlı Hükûmeti Amasya'ya bir temsilci gönderdi. Yapılan görüşmede, Osmanlı Hükûmeti'nin ülke bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması için çaba harcayacağı yolunda karar alındı. Osmanlı Hükûmeti bu karara uymamıştı. An-

ç. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı

İstanbul'un işgal edilip Osmanlı Mebuslar Meclisinin kapatılması Ankara'da yeni bir meclisin açılmasını gerekli kıldı. Mustafa Kemal'in emri ile yurdun her yerinde yeniden seçim yapıldı. Yeni seçilen milletvekilleri ile İstanbul'dan Ankara'ya gelebilen son Osmanlı Mebuslar Meclisi üyeleri bir araya geldiler. 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, büyük bir törenle açıldı.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı, Türk tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren devleti yönetme yetkisi millete veriliyordu. TBMM de millet adına ülke yönetimini elinde bulunduruyordu.

Resim 14: TBMM'nin açılışı

Türk milletinin yaratılış ve anlayışına en uygun yönetim, cumhuriyet yönetimidir. diyen Atatürk, kurduğu devletin cumhuriyet yönetimine kavuşmasını da sağlamıştır. Atatürk'e göre cumhuriyet yönetimi, devletle millet arasındaki kaynaşmayı sağlar. Bu düşüncesini şu ifadelerle belirtmektedir: **Bugünkü hükûmetimiz doğrudan doğruya milletin kendi kendine, kendiliğinden yaptığı bir devlet teşkilâtı ve hükûmettir ki, onun adı cumhuriyettir. Artık hükûmetle millet arasında geçmişteki ayrılık kalmamıştır.** Bu sözler, halkın egemenliğine ve yönetime ne kadar sahip olduğunu göstermektedir.

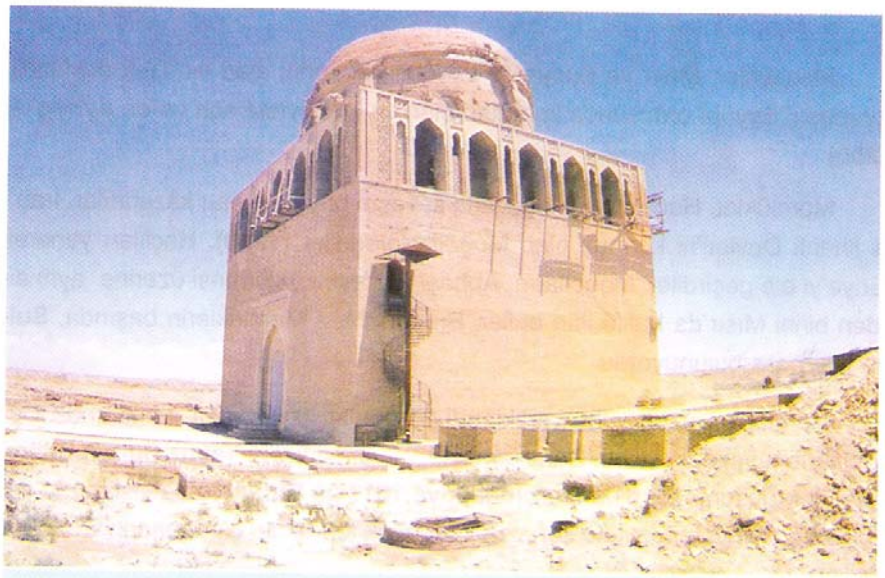
Cumhuriyetçilik ilkesiyle Türk milletinin hak ve hürriyetleri güvence altına alınmıştır. Kişi hürriyeti, özel hayatın gizliliği, yerleşme ve seyahat hürriyeti, mülkiyet hakkı, din ve vicdan hürriyeti bunların bazılarıdır. Cumhuriyetçilik ilkesi demokrasiyi esas alır. Atatürk; **Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir.** sözüyle bunu çok veciz bir şekilde açıklamıştır.

Anayasamızda; devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu, bu hükmün değiştirilemeyeceği, değiştirilmesinin teklif edilemeyeceği hükmü bulunmaktadır. Anayasamızda ayrıca "Türkiye Cumhuriyeti; toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir." hükmü yer almaktadır.

Resim 26: Atatürk, cumhuriyeti Türk gençlerine emanet etmiştir.

"İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesiyle ilgili seçilen aşağıdaki öneklere Cemre Yayıncılık 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının bahsi geçen ünitesinde de rastlanmıştır. Bu sayfada görülen fotoğraf her iki kitapta da "Büyük Selçuklu Devleti" konusunda kullanılmıştır. Görüntü daha net olduğu için Tutibay yayınlarındaki fotoğraf örnek olarak seçilmiştir. Sayfa düzeni bakımından başarılıdır.

Resim 64: Sultan Sencer'in Merv'deki Türbesi (Türkmenistan)

Büyük Selçuklu Devleti, Türklerin Müslüman olmalarından sonra kurdukları ilk büyük devlettir. Daha sonra kurulan Türk devletlerine her açıdan örnek olmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra, Selçuklu ailesinden kişilerin kurduğu devletler varlıklarını devam ettirdiler. Bunlar; Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları ve Anadolu Selçuklularıdır.

4. Eyyûbîler

Eyyûbîler, Suriye ve Mısır'da kurulmuş bir Türk devletidir **(bk. Harita 13)**. Kurucusu Selâhaddin Eyyûbî'dir. Selâhaddin Eyyûbî, Mısır'da Fatımî Devleti'ne son verdikten sonra kendi devletini kurdu **(1174)**.

Selâhaddin Eyyûbî, emrindeki Türk komutanlarla beraber Haçlılara karşı çok çetin savaşlar verdi. Haçlıları Kudüs'ten çıkardı. Bu nedenle İslâm dünyasında büyük bir ün kazandı. O, devletin sınırlarını kısa sürede Nil'den Fırat'a kadar genişletti. Onun ölümünden sonra hanedan üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıklar devleti zayıflattı. Devlet yönetiminde komutanlar çok etkili olmaya başladı. Bu komutanlardan biri olan Aybeg, Eyyûbî Devleti'ne son verdi **(1250)**.

"İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesiyle ilgili seçilen aşağıdaki "Malabadi Köprüsü"ne ait olan fotoğraf, Tutibay Yayınlarında "Sosyal ve Ekonomik Yaşam" konusunda kullanılırken; Cemre Yayıncılık 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının bahsi geçen ünitesinde ise "Bilim ve Sanat" konusunda kullanılmıştır. Sayfa görsel düzen ve anlatım açısından başarılıdır. Seçilen fotoğraflar ve fotoğraf altı açıklamalar konuyu desteklemektedir. Fotoğraf altı yazılarında satırların başlama yerlerinde de bir düzen görülmektedir.

Resim 66: Diyarbakır - Silvan - Bitlis yolunda Selçuklu eseri Malabadi Köprüsü (12. yüzyıl)

Konargöçerler hayvancılıkla, köylerde oturanlar ise tarımla uğraşıyorlardı. Şehirde yaşayanlar ise geçimlerini daha çok esnaflık, sanatkârlık ve ticaretle sağlıyorlardı.

Türkler eski devirlerde olduğu gibi bu dönemde de doğu ile batı arasındaki ticaret yollarını denetimlerinde tutmaktaydılar. **İpek** ve **Baharat** yolları, Orta Çağ boyunca Türk devletlerinin en önemli zenginlik kaynağı olmuştur. Ticaretin canlılığını korumak ve güvenliğini sağlamak maksadıyla **kervansaraylar** yapılmıştır. Buralarda konaklayanların her türlü gereksinimi ücretsiz karşılanıyordu.

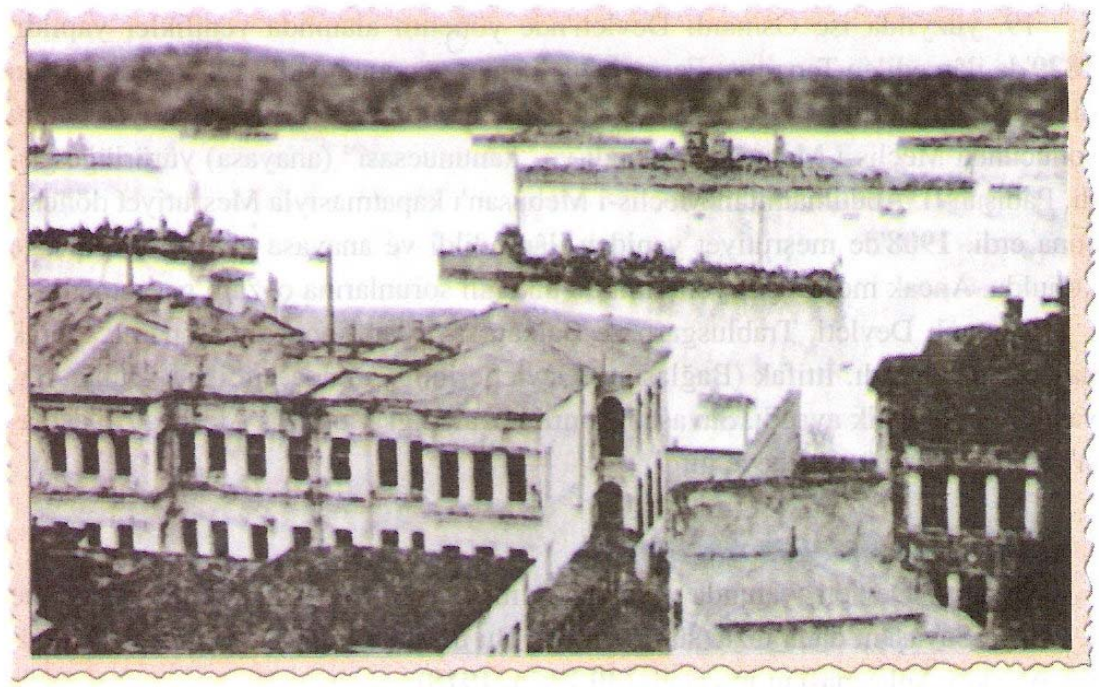
Resim 67: Antalya - Burdur yolunda Susuz Han (13. yüzyıl)

Cemre Yayınları, 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının "Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinin "Mondros Ateşkes Anlaşması", "Kurtuluş Savaşı", "Savaş Dönemi", "Barış Dönemi", "Türk İnkılâbı ve Önemi", "Atatürkçü Düşünce Sistemi", "Cumhuriyetimizin Kurucusu: Atatürk" konuları ile "İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesinin "İslamiyet'in Doğuşu", "İslam Kültür ve Uygarlığı", "Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletleri", "Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konularında fotoğraf kullanırken; "İslamiyet'ten Önce Araplar", "İslamiyet'in Yayılışı", "Türkler ve İslamiyet" konularında haritadan başka her hangi bir görsel öğeye yer vermemiştir.

"Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinde yer alan Atatürk fotoğrafları siyah beyaz olarak verilmiştir. Bu fotoğraflar kenar süslemeleriyle kartpostal havası yaratılarak, çekici hale getirmeye çalışılmıştır. Fotoğraflar net değildir. Renkli olarak kullanılan fotoğraflarda bu duruma dikkat edilmemiştir. Fotoğraf altı yazılarında satırların başlama yerlerinde de düzensizlik görülmektedir. Metin içinde atıf yapılmış, ancak fotoğraflar atıf yapıldığı sayfada kullanılmamıştır. Bu durum hem konunun hem de kitabın albenisini azaltmıştır. Metin içinde ve fotoğraf altı açıklamalarla metin desteklenmiştir. Mondros Ateşkes Anlamasıyla ilgili temel olgular bilgisi ve temel olguları açıklayabilme hedefleri görsel materyallerle desteklenmemiştir. Cumhuriyetin ilanı konusu görsel öğesiz geçilmiştir.

"İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesindeki hedefler genel olarak görsel materyallerle desteklenmemiştir. Harita dışında görsellik kaygısı güdülmemiştir. Fotoğrafların baskı kalitesi düşüktür, metin içinde atıf yapılmış ancak sayfa bütünlüğü takip edilmemiştir.

"Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan Sonra Osmanlı Devleti'nin Durumu"nu gösteren aşağıdaki örnek, metin ve fotoğraf altı açıklama ile desteklenmektedir. Ancak hem fotoğraf atıf yapıldığı sayfada konu bütünlüğü içinde kullanılmamış hem de görüntü kalitesi açısından başarısız bir seçim olmuştur.

Resim 2.1: İstanbul Boğazı'ndaki İtilâf Devletleri donanması

ve onlarla mücadele etmenin olanaksızlığına inanıyorlardı. Halkı da bu yönde etkileyerek işgalcilere karşı koymamaları konusunda uyarıyorlardı. Bu durum İtilâf Devletlerini daha da cesaretlendiriyor ve işgallerin hızlanmasına yol açıyordu.

2. MONDROS ATEŞKES ANLAŞMASI'NDAN SONRA YURDUMUZUN DURUMU

Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın başından itibaren zayıflamaya başladığını görüyorlar ve Osmanlı Devleti'ni parçalayıp topraklarını ve ekonomik kaynaklarını ele geçirmek istiyorlardı. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında girince İtilâf Devletleri Osmanlı Devleti'ni parçalamak için çeşitli gizli anlaşmalar yaptılar. İngiltere, Fransa ve Rusya savaş sırasında yaptıkları bu gizli anlaşmalarla Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaştılar. İtalya'nın da kendi saflarında savaşa girmesini sağlamak için toprak vereceklerini garanti ettiler. Bu anlaşmalar sonucunda üzerinde anlaşılan konular şunlardı: Rusya Doğu Anadolu ile boğazları alacak, Irak ve Ürdün ise İngiltere'nin nüfuzu altına girecekti. İskenderun, Hatay, Mersin, Çukurova, Sivas ve Mardin'i içine alan bölge Fransızlara bırakılacaktı. İtalya ise İzmir'den Mersin'e kadar uzanan bölgeyi kuzeyde Konya da içinde olmak üzere ele geçirecekti.

Ancak bu anlaşmalar uygulanamadı. Bunun nedeni 1917 yılı sonlarında Rusya'da ortaya çıkan ve rejim değişikliğine yol açan devrimdi. Rusya'da çarlık rejimini

Resim 2.12: Büyük zaferi kazanan Türk ordusunun İzmir'e girişi (9 Eylül 1922)

Ç. BARIŞ DÖNEMİ

1. MUDANYA ATEŞKES ANLAŞMASI

Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılmasından sonra, sıra İstanbul ve Doğu Trakya'yı kurtarmaya geldi. Türk ordusu, İstanbul ve Çanakkale'ye doğru ilerlemeye başladı. Boğazların denetimini elinde tutan İtilâf Devletleri, yeni bir savaşı göze alamadıklarından barış isteğinde bulundular. Mudanya'da yapılan görüşmelere İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinin temsilcileri katıldı. Konferansta, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini İsmet Paşa başkanlığında bir heyet temsil etti. Yunanistan bu konferansa katılmadı. Görüşmelerden sonra, **11 Ekim 1922**'de **Mudanya Ateşkes Anlaşması** imzalandı *(Resim 2.13)*.

Mudanya Ateşkes Anlaşması ile Doğu Trakya, İstanbul ve boğazlar silâhlı bir çatışmaya girilmeden kurtarıldı. Ayrıca bu anlaşma ile TBMM Hükûmeti, uluslar arası alanda büyük bir başarı kazanmış oldu.

2. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

Mudanya Ateşkes Anlaşması'ndan sonra barış görüşmeleri başladı. İsviçre'nin Lausanne (Lozan) şehrinde yapılan görüşmelerde, TBMM Hükûmetini İsmet Paşa

Resim 2.6: Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla yeni Türk devletinin temelleri atılmış oldu.

• Meclisten seçilecek bir kurul, hükûmet işlerine bakar. Meclis başkanı, hükûmetin de başkanıdır.

Bu önerge oy birliği ile kabul edildi. Milletvekilleri arasından bakanlar seçilerek yeni bir hükûmet kuruldu. Bu hükûmet, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti adını aldı. Meclis başkanı olan Mustafa Kemal, aynı zamanda hükûmetin de başkanıydı.

TBMM'nin açılmasının Türk tarihinde önemli bir yeri vardır. Bu meclisin açılmasıyla birlikte ulus egemenliğine dayanan yeni bir Türk devletinin temelleri atıldı. Böylece Türk ulusu kendi kendini yönetme hakkına kavuştu.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışından sonraki önemli gelişmeler

Osmanlı Hükûmeti, TBMM'nin açılışına karşı çıkıyordu. Damat Ferit Paşa başkanlığındaki Osmanlı Hükûmeti, TBMM'nin açılışına engel olmak istediyse de başarılı olamadı. Bunun üzerine halkı, Mustafa Kemal ve arkadaşlarından uzaklaştırmak

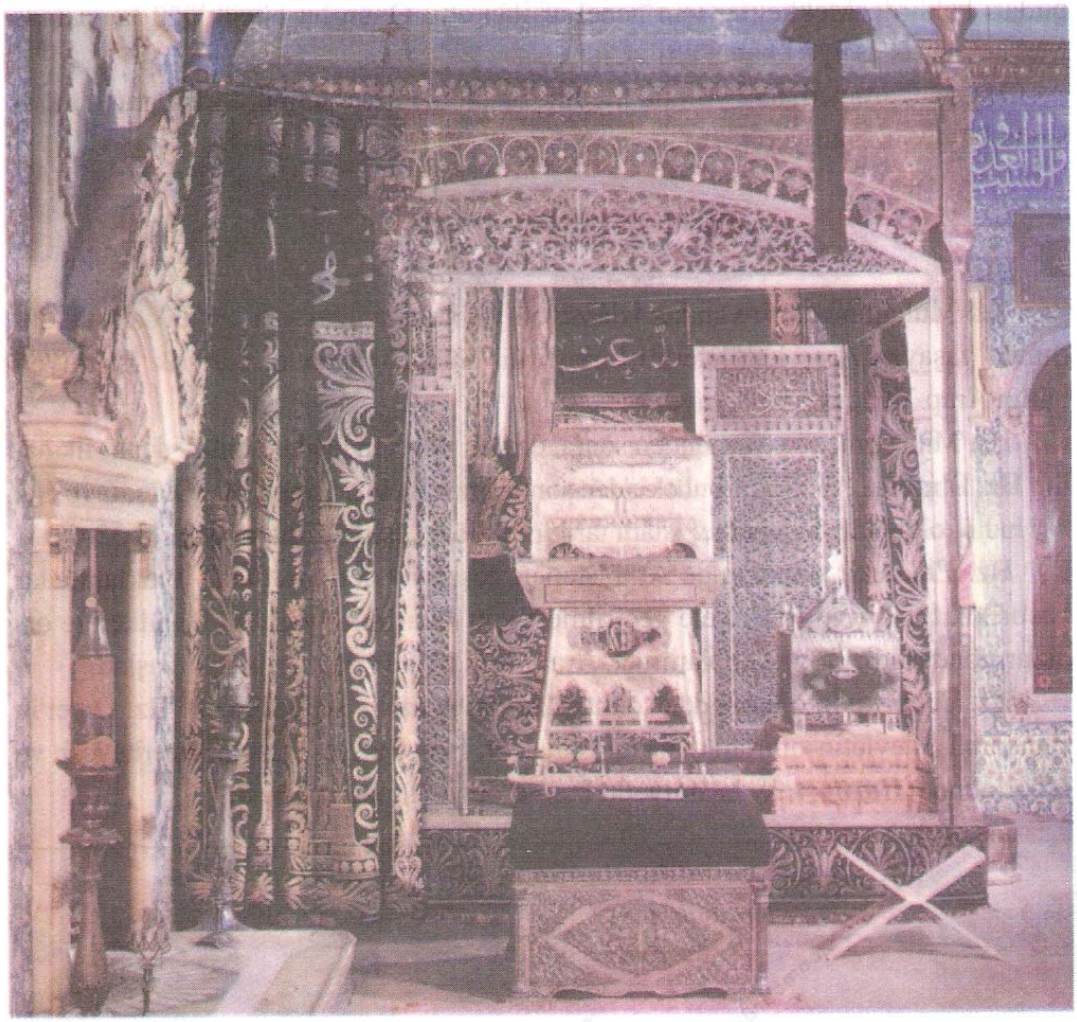

Resim 2.13: Mudanya Mütareke Evi Müzesi (Mudanya Ateşkes Anlaşması'nın imzalandığı bina bugün müze olarak kullanılmaktadır.)

başkanlığında bir heyet temsil etti ***(Resim 2.14)***. Konferansa Türkiye, İngiltere, Fransa, Japonya, Romanya, Yunanistan, İtalya ve Yugoslavya devletlerinin temsilcileri katıldı. Boğazlarla ilgili konular görüşülürken Sovyetler Birliği ve Bulgaristan temsilcileri de konferansa katıldılar. Lozan Konferansı'nda Türk temsilcilerinin tutumu Misakımillî çerçevesinde Türk devletinin bağımsızlığının tanınması ilkesine dayanıyordu. Bu nedenle TBMM Hükûmeti ile konferanstaki Türk temsilcileri Ermenilere toprak verilmesi veya bir Ermeni devleti kurulması konusunun konferans gündemine bile alınmaması konusunda kararlıydılar. Aylarca süren görüşmeler sonunda, **24 Temmuz 1923**'te **Lozan Barış Antlaşması** imzalandı. Buna göre;

• Doğu Trakya toprakları Türkiye'ye bırakılarak Meriç nehri Yunanistan ile aramızda sınır olarak kabul edildi.

• Yunanistan, savaş tazminatı olarak Karaağaç'ı Türkiye'ye vermeyi kabul etti.

Resim 4.2: Hz. Muhammed'in yay ve kılıçlarının da bulunduğu Kutsal Emanetler Dairesi'nden bir görünüm (Topkapı Sarayı)

Hendek Savaşı

Mekkeliler, Uhut Savaşı'nı kazanmalarına karşın, İslâmiyetin yayılmasını önleyemediler. Müslümanları ortadan kaldırmak için büyük bir hazırlık yaptıktan sonra Medine üzerine yürüdüler.

Hz. Muhammed, kalabalık Mekke ordusuna karşı savunma önlemleri aldı. Medine'nin saldırıya açık tarafına düşmanın geçemeyeceği genişlikte, derin bir hendek kazdırdı.

Mekkeliler, beklemedikleri bu savunma önlemi karşısında şaşırdılar ve hendeği geçemediler. Böylece Mekkelilerin, Medine kuşatması başarısızlıkla sonuçlandı (**627**). Hendek Savaşı, Mekkelilerin Müslümanlar üzerine son saldırısı oldu.

Müslümanlar ile Mekkeliler arasındaki savaşlar Hz. Muhammed'in **630** yılında Mekke'yi ele geçirmesiyle sona erdi. Hz. Muhammed, Kâbe'ye girerek buradaki

Özgün Matbaacılık tarafından hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının "Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinin "Mondros Ateşkes Anlaşması" konusu ile, "İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesinin "İslamiyet'in Doğuşu", "İslamiyet'in Yayılışı", "İslam Kültür ve Uygarlığı", "Türkler ve İslamiyet", "Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletleri" konularında görsel sanat öğelerine rastlanmazken; "Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinin, "Savaş Dönemi", "Barış Dönemi", "Atatürkçü Düşünce Sistemi" konularında fotoğraf; "Kurtuluş Savaşı" ve "Türk İnkılabı ve Önemi" konularında fotoğraf ve tablo resmi; "Cumhuriyetimizin Kurucusu: Atatürk" konusunda fotoğraf ve temsili resim; "İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesinin"İslamiyet'ten önce Araplar" konusunda tablo resmi; "Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konusunda ise fotoğraf kullanmıştır.

"Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" ünitesinde yer alan Atatürk fotoğrafları siyah beyaz olarak verilmiştir. Erzurum kongresiyle ilgili verilen fotoğraf konuyla örtüşmemektedir. Mondros Ateşkes Anlamasıyla ilgili temel olgular bilgisi ve temel olguları açıklayabilme hedefleri görsel materyallerle desteklenmemiştir. Fotoğraflar gelişigüzel seçilmiş, yerleştirilmesinde konu takip edilmemiştir. Cumhuriyetin ilanı konusu görsel öğesiz geçilmiş, ilk meclis binası temsili resmi kullanılmıştır. Genel olarak kullanılan fotoğraflar ve alt açıklamaları konuyla örtüşmemektedir. Alt açıklamalar farklı renkte verilerek, görsel öğeye dikkat çekilmek istenmiştir.

"İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesindeki hedefler genel olarak görsel materyallerle desteklenmemiştir. Kullanılan fotoğraflar konudan önce ve önceki sayfada yer alarak sayfada konu bütünlüğü oluşturulmamıştır. Harita dışında görsellik kaygısı güdülmemiştir. Fotoğrafların baskı kalitesi düşük, bazı sayfalarda metinden daha çok yer kaplamıştır. Görsel öğelere atıf yapılmış ancak sayfa bütünlüğü takip edilmemiş. Fotoğraflar aktif öğretimin içine çekilememektedir. Kenar boşluklarına ve sayfalara görsel öğelerin yerleştirilmesine dikkat edilmemiş, tarihi olayların geçtiği coğrafya ile ilgili görsel sanat öğelerine yer verilmemiş, fotoğraflar güncellenmemiştir.

yayımlıyordu. Ayrıca bölgede yaşayan Türk ve Ermeni nüfusun oranlarını yansıtan çalışmalar yapıyordu. Ermenilerin lehine yapılan propagandaları engellemeye uğraşıyordu. İtilâf Devletlerinin Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmalarına karşı çıkıyordu. Çünkü Doğu Anadolu'nun tarihi ve kültürü ile Türk yurdunun ayrılmaz bir parçası olduğunu savunuyordu. Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bölgede bir Ermeni devleti kurulması tehlikesi karşısında neler yapılacağını belirlemek için bir kongre toplanmasına karar verdi. Mustafa Kemal, Erzurum'a gelerek kongrenin hazırlık çalışmalarına katıldı. Burada bulunduğu sırada, padişahın geri dön çağrısına uymadığı için müfettişlik görevinden alındı. Bunun üzerine Mustafa Kemal çok sevdiği askerlik görevinden ayrıldığını Osmanlı Hükûmetine bildirdi.

Resim 9 : Türk ulusu için yurdun bölünmezliği temel ilkedir.

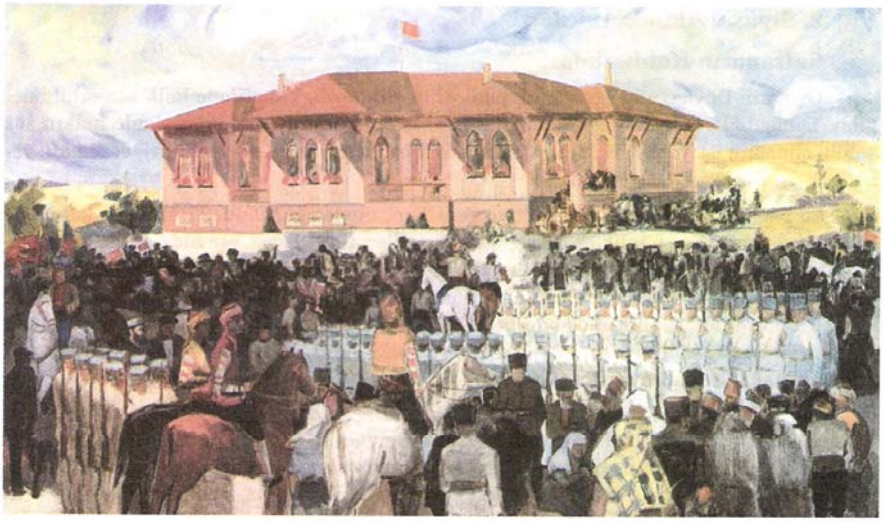
Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919'da toplandı. Doğu Anadolu'dan gelen temsilcilerin katıldığı kongrede Mustafa Kemal, oy birliğiyle kongre başkanlığına seçildi. Erzurum Kongresi'nde şu kararlar alındı:

- Ulusal sınırlar içinde vatan bir bütündür, bölünemez ***(Resim 9)***.
- Her türlü yabancı işgale, ulus birlikte karşı koyacaktır.
- Osmanlı Hükûmeti, yurdun ve bağımsızlığın korunmasını sağlayamazsa geçici bir hükûmet kurulacaktır.
- Ulusal meclis, hemen toplanmalı ve hükûmet işlerini denetlemelidir.

Kongre sonunda bir Temsil Heyeti oluşturuldu. Başkanlığına da **Mustafa Kemal** seçildi.

Doğu Anadolu'nun güvenliğini sağlamak amacıyla toplanan Erzurum Kongresi'nde, bütün yurdu ilgilendiren kararlar alındı. Bu nedenle Erzurum Kongresi, ulusal bir kongredir. Kongrede alınan kararlarda Doğu Anadolu illerinin hiçbir nedenle yurdumuzun bütününden ayrılamayacağı açıklanıyordu. İtilâf Devletlerinin bölgede girişeceği bir işgal hareketinin silâhlı direnişle karşılaşacağı dünya kamuoyuna duyuruluyordu. Tüm

Diğer ders kitaplarından farklı olarak "Cumhuriyet'in İlanı" konusunda tablo resmine yer verilmiştir. Resim altı açıklamada kime ait olduğu ve nerede oluğu belirtilmiştir. Ancak bu resim konuyu desteklemekten uzaktır. Sayfa düzeni yapılırken paragrafın bölünmesine dikkat edilmemiştir.

Resim 17 : İlk Meclis (Refik Epikman, Ankara Resim Heykel Müzesi)

görüşmelerde onların da düşüncesini aldı. İsmet Paşa ile birlikte anayasada değişiklik öngören bir yasa tasarısı hazırladı. Bu tasarıda, "Türkiye Devleti'nin hükûmet şekli cumhuriyettir." esası yer alıyordu.

Bu yasa önerisi, TBMM'de görüşülerek kabul edildi. 29 Ekim 1923'te cumhuriyet ilân edilerek Mustafa Kemal cumhurbaşkanı seçildi. Böylece devletin adıyla ilgili tartışmalara son verildi. Devlet başkanlığı konusu çözümlendi. Hükûmetin kurulma biçimi düzenlendi. Artık cumhurbaşkanını başbakan atayacak, başbakan da bakanları seçip cumhurbaşkanının onayına sunacaktı.

Halifeliğin Kaldırılması

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yerine geçen devlet başkanlarına "halife" adı verilmiştir. Hz. Muhammed'den sonra başa geçen ilk dört halife bir tür seçimle iş başına gelmişlerdi. Emevîler Döneminde halifelik babadan oğula geçmeye başladı. Abbasîler de bu uygulamayı sürdürdüler ve halifeyi İslâm dünyasının dinî lideri hâline getirdiler. Halifeliğin bu dinî niteliğinden Osmanlı padişahlarının bazıları da yararlandılar.

Saltanatın kaldırılmasından sonra TBMM tarafından halife seçilen Abdülmecit, bir süre sonra cumhuriyete karşı tutum ve davranışlar içine girdi. Bir padişah gibi hareket etmeye başladı. Bu durum, cumhuriyetin geleceği için büyük bir tehlikeydi. Cumhuriyet yönetiminin yerleşmesi için halifeliğin kaldırılması gerekiyordu.

Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi, kabul ettiği bir yasayla halifeliği kaldırdı **(3 Mart 1924)**. Böylece lâikleşme için önemli bir adım atılmış, Cumhuriyetin temelleri sağlamlaştırılmış oldu. Devrimlerin gerçekleştirilmesine olanak sağlandı.

3. Hukuk Alanında İnkılâp

Toplum yaşamında yurttaşların birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen kuralların bir bölümünü hukuk kuralları oluşturur. Yasa, tüzük ve yönetmelik gibi yazılı

Medenî Kanunu'nun ve Türk Ceza Kanunu'nun çıkarılması onun önderliğinde oldu. Türk kadını lâyık olduğu hakları onun sayesinde aldı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çağdaş dünyada, uygar uluslar yanında yerini alması onun önderliğinde gerçekleşti.

Atatürk, Türk ulusunun kalkınması ve gelişmesi için sürekli çalıştı. Araştırmalar yaptı, eserler yazdı. Mustafa Kemal'in en önemli yazılı eseri, **Nutuk** (Söylev)'tur. Nutuk, Türk Kurtuluş Savaşı'nın bütün yönleriyle anlatıldığı, yakın tarihimize ışık tutan önemli bir belgedir.

"Vatandaş İçin Medenî Bilgiler" adlı kitabın bir kısmının yazarı da Atatürk'tür. Bunların dışında Atatürk'ün "Geometri" adlı bir ders kitabı da vardır.

2. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri

Çok Yönlülüğü

Mustafa Kemal, çok yönlü bir önderdi. Cesur bir komutan, büyük bir devrimci, çağdaş bir devlet adamıydı. Aldığı ekonomik kararlarla iyi bir ekonomist olduğunu gösterdi. Tarih, kültür, eğitim ve sanata da önem veren Mustafa Kemal, bu konularda araştırmalar yaptı, görüşler geliştirdi.

Önder Oluşu

Türk ulusu, Mustafa Kemal'in önderliğinde Kurtuluş Savaşı'yla bağımsızlığına kavuştu. Atatürk, cumhuriyetin ilânından sonra da yaptığı devrimlerle Türk ulusuna çağdaş uygarlığın yolunu açtı ***(Resim 35)***. O, ilke ve devrimleriyle hâlen Türk ulusuna önderlik etmektedir. Mustafa Kemal, yalnızca Türk ulusuna değil, dünyada geri kalmış birçok ülkeye de düşünce ve uygulamalarıyla önder oldu.

Resim 35 : Atatürk, Pertek Halk Evi'ni ziyareti sırasında

Seçilen resim ile metin birbirini desteklememektedir. Resim daha çok İslamiyet'ten önce Arapların sosyal yaşamı ile ilgilidir. Üstelik metin içinde resme atıf yapılmadığı gibi, resmin de neyi anlattığı belirtilmemiştir. Resim altı açıklamada resmi yapanın kim olduğu ve nerede bulunduğunun verilmesi dışındaki açıklamalar yetersiz kalmıştır.

ÜNİTE 4 **İSLÂMİYETİN DOĞUŞU, YAYILIŞI VE TÜRKLER**

Hazırlık Çalışmaları

1. Asya haritasında Arabistan Yarımadası'nın ve Mekke şehrinin yerlerini bulup inceleyiniz.
2. Çeşitli kaynaklardan Kâbe hakkında bilgi edininiz.
3. Hz. Muhammed'in yaşamı hakkında bilgi toplayınız.
4. Çeşitli kaynaklardan Gazneli Sultan Mahmut hakkında bilgi toplayınız.
5. Malazgirt Zaferi'nin Türk tarihindeki önemini araştırınız.

A. İSLÂMİYETTEN ÖNCE ARAPLAR

Arabistan, Asya kıt'asının güneybatısında yer alan büyük bir yarımadadır. Arabistan'ın iklimi, çok sıcak ve kuraktır. Birçok yeri hiç yağış almaz. Arabistan'da yaşamaya en uygun bölgeler, güneyde **Yemen** ile batıda **Hicaz**'dır.

İslâm tarihinde önemli bir yeri olan Mekke ve Medine şehirleri, Hicaz bölgesinde yer alır.

1. Arapların Din ve İnanışları

İslâmiyetten önce Araplar putlara taparlardı. Her kabilenin kendine ait bir putu vardı. Önemli putlar, Mekke şehrindeki Kâbe'de bulunurdu. Arap kabileleri, Kâbe'ye büyük saygı gösterirler; yılın belirli bir zamanında Kâbe'yi ziyaret ederek putları için kurban keserlerdi. Farklı bölgelerden gelen Araplar, bu ziyaret sırasında Kâbe'nin çevresinde kurulan panayırdan alışveriş yaparlardı. Hac devam ettiği sürece kabileler, aralarındaki anlaşmazlıkları unutarak birbirleriyle savaşmazlardı.

Resim 58 : Çölde Araplar (Ahmet Rıfat, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi)

106

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eğitim Materyali Olarak Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür, Karikatür Nasıl Kullanılmıştır?

Yeni Çizgi Yayınları "Türkiye Tarihi" ünitesi "Anadolu Selçuklu Devleti", "Anadolu Türk Beylikleri", "Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde Türk Denizciliği" ve "Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde Kültür ve Uygarlık" konularında fotoğraf, "Türklerin Anadolu'yu Yurt Edinmeleri" konusunda ise fotoğraf ve temsili resim kullanırken; "Moğollar ve Diğer Türk Devletleri" ünitesinin "Altın-Orda Devleti", "Babür Devleti" ve "Akkoyunlular" konularında resme yer vermemiş, "Moğollar", "Karakoyunlular" ve "Moğollar ve Diğer Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konularında fotoğraf, "Timur Devleti" konusunda ise minyatür kullanmışlardır. "Osmanlı Devletinin Kuruluşu" ünitesinde ise; "Osmanlı Devleti'nin Kurulduğu Sırada Anadolu ve Balkanların Siyasal Durumu" konusunda fotoğraf; "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" konusunda fotoğraf, minyatür ve tablo resmi ile ders kitaplarını donatmışlardır.

Yeni Çizgi Yayınlarında kullanılan fotoğrafların nerede bulundukları alt açıklamada parantez içinde verilmiş, ancak metin içinde atıf yapılmamıştır. Fotoğraflar konuya açıklık getirici ve nettir. Fotoğraf seçiminde özenli davranılmış ancak bu özen metin içine yansıtılmamıştır. Kullanılan fotoğraflar görsel düzen ve anlatım açısından başarılıdır. Sayfada yer alan resimler konuyu açıklayıcı niteliktedir. Tabloların hangi müzede yer aldığı, minyatürlerin de kime ait oldukları belirtilmiştir. Minyatürler ve tablo resimleri canlı ve nettir. Resim altı yazılarında satırların başlama yerlerinde bir düzen görülmektedir. Resimlerin altındaki ve üstündeki boşluklar düzenlidir. Resmi altı açıklamalar farklı tonda oluşturularak resim altına dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Sütun olarak kullanılan resimlerin sayfaya yerleştirilmesinde özenli davranılmıştır. Ancak, diğer alt düzey ders kitaplarında olduğu gibi, 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında da, farklı yayınevleriyle ortak kullanılan görsel materyallere rastlanmıştır.

"Türkiye Tarihi" ünitesinin "Anadolu Selçuklu Devleti" konusundan örnek olarak seçilen aşağıdaki fotoğraf, MEB Yayınlarında da aynı konuda kullanılırken; Ders Kitapları Yayınlarında "Anadolu Türk Beylikleri" konusunda kullanılmıştır. Görüntü daha net olduğu için Yeni Çizgi Yayınlarında ki fotoğraf örnek olarak alınmıştır.

Resim 3.7: Anamur'daki Mâmuriye Kalesi (Mersin)

Haçlı seferlerinin nedenleri

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu kısa sürede Türklerin egemenliğine girdi. Bizanslılar, Türkleri tek başlarına durduramayacaklarını anlamışlardı. Kısa bir süre içinde Selçuklular, İstanbul Boğazı'na kadar ilerlediler. Ayrıca İzmir ve çevresinde güçlenen **Çaka Bey,** kurduğu donanma ile İstanbul'u tehdit ediyordu. Bizans imparatoru, papaya başvurarak Türklere karşı yardım istedi. Kendilerine yardım edilmediği taktirde Avrupa'nın da tehlikeye gireceğini bildirdi. Bizans İmparatorluğu, Avrupa'yı doğudan gelecek saldırılara karşı koruyordu. Bu nedenle Bizans'ın yardım istekleri kabul edildi.

Kudüs ve civarı, Hz.İsa'nın doğup, yaşadığı yerler olması nedeniyle Hristiyanlarca kutsal sayılırdı. Bundan dolayı Hristiyanlar her yıl hac için bu şehri ziyaret ediyorlardı. Şehrin, Müslümanların elinde bulunması Hristiyanları rahatsız ediyordu. Hristiyan din adamları bunu bahane ederek kutsal yerlerin Müslümanlardan mutlaka alınmasını istediler. Kudüs'ün Hristiyanlara ait olması gerektiğini bildirdiler.

Doğu ülkelerini yakından tanıyan Avrupalı tüccarlar ve seyyahlar İslâm dünyasının zenginliklerini Avrupalılara anlatıyorlardı. Çünkü Avrupa ülkeleri bu sırada büyük bir yoksulluk içindeydi. İpek ve Baharat yollarını ellerinde bulunduran Türk ve diğer Müslüman devletler oldukça zengindi. İslâm ülkelerinin bu zenginliğini duyan Hristiyanlar, doğuya geldiklerinde yoksulluktan kurtulacaklarına inanıyorlardı.

"Türklerin Rumeli'ye Geçişi"ni temsil eden aşağıdaki resim, Doğan Yayıncılık tarafından da aynı konuyu örneklemek üzere kullanılmıştır. Ancak buradaki görüntü daha nettir. Resim canlıdır ve üstteki paragrafı destekler niteliktedir. Resim altı açıklama ile nerede bulunduğu belirtilmiştir.

1327 yılında İzmit'in de alınmasıyla Kocaeli Yarımadası'nın tamamı Osmanlıların eline geçti.

Orhan Bey döneminde Osmanlılar, Karesioğulları Beyliği ile komşu oldular. Orhan Bey, Karesi Beyliği'nin içinde bulunduğu karışıklıklardan yararlanarak bu beyliğe son verdi. Karesi Beyliği'ne ait Balıkesir, Manyas, Yapıdağ gibi yerler Osmanlı topraklarına katıldı. Karasi Beyliği'nin komutanlarından Hacı İlbeyi, Evranos ve Gazi Fazıl gibi beyler Osmanlı hizmetine girdi. Bu beyliğin Osmanlılara bağlanması, Anadolu Türk birliğinin kurulması için atılan ilk adımdır. Ayrıca Osmanlılar, Karesioğullarının deniz gücünden faydalanarak Rumeli'ye geçtiler.

b. Rumeli'ye Geçiş

Bizans İmparatorluğu'nda yaşanan taht kavgaları Türklerin Rumeli'ye geçişini kolaylaştırdı. Bizans imparatoru III. Andronikos'un ölümü üzerine yerine küçük yaştaki oğlu V. Yuannis, Kantakuzen'in koruması altında imparator ilân edildi. Böylece dolaylı olarak imparator olan Kantakuzen'e muhalefet başladı. Kantakuzen, imparatorluk tahtını kaybetmemek için Orhan Beyden yardım istedi. Orhan Bey, kuvvetleriyle Rumeli'ye geçip, Karadeniz kıyılarını Kantakuzen adına fethetti. Kantakuzen, aradaki bağları kuvvetlendirmek için kızını da Orhan Beye verdi. Böylece Kantakuzen Rumeli'ye egemen oldu.

Resim 6.5: Türklerin Rumeli'ye geçişi (Türk Ocağı Serisi, Millî Kütüphane)

"Varna Savaşını" temsil eden aşağıdaki resim Doğan ve MEB Yayınlarında da kullanılmış. Ancak resimler hem yarım olarak hem de net olmayan bir baskıyla verilmiştir. Yeni Çizgi Yayınlarında ki örnekte görüntü net ve resim canlıdır. Ayrıntılar çok net bir biçimde göze çarpmaktadır.

Sofya'yı ele geçirdi. II. Murat Haçlılarla yaptığı savaşta başarılı olamadı. Bunun üzerine Macarlarla Osmanlılar arasında **Edirne-Segedin Antlaşması** imzalandı (1444). Antlaşmaya göre;

- Her iki taraf birbirleriyle 10 yıl savaşmayacaktı.
- Sırp Prensliği yeniden kurulacak ve Osmanlılara vergi verecekti.
- Eflâk Osmanlılara vergi verecek, fakat Macarların koruması altında kalacaktı.
- Bulgaristan Osmanlı egemenliğini kabul edecekti.

II. Murat, yapılan bu antlaşmadan sonra, tahtı 12 yaşındaki oğlu II. Mehmet'e (Fatih) bırakarak Manisa'ya çekildi.

b.Varna Savaşı

Osmanlı Devleti'nin başında çocuk yaşta bir padişahın bulunmasını fırsat bilen Avrupa devletleri, yeni bir Haçlı ordusu hazırlamaya başladılar. Papanın da desteğiyle Eflâk, Leh, Hırvat, Alman ve Venedik kuvvetlerinden oluşan orduya Edirne-Segedin Antlaşması'nı bozan Macarlar da katıldı. Macar kralının komuta ettiği bu ordu Tuna'yı geçerek Varna'ya geldi. Bir Haçlı donanması da Gelibolu önlerine gelerek Çanakkale Boğazı'nı kapattı.

Resim 6.14: Varna savaşı (Askerî Müze)

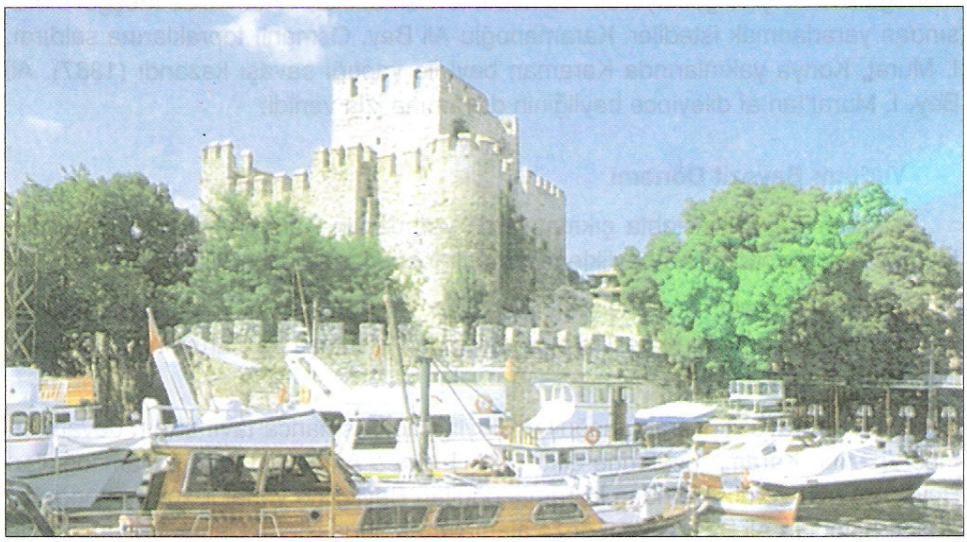

Resim 6.10: Yıldırım Bayezit Han (Minyatür, Nakkaş Osman)

Candaroğulları üzerine yöneldi. 1392 yılında Kastamonu'yu alarak, Candaroğulları Beyliği'ne son verdi. Ancak İsfendiyar Beyin Osmanlıların egemenliğini kabul etmesi şartıyla Sinop'ta oturmasına izin verildi.

Karamanoğulları, anlaşma yapmış olmalarına rağmen Yıldırım Bayezit'in Bizans ve Haçlılarla olan mücadelelerini fırsat bilerek Osmanlı topraklarına saldırılara başlamışlardı. Bu nedenle Yıldırım Bayezit, Karamanoğulları üzerine sefere çıktı. Konya üzerine yürüyerek Karamanoğullarını yenilgiye uğrattı ve bu beyliğe son verdi (1397).

Sivas ve çevresi Kadı Burhaneddin Devleti'nin elindeydi. Kadı Burhaneddin, Akkoyunlu Devleti ile yaptığı savaşta öldü. Bunun üzerine Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman, Sivas'ı almak isteyince Sivas halkı Osmanlı sultanından yardım istedi. Sivas'tan Akkoyunluları çıkaran Yıldırım Bayezit, Kadı Burhaneddin Devleti'ne son verdi

Resim 6.11: Anadolu Hisarı (Güzelcehisar)

Bu sayfada yer alan iki kare de görsel düzen ve anlatım açısından başarılıdır. Sayfada yer alan görsel öğeler konuyla ilgili olabilir ancak, konuyu desteklememektedir. Görsel öğelere metin içinde atıf yapılmamıştır.

Serhat Yayınları, "Türkiye Tarihi" ünitesinin "Türklerin Anadolu'yu Yurt Edinmeleri" konusunda fotoğraf; "Anadolu Selçuklu Devleti" konusunda temsili resim; "Anadolu Türk Beylikleri" konusunda fotoğraf ve gravür; "Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde Kültür ve Uygarlık" konularında fotoğraf ve minyatür kullanırken; "Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde Türk Denizciliği" konusunda görsel öğe kullanmamıştır. "Moğollar ve Diğer Türk Devletleri" ünitesinin "Timur Devleti", "Babür Devleti" ve "Moğollar ve Diğer Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konularında fotoğrafa yer verilirken; "Moğollar", "Altın-Orda Devleti", "Akkoyunlular" ve "Karakoyunlular" konularında resme yer verilmemiştir. "Osmanlı Devletinin Kuruluşu" ünitesinde ise; "Osmanlı Devleti'nin Kurulduğu Sırada Anadolu ve Balkanların Siyasal Durumu" konusunda görsel öğe yoktur. Fakat "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" konusunda ağırlıklı olarak gravür kullanılmıştır.

Kullanılan fotoğraflarda net bir görüntü yoktur. Serhat Yayınlarında, kitabın basımından kaynaklanan baskı hatası görsel öğelerin de üstüne geçmiş, kaliteyi zedelemiştir. Yazı alanı azdır. Serhat Yayınlarında, fotoğrafların alt açıklamalarında nerede oldukları belirtilmiş, metin içinde atıf yapılan görsel öğe ait olduğu metinle ilişkili sayfalarda kullanılmamıştır. Alt yazılarda satırların başlama yerlerinde bir düzen görülmektedir. Alt açıklamalar farklı tonda verilerek dikkat çekilmek istenmiştir. Gerek metinde gerekse görsel öğelerin kullanılışı sırasında kenar boşluklarına dikkat edilmemiştir. Sayfa üstünden yeteri kadar boşluk bırakılmadığı için görsel öğeler sayfa içerisinde ezilmektedir.

"Osmanlı Devletinin Kuruluşu" ünitesinde oldukça az resme yer verilerek konular gravürlerle geçiştirilmiştir. Ancak bu gravürler konuyu açıklayıcı olmaktan uzaktır. Kitapta verilen gravürler sadece gri tonda ve oldukça özensiz kullanılmıştır. Padişah portre ve boylarına ait olan gravürler net olmadığı için öğrencileri çekebilecek albenisi yoktur. Bu durum, Osmanlı Devletinin Padişahlarıyla ilk defa karşılaşan öğrencinin sağlıklı bir tutum geliştirmesini engelleyebilir. İncelenen bu farklı kitapların konularında genel olarak aynı fotoğraflara rastlanmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğolların himayesi altına girmesi uclarda bulunan Türkmen beylerinin bağımsız hareket etmelerini sağladı. Uç beyleri, bağımsızlıklarını ilân ederek beylikler kurdular ***(Harita 6).*** Anadolu'daki Türk varlığının devam etmesi için Moğollarla ve Bizanslılarla savaştılar. Anadolu'da yeni başlayan bu döneme "Anadolu Türk Beylikleri Dönemi" denir. Bu beyliklerin başlıcaları şunlardır:

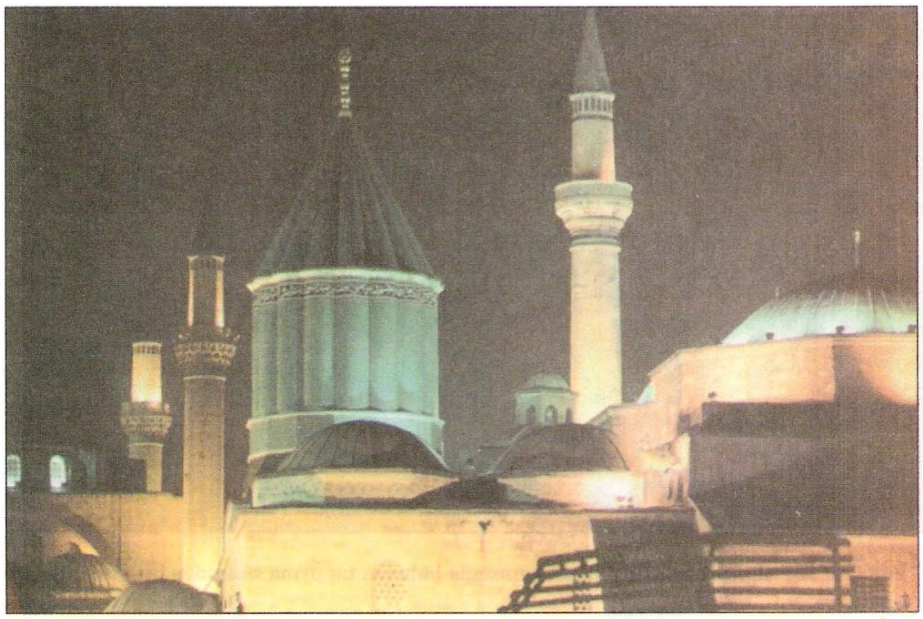
Harita 6: Anadolu Beylikleri

Osmanoğulları Beyliği: 1299 yılında Söğüt çevresinde kurulan bu beyliğin kurucusu Osman Beydir ***(Resim 3).*** Osman Bey, Oğuzların Bozok kolunun Kayı boyundandır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılması sırasında diğer beyler gibi Osman Bey de bağımsızlığını ilân etti. Osmanoğulları Beyliği'nin yöneticileri, Bizans'la savaşarak sınırlarını genişlettiler. Anadolu Türk beylikleriyle savaştılar ve Anadolu'da Türk siyasî birliğinin kurulması için çalıştılar.

Resim 3: Osman Beyi gösteren bir gravür

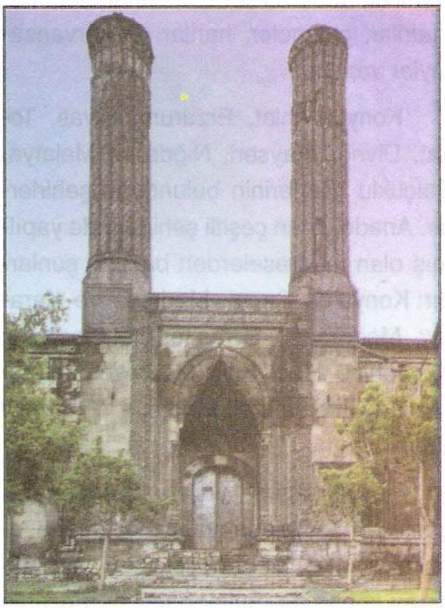
Karamanoğulları Beyliği: Mut ve Ermenek dolaylarında Karaman Bey tarafından kuruldu (1256). Karaman Beyin ölümünden sonra yerine Mehmet Bey geçti. Mehmet Bey

Fotoğraf 34: Mevlâna'nın Konya'da bulunan türbesinden bir görünüş

5. Bilim ve Sanat

Anadolu Selçuklu sultanları; bilime ve sanata önem vermişler, bilim adamlarını ve sanatkârları korumuşlardır. Konya, Sivas, Kayseri, Erzurum, Tokat, Amasya ve Mardin gibi şehirlerde kurulan medreseler, bilimin gelişmesinde önemli rol oynadı. Dönemin en önemli eğitim kurumları olan medreselerde din bilimlerinin yanı sıra tıp, astronomi ve matematik gibi pozitif bilimler ve felsefe de okutuluyordu. Anadolu'da fikir hayatının en çok geliştiği dönem I. Alâeddin Keykûbat zamanı oldu. Moğol istilâsı nedeniyle Türkistan ve İran'dan çok sayıda bilim adamı Anadolu'ya geldi. Bu dönemin en ünlü kişisi Mevlâna Celâleddin Rumî'dir. Anadolu Beyliklerinde düşünce yaşamının gelişmesine önem verildi. Bilim adamları desteklendi ve korundu.

Fotoğraf 35: Erzurum'da bulunan ve Anadolu Selçuklularından kalan Çifte Minareli Medrese'den bir görünüş

85

Bu sayfa görsel düzen açısından başarılıdır ancak, üstteki fotoğrafa atıf bir önceki sayfada; alttaki fotoğrafa atıf ise bir sonraki sayfada yapılmıştır. Konu bütünlüğü takip edilmemiştir.

Doğan Yayınları, “Türkiye Tarihi” ünitesinin “Türklerin Anadolu’yu Yurt Edinmeleri” konusunda fotoğraf ve minyatür; “Anadolu Selçuklu Devleti” konusunda fotoğraf ve temsili resim; “Anadolu Türk Beylikleri” konusunda fotoğraf ve gravür; “Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde Türk Denizciliği” konusunda tablo resmi; “Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde Kültür ve Uygarlık” konularında fotoğraf ve minyatür kullanmıştır. “Moğollar ve Diğer Türk Devletleri” ünitesinin “Moğollar” ve“Timur Devleti” konularında temsili resim; “Moğollar ve Diğer Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık” konularında fotoğraf, tablo resmi ve temsili resme yer verilirken; “Babür Devleti”, “Altın-Orda Devleti”, “Akkoyunlular” ve “Karakoyunlular” konularında görsel sanat öğelerine yer verilmemiştir. “Osmanlı Devletinin Kuruluşu” ünitesinde ise; “Osmanlı Devleti’nin Kurulduğu Sırada Anadolu ve Balkanların Siyasal Durumu” konusunda görsel öğe yoktur. Fakat “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu” konusunda fotoğraf, tablo resmi, temsi resim ve minyatür kullanılmıştır.

Görsel sanat öğeleri ve sayfa bütünlüğüne dikkat edilmemiştir. Görsel düzen ve anlatım açısından başarısızdır. Görsel öğeler yerleştirme açısından özensizdir. Sütun halinde verilen görsel öğelerin sayfaya yerleştirilmesinde dikkatli davranılmamıştır. Görsel öğe ait olduğu metinle ilişkili sayfalarda kullanılmamıştır. Metin içinde herhangi bir atfa rastlanmamıştır. Ayrıca ünite başlarında verilen fotoğraflarla konuya giriş yapılmış, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyine katkı sağlamaya çalışılmıştır. Görsel sanat öğelerinin net olmaması kitabın albenisini azaltmaktadır. Bu durumda, görsel öğeler konuyla birebir örtüşse bile öğrencinin motivasyonu etkilenmektedir. Sayfa kenar boşluklarına dikkat edilmemiştir. Alt açıklamalar, görsel sanat öğesi ve metin arasında ezilmektedir. Alt yazılarda satırların başlama yerleri genel olarak düzenlidir.

Osmanlı padişahlarının portresi, minyatür olarak kullanılmıştır. “Osman Beyin temsili resmi” başlığı altında gravüre yer verilmiş, açıklamasında “Temsili Resim” sözü kullanılmıştır. Diğer ders kitaplarıyla benzer resimlerin de kullanılmasıyla alelacele basılmış gibi bir hava yaratılmıştır.

başlıcaları; Osmanoğulları, Karamanoğulları, Germiyanoğulları, Karesioğulları, Hamitoğulları, Menteşeoğulları, Candaroğulları, Aydınoğulları ve Saruhanoğullarıdır (Harita 5).

Harita 5: Anadolu Türk beylikleri

Osmanoğulları

Bu beyliğin kurucusu olan Osman Bey (Resim 59), Oğuzların Bozok kolunun Kayı boyundandır. Söğüt ve çevresinde kurulan beyliğin yöneticileri, Bizanslılarla mücadele ederek topraklarını genişlettiler. Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılma döneminde, Osman Bey de diğer beyler gibi bağımsızlığını ilân etti **(1299).**

Resim 59: Osman Beyin temsilî resmi

Karamanoğulları

Oğuz boylarından olan Karamanoğulları, I. Alâeddin Keykûbat döneminde İçel ve Ermenek dolaylarına yerleştirilmişti.

Karamanoğulları, **Mehmet Bey** döneminde Konya'yı alarak güçlü bir beylik kurdu. Anadolu Selçuklu Devleti dağılınca, kendilerini onların mirasçısı gibi gördüler ve bu devletin yerini almak istediler. Osmanoğullarıyla yaptıkları savaşlarda başarılı olamamalarına rağmen, Osmanlıları en çok uğraştıran beylik olmuştur. Karamanoğulları Beyliği'ne Osmanlı Padişahı II. Bayezit döneminde son verildi. Karamanoğulları'ndan günümüze birçok eser kalmıştır (Resim 60).

Malazgirt Zaferi, Anadolu'nun kapılarını Türklere açmış, Miryakefalon Zaferi de Anadolu'nun Türk vatanı olduğunu belgelemiştir.

II. Kılıç Arslan'ın, hükümdarlığının son yıllarında ülkeyi oğulları arasında paylaştırması, saltanat kavgalarına yol açtı. Bu kargaşa sürerken III. Haçlı Seferi başladı. II. Kılıç Arslan ve oğulları, Haçlılarla savaşarak onların Anadolu'ya daha fazla zarar vermelerini önlediler.

Devletin Yükselişi

Anadolu Selçuklu Devleti'nin gelişme dönemi, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile başlar. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, önce Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine bir sefer düzenleyerek kapanmış olan Karadeniz ticaret yolunu açtı. Daha sonra Antalya'yı ele geçirdi ve burada bir donanma kurdu. Antalya bu dönemde önemli bir ticaret merkezi hâline geldi.

I. İzzeddin Keykâvus döneminde Karadeniz kıyısındaki Sinop fethedildi. Böylece Türkler, Karadeniz kıyısında da bir ticaret limanına sahip oldular. Bu dönemde ayrıca, Trabzon Rum İmparatorluğu vergiye bağlandı.

I. Alâeddin Keykûbat dönemi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin her yönden en parlak devridir. Bu dönemde Antalya'nın doğusundaki Kandelor Kalesi alınarak adı **Alâiye** (şimdiki Alanya) olarak değiştirildi. Burada bir tersane kuruldu (Resim 57). I. Alâeddin Keykûbat, Doğu Anadolu'ya yaptığı bir seferde Mengüceklilerin Erzincan ve Kemah koluna son verdi. Bu dönemde Anadolu, bir yönetim altında birleştirildi.

Resim 57: Alanya Kalesi ve tersanesinden bir görünüş

Bu sayfada yer alan örnek resim, Ders Kitapları Yayınları, MEB. Yayınları ve Yeni Çizgi Yayınlarında da kullanılmıştır. Resim kalitesi açsından özensizdir.

b. Sırp Sındığı Savaşı

Edirne ve Filibe'nin alınıp buraya Türk boylarının yerleştirilmesi; Bizans, Bulgar ve Sırpların birbirleriyle olan toprak bağlantısını kesmişti. Ayrıca Bulgar ve Sırp şehirlerinin ele geçirilmesini de kolaylaştırmıştı.

Türklerin Rumeli'deki ilerleyişine engel olmak için papanın teşvikiyle bir Haçlı ordusu hazırlandı. Macar, Bulgar, Sırp ve Bosna kuvvetlerinden oluşan bu ordu, Edirne üzerine hareket etti. Amaçları, Edirne'yi geri almak ve Türkleri Balkanlardan atmaktı.

Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa, Haçlıların bu ilerleyişi karşısında bir yandan gerekli hazırlıkları yaparken bir yandan da durumu, Bursa'da bulunan I. Murat'a bildirdi. Lala Şahin Paşa, ayrıca Haçlı ordusunun durumunu öğrenmek için **Hacı İlbeyi** komutasındaki birkaç bin kişilik bir kuvveti keşfe gönderdi. Hacı İlbeyi, yaptığı keşif sırasında, Haçlı ordusunun gece için konaklama hazırlığı içinde olduğunu gördü. Bu durumda, her şeyi göze alarak Haçlıların üzerine anî bir baskın düzenledi. Haçlılar, hiç beklemedikleri bu baskın karşısında büyük kayıplar vererek dağıldılar. Haçlıların bir bölümü de kaçmaya çalışırken Meriç nehrinde boğuldu **(1364)**.

Sırp Sındığı, Balkanlarda Haçlılara karşı kazanılan ilk zaferdir. Bu zaferle Macarların Balkanlardaki gücü etkisiz hâle getirilmiş, Türklerin Baklanlardaki ilerleyişi hızlanmıştır.

Sırp Sındığı Zaferi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin başkenti Edirne oldu.

Türklerin, Balkanlardaki fetihlerini başarıyla sürdürmeleri üzerine, Sırpların öncülüğündeki Haçlılar, yeni bir ordu hazırlayarak harekete geçtiler. Ancak, Osmanlı ordusu, Haçlıları **Çirmen**'de yenerek yeni bir zafer kazandı **(1371)**.

Çirmen Zaferi ile Sırp Krallığı da hâkimiyet altına alınarak vergiye bağlandı. Ayrıca, Osmanlıların Balkanlardaki ilerleyişi büyük ölçüde kolaylaştı. Nitekim bir süre sonra Sofya ve Manastır gibi önemli merkezler, Osmanlı topraklarına katıldı. Böylece Makedonya'nın fethi büyük ölçüde gerçekleşmiş oldu.

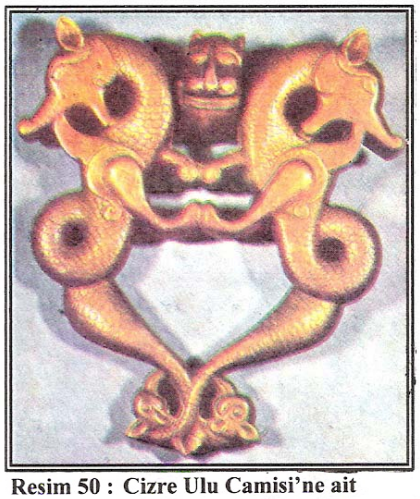
Resim 147: I. Murat'ın temsilî resmi

179

Milli Eğitim Yayınları, "Türkiye Tarihi" ünitesinin "Türklerin Anadolu'yu Yurt Edinmeleri", "Anadolu Selçuklu Devleti", "Anadolu Türk Beylikleri" ve "Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde Kültür ve Uygarlık" konularında fotoğrafa yer vermiş; "Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde Türk Denizciliği" konusunda ise her hangi bir görsel öğe kullanmamıştır. "Moğollar ve Diğer Türk Devletleri" ünitesinin "Moğollar" konusunda minyatür; "Timur Devleti", "Akkoyunlular" ve "Karakoyunlular" konularında fotoğraf; "Moğollar ve Diğer Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık" konusunda fotoğraf, temsili resim ve minyatür kullanırken; "Altın-Orda Devleti" ve "Babür Devleti" konularında ise resme yer vermemiştir. "Osmanlı Devletinin Kuruluşu" ünitesinde, "Osmanlı Devleti'nin Kurulduğu Sırada Anadolu ve Balkanların Siyasal Durumu" konusunda minyatür; "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" konusunda fotoğraf, minyatür, tablo resmi ve temsili resim kullanmıştır.

Görsel sanat öğeleri ait oldukları metinle aynı sayfada kullanılmaya çalışılmışsa bile yerleştirme açısından özensizdir. Sütun halinde verilen görsel öğelerin sayfaya yerleştirilmesinde dikkatli davranılmadığı gibi paragrafların boyutları ile de örtüşmemektedir. Görsel sanat öğelerine metin içinde herhangi bir atıf yapılmamıştır. Alt açıklamalar, görsel öğe ve metin arasında ezilmektedir. Bu durum alt açıklamaların gözden kaçmasına neden olmaktadır. Görsel sanat öğelerinin alt ve üst boşlukları asimetriktir. Sayfanın ortasında kullanılan görsel öğelerde üst boşluğa dikkat edilmemiştir. Fotoğrafların alt açıklamalarında ise eserlerin nerede oldukları belirtilmiştir.

Metnin bittiği yerden görsel öğe kullanıldığı için metin ve görsel öğe birbirini ezmektedir. Boyutlarına da dikkat edilmemiştir. Bu durumda görsel sanat öğeleri aktif öğrenmenin içine çekilememektedir. Diğer ders kitaplarıyla benzer görsel öğeler kullanılmıştır. Kullanılan fotoğraflarda net bir görüntü yoktur. Fotoğrafların net olmaması kitabın albenisini azaltmaktadır.

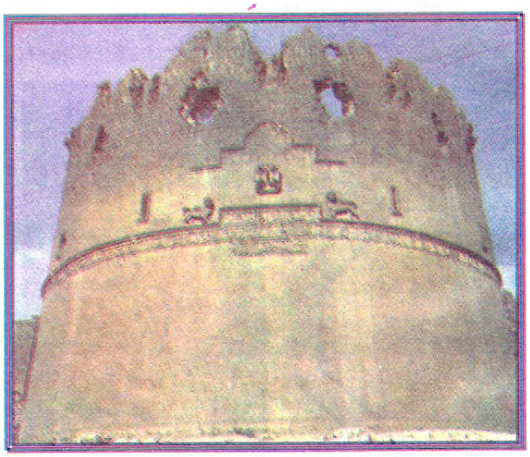
Resim 50 : Cizre Ulu Camisi'ne ait tunçtan yapılma bir kapı tokmağı

Harput Artukoğulları **1185**'te kuruldu. Bu kol, Artukoğullarının en kısa süren koludur. Anadolu Selçukluları tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Artukoğullarından çok sayıda cami, medrese, türbe kalmıştır. Diyarbakır' da Ulu Camii ile Zinciriye medreseleri ve Mardin'deki Ulu Camii, günümüze kalan eserlerin başlıcalarıdır.

Anadolu'da kurulan bu ilk Türk devletleri döneminde, Anadolu'nun Türkleşmesi hızlandı. Bu devletlerin hükümdarları Anadolu'nun fethine hizmet ettiler. Bulundukları bölgeleri, Bizans, Ermeni ve Gürcülere karşı korudular. Ayrıca Haçlılarla savaşarak yeni yurtlarının sahibi oldular.

Anadolu'da kurulan ilk Türk devletlerinin yöneticileri bulundukları yöreleri bayındır hâle getirdiler. Medrese, cami ve çeşme gibi sosyal hizmet veren yapılar inşa ettirdiler. Böylece Anadolu'nun Türk yurdu olmasında önemli bir rol oynadılar.

Resim 51 : Diyarbakır surları

B. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ

1. Devletin Kuruluşu ve Yükselişi

Devletin kuruluşu

Malazgirt Zaferi'nden sonra Türkler, Anadolu'yu fethetmeye başladılar. Türk komutanları Anadolu'yu fethetmekle görevlendirildi. Kutalmışoğlu Süleyman Şah, bu komutanlardan biriydi.

Bu sıralarda, Bizans Devleti'nde iç karışıklık vardı. İmparator olmak isteyenler birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Süleyman Şah, bu durumdan ya-

Mehmet Çelebinin ölümünden sonra, yerine oğlu **II.Murat** geçti. O, ilk zamanlarında birçok güçlükle karşılaştı.

II.Murat, önce Bizans'ın desteklediği amcası Mustafa Çelebinin isyanını bastırdı. Daha sonra amcasını destekleyen Bizans'ı cezalandırmak için İstanbul'u kuşattı. Fakat bu sırada, kardeşi Şehzade Mustafa, devlete karşı ayaklandı. II.Murat, İstanbul kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldı ve kardeşinin isyanını bastırdı. Bundan sonra, Anadolu beyliklerinin üzerine yürüyerek çoğunu egemenliğine aldı. Anadolu'da Türk birliğini yeniden kurmaya çalıştı.

6. Balkanlarda İlerlemeye Devam Edilmesi

a. Edirne – Segedin Antlaşması

II. Murat, Anadolu'da düzeni sağladıktan sonra Rumeli'ye geçti. Bizans üzerine yürüdü. Şehzadeler mücadelesi sırasında elden çıkan yerleri geri aldı **(bk.Harita 14)**.

Bu sırada Rumeli'de sınırlarda bulunan Türk birlikleri, Sırbistan ve Macaristan'a akınlarda bulunuyorlardı. Türklerin Rumeli'de ilerleyişini kendileri için tehlikeli gören Sırplar ve Macarlar ise Türklere karşı birlikte hareket etmeye başladılar. Bir defasında Türk akıncıları, Macarlara yenildiler. Bu yenilgi, Macar kralına ün kazandırdı. Bundan cesaret alan kral, papanın da desteğiyle yeni bir Haçlı ordusu hazırladı. Haçlı ordusu, Bulgaristan'a girdi. Sofya'yı ele geçirdi. II.Murat, hızla Rumeli'ye geçti. Fakat Haçlılara karşı başarılı olamadı. Macarlarla Osmanlılar arasında **Edirne-Segedin Antlaşması** yapıldı **(1444).**

Bu antlaşmaya göre; Osmanlılar ve Macarlar birbirleriyle on yıl boyunca savaşmayacaklardı. Bulgaristan, Osmanlı egemenliğini tanıyacak, Eflâk, Osmanlılara vergi verecekti.

Resim 101 : Varna Savaşı (temsilî resim)

Bu antlaşmadan sonra II.Murat, yerine oğlu Mehmet'i bırakarak Manisa'ya çekildi.

b. Varna Savaşı

Avrupa devletleri, padişahın küçük yaşta olmasından yararlanmak istediler ve Edirne-Segedin Antlaşması'nı bozdular. Papanın da çağrısıyla Eflâk, Leh, Hırvat, Alman ve Venedik kuvvetlerinden oluşan bir Haçlı ordusu hazırlandı.

Ders Kitapları Yayınları, “Türkiye Tarihi” ünitesinin “Anadolu Selçuklu Devleti” konusunda görsel sanat öğelerine yer vermezken; “Anadolu Türk Beylikleri”, “Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde Türk Denizciliği” konularında fotoğraf; “Türklerin Anadolu’yu Yurt Edinmeleri”, “Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde Kültür ve Uygarlık” konularında fotoğraf ve temsili resim kullanmışlardır. “Moğollar ve Diğer Türk Devletleri” ünitesinin “Moğollar” konusunda minyatür; “Timur Devleti”, “Moğollar ve Diğer Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık” konularında fotoğraf kullanırken; “Altın-Orda Devleti”, “Babür Devleti” “Akkoyunlular” ve “Karakoyunlular” konularında ise görsel öğeye yer vermemiştir. “Osmanlı Devletinin Kuruluşu” ünitesinde, “Osmanlı Devleti’nin Kurulduğu Sırada Anadolu ve Balkanların Siyasal Durumu” konusunda görsel sanat öğeleri kullanılmazken; “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu” konusunda fotoğraf, minyatür ve temsili resim kullanmıştır.

Metin içerisinde atıf yapılarak kullanılan görsel öğeler konuyu desteklemektedir. Görsel öğelere yapılan atıflar resim, fotoğraf ve harita olarak kategorize edilmiştir. Minyatürler resimden ayrı tutulmamış, parantez içi açıklamasında minyatür olarak verilmiştir. Görsel öğe ait olduğu metinle ilişkili sayfalarda kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak, sayfalara yerleştirme açısından özensizdir. Sayfa kenar boşluklarına dikkat edilmemiştir. Kullanılan fotoğraflar net değildir.

Görsel sanat öğelerinin altındaki yazılarda satırların başlama yerleri genel olarak düzenlidir. Alt açıklamalar farklı tonda verilerek dikkat çekilmek istenmiştir. Görsel öğelerin altında ve üstünde orantılı bir boşluk bırakılarak metinle birbirini ezmesinin önüne geçilmiştir. “Osmanlı Devletinin Kuruluşu” ünitesinde Osmanlı padişahları minyatürlerle gösterilmiştir. Diğer yayınevleriyle ortak kullanılan görsel sanat öğelerine rastlanmıştır.

Aşağıda örnek olarak seçilen Osman Bey’i temsil eden resim Doğan Yayınlarında da kullanılmıştır. Resim renklidir, ancak albenisi yoktur. Resme atıf bir

önceki sayfada yapılmıştır. Bu sayfada bahsi geçen fotoğraf ise bir arka sayfada yer almıştır.

Resim 10: Osman Bey (Temsilî resim)

Osman Gazinin hastalığı nedeniyle 1320 yılından itibaren fetih hareketlerini, oğlu **Orhan Bey** yürütmeye başladı. Osman Bey 1324 yılında Söğüt'te öldü. Bursa alınınca, vasiyetine uyularak mezarı buraya taşındı **(Fotoğraf 72).** Yerine geçen oğlu Orhan Bey fetihlere devam ederek önce **Orhaneli**'ni aldı. Daha sonra abluka altında tutulan Bursa'nın kuşatılmasına hız verdi.

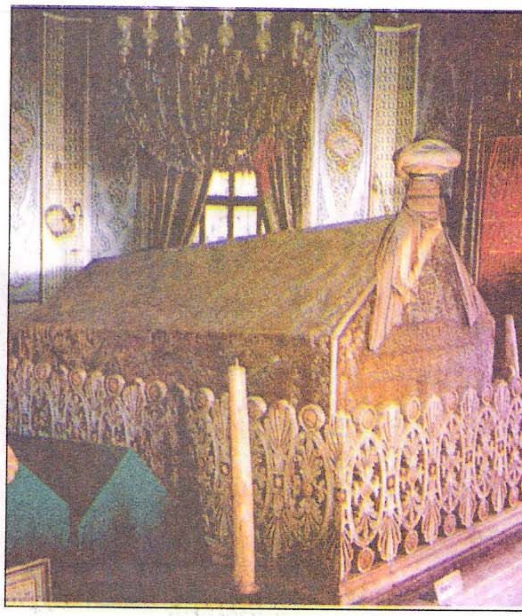

Harita 14: Osman Bey zamanında Osmanlı Beyliği

ışarıdan yardım alamayacaanlayan Bursa tekfuru şehri Osmanlılara teslim etmek zorunda kaldı (1326). Ele geçirilen Bursa, Osmanlı Beyliği'nin merkezi yapıldı. Bu arada Orhan Beyin silâh arkadaşları, **Kocaeli Yarımadası**'nın önemli bir bölümünü ele geçirdiler.

Fetih hareketlerini sürdüren Orhan Bey **(Resim 12), İznik**'i kuşattı. Bizans İmparatoru İznik'i kurtarmak için ordusuyla Anadolu'ya geçti. Maltepe denilen yerde yapılan savaşta Bizanslılar ağır bir yenilgiye uğradılar (1329).

Maltepe Zaferi'nden sonra İznik Türklerin eline geçti. Daha sonra İzmit de alınınca Kocaeli Yarımadası'nın tamamı Türklerin eline geçmiş oldu.

Fotoğraf 72: Osman Beyin Türbesi (Bursa)

b. Rumeli'ye Geçiş ve Burada Yerleşme

Bizans İmparatorunun ölümü üzerine İstanbul'da taht kavgaları başlamıştı. İmparator olmak isteyen Kantakuzen, Orhan Beyden yardım istedi. Osmanlıların desteği ile İstanbul'da egemenlik sağlayan Kantakuzen İmparatorluğunu ilân etti. Daha sonra Orhan Beyin oğlu Süleyman Paşa yönetimindeki Osmanlı kuvvetleri, Bizans'a yardım ederek Sırpların eline geçmek üzere olan Selânik'i kurtardılar. Kantakuzen bu yardımlarına karşılık Gelibolu Yarımadasın'daki Çimpe Kalesi'ni Osmanlılara verdi. Böylece Türklerin Rumeli'de yerleşmeleri, **Çimpe Kalesi**'ne asker gönderilmesiyle başlamış oldu (1353). Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlık ve mücadeleler ile Bizans'taki taht kavgaları, Türklerin Rumeli'deki ilerleyişini kolaylaştırmış oldu.

Resim 12: Orhan Bey (Minyatür)

Bu sayfada yer alan fotoğraf net değildir. Karmaşık görüntüsü öğrenciyi yaklaştırmaktan çok itmektedir. İyi korunmamış tarihi eser görüntüsü öğrencide tarihi eser algısının farklı şekilde gelişmesine sebep olabilir.

lü komutanlarını Anadolu'nun fethi ile görevlendirdi. Türk akıncılarının **Erzurun**'a kadar ilerlemesi üzerine, Bizans İmparatoru güçlü bir ordu gönderdi. Gürcü Kralı da kuvvetleriyle Bizans ordusuna katıldı. Erzurum yakınlarındaki **Pasinler Ovası**'nda yapılan savaşta Bizans ordusu ağır bir yenilgiye uğradı (1048). Pasinler Savaşı, Selçukluların Bizans'a karşı kazandığı ilk büyük zafer olması açısından önemlidir.

Anadolu'ya yapılan Türk akınları Pasinler Savaşı'ndan sonra da devam etti. Tuğrul Bey, 1054'te Anadolu'ya girerek **Bayburt** ve **Erciş**'i aldı. Malazgirt'i kuşattıysa da kış yaklaştığı için kuşatmayı kaldırarak geri döndü. Ancak, Tuğrul Bey Dönemi'nde Anadolu'daki fetihlere devam edilerek Erzurum ve Erzincan gibi önemli şehirler alınarak Sivas'a kadar olan bölgede Türk hakimiyeti sağlandı.

Tuğrul Beyden sonra Selçuklu sultanı olan **Alp Arslan** da Anadolu'nun fethine devam etti. Alp Arslan 1064'te kalabalık bir ordu ile **Azerbaycan**'a geldi. **Van** şehrini ele geçirdi. Gürcistan'ı fethetti ve daha sonra Kars şehri yakınlarındaki **Ani Kalesi**'ni aldı **(Fotoğraf 25).** Alp Arslan bu zaferden sonra başkent Rey'e geri döndü. Komutanları ise Anadolu'daki fetih hareketlerini sürdürdüler.

Fotoğraf 25: Ani kalıntılarından bir görünüm (Kars)

2. Malazgirt Meydan Savaşı

Türklerin Anadolu'ya egemen olmaya başlaması Bizans'ı güç duruma düşürmüştü. İmparator **Romanos Diogenes** (Romen Diyojen), Türk akınlarını durdurmak için hazırlıklara başladı. Onun amacı, Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerine engel olmaktı. Hazırlıklarını tamamlayan Romen Diyojen büyük bir ordu ile Anadolu'ya geçti. Bu sırada Alp Arslan ise **Mısır** üzerine sefere çıkmıştı (1070). Bizans İmparatorunun güçlü bir ordu ile Doğu Anadolu'ya doğru geldiğini öğrenince hemen Ahlat'a geldi.

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eğitim Materyali Olarak Resim, Fotoğraf, Minyatür, Gravür, Karikatür Nasıl Kullanılmıştır?

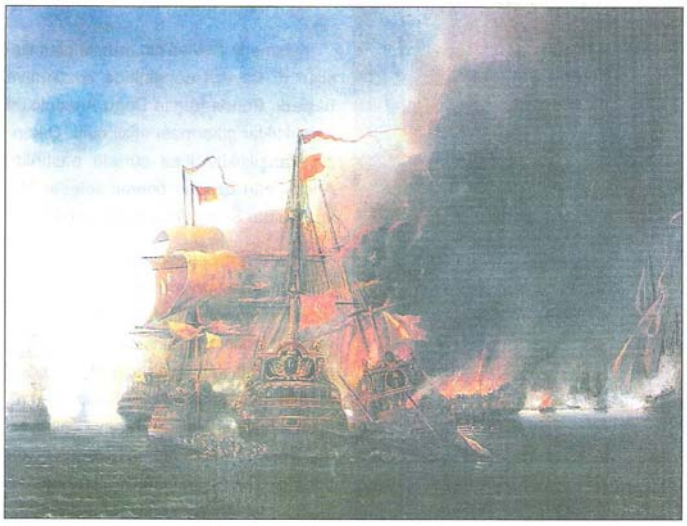
Müfredatlara genel olarak harita okuyabilme alınmış, ancak aynı hassasiyet görsel öğeler için gösterilmemiştir. Tabloların kime ait olduğu, nerede bulunduğu ve adının ne olduğu belirtilmemiştir. Bu görsel sanat öğelerinin nerede olduklarının ve kime ait olduklarının hangi amaçla kullanıldıklarının sorgulanması, öğrenci merkezli eğitimde öğrencinin ilgisini çekmek ve araştıran, kaynağı sorgulayan bireyler yetiştirmek için önemlidir. Öğrenci sadece kendisine verilenle yetinmemeli, kaynağı ve kaynağın doğruluğunu da sorgulayabilme becerisine sahip olmalıdır. Bu sayede ne yaptığını bilen, kendine verilenle yetinmeyen mücadeleci bireyler olarak yetişebilirler.

Genel olarak incelen bütün kitaplarda Fatih Sultan Mehmet'e ait portre resmi ve Rumeli Hisarı fotoğrafı kullanılmış, Osmanlı Devletinin doğuda ve güneydeki ilerlemeleri ile ilgili olgular bilgisi ve bu olguları açıklama ile ilgili hedeflerde görsel sanat öğelerine rastlanmamıştır. İncelenen bütün ders kitaplarında aynı temsili resimlere yer verilmiştir. Padişahlara ait anlatımlarda minyatür ve gravürler kullanılmış, bu görsel sanat öğelerinin genel olarak müfredattaki özel amaçlardan bağımsız oldukları belirlenmiştir.

Yeni Çizgi Yayınları, "İstanbul'un Fethi ve Sonrası" ünitesinin "İstanbul'un Fethi, Nedenleri ve Sonuçları" konusunda fotoğraf, minyatür ve tablo resmi, "Osmanlı Devleti'nin Batıdaki İlerlemeleri" konusunda minyatür ve temsili resim, "Osmanlı Devleti'nin Denizlerdeki İlerlemeleri" konusunda minyatür ve tablo resmi, "Osmanlı Devleti'nin Doğuda ve Güneydeki İlerlemeleri" konusunda minyatür; "Avrupa'da Yenilikler" ünitesinin "Yeni Buluşlar ve Sonuçları" konusunda fotoğraf ve tablo resmi, "Keşifler ve Sonuçları" konusunda fotoğraf, temsili resim ve tablo resmi, "Rönesans" ve "Reform" konularında tablo resmi, "Aydınlanma Çağı", "Sanayi İnkılâbı" ve "Akılcılık ve Bilim" konularında fotoğraf; "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti" ünitesinin "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti"

konusunda temsili resim, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti" konusunda fotoğraf, minyatür ve temsili resim; "XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti" ünitesinin "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti" konusunda temsili resim ve tablo resmi, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Yıkılışı" konusunda fotoğraf; "Osmanlı Kültür ve Uygarlığı" ünitesinin "Devlet Yönetimi" konusunda fotoğraf ve tablo resmi, "Hukuk Sistemi ile Sosyal ve Ekonomik Yaşam" konusunda fotoğraf, "Eğitim, Öğretim, Bilim ve Sanat" konusunda ise fotoğraf ve tablo resmi kullanılmıştır.

Metin içinde haritaya atıf yapılmış, ancak fotoğraflara atıf yapılmamıştır. Alt açıklamalar farklı fon rengi kullanılarak yazıldığı için dikkat çekicidir. Alt yazılarda satırların başlama yerlerinde düzen görülmektedir. Sütun halinde kullanılan görsel sanat öğelerinin sayfaya yerleştirilmesi özenlidir ve görüntüleri nettir. Sayfa ortasına gelen kenar boşluğuna dikkat edilmemiştir. Kullanılan görsel öğeler ait olduğu metinle aynı sayfada yer almamaktadır.

Resim 2.9: Hint Deniz Seferlerinde bir savaş anı (Askerî Müze)

Ç. OSMANLI DEVLETİ'NİN DOĞUDA VE GÜNEYDEKİ İLERLEMELERİ

1. Osmanlı -Akkoyunlu İlişkileri

Otlukbeli Savaşı: Bir Türkmen devleti olan Akkoyunlu Devleti'nin toprakları Doğu Anadolu, Irak ve Azerbaycan'ı içine alıyordu. Bu devlet 15. yüzyılda **Uzun Hasan** döneminde iyice güçlendi. Karakoyunlu Devleti'ni ortadan kaldıran Uzun Hasan, Osmanlı Devleti'ne karşı da düşmanca bir tutum izlemeye başladı. Osmanlılara karşı Karamanoğulları ve Venediklilerle anlaştı. Daha sonra Osmanlı toprağı olan Sivas ve Trabzon'un kendisine verilmesini istedi. Bu gelişmeler üzerine Fatih, doğu sınırlarının güvenliğini sağlamak için Akkoyunlular üzerine sefere çıktı. İki ordu **1473** yılında Erzincan'ın kuzeydoğusunda yer alan **Otlukbeli Ovası**'nda karşılaştı. Yapılan savaşı Osmanlılar kazandı. Otlukbeli Savaşı sonucunda Akkoyunlu Devleti iyice zayıfladı ve bir süre sonra dağıldı. Osmanlı Devleti Doğu Anadolu'da güvenliği sağladı ve topraklarını Fırat nehrine kadar genişletti.

Serhat Yayınları, “İstanbul’un Fethi ve Sonrası” ünitesinin “İstanbul’un Fethi, Nedenleri ve Sonuçları” konusunda tablo resmi, “Osmanlı Devleti’nin Batıdaki İlerlemeleri” konusunda gravür, “Osmanlı Devleti’nin Denizlerdeki İlerlemeleri” konusunda gravür, minyatür ve tablo resmi, “Osmanlı Devleti’nin Doğuda ve Güneydeki İlerlemeleri” konusunda tablo resmi; “Avrupa’da Yenilikler” ünitesinin “Yeni Buluşlar ve Sonuçları”, “Keşifler ve Sonuçları”, “Aydınlanma Çağı” konularında tablo resmi, “Rönesans” konusunda tablo resmi ve fotoğraf; “Reform”, “Sanayi İnkılâbı” ve “Akılcılık ve Bilim” konularında temsili resim; “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti” ünitesinin “XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti” konusunda gravür, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti” konusunda fotoğraf ve gravür; “XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti” ünitesinin “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti” konusunda temsili resim, tablo resmi ve gravür, “XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Yıkılışı” konusunda fotoğraf ve tablo resmi; “Osmanlı Kültür ve Uygarlığı” ünitesinin “Devlet Yönetimi” konusunda fotoğraf, minyatür ve gravür, “Eğitim, Öğretim, Bilim ve Sanat” konusunda fotoğraf kullanılmıştır. “Hukuk Sistemi ile Sosyal ve Ekonomik Yaşam” konusunda ise herhangi bir görsel öğe kullanılmamıştır.

Serhat Yayınlarında görsel öğelere metin içinde atıf yapılmıştır. Alt açıklamalar farklı fon rengi kullanılarak yazıldığı için dikkat çekicidir ve yazıların satırlarının başlama yerlerinde düzen görülmektedir. Atıf yapılan görsel öğe atıf yapıldığı sayfada yer almamıştır. Görsel öğelerin metin arasına paragrafı bölecek şekilde yerleştirildiği ve ait olduğu metinle ilişkili sayfalarda kullanılmadığı görülmüştür. Sayfa bütünlüğüne dikkat edilmemiştir. Atıf yapılırken resim, fotoğraf ve harita şeklinde sınıflama yapılmıştır. Tablo resimlerinin kime ait olduğu ve nerede bulunduğu alt açıklamada belirtilmiştir. Renkli görsel öğeler kullanılmasına rağmen görüntü net değildir. Sayfa düzeni bakımından özensizdir. “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti” konusu gravürlerle anlatılmıştır. Gravürler padişahlara ait boy ve portre niteliğindedir ve görüntüleri nettir. Fotoğraf kullanımı yetersizdir. Resimler gelişigüzel kullanılmıştır. Resimlerin karşılıklı sayfalara yerleştirilmelerinde simetriye dikkat edilmemiştir.

nımaktaki amacı; Fransa'yı kendi yanına çekerek Avrupa Hristiyan birliğini parçalamak ve bütün Avrupa'yı ele geçirmek isteyen Şarlken'i durdurmaktı. Böylece, Osmanlı Devleti Avrupa siyasetinde etkili olacak ve Akdeniz ticareti canlandırılacaktı.

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında imzalanan bu dostluk ve ticaret antlaşmasına göre Fransız ticaret gemileri, Osmanlı denizlerinde serbestçe ticaret yapma hakkını elde ediyordu. Fransız tüccarlar arasındaki davalara, Türkiye'ye gönderilecek bir Fransız yargıç bakacaktı. Türk tüccarları da Fransa topraklarında aynı haklardan yararlanacaktı.

Kapitülâsyonlar, ilk dönemlerde Osmanlı Devleti için bazı olumsuzluklar getirmedi. Fakat bu ayrıcalıklar daha sonra diğer ülkelere de verilince Osmanlı ekonomisi ve dış ilişkileri açısından zararlı hâle geldi. Bu duruma, Kurtuluş Savaşı sonunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile son verildi.

Resim 3: Kanunî Sultan Süleyman'ı Budin Seferi'nde gösteren bir gravür (Jules Van Gaver, 1840)

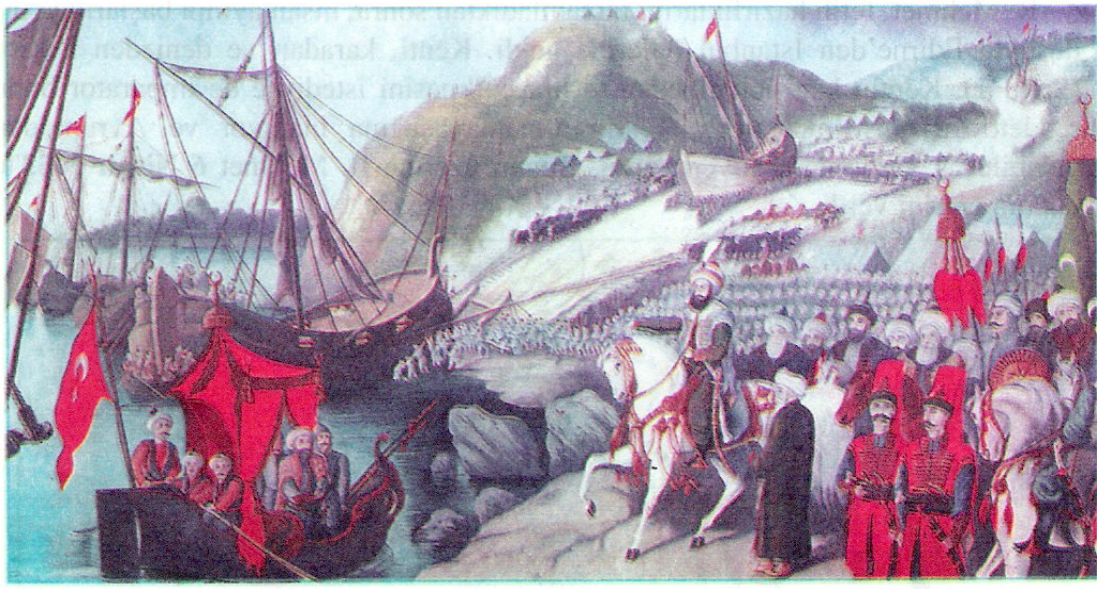
5. Osmanlı-Avusturya İlişkileri

I. Viyana Kuşatması: Avusturya Hükümdarı Ferdinand, ölen Macar Kralı II. Lui'nin kız kardeşi ile evli olması nedeniyle, Macaristan tahtının kendine ait olduğunu iddia ediyor ve Yanoş'u, Macar kralı olarak tanımıyordu. Ferdinand kendisini Macar kralı ilân ederek Kanunî'nin Macaristan'dan ayrılmasından sonra, Macaristan'ın başkenti Budin'i ele geçirdi. Kanunî, Alman İmparatoru Şarlken'in Avrupa'daki üstünlüğüne son vermek üzere sefere çıktı. Ordusuyla Macaristan'a girdi. Ferdinand'ın eline geçmiş olan Budin geri alındı. İlerlemesini sürdüren Kanunî, Ferdinand'ı savaşa zorlamak için Avusturya'nın başkenti Viyana'yı kuşattı (1529). Osmanlı ordusu, kale kuşatmalarında kullanılan büyük topları getirmemişti. Üç hafta süren kuşatma sonunda, kış mevsiminin de yaklaşması nedeniyle Osmanlı ordusu geri döndü.

Doğan Yayınları, "İstanbul'un Fethi ve Sonrası" ünitesinin "İstanbul'un Fethi, Nedenleri ve Sonuçları" konusunda fotoğraf ve tablo resmi, "Osmanlı Devleti'nin Batıdaki İlerlemeleri" konusunda minyatür ve tablo resmi, "Osmanlı Devleti'nin Denizlerdeki İlerlemeleri" konusunda fotoğraf, temsili resim ve tablo resmi, "Osmanlı Devleti'nin Doğuda ve Güneydeki İlerlemeleri" konusunda minyatür, fotoğraf ve tablo resmi; "Avrupa'da Yenilikler" ünitesinin "Yeni Buluşlar ve Sonuçları" konusunda fotoğraf ve temsili resim, "Keşifler ve Sonuçları", "Aydınlanma Çağı" ve "Sanayi İnkılâbı" konularında temsili resim, "Rönesans" ve "Reform" konularında tablo resmi, "Akılcılık ve Bilim" konularında fotoğraf; "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti" ünitesinin "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti" konusunda temsili resim ve tablo resmi, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti" konusunda fotoğraf, tablo resmi ve temsili resim; "XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti" ünitesinin "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti" konusunda fotoğraf, temsili resim ve tablo resmi, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Yıkılışı" konusunda fotoğraf; "Osmanlı Kültür ve Uygarlığı" ünitesinin "Devlet Yönetimi" konusunda fotoğraf ve temsili resim, "Hukuk Sistemi ile Sosyal ve Ekonomik Yaşam" konusunda temsili resim ve tablo resmi, "Eğitim, Öğretim, Bilim ve Sanat" konusunda ise fotoğraf ve minyatür kullanmıştır.

Doğan Yayınları, metin içinde görsel öğelere atıf yapmış, ancak metinle aynı sayfada yer almamıştır. Metin içinde atıf yapılırken fotoğraf resim ayırımı yapılmamıştır. Metni ve görsel öğeleri sayfaya dağıtırken kenar boşluklarına özen gösterilmemiştir. Alt yazıların satır başlama yerlerinde düzen görülmemektedir. Renkli görsel öğeler kullanılmasına rağmen görüntüleri net değildir. Sayfa düzeni bakımından özensizdir. Görsel öğe metni ezmektedir. Fotoğraflar net olmadığı için konu anlam bütünlüğünü etkilemekte, konunun anlaşılırlığına görsel bir zevk katmamaktadır. Fotoğraf kullanımı yetersizdir. Resimler gelişigüzel kullanılmıştır. Grafiksel düzenleme kaygısı, estetik anlayış, renk ve biçim bilgisi, bütünlük, hedef kitle, içerik düşünülmeden özensiz olarak tasarlanmıştır.

Genel taarruzdan önce padişah, kentin teslim edilmesini bir kez daha istedi. Fakat Bizans imparatoru bu teklifi yine reddetti. Bunun üzerine yapılan son bir taarruzla Türk askerleri surlarda açılan gediklerden içeriye akın akın girmeye başladılar. İstanbul, bu taarruzla Türklerin eline geçti **(29 Mayıs 1453).**

Resim 61:Fatih'in, gemilerini Haliç'e indirişini gösteren bir tablo

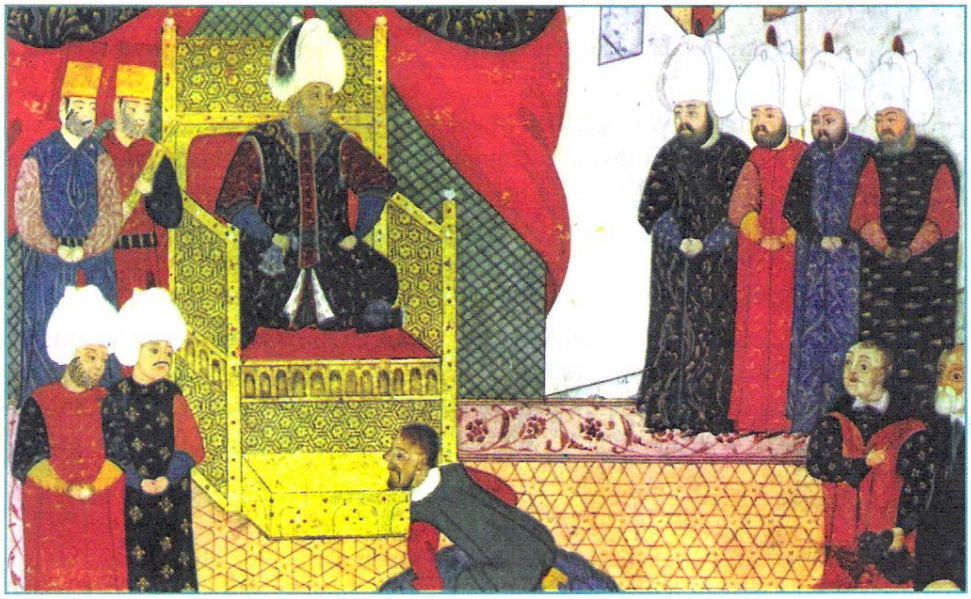
Bizans halkı, Ayasofya Kilisesi'nde toplanmış, korku içinde bekliyordu. Fatih Sultan Mehmet, Topkapı'dan kente girerek Ayasofya'ya gitti. Orada toplanmış olan halka hitaben yaptığı konuşmada; **can ve mallarının güvence altında olduğunu, kendilerine dil ve din özgürlüğü tanınacağını** söyledi. Gerçekten de halka zarar verilmediği gibi kuşatma esnasında kaçanların da dönmelerine izin verildi.

İstanbul'un Fethinin Sonuçları

İstanbul'un fethi, Türk tarihi açısından olduğu gibi dünya tarihinin de önemli olaylarından biridir. Çünkü bin yıldan beri devam eden Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu tarihe karıştı. İstanbul'un fethi ile Türklerin Balkanlarda yerleşmesi kesinleştiği gibi, Avrupa içlerine ilerlemeleri de kolaylaştı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'deki toprakları arasındaki engel ortadan kalkmış oldu. İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkenti oldu. Osmanlı Devleti güçlü bir dünya devleti hâline gelmeye başladı.

İstanbul Boğazı, Türklerin denetimine geçti. Önemli ticaret yollarının geçtiği Çanakkale ve İstanbul boğazlarının güvenliği sağlanmış oldu. Bizans Devleti'nin, Karadeniz ticaret yolundan elde ettiği vergiler, Osmanlı hazinesine girmeye başladı.

İstanbul'un fethiyle surların ve şatoların toplarla yıkılabileceği görüldü. Topun Avrupa'da kullanılması; kralların, derebeylikler üzerinde egemenlik kurmalarını kolaylaştırdı.

Resim 63: Kanuni'nin Macar kralının oğlu Yanoş'u huzuruna kabul ettiğini gösteren bir minyatür

Bu anlaşmaya göre Osmanlılara ve Fransızlara ait denizlerde her iki devletin tüccarları serbestçe ticaret yapabileceklerdi. Bu anlaşmaya göre Fransız tüccarlara bazı **kapitülasyonlar** (ayrıcalıklar) verilmiş oluyordu. Çünkü Fransız tüccarları Osmanlı egemenliğindeki yerlerde diğer devletlerin tüccarlarına göre daha az gümrük vergisi ödeyerek ticaret yapabileceklerdi. Ayrıca Fransızlar, Osmanlı Devleti'nde yaşayan vatandaşlarının hukuk sorunlarıyla da ilgilenebileceklerdi. Aynı haklar Fransız topraklarında ticaret yapacak olan Osmanlılar için de geçerli olacaktı.

Bu anlaşma ile; Avrupa Hristiyan birliğinin parçalanması ve Venediklilerin tekelinde olan Doğu Akdeniz ticaretinin canlandırılması amaçlanıyordu.

Osmanlılar, Fransızlara verdikleri bu ticarî ayrıcalıkları, daha önce Venediklilere de vermişlerdi. Ancak, devletin ekonomik olarak güçlü olduğu dönemde herhangi bir zararı olmayan bu ayrıcalıklar, daha sonra Osmanlı Devleti'nin ekonomisi için bir yıkım oldu. Çünkü, Kanunî'den sonraki padişahlar döneminde bu ayrıcalıklar tek taraflı olarak birçok ülkeye verildi ve sürekli hâle getirildi.

Kanunî, Fransızlara bu güvencelerin, "***anlaşmayı imzalayan hükümdarlar sağ kaldığı sürece geçerli olacağını***" belirtmişti. Fransızlar, padişah değiştikçe bu antlaşmayı yenilemeyi başardılar.

Türkiye, kapitülâsyonlardan ancak Lozan Barış Antlaşması ile 1923'te kurtulabildi. Kapitülâsyonların kaldırılması ile siyasî bağımsızlığımızla birlikte, ekonomik bağımsızlığımıza da kavuşmuş olduk.

5. Osmanlı-Avusturya İlişkileri

I. Viyana Kuşatması

Alman İmparatorluğu, Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biriydi. Avusturya, Macaristan, İspanya ve Hollânda, bu devletin yönetimi altındaydı. Bu imparatorlu-

Milli Eğitim Yayınları, “İstanbul’un Fethi ve Sonrası” ünitesinin “İstanbul’un Fethi, Nedenleri ve Sonuçları” konusunda fotoğraf ve tablo resmi, “Osmanlı Devleti’nin Batıdaki İlerlemeleri” ve “Osmanlı Devleti’nin Denizlerdeki İlerlemeleri” konularında fotoğraf, minyatür ve tablo resmi, “Osmanlı Devleti’nin Doğuda ve Güneydeki İlerlemeleri” konusunda temsili resim; “Avrupa’da Yenilikler” ünitesinin “Yeni Buluşlar ve Sonuçları” konusunda temsili resim, “Keşifler ve Sonuçları”, “Rönesans” ve “Reform” konularında tablo resmi, “Aydınlanma Çağı” konusunda tablo resmi ve fotoğraf, “Sanayi İnkılâbı” konusunda tablo resmi ve temsili resim, “Akılcılık ve Bilim” konularında fotoğraf; “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti” ünitesinin “XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti” konusunda temsili resim, tablo resmi, fotoğraf ve minyatür, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti” konusunda fotoğraf, minyatür, gravür ve temsili resim; “XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti” ünitesinin “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti” konusunda temsili resim ve tablo resmi, “XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Yıkılışı” konusunda fotoğraf ve tablo resmi; “Osmanlı Kültür ve Uygarlığı” ünitesinin “Devlet Yönetimi” konusunda fotoğraf, minyatür ve temsili resim, “Hukuk Sistemi ile Sosyal ve Ekonomik Yaşam” konusunda fotoğraf ve temsili resim, “Eğitim, Öğretim, Bilim ve Sanat” konusunda ise fotoğraf kullanmıştır.

Milli Eğitim Yayınları, metin içinde haritaya atıf yapılmış, ancak görsel sanat öğelerine atıf yapmamıştır. Görsel öğelerin metin arasına paragrafı bölecek şekilde yerleştirildiği ve ait olduğu metinle ilişkili sayfalarda kullanılmadığı görülmüştür. Alt yazılarda satırların başlama yerlerinde düzen görülmemektedir. Metni ve görsel öğeleri sayfaya dağıtırken kenar boşluklarına özen gösterilmemiştir. Metinle birbirlerini ezmektedirler. Renkli görsel öğeler kullanılmasına rağmen görüntüleri net değildir. Görüntüleri net olmadığı için konu anlam bütünlüğünü etkilemekte, konunun anlaşılırlığına görsel bir zevk katmamaktadır. Ortaya karmakarışık her şeyi olan ve hiçbir şeyi algılanıp okunmayan bir sayfa düzeni çıkmıştır. Bu, öğrenci için sıkıcı ve okunması güç estetikten uzak bir sayfa düzenidir. Grafiksel düzenleme kaygısı, estetik anlayış, renk ve biçim bilgisi, bütünlük, hedef kitle, içerik düşünülmeden özensiz olarak tasarlanmıştır.

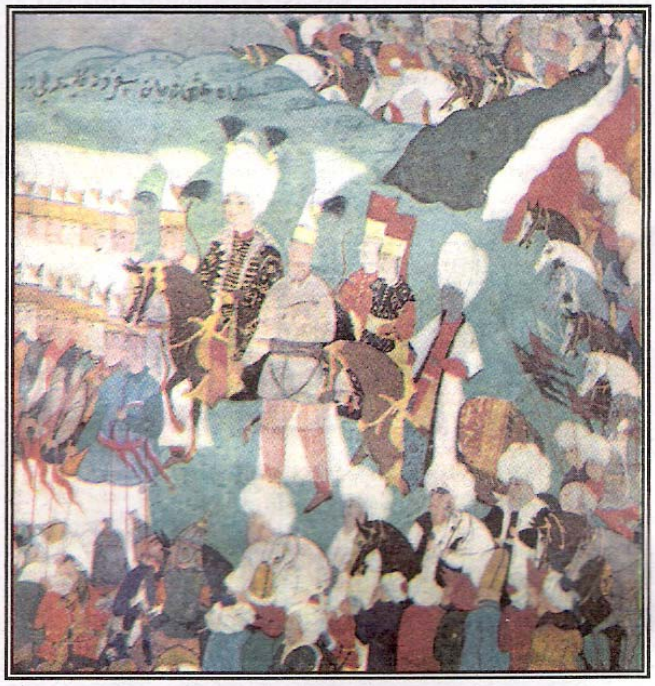
Karlofça Antlaşması'ndan bir yıl sonra da Rusya ile **İstanbul Antlaşması** yapıldı **(1700)**. Bu antlaşma ile;

- *Azak ve civarındaki kaleler Ruslara verilecek,*
- *Rusya, İstanbul'da sürekli elçi bulunduracaktı.*

Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin ilk kez toprak kaybettiği antlaşmadır.

Osmanlı – Lehistan ilişkileri

Osmanlılar, Kırım ve Boğdan'ı aldıktan sonra Lehistan ile komşu olmuşlardı. Lehistan'ın Boğdan'ın iç işlerine karışması ve buraya asker göndermesi yüzünden savaş başladı. II.Osman, Lehistan Seferi'ne çıktı. Lehler, Yaş şehri yakınlarında yenilgiye uğratıldı. Hotin Kalesi kuşatıldı. Fakat, askerlerin disiplinsiz davranışları yüzünden alınamadı. Savaş, Hotin Antlaşması'yla sonuçlandı **(1621)**. Buna göre Lehistan, eskisi gibi Kırım hanına vergi ödemeye devam edecekti.

Resim 66 : II.Osman'ın Lehistan Seferi'ne çıkışını gösteren bir minyatür

IV.Mehmet zamanında Lehistan'a yeniden savaş açıldı. Padişah ordunun başında sefere çıktı. Lehler yenilgiye uğratıldı. Bunun üzerine Lehistan kralı barış istedi. 1672'de yapılan **Bucaş Antlaşması**'na göre;

- *Podolya eyaleti Osmanlılara verilecek,*
- *Lehistan kuvvetleri Ukrayna bölgesinden çekilecek,*
- *Lehistan kralı her yıl vergi ödeyecekti.*

Lehistan Meclisi, vergi maddesini kabul etmediğinden savaş yeniden başladı ve dört yıl daha sürdü. Sonunda vergi maddesi kaldırılarak barış yenilendi.

1683'te İkinci Viyana Kuşatması sırasında, Lehlerin Avusturyalılarla birlik olmaları üzerine savaş yeniden başladı.

Ders Kitapları Yayınları, "İstanbul'un Fethi ve Sonrası" ünitesinin "İstanbul'un Fethi, Nedenleri ve Sonuçları" konusunda fotoğraf, temsili resim ve tablo resmi, "Osmanlı Devleti'nin Batıdaki İlerlemeleri", "Osmanlı Devleti'nin Denizlerdeki İlerlemeleri" ve "Osmanlı Devleti'nin Doğuda ve Güneydeki İlerlemeleri" konularında minyatür ve temsili resim; "Avrupa'da Yenilikler" ünitesinin "Yeni Buluşlar ve Sonuçları" ve "Sanayi İnkılâbı" konularında temsili resim, "Keşifler ve Sonuçları" konusunda temsili resim ve tablo resmi, "Rönesans" ve "Reform" konularında tablo resmi kullanılırken; "Aydınlanma Çağı" ve "Akılcılık ve Bilim" konularında herhangi bir görsel öğe kullanılmamıştır. "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti" ünitesinin "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti" konusunda temsili resim ve minyatür, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti" konusunda temsili resim; "XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti" ünitesinin "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti" konusunda temsili resim ve tablo resmi, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Yıkılışı" konusunda fotoğraf; "Osmanlı Kültür ve Uygarlığı" ünitesinin "Devlet Yönetimi" konusunda fotoğraf ve temsili resim, "Hukuk Sistemi ile Sosyal ve Ekonomik Yaşam" konusunda minyatür, "Eğitim, Öğretim, Bilim ve Sanat" konusunda ise fotoğraf kullanmıştır.

Ders Kitapları Yayınları, metin içinde görsel öğelere atıf yapmıştır. Görsel öğelerin metin arasına paragrafı bölecek şekilde yerleştirildiği ve ait olduğu metinle ilişkili sayfalarda kullanılmadığı görülmüştür. Sayfa bütünlüğüne dikkat edilmemiştir. Atıf yapılırken resim, fotoğraf ve harita şeklinde sınıflama yapılmıştır Alt açıklamalar farklı fon rengi kullanılarak yazıldığı için dikkat çekicidir ve yazıların satırlarının başlama yerlerinde düzen görülmektedir. Sütun halinde kullanılan görsel sanat öğelerinin sayfaya yerleştirilmesi özenlidir. Renkli görsel öğeler kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak, görüntüleri net olmadığı için konu anlam bütünlüğünü etkilemekte, konunun anlaşılırlığına görsel bir zevk katmamaktadır. Ortaya karmakarışık her şeyi olan ve hiçbir şeyi algılanıp okunmayan bir sayfa düzeni çıkmıştır. Bu, öğrenci için sıkıcı ve okunması güç estetikten uzak bir sayfa düzenidir. Grafiksel düzenleme kaygısı, estetik anlayış, renk ve biçim bilgisi, bütünlük, hedef kitle, içerik düşünülmeden özensiz olarak tasarlanmıştır.

dini toparlayamayan Akkoyunlu Devleti bir süre sonra yıkıldı.

Otlukbeli Savaş'ı sonucunda hem Doğu Anadolu'nun güvenliği sağlanmış hem de Fırat nehrine kadar olan bölge Osmanlı egemenliğine geçmiş oldu.

2. Osmanlı–İran İlişkileri

Osmanlı–İran ilişkileri; II. Bayezit Dönemi'nde İran'ın Doğu Anadolu'da çıkarttığı karışıklıklarla bozulmaya başladı. Ancak bu karışıklıklar kısa sürede bastırıldı. Osmanlıların İran üzerine asıl seferleri ise, Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde oldu.

Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra İran'da **Safevî Devleti** kurulmuştu. Devletin kurucusu olan **Şah İsmail** kısa sürede İran, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'yu egemenliği altına almıştı. Ayrıca, adamları aracılığı ile Anadolu'da isyanlar çıkartıyordu.

Resim 10: Yavuz Sultan Selim (minyatür)

Resim 11: Çaldıran Savaşı (Temsilî resim)

Osmanlı Devleti açısından çok tehlikeli olan bu çalışmalar nedeniyle Yavuz Sultan Selim **(Resim 10)** İran üzerine sefere çıktı. Osmanlı ve Safevî orduları Van gölü yakınındaki **Çaldıran Ovası'**nda karşılaştı. Yapılan savaşta Safevî ordusu ağır bir yenilgiye uğradı (1514) **(Resim 11).** Zaferden sonra Osmanlı ordusu Safevî Devleti'nin başkenti **Tebriz'**e girdi. Ayrıca, bazı İran şehirleri ele geçirildi. Çaldıran Savaşı ile Safevî tehlikesi bir süre için de olsa önlenmiş oldu. Doğu Anadolu'nun güvenliği sağlandı. Osmanlı ordusu

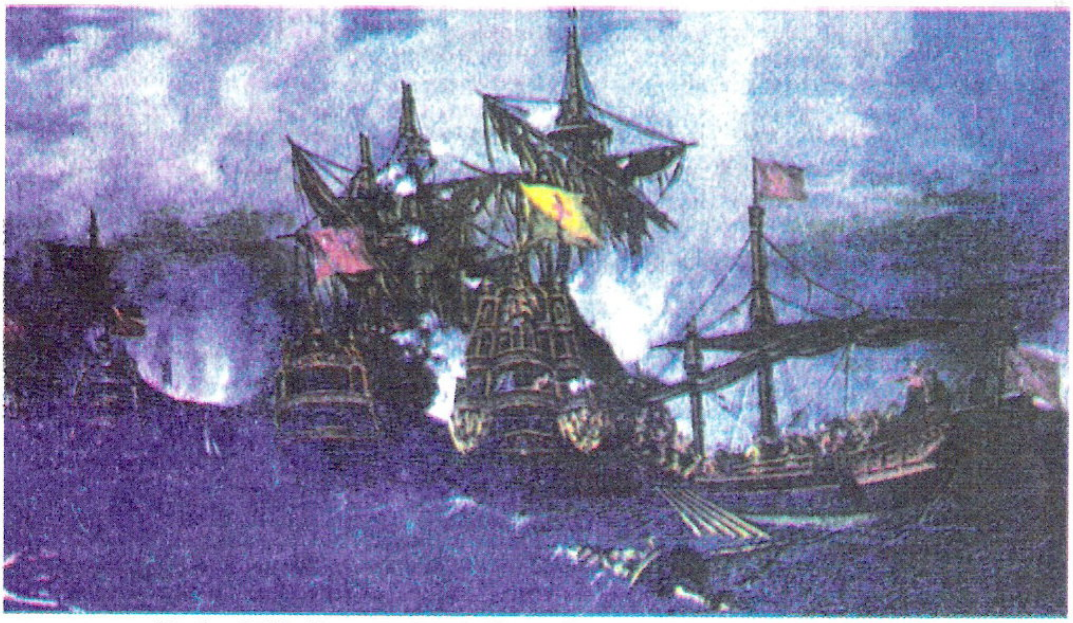
Cemre Yayınları, "İstanbul'un Fethi ve Sonrası" ünitesinin "İstanbul'un Fethi, Nedenleri ve Sonuçları" konusunda fotoğraf, temsili resim ve tablo resmi, "Osmanlı Devleti'nin Batıdaki İlerlemeleri" konusunda temsili resim, "Osmanlı Devleti'nin Denizlerdeki İlerlemeleri" konusunda temsili resim ve fotoğraf kullanırken; "Osmanlı Devleti'nin Doğuda ve Güneydeki İlerlemeleri" konusunda "Avrupa'da Yenilikler" ünitesinin "Yeni Buluşlar ve Sonuçları", "Reform", "Aydınlanma Çağı", "Sanayi İnkılâbı" ve "Akılcılık ve Bilim", "Osmanlı Kültür ve Uygarlığı" ünitesinin "Hukuk Sistemi ile Sosyal ve Ekonomik Yaşam" konularında görsel öğeye yer vermemişlerdir. "Avrupa'da Yenilikler" ünitesinin "Keşifler ve Sonuçları" temsili resim ve gravür, "Rönesans" konularında tablo resmi; "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti" ünitesinin "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti" konusunda temsili resim ve tablo resmi, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti" konusunda fotoğraf, tablo resmi ve temsili resim; "XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti" ünitesinin "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti" konusunda temsili resim ve tablo resmi, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Yıkılışı" konusunda fotoğraf temsili resim ve tablo resmi; "Osmanlı Kültür ve Uygarlığı" ünitesinin "Devlet Yönetimi" konusunda fotoğraf ve temsili resim, "Eğitim, Öğretim, Bilim ve Sanat" konusunda ise fotoğraf kullanmıştır.

Cemre Yayınları, metin içinde görsel öğelere atıf yapmıştır. Sayfaya yerleştirme sırasında alt ve üst boşluklarına dikkat edilmemiştir. Metni ve görsel öğeleri sayfaya dağıtırken kenar boşluklarına özen gösterilmemiştir. Alt yazılarda satırların başlama yerlerinde düzen görülmemektedir. Atıf yapılan görsel sanat öğeleri ilgili metinle aynı sayfada yer almıştır. Sayfa düzeni bakımından özensizdir. Görsel öğeleri ile metin birbirini ezmektedir. Renkli görsel öğeler kullanılmasına rağmen resimlerin görüntüsü net değildir. Resimler net olmadığı için konu anlam bütünlüğünü etkilemekte, konunun anlaşılırlığına görsel bir zevk katmamaktadır. Bu, öğrenci için sıkıcı ve okunması güç estetikten uzak bir sayfa düzenidir. Grafiksel düzenleme kaygısı, estetik anlayış, renk ve biçim bilgisi, bütünlük, hedef kitle, içerik düşünülmeden özensiz olarak tasarlanmıştır.

Alman İmparatoru Şarlken, Avrupa ortalarına kadar ilerleyen Osmanlıları deniz savaşlarında yenerek zor durumda bırakmayı plânlıyordu. Büyük bir Haçlı donanması oluşturarak başına da Avrupa'nın en ünlü amirali Andrea Dorya'yı getirdi. Akdeniz'e açılan Haçlı donanması, Mora kıyılarındaki bazı yerleri ele geçirdi. Bunun üzerine Kanunî Sultan Süleyman, **Hızır Reis (Barbaros)**i İstanbul'a davet etti. Hızır Reis, İstanbul'a gelerek Osmanlı Devleti'nin hizmetine girdi. Böylece Cezayir, Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti (beylerbeyliği) hâline geldi. Hızır Reise de "Hayrettin" adı verilerek kaptanıderyalık görevine tayin edildi **(1533).** Ayrıca **Cezayir Beylerbeyliği**'ne atandı.

Preveze Deniz Savaşı

Barbaros Hayrettin, Ege denizinde, Venediklilere ait adaların büyük bir bölümünü fethetti. Akdeniz'e açılarak İtalya kıyılarına kadar ilerledi. Türklerin Akdeniz'de büyük bir güç hâline gelmesi Avrupa'da endişeye yol açtı. Papa'nın kışkırtmasıyla Portekiz, İspanya, Papalık, Malta ve Venedik gemilerinden oluşan bir Haçlı donanması oluşturuldu. Haçlı donanması ile Barbaros Hayrettin komutasındaki Osmanlı donanması Preveze Körfezi'nde karşılaştılar. Barbaros'un ustaca taktik ve manevraları sayesinde Osmanlı donanması büyük bir zafer kazandı **(1538)** ***(bk. Resim 2.10)***. Böylece Akdeniz bir Türk gölü hâline gelirken, Avrupa devletlerinin Akdeniz'deki üstünlükleri sona erdi. Bu arada Venedikliler barış istediler. Yapılan gö-

Resim 2.10: Preveze Deniz Savaşı'nı gösteren temsilî bir resim

ÜNİTE 4

17. VE 18. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın önemini araştırınız.
2. Osmanlı Devleti'nde, yenilik hareketleri önce niçin askerî alanda başlatılmıştır? Araştırınız.
3. Rusya'nın Panislâvizm politikası ve Osmanlı Devleti'ne etkilerini araştırınız.
4. Matbaanın, Uygurlarla başlayan tarihî gelişimi hakkında bilgi edininiz.

A. 17. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ

1. SİYASAL DURUMU

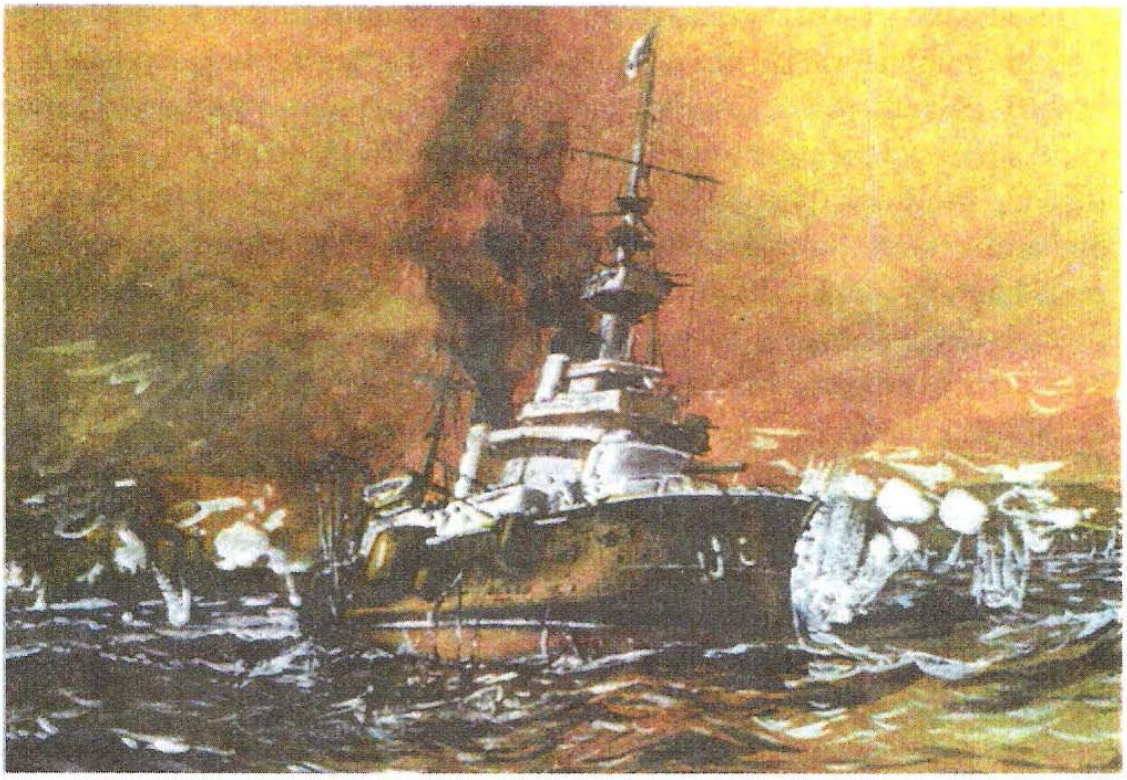
a. Osmanlı Devleti'nin Doğu Siyaseti

Osmanlı - İran İlişkileri

Kanunî Sultan Süleyman zamanında İran'la Amasya Antlaşması imzaıştı **(1555).** Bu antlaşmanın 1577 yılında bozulması üzerine savaşlar yebaşladı. Uzun süre devam eden bu savaşlar, İstanbul Antlaşması'nın ınmasıyla sona erdi **(1590).** Ancak bu antlaşma da uzun sürmedi. Safevleti'nin başına geçen **Şah Abbas**, Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile masından yararlanarak Osıı topraklarına saldırdı. Oslıların eline geçen toprakları aldı. Bunun üzerine, Osılı - İran savaşları yeniden ladı **(1603).** IV. Murat, İran'a sefer düzenledi. Revan Sefeenilen birinci seferde, Doğu ıdolu üzerindeki İran tehdi- son verildi ve Revan (Eri-) geri alındı. İkinci sefer ğdat Seferi) ile de Bağdat alındı *(bk. Resim 4.1)*. Bu

Resim 4.1: IV. Murat'ın Bağdat kuşatmasını gösteren temsilî resim

Resim 5.7: Çanakkale Savaşı'nda mayınlara çarparak batan Fransız Bouvet zırhlısı (Deniz Müzesi, İstanbul)

üzerine İtilâf Devletleri, Çanakkale'yi karadan geçmek için harekete geçtiler. Bu sırada Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal, düşmanın nereden karaya çıkarma yapacağını belirleyerek buna göre önlemler aldı ***(bk. Resim 5.8)***. Gerçekten de İtilâf Devletleri, Mustafa Kemal'in önceden belirlediği yerlerden Gelibolu Yarımadası'na asker çıkardılar. Ancak Türk askerinin **Anafartalar, Conkbayırı** ve **Kocaçimen**'de kazandığı zaferler sonucunda geri çekilmek zorunda kaldılar.

Resim 5.8: Mustafa Kemal, Çanakkale Savaşlarında cephede düşman kuvvetlerini gözlerken

4.3 Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Türkiye'de ilköğretim sosyal bilgiler müfredatlarının tarih konularında eğitim materyali olarak resimlerin, fotoğrafların, minyatürlerin, gravürlerin ve karikatürlerin aktif kullanımı nasıl olmalıdır?

4.3.1. Resimlerin (Temsili Resim) Aktif Kullanımı Nasıl Olmalıdır?

Bu resim 1., 2. ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında "Cumhuriyet bayramının anlam bilgisi" hedefini gerçekleştirebilmek için kullanılabilir.

Cumhuriyetle ilgili neler biliyoruz?

Kurtuluş Savaşı sonunda, yurdumuz düşmanlardan kurtarıldı, yeni Türk devleti kuruldu. Mustafa Kemal, bu devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olması gerektiğini düşünüyordu. Bu amaçla 29 Ekim 1923'te, meclise bir kanun teklifi verdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplandı, cumhuriyeti ilân etti. Cumhuriyet, yurdumuzda coşkulu gösterilerle kutlandı. Cumhuriyet yönetimi Atatürk'ün önderliğinde kuruldu. Atatürk, ilk cumhurbaşkanımız seçildi. Böylece, bağımsızlığımızın kazanılmasından sonra cumhuriyet yönetimine kavuştuk.

Yukarıdaki resmi inceleyerek, metinle resmi karşılaştırınız.

Bu resim 1., 2. ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında “Cumhuriyete kavuşmamızı sağlayan olaylar / olgular bilgisi” hedefini gerçekleştirebilmek için kullanılabilir.

Kurtuluş Savaşı

Kurtuluş Savaşı ile ilgili resmi inceledikten sonra aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Sizce bu insanlar nereye gidiyorlar?
2. Ne taşıyorlar?
3. Nasıl bir araçla yük taşıyorlar?
4. Sizce neden böyle bir araçla oldukça zor bir yolda yolculuk yapıyorlar?
5. Resimde neden kadınları çalışırken görüyoruz?
6. Erkekler nerede olabilir?
7. Bu resme bir hikâye yazsanız neler yazardınız?

Bu resimler 1., 2. ve 3.sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesi ile, "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" ünitesinin, "Bayram Hazırlıkları" konusunda "bayram hazırlıkları bilgisi", "bayram hazırlıklarını anlatabilme", "bayramın anlamını kavrayabilme hedeflerini gerçekleştirebilmek için aşağıdaki gibi kullanılabilirler.

Bayram Hazırlıkları

Resimleri inceleyiniz.

Resimdeki öğrenciler ne yapıyorlar, anlatınız.

Bu öğrenciler neden sınıflarını süslüyorlar?

Bayram hazırlıkları için sen de okulunu ve sınıfını süsledin mi?

Bunları yaparken neler hissettin?

4.3.2. Fotoğrafların Aktif Kullanımı Nasıl Olmalıdır?

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının "İstanbul'un Fethi ve Sonrası" ünitesinde kullanılabilecek bu fotoğrafa incelenen tüm ders kitaplarında rastlanmıştır. Ancak burada Anadolu Hisarı'nın fotoğrafıyla birlikte verilerek öğrencilerin karşılaştırma yapmaları istenebilir. "İstanbul'un fethi ile ilgili olgular bilgisi" ve "İstanbul'un fethi ile ilgili olguları açıklayabilme" özel amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılacak bu fotoğrafları aktif öğretime çekmek için şu sorular sorulabilir:

İstanbul'un Fethi

1. **Bu iki fotoğrafa bakarak Anadolu Hisarının ve Rumeli Hisarının hangisi olduğunu söyleyebilir misiniz?**
2. **Anadolu Hisarının ve Rumeli Hisarının niçin yapıldığını araştırdınız mı?**
3. **Bugün Rumeli Hisarının hangi amaçla kullanıldığını biliyor musunuz?**

Bu sayfadaki fotoğraflar 1., 2. ve 3. sınıf Hayat Bilgisi dersinin "Atatürk'ün Hayatı konusunda "Atatürk'ün hayatıyla ilgili olgular ve olaylar bilgisi" hedefini gerçekleştirmek üzere kullanılabilir.

ATATÜRK'ÜN HAYATI

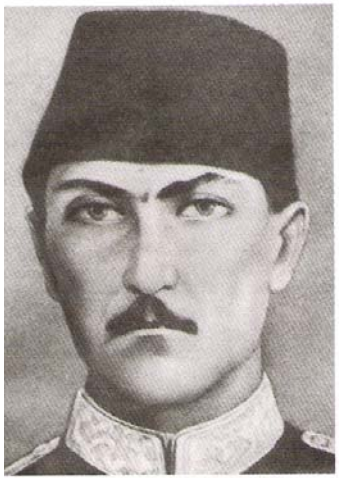
Atatürk'ün hayatı hakkında neler biliyorsunuz?

Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu bu ev günümüzde hangi ülkede bulunmaktadır?

Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım

Atatürk'ün babası Ali Rıza Bey

Bu sayfadaki fotoğraflar, 1., 2. ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında kullanılabileceği gibi ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında da "Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı" konusunda "Kurtuluş savaşı döneminde geçen temel olgular bilgisi" hedefine ulaşmak için kullanılabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı

Aşağıdaki fotoğraflardan sana en tanıdık gelen bina hangisidir? Fotoğraftaki binalara ait bilgi toplayınız.

Türkiye büyük Millet Meclisi ne zaman açıldı?

Yanda ve üstte görülen binaların bugün hangi amaçla kullanıldığını biliyor musunuz?

Bu üç fotoğrafın ortak özelliği nedir?

Bu sayfada yer alan fotoğraf kullanımı örneği, 1., 2. ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler "Kurtuluş Savaşı" konusu için "Cumhuriyet'e kavuşmamızı sağlayan olaylar/olgular bilgisi", "Kurtuluş savaşı döneminde geçen temel olgular bilgisi" hedeflerine ulaşmak üzere kullanılabilir.

Kurtuluş Savaşı

Eğer cephedeki askerlerden biri sen olsaydın ne hisseder ve ne yapardın?

Bu askerleri orada ve o zaman savaşmaya İten sebep ne idi?

Fotoğraftakilerin duyguları ne olabilir?

Sakarya'da savaşmak üzere cepheye ilerleyen bir topçu birliğindeki askerlerin memleketleri neresi olabilir?

Cepheye gitmek için hangi ulaşım araçlarını kullanıyorlar?

Cepheye giderken yanlarında ne götürüyor olabilirler?

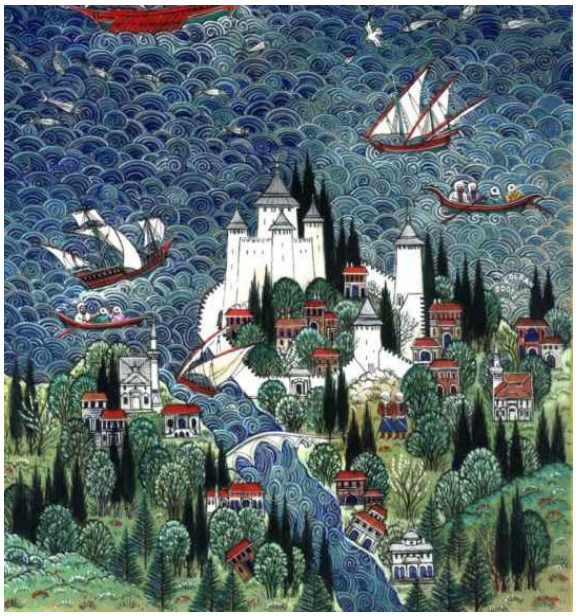

Başkomutan Mustafa Kemal Duatepe'de Sakarya Meydan Muharebesi'ni yönetirken (10 Eylül 1921)

4. 3.3. Minyatürlerin Aktif Kullanımı Nasıl Olmalıdır?

Anadolu Hisarına ait olan bu minyatür 6. sınıf Sosyal Bilgiler “Balkanlarda İlerleme” ünitesi, “Anadolu’da Türk Siyasi Birliğinin Kurulması” konusunda kullanılabilir. “Balkanlarda ilerleme ile ilgili olgular bilgisi”, “Balkanlarda ilerleme ile ilgili olguları açıklayabilme” ve “Osmanlı Devleti ile Türk Beylikleri arasındaki ilişkileri kavrayabilme" özel amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılabilir.

Balkanlarda İlerleme

Anadoluhisarı

Yıldırım Beyazıt’ın amacı İstanbul’u almak ve Anadolu birliğini sağlamaktı. Bunun için İstanbul’u karadan ve denizden kuşattı. Deniz yoluyla Trabzon İmparatorluğu’ndan gelebilecek yardımı engellemek içinde Anadolu Hisarı’nı (Güzelcehisar) yaptırdı. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Avrupa’dan ve papadan yardım istedi.

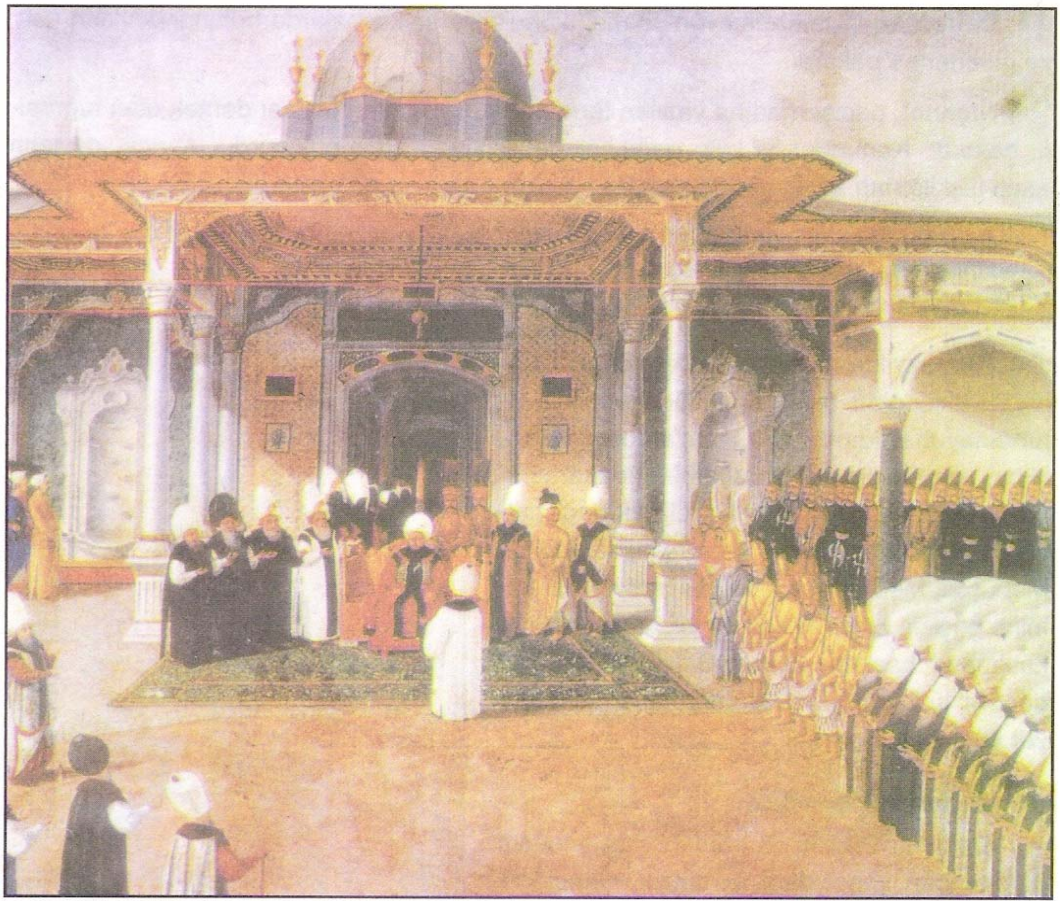
Metne bağlı kalarak minyatürle ilgili aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Kayıkla denize açılanlar nereye gitmektedirler?
2. Minyatürde Anadolu Hisarının en uç noktaya yerleştirilmesinin sebebi ne olabilir?
3. Minyatüre bakarak, Osmanlı devletinin ilerlemek için kendisine hangi yönü belirlemiş olduğunu söyleyebilir misiniz?

Aşağıda yer alan minyatürler, 7. sınıf Sosyal Bilgiler "Osmanlı Kültür ve Uygarlığı" ünitesinde "Osmanlılarda devlet yönetiminin özellikleri bilgisi" hedefine ulaşmak için örneklerde olduğu gibi kullanılabilir.

DEVLET YÖNETİMİ

Merkezi Yönetim

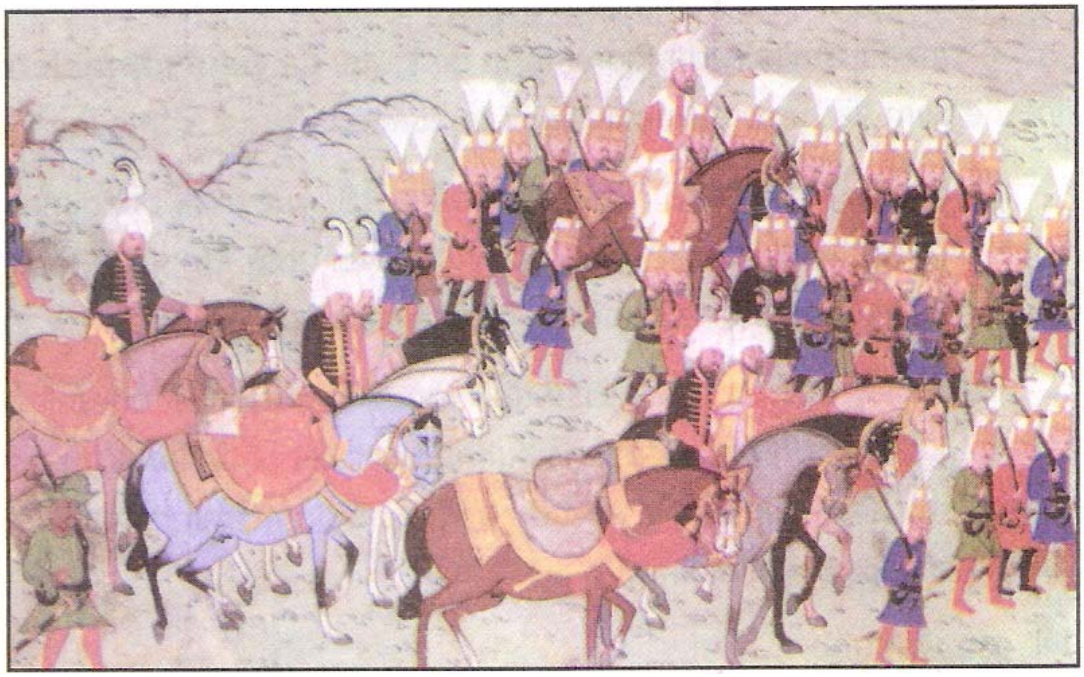

III. Selim ve vezirleri gösteren bir minyatür (Topkapı Sarayı Müzesi)

- Minyatürde, saraydaki görevler ile ilgili ne görüyor sunuz?
- Minyatürde sizi özellikle ilgilendiren şey nedir?
- İnsanların ne yaptıklarını tartışınız.
- Detaylardan yararlanarak olayın bütününe nasıl bir yorum katabilirsiniz?

Ordu

Sınırlı bir süre bakıldıktan sonra, minyatürü kapatarak aklınızda kalanları arkadaşlarınızla paylaşınız.

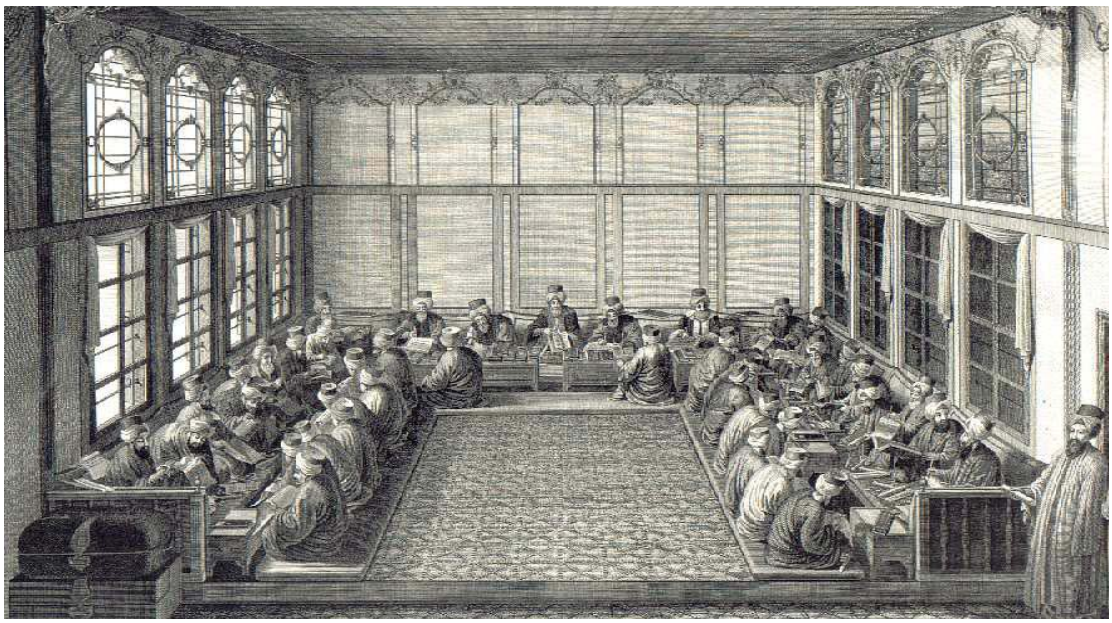

Osmanlı ordusunu gösteren bir minyatür (Seyyid Lokman, Hünername'den, Topkapı Sarayı Müzesi)

- Aşağıdaki boşluğa Osmanlı ordusunu tasvir eden bir resim de siz yapınız.

4.3.4 Gravürlerin Aktif Kullanımı Nasıl Olmalıdır?

Defterdarlara ait bu gravür 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bir alternatif olarak bulunabilir. Devlet yönetimi içindeki Merkezi Yönetimin bir öğesi olan defterdarlık kurumunun saraydaki çalışmasını tasvir eden bu gravür, "Osmanlı Kültür ve Uygarlığı" ünitesinde "Osmanlılarda Devlet Yönetiminin Özellikleri Bilgisi" özel amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılabilir.

Defterdar, Divanıhümayun'da mali konularda açıklamalarda bulunur, devletin gelir ve giderlerine bakardı.

1. Gravürdeki toplantı, sarayın neresinde yapılıyor olabilir?
2. Toplantı yapılan mekanın özellikleri nelerdir?
3. Gravürdeki figürlerin ortak özellikleri nelerdir?
4. Gravürdeki insanların meslekleri, toplumsal sınıfları, zevkleri, inanışları ya da değerleriyle ilgili neler görünüyor?
5. Gravürde gördüğünüz aynı tarz giyinmiş ve aynı işe odaklanmış bu insanlar sence ne yapıyorlar?
6. Buradaki insanlarla röportaj yapsan ne sorardın?
7. Bu insanlar bugün yaşasalardı ne iş yaparlardı?

Bu gravür 7. sınıf Sosyal Bilgiler "Osmanlı kültür ve Uygarlığı" ünitesinde "Sosyal ve ekonomik yaşam" konusunda "Osmanlılarda hukuk sistemi ile sosyal ve ekonomik hayatın özellikleri bilgisi" hedefini gerçekleştirmek için kullanılabilir.

Sosyal ve Ekonomik Yaşam

Kapalı Çarşı – İstanbul XIX.yy

Osmanlı devletinin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıydı. Bunların yanında zanaat ve ticarete de önem verilirdi. Şehirlerde el sanatları çok gelişmişti. Yapılan eşya ve araçların sağlam ve gösterişli olmasına büyük önem verilirdi. Dokumacılık, halıcılık, çinicilik, demircilik, bakırcılık gelişmiş zanaatlardı.

- Bu gravürün yapıldığı tarihten bu yana gravürdeki nesneler ve kişiler nasıl değişmiştir, tartışınız.

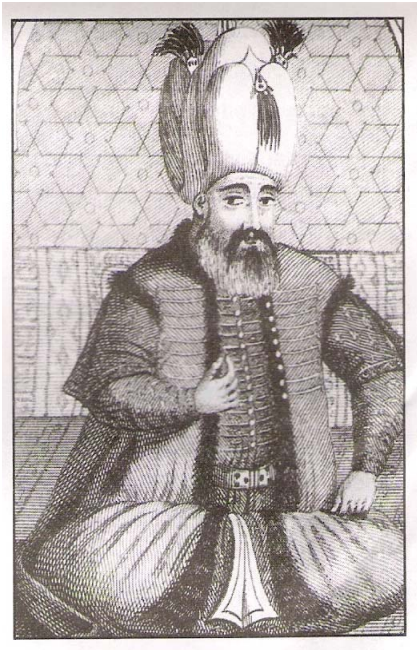
- Gravürdeki ayrıntılar temsil edilen olayın yer ve zamanına ilişkin hangi sonuçların çıkarılmasına yol açıyor?

Bu gravürler "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti" ünitesinin "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti Yenilik Hareketleri" konusunda "XVII. yüzyılda Osmanlı devleti ile ilgili temel olgular bilgisi/açıklayabilme" hedeflerini gerçekleştirmek için aşağıdaki gibi kullanılabilir.

Sınıfta rol paylaşımı yaparak gravürdeki padişahları ve dönemlerinde neler yaptıklarını dramatize ediniz.

II. Osman (Genç Osman)'ı gösteren bir gravür (Karalatos D. Byzantiou, 1851)

IV. Murat'ı gösteren bir gravür (Demetrius Cantemir,1734)

Gravürlerin yapıldığı dönem hakkında neler bildiğinizi tartışınız.

4. 3. 5 Karikatürlerin Aktif Kullanımı Nasıl Olmalıdır?

Bu sayfada yer alan karikatür 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersi "Osmanlı Devletinin Kuruluşu" ünitesinin "Balkanlarda İlerleme" konusu içinde "Birinci Kosova Savaşı" başlığıyla ya da "Ankara Savaşı ve Sonuçları" konusu içinde "İkinci Kosova Savaşı" başlığındaki konularda "Balkanlarda ilerleme ile ilgili olguları açıklayabilme" özel amacını desteklemek için kullanılabilir. Bu sayfadaki karikatürü tamamlamak için "Birinci Kosova Savaşı" örnek olarak alınmıştır.

Birinci Kosova Savaşı

Konuyu okumadan önce karikatüre bakarak aşağıdaki soruların cevaplayınız.

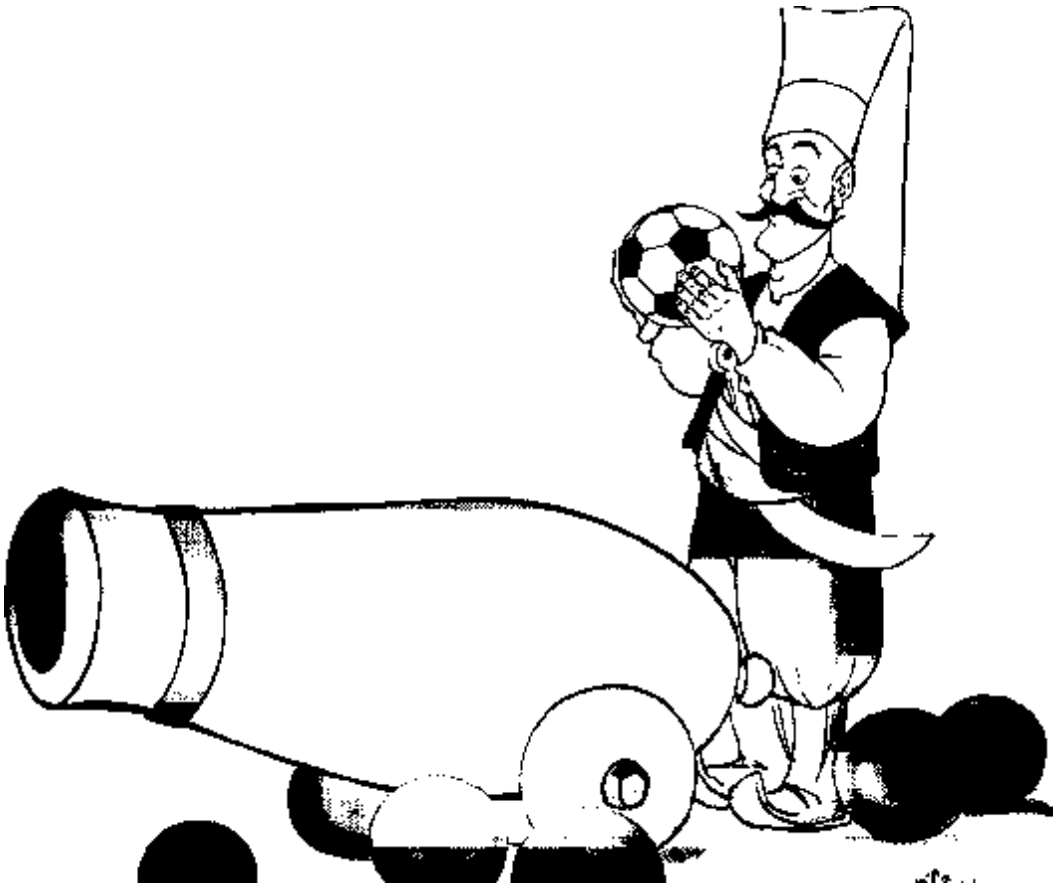
1. Karikatürde hangi konuya değiniliyor?
2. Birinci Kosova Savaşı nasıl sonuçlanmış olabilir?
3. Karikatürdeki askerlerin kıyafetine bakarak, hangi tarafın askeri olduklarını söyleyebilir misiniz?
4. Karikatürdeki Osmanlı askeri, neden bu savaşın kaçıncı Kosova savaşı olduğunu soruyor olabilir?

Osmanlı Devleti'nin Balkan Yarımadası'nda ilerlemesi üzerine Sırplar, Macarlar, Arnavutlar, Bulgarlar ve diğer Balkan milletleri, Osmanlılara karşı birleşerek Haçlı ordusunu meydana getirdiler. Amaçları Türkleri Rumeli'den çıkarmak ve Türk ilerleyişini durdurmaktı. I. Murat, Haçlı birliğinin kurulmasını engellemek için komutasındaki Osmanlı ordusuyla Sırbistan'a girdi. Sırp Kralı komutasındaki Haçlı ordusuyla Osmanlı ordusu, Kosova Ovası'nda karşılaştı (1389). Haçlı ordusu bozguna uğratıldı **(Bkz. Karikatür)**. Birinci Kosova Savaşı, Osmanlıların Balkanlardan kolay kolay atılamayacağını göstermesi bakımından önemli bir savaştır.

Bu sayfadaki karikatür 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersi “Osmanlı Kültür ve Uygarlığı” ünitesinin “Devlet Yönetimi – Ordu” konusunda, “Osmanlılarda devlet yönetiminin özellikleri bilgisi” özel amacını desteklemek için kullanılabilir.

Ordu

1. Yukarıdaki karikatür, Osmanlı Devletinin ordu sistemi hakkında ne tür bilgiler vermektedir?
2. Osmanlı ordusu hangi bölümlerden oluşmaktadır?
3. Osmanlı ordusunda ne tür silahlar kullanılmaktadır?
4. Osmanlı ordusunun kullandığı top, karikatürde görüldüğü gibi futbol topu biçiminde midir?
5. Karikatürdeki Osmanlı askerinin orduda görevi ne olabilir?

Osmanlı askerlerinin giydiği kıyafetler karikatürdeki gibi midir, araştırınız

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma bulgularına ve yorumlara dayalı olarak ulaşılan sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

5.1 Sonuçlar

Araştırmanın sınırlılıkları içerisinde kalarak, elde edilen bulgulara dayalı sonuçlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

İncelenen ders kitaplarının öğrencinin ilgisini çekecek albeniden uzak olduğu gözlenmiştir. Çoğu görsel materyal öğrenci ile etkileşime açık değildir. Ders kitaplarının basım tarihi her yıl yenilenmesine rağmen görsel öğeleri güncellenmeden hazırlanmaktadır. Genelde öğrenciyi pasif kabul etmektedir. Her yıl okutulmak üzere değişik öğretim basamaklarında pek çok kitap önerilmekte ve bu kitapların seçimi okullarla beraber öğretmenlere bırakılmaktadır. Kitap seçme görevini yapan komite çok dikkatli bir seçim yapamayabilir. Bazı komitelerin 5 dakika göz gezdirme veya parmakla liste tarama yöntemiyle seçim yaptıkları bilinmektedir. Rastlantıya dayalı veya kura yoluyla yapılan seçimler kitap inceleme kurallarına uyulmadığı gibi görsel öğelerde kontrol edilmemektedir.

Karikatüre hiçbir kitapta rastlanmamıştır. En çok karşılaşılan görsel öğe fotoğraflardır. İlköğretim 1. kademe öğrencileri için yazıdan önce görsel materyaller önem taşıdığı için resimlerin niteliği, çokluğu ve amaçlara yönelik olması daha da önemlidir. İlköğretim I. Kademe düzeyinde yer alan görsel öğeler çizgi resim boyutuyla kullanılmış, aynı yayınevine ait farklı düzeylerdeki ders kitaplarında aynı

çizgi resimlere yer verildiği görülmüştür. Benzer bir durumla, farklı yayınevlerinin aynı sınıf düzeyinde aynı görsel öğelere yer vermesiyle de karşılaşılmıştır. Minyatürler boy ve portre boyutlarıyla kullanılmış, konu anlatımlı minyatürlere pek rastlanmamıştır. Gravürler, günlük hayatı canlandırmaktan uzak şekilde yer almıştır. Tarihi konulu resimler kullanılmaya çalışılmış ancak görüntü kalitesiyle bu başarılamamıştır.

Ünitelerin özel amaçlarında harita okuma bulunduğu görülmüş, ancak görsel öğelerin okunmasına dair bir madde bulunamamıştır. Genel olarak kullanılan görsel öğelerin ünite amaçlarıyla örtüştüğü, ancak yine de bazı amaçların görsel öğe kullanılmadan geçildiği gözlenmiştir.

Görsel öğeler biçim ve yerleştirme açılarından özensizdir. Sayfa kenarlarına dikkat edilmemiştir. Konuları anlatmada kullanılan görsel öğelerde, öğrencilerin öğrenme stillerinin farklılığı, çoklu zekâ kuramı, gelişme düzeylerinin farklılığı, bilişsel gelişim süreçleri ve öğrenme güçlükleri dikkate alınmamıştır. Ders kitaplarının gerek malzeme, gerekse görsel düzen açısından özensiz hazırlanışı daha ilk aşamada öğrencinin kitaba ve derse duyacağı ilginin azalmasına yol açar. Ne yazık ki kitapların çoğu çekici, heveslendirici ve özendirici değildir. Kitaplar günümüzdeki yöntemsel yeniliklere göre değil de, bilgi yükleyici, ezberciliğe dayanan, geleneksel yöntem anlayışıyla hazırlanmıştır.

Metin içinde görsel öğelere ya atıf yoktur ya da yetersizdir. Metinlerde ki görsel öğeler eğitim öğretime dâhil edilmemiştir. Kullanılan görsel öğeler, yazılı öğelerle açıklanmamıştır. Paragraf aralarına metni bölerek yerleştirilmiş, atıf yapılan görsel öğelerle aynı sayfada yer almamıştır. Alt açıklamaları yetersizdir. Metinde anlatılanlarla ilgili verilen görsel öğenin ifade ettiği konunun uyumu konusunda da sıkıntılar vardır. Konuyla uzaktan ilgili görsel öğeler kullanılmış ve özensiz yerleştirilmiştir. Bir sütun yazı, bir sütun görsel öğe kullanılan kitaplarda görsel öğe ile metin boyutları birbiriyle örtüşmemektedir.

5.2 Öneriler

Araştırma bulguları doğrultusunda araştırmacı tarafından geliştirilen öneriler aşağıda belirtilmiştir:

1. Kitapların görsel ve bilimsel açıdan daha başarılı bir biçimde hazırlanabilmesi için konuyla ilgili bağımsız bilim ve sanat kurulları oluşturulmalıdır.

2. Oluşturulacak kurulların değerlendirme ölçütleri belirlenirken uluslar arası standartlar gözetilmelidir.

3. Talim Terbiye Kurulu kendi bünyesinde bir "bilimsel izleme komisyonu" kurmalı ve gerek Türkiye'de gerekse dünyada yapılan ilgili araştırmaları izlemelidir. Bu araştırmalara, değişik ülkelerin ders kitaplarının, öğretim programlarının izlenmesi de dâhil edilmelidir.

4. Kitap tasarımlarıyla uğraşacaklar, bu alanla ilgili özel bir pedagojik bir eğitimden geçirilmelidir.

5. Öğretmenler alanlarında ve meslekî konularda hizmet içi eğitimden geçirilerek; program geliştirme, değerlendirme, öğretim metotları, materyal geliştirme ve materyal kullanımı gibi konularda eğitim görmeleri, konferans, seminer gibi etkinliklere katılımları sağlanmalıdır.

6. Kaynak olarak tüm görsel sanat eserlerini okuyabilen, analiz eden ve yorumlayan uzmanlar yetiştirilmelidir.

7. Akademik düzeyde ders kitaplarına görsel sanat öğeleri seçimi çalışmaları yapılabilir.

8. Talim Terbiye Kurulu, ders kitabı yazımı için tek bir yazar yerine; psikolog, pedagog, dal öğretmenleri, alan uzmanı, eğitim teknoloğu, grafik tasarımcısı,

ressam, program geliştirme uzmanı, ölçme değerlendirme uzmanı ve kitapları okuyacak öğrencilerden oluşan komisyonlarla çalışmaya başlamış olmasına rağmen bu çalışmaların tam olarak uygulandığını söylemek mümkün değildir. Bu komisyonların aktif hale getirilmesiyle ders kitapları net ve disiplinli hale gelebilir.

9. Ders kitaplarında kullanılan görsel öğelerin konu ile uygunluğuna önem verilmelidir.

10. İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel öğeler öğrenci ihtiyaçlarına cevap verecek, konuyu yansıtacak biçimde olmalıdır.

11. Ders kitaplarında yer alan bütün resim, fotoğraf, minyatür gravür, karikatür gibi görsel öğeler öğrencilerin öğretim hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmalıdır.

12. Üniversitelerde Tarih ve Sosyal Bilgiler Öğretimi bölümlerinde sanat tarihi derslerine ağırlık verilebilir.

13. Resim dersleri ve öğretmenleriyle ortak çalışma yapılarak, öğrencilerden tarihi konularla alakalı resim ya da minyatür yapmaları istenebilir.

14. Ülke çapında öğrencilere ve öğretmenlere kitap ve içindeki görsel malzemelerle ilgili eleştirileri ve önerilerine yönelik çalışmalar yapılabilir.

15. Ünite içindeki görsel öğelerin görevleri ünite başında tanıtılabilir.

16. Karikatür ile ilgili çalışma yapan okul, enstitü, üniversite, vb. kurum ve kuruluşlardaki kişilerle çalışma yapılarak, karikatür eğitimi ve karikatür ile eğitim okullara taşınabilir.

17. Karikatür seçimi iyi yapılmalı, karikatürler objektif olmalı, tartışmaya neden olmamalıdır.

18. Bu çalışmada İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki resim dağılımı ve kullanımı değerlendirilmiştir. Tüm ders kitaplarındaki resim dağılımı ve kullanımı ile ilgili araştırmalar yapılmalıdır.

19. İlköğretim 1. kademe öğrencilerinin ilgi ve seviyeleri dikkate alınarak ders kitabında bilmece, bulmaca, karikatür, değerlendirme etkinliklerine yer verilmelidir.

20. Eğitimcilere resim okuma teknikleri üzerine hizmet içi eğitim kursları düzenlenmelidir.

21. Ders kitaplarındaki görsel öğeler hedef davranışlara, öğrenci ihtiyaçlarına, öğretim ilke ve yöntemlerine ve eğitim-öğretim teknolojisine göre yeniden düzenlenmelidir. Aksi takdirde eğitim ve öğretime katkı sağlayacağı umulan ders kitapları ve içindeki görsel malzemeler görüntüden ibaret kalacaktır.

22. Kabul görmüş ressamların sanatsal nitelik taşıyan resimleri kullanılarak öğrencilerde görsel zevkin gelişmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ, Kamile Ün. (1998). **Etkili Öğrenme ve Öğretme**. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

AKBABA, Bülent. (2003a). **Tarih Öğretiminde Fotoğraf Kullanımı.** Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

…….. (2003b). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Tarih Ünitelerinde Görsel Materyallerin Kullanımı.* C, ŞAHİN(Ed.)**, Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler.** Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 359-367.

AKBABA, Toper. (2005). *Cumhuriyet Döneminde Program Geliştirme Çalışmaları*. **Bilim Ve Aklın Aydınlığında Eğitim,** (54-55), 16-23.

AKYILDIZ, Recep ve H. DURMUŞ. (2003a). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6.** Ankara: Yeni Çizgi Yayınları.

…….. (2003b). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7.** Ankara: Yeni Çizgi Yayınları.

ALKAN, Cevat. (1979). **Eğitim Ortamları.** Ankara: A.Ü.Eğitim Fakültesi Yay.

ALPAN, G. (2004). **Ders Kitaplarındaki Grafik Tasarımının Öğrenci Başarısına ve Derse İlişkin Tutumlarına Etkisi.** Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

ARSEVEN, Celal Esat. (1984). **Türk Sanatı.** Ankara: Cem Yayınevi. Mart.

ARSLAN, Mehmet Metin ve M. DALTABAN. (2003). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3.** İstanbul: Anıttepe Yayıncılık.

ASLANAPA, Oktay. (1993). **Türk Sanatı El Kitabı.** İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

ATA, Bahri. (1998). **Tarih Öğretimine Bilimsel Problem Çözme Yönteminin Uygulanmasına Yönelik Bir Model.** Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

……..... (2002). **Müzelerde ve Tarihi Mekânlarda Tarih öğretimi: Tarih Öğretmenlerinin Müze Eğitimine İlişkin Görüşleri.** Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

……..... (2003). *Rousseau, Emile ve Tarih Öğretimi*. **www.yayim.meb.gov.tr,** (159).

ATASOY, Nurhan. (2000). *Geleneksel Türk Sanatları Minyatür Sanatı*. **www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/minyatur.htm.**

AVRUPA KONSEYİ. (2002). *Avrupa Konseyi Değişime Çağırıyor*.(Çev. Eda CER-RAHOĞLU), **Toplumsal Tarih**, (100), 58-59.

AYDIN, Celal, M. KAYA, S. S. ÜŞÜR ve S. ÖZEN. (2000). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 4. Sınıf.** Ankara: Doğan Yayıncılık.

AYDIN, Celal, S. S. ÜŞÜR, D. AYDIN ve M. ŞAKİROĞLU. (2001). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf.** Ankara: Doğan Yayıncılık.

AYDIN, Celal, S. S. ÜŞÜR, K. GÖRMEZ ve M. ŞAKİROĞLU. (2001). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6. Sınıf.** Ankara: Doğan Yayıncılık.

AYDIN, İsmail. (1997). **Türkiye'de Ders Kitapları ve Tarih Müfredat Programı.** Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

AYDOĞDU, Şenel ve M. AYDOĞDU. (2002). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 1.** Ankara: Ulus Yayınları.

BARTH, L. James ve A. DEMİRTAŞ. (1997). **Sosyal Bilgiler Öğretimi.** Ankara: YÖK ve Dünya Bankası Milli Eğitim Geliştirme Projesi Öncesi Öğretmen Eğitimi.

BAŞARAN, İbrahim Ethem. (1990). **Eğitim Psikolojisi, Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri.** Ankara: Gül Yayınevi.

BİGALI, Şeref. (1999). **Resim Sanatı.** Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

BİLGİN, Zümre ve Ü. KARAMUSTAFA. (2001). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 1.** İstanbul: Serhat Yayınları.

BİLİCİ, Leyla. (1998). *İlkokul Ders Kitaplarında Tarih Bilgileri ve İlkokul Çocuğu.* S. ÖZBARAN(Haz.), **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları.** İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 371-379.

BİNARK, İsmet. (1970). *Türklerde Minyatür Sanatı.* **Türk Kültürü,** 92, 28.

BOYDAK, Alp. (2001). **Öğrenme Stilleri**. İstanbul: Beyaz Yayınları.

BOYDAŞ, Nihat. (2003). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Düzen Açısından Değerlendirilmesi.* C. ŞAHİN(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu.** Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 129-140.

BULDUK, Üçler ve A. GÜNDOĞDU. (2000). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5.** Ankara: Tutibay Yayınları.

BURKE, Peter. (2003). **Afişten Heykele, Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları.** (Çev. Zeynep YELÇE), İstanbul: Kitap Yayınevi.

BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş ve C. ÇİVİ. (1997). **Genel Öğretim Metotları.**İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.

CAN, Ali, M. YURT ve O. KAYA. (2001). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 1.** İstanbul: Dayanışma Yayınları.

CEMALOĞLU, Necati. (2003). *Öğretimde Ders Kitaplarının Yeri ve Önemi*, N. HAYTA (Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Tarih 9-12.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1-32.

CEYHAN, Erdal ve B. YİĞİT. (2003). **Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi.** Ankara: Anı Yayıncılık.

ÇALIK, Temel. (2003). *Ders Programlarının Değerlendirilmesi.* **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 183-191.

ÇETİNKAYA, Osman. (2002). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 2.** Ankara: Ada Yayınları.

ÇEVİKER, Turgut. (1986). **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I. Tanzimat ve İstibdat Dönemi. (1867-1878 / 1878-1908)**. İstanbul: Adam Yayınları.

ÇİLENTİ, Kamuran. (1986). *Resimli Ders Kitaplarının Tarihçesi.* **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 1** (2), 117-120.

…….... (1991). **Eğitim Teknolojisi ve Öğretim.** Ankara: Kadıoğlu Matbaası.

DANACIOĞLU, Esra. (2001). **Geçmişin İzleri.** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

DEMİREL, Özcan ve başk. (2002). **Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme.** Ankara: Pegem A Yayıncılık.

DERMAN, İhsan. (1991). **Fotoğraf ve Gerçeklik.** İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

DİLEK, Dursun. (2000). *Öğrencilerde Tarih Düşüncesinin Gelişimi: Tarih Derslerinde Öğrenme ve Anlama.* **Milli Eğitim,** (145), 50-54.

…….. (2001). **Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi**. Ankara: PegemA Yayıncılık.

DÖNMEZ, Cengiz. (2003). *Sosyal Bilgiler Programının (1998) Değerlendirilmesi ve Ders Kitaplar*. C. ŞAHİN(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler.** Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 85-95.

DUMAN, Tayip ve M. ÇAKMAK. (2003). *Ders Kitabının Nitelikleri*. **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 18-32.

EMİROĞLU, Gülmisâl. (2002). İlköğretim "Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi Ve Atatürkçülük" Ders Kitaplarına Yönelik Öğretmen Görüşleri Üzerine Bir Araştırma. **Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi,** (10), 65-86.

ERKAN, Aziz. (1998). **Hayat Bilgisi Kitaplarında Resimleme ve Metin İlişkisi.** İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

EŞGİ, Nemci. (2005). *İlköğretim 5. Sınıf Bilgisayar Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi*. **Milli Eğitim Dergisi,** (165), www.yayım.meb.gov.tr.

EYÜBOĞLU, Bedri Rahmi. (1986). **Resme Başlarken, Bütün Eserleri 3.** (Haz. Hamdi Eyüboğlu), Ankara: Bilgi Yayınevi.

FİDAN, Nurettin ve M. ERDEN. (1996). **Eğitim Bilimine Giriş.** Ankara: Alkım Yayınevi.

GÖKKAYA, Kürşat ve Ş. ORUÇ. (2003). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Görsel Materyallerin Kullanımına Bir Örnek: Fotoğraf.* C. ŞAHİN(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler.** Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 145-155.

GÖZÜTOK, Dilek. (2003). *Türkiye'de Program Geliştirme Çalışmaları.* **Milli Eğitim Dergisi**, (160), 44-64.

GÜÇLÜ, Nezahat. (2001). *Hayat Bilgisi Ders Kitabının Tasarımı*, L. KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Hayat Bilgisi 1-3.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 19-25.

GÜÇLÜ, Nezahat, S. YEL ve F. ALBAYRAK. (2001). *Hayat Bilgisi Dersinin Öğretimi ve İçerik*. L. KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Hayat Bilgisi 1-3.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 41-59.

GÜÇLÜ, Nezahat ve H. KÖKSAL. (2001). *Hayat Bilgisi Ders Kitabının Genel Değerlendirmesi.* L. KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Hayat Bilgisi 1-3.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 93-100.

GÜNEŞ, Firdevs. (2002). **Ders Kitaplarının İncelenmesi.** Ankara: Ocak Yayınları.

GÜNGÖRDÜ, Ersin. (2001). **İlköğretimde Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

…….. (2003). *Öğretimde Görsellik ve Görsel Araçlarda Bulunması Gereken Özellikler.* **Milli Eğitim Dergisi,** (157), www.yayım.meb.gov.tr.

GÜROL, Abdulkadir. (2002). **İlk Öğretim 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bulunan Resimlerin Çocuğun Eğitimine Etkileri.** Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

HALİ, Servet Sapar. (2003). **İlköğretim 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinde Fotoğraf ve Resim Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi.** Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

HALİS, İsa. (2002). **Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

HAYTA, Necdet ve G. KARABAĞ. (2003a). *Tarih Ders Kitapları Nasıl Analiz Edilmelidir?*. N. HAYTA(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Tarih 9-12.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 33-52.

…….. (2003b). *Değerlendirme Soruları Açısından Tarih Ders Kitapları*, N. HAYTA(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Tarih 9-12.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 97-130.

HESAPÇIOĞLU, Muhsin. (1994). **Öğretim İlke ve Yöntemleri, Eğitim Programları ve Öğretim.** İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.

HIZAL, Alişan. (1982). **Programlı Öğretim Yönteminin Etkililiği.** Ankara:

İŞLER, Ahmet. (2003). *Yazılı Ders Materyallerinde İllüstrasyon Kullanımının Yeri ve Önemi.* **Milli Eğitim Dergisi**, (157).

KARA, Kemal ve N. KAMAN. (2001). **İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı.** İstanbul: Serhat Yayınları.

KARA, Kemal, İ. VURAL ve N. KAMAN. (2001). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 4. Sınıf.** İstanbul: Serhat Yayınları.

……. (2002). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6. Sınıf.** İstanbul: Serhat Yayınları.

KARABAĞ, Gülin (2003a). *Avrupa Birliği ve Tarih Ders Kitapları.* N. HAYTA(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Tarih 9-12.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 155-164.

……. (2003b). *Çeşitli Ülkelerde Tarih Ders Kitapları: Uluslararası Bir Bakış*. N. HAYTA(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Tarih 9-12.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 165-177.

…….. (2003c). *Ders Kitabı Kriterleri*. N. HAYTA(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Tarih 9-12.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 179-186.

KARACA, Aliyar, S. KAPULU ve Ö. BAYRAM. (2001a). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3.** Ankara: Koza Yayınları.

…….. (2001b). **İlköğretim Hayat Bilgisi 1. Sınıf Ders Kitabı.** Ankara: Koza Yayınları.

……. (2002). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 2.** Ankara: Koza Yayınları.

KARASAR, Niyazi. (2003) . **Bilimsel Araştırma Yöntemi.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 12. Baskı.

KÖKSAL, Hüseyin. (2001). *Hayat Bilgisi Ders Kitabında Görsel Materyaller.* L. KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Hayat Bilgisi 1-3.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Eylül, 1. Basım, 27-35.

KÖSTÜKLÜ, Nuri. (1999). **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi.** Konya: Günay Ofset.

KURTCAN, Yasemin, K. HELVACI ve A. TOMSUK. (2003a). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 4. Sınıf.** Ankara: Özgün Matbaacılık.

…….. (2003b). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf.** Ankara: Özgün Matbaacılık.

KUŞOĞLU, Ülkü. (2003). **Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarındaki Haritaların Metinle İlişkisi.** Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

KÜÇÜKAHMET, Leyla. (1999). **Öğretimde Plânlama ve Değerlendirme.** İstanbul: Alkım Yayınları.

…….. (2001). *Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Değerlendirme Ölçeği.* **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu 4-8.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 123-126.

…….. (2003). *Eğitim Programlarında Ders Kitabının Yeri.* **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2-16.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1991). **Tarih Araştırmalarında Usul.** İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, İkinci Baskı.

KYVIG, David E. ve A.M. MYRON. (2000). **Yanıbaşımızdaki Tarih.** (Çev.: Nalan ÖZSOY), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

MEB. (1968). **İlkokul Programı**. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

…….. (1998). *İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.* **Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi. (**2487).

..... (1991). **İkinci Maarif Şurası.** 15-21 Mart 1943. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

NAS, Recep. (2000). **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi, Program, Yöntem ve Etkinlikler.** Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

NICHOL, Jon. (1991). **Tarih Öğretimi.** (Haz. Mustafa SAFRAN), Londra.

…….. (1996). **Tarih Öğretimi.** (Haz. Mustafa Safran), Ankara: Çağrı Matbaacılık

OĞUZOĞLU, Dilek; (2001). *İlköğretim Ders Kitaplarının Görsel Tasarım Açısından Değerlendirilmesi*. L. KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu 4-8.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 113-121.

…….. (2003). *Görsel Tasarım Açısından Tarih Ders Kitapları.* N. HAYTA(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Tarih 9-12.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 131-154.

OKAN, Yaşar. (2004). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Derslerinde Görsel Materyal Kullanımı İle Coğrafya Konularının Eğitim Ve Öğretimi*. **MİLLİ EĞİTİM DERGİSİ**, (163), www.yayim.meb.gov.tr.

OTLUOĞLU, Rahmi ve C. ÖZTÜK. (2002). **Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler**. Ankara: PegemA Yay.

ÖĞÜN, Vedat ve H. YANAR. (2001a). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 2.** Ankara: Öğün Yayınları.

…….. (2001b). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3.** Ankara: Öğün Yayınları.

ÖZÇELİK, Durmuş Ali. (1992). **Eğitim Programları ve Öğretim**. Ankara: ÖSYM Yayınları.

ÖZDEMİR, Mustafa. (1998). **Hayat Bilgisi Öğrenme ve Öğretme Etkinlikleri**. Ankara: Pegem Yayınları.

ÖZDEMİR, M.Soner. (2003). *Hayat Bilgisi Ders Programının Değerlendirilmesi*. L.

KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 248-267.

ÖZER, Atila. (2004). *Karikatür, Popüler Kültür ve Popüler Karikatür.* **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, (**57), 246-249.

ÖZTÜRK, Hüseyin Turgut. (2002). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 1.** İstanbul: Murat Yayıncılık.

…….. (2003). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 2.** İstanbul: Murat Yayıncılık.

ÖZTÜRK, Mutlu. (2002). *Halil Berktay ile Söyleşi Tarih Eğitimi ve Ders Kitapları.* **Toplumsal Tarih.** 16 (100), 40-43.

PAYKOÇ, Fersun. (1991). **Tarih Öğretimi.** Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

PEKTAŞ, Hasip. (2001). *Ders Kitaplarında Tipografi ve Tasarım Sorunları.* **www.hacettepe.edu.tr.**

PINGEL, Falk. (1998). *Tarih Ders Kitapları Üstüne Uluslararası Araştırmalar*. (Çev.: Salih Özbaran), **Toplumsal Tarih. 10** (56), 40-47.

SAFRAN, Mustafa. (1993). *Lise Öğretmen ve Öğrencilerine Göre Tarih Dersinin Amaçları.* **Eğitim Dergisi (**3), 35-39.

…….. (1996). *Tarih Programları Nasıl Düzenlenmelidir?*. **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,** (4),16-27.

..... (1997). *Tarih Öğretimi ve Çağdaş Müfredat Teorileri.* **XII. Türk Tarih Kongresi.** Ankara.

..... (2000). Orta Öğretim Kurumlarında Tarih Öğretimin Yapı ve Sorunlarına İlişkin Bir Araştırma. **Türk Yurdu**, (175), 73-79.

…….. (2005). *İlköğretim Programlarında Yeni Yaklaşımlar Sosyal Bilgiler (4-5. Sınıf)*. **Bilim Ve Aklın Aydınlığında Eğitim,** Ağustos-Eylül, (54-55), 34-35.

SAFRAN, Mustafa ve H. KÖKSAL. (1998). *Tarih Öğretiminde Yazılı Kanıtların Kullanılması.* **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, (18).

…….. (2003). *Sosyal Bilgiler Ders Kitapları ve Sosyal Bilgilerin Mantığı.* C. ŞAHİN(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler.** Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 45-59.

SAKAOĞLU, Necdet. (1998). *İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları.* (Haz. Salih Özbaran), **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları.** İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Sanat Tarihi Ansiklopedisi. (1981). 754-756.

SARIALİOĞLU,Fuat ve M. KARADAŞ. (2002). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7.** İstanbul: Cemre Yayıncılık.

…….. (2003a). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 4.** İstanbul: Cemre Yayıncılık.

…….. (2003b). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5.** İstanbul: Cemre Yayıncılık.

SENEMOĞLU, Nuray. (1997). **Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya.** Ankara: Ertem Matbaacılık.

SIRMATEL, Ziya. (2001). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 2.** Ankara: Tuna Matbaacılık.

…….. (2002). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3.** Ankara: Tuna Yayınları.

SÖNMEZ, Veysel. (1997). **Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu.** Ankara: Anı Yayıncılık.

STRADLİNG, Robert. (2003). **20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli.** (Çev.: Ayfer ÜNAL), İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

ŞAHİN, Cemalettin ve başk. (2001). **Ders Kitapları İnceleme Kılavuzu.** Ankara: Nobel Yayınları.

ŞAHİN, Cemalettin, E. YAMANLAR ve H. GÖZE. (2000). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6.** İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi.

……. (2001). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 4.** İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi.

ŞAHİN, Cemalettin ve H. GÖZE. (2000). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7.** İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi.

ŞAHİN, Muhammed ve H. KÖKSAL. (2003). *Tarih Ders Kitabı ve Tarihin Mantığı.* N. HAYTA(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Tarih 9-12.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 53-96.

ŞEN, H. Şenay. (2001). *İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Programı.* L. KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu 4-8.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. Kasım, 31- 49.

ŞENÜNVER, Güler ve başk. (2005a). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6.** İstanbul: MEB. Yayınları.

…….. (2005b). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7.** İstanbul: MEB. Yayınları.

ŞİMŞEK, Ahmet. (2003). *Tarih Öğretiminde Görsel Materyal Kullanımı.* **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi. IV** (1), 141-155.

Tebliğler Dergisi. (1995). *Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği.* 03.07.1995. (2434).

……..(2004). *2004-2005 Öğretim Yılı İlköğretim Ders Kitapları.* **67**(2558).

TEKELİ, İlhan. (1998) . **Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek.** Ankara: Dost Kitabevi.

TENFELDE, Klaus. (2001). *Tarihsel Belge Olarak Fotoğraf.* **Toplumsal Tarih. (90).**

TERTEMİZ, Neşe, L. ERCAN ve Y. KAYABAŞI. (2001). *Ders Kitabı ve Eğitimdeki Önemi.* L. KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu 4-8.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1-30.

TOPSES, Gürsen. (2001). *Hayat Bilgisi Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Hazırlama Gerekçesi.* L. KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Hayat Bilgisi 1-3.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1. Basım, 1-17.

TURANİ, Adnan. (1995). **Sanat Terimleri Sözlüğü.** İstanbul: Remzi Kitabevi.

Türk Dil Kurumu. (1998). **Türkçe Sözlük.** Ankara: TTK. Basımevi.

ULUÇAY, Mustafa Çağatay. (1958). **Tarih Öğretimi (Çevre İncelemeleri).** İstanbul: Öğretmen Cep Kitapları.

USTA, Ertuğrul. (2003). *Ders Kitaplarında Yenilikler***.** L. KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 67-74.

ÜNAL, Özgür. (2001). **Ders Kitabı Resimlerinin Analizi.** Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

www.egitim.aku.edu.tr/ogrenstil.doc

www.istanbul.gov.tr

www.kultur.gov.tr/sanat_tr

www.mkutup.gov.tr/gravurler/grv-tarihçe.

www.sanko.k12.tr/mufredat.

www.tbb.gen.tr.

YALIN, Halil İbrahim. (1996). *Ders Kitapları Tasarımı.* **Millî Eğitim**, (132), 61-65.

…….. (1999). **Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

YAVUZ, Nuri. (2001*). Sosyal Bilgiler Programlarında Tarih Konularının İçeriği.* L. KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu 4-8.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 51- 59.

YEL, Selma. (2001). *Hayat Bilgisi Dersinde Kullanılan Öğretim Yöntemleri ve Materyaller*. L. KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Hayat Bilgisi 1-3.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 61-87.

…… (2003). *Ders Kitabı İncelemesi Örnek Bir Çalışma.* L. KÜÇÜKAHMET(Ed.), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu,** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 147-174.

YURT, Mihriban ve başk. (2001). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 2.** İstanbul: Dayanışma Yayınları.

…… (2002). **İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3.** Ankara: Dayanışma Yayınları.

EK–1

İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Programı Özel Amaçlarının Sınıflara ve Tarih Ünitelerine Göre Dağılımı ve Ünite Konuları

İlköğretim Hayat Bilgisi 1. Sınıf

ÜNİTE 3: CUMHURİYET BAYRAMI VE ATATÜRK

A. Bayramı niçin kutluyoruz?
B. Bayram Hazırlıkları
C. Atatürk'ün Hayatı
D. Bayram Töreni

1. Cumhuriyet bayramının anlam bilgisi
2. Bayram hazırlıkları bilgisi
3. Atatürk'ün hayatıyla ilgili olaylar ve olgular bilgisi
4. Atatürk'ün kişisel özelliklerini tanımaya ilgi duyuş
5. Atatürk'le ilgili anıları dinlemekten zevk alış
6. Bayrağımızın özellikleri bilgisi
7. Bayram sevincini duyuş

ÜNİTE 8: BİZİM BAYRAMIMIZ 23 NİSAN

A. Niçin Bayram Yapıyoruz?
B. Bayram Hazırlıkları
C. Bayram Töreninde Gördüklerimiz

1. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramının anlam bilgisi
2. Bayram hazırlıklarına katılabilme
3. Bayram törenine katılmaktan zevk alış

İlköğretim Hayat Bilgisi 2. Sınıf

ÜNİTE 3: CUMHURİYET BAYRAMI VE ATATÜRK

A. Niçin Bayram Yapıyoruz?
B. Cumhuriyet Yönetiminin getirdiği yenilikler
C. Bayram Hazırlıkları
    1. Sınıfta Bayram Hazırlıkları
    2. Okulda Bayram Hazırlıkları
    3. Çevrede Bayram Hazırlıkları
D. Bayram töreninde gördüklerimiz
E. Bayrağımız ve İstiklal marşımız
F. Atatürk
    1. Atatürk'ün Hayatı
        a. Doğum Tarihi ve Yeri
        b. Annesi ve Babası (ailesi)
        c. Ölüm Tarihi ve Yeri
    2. Öğrenim Hayatı
    3. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri
        a. Planlı Çalışması
        b. Vatan ve Millet Sevgisi
        c. İnsan Sevgisi

1. Cumhuriyet'e kavuşmamızı sağlayan olaylar/olgular bilgisi
2. Cumhuriyet yönetiminin getirdiği yenilikler bilgisi
3. Bayrağımız ve istiklal Marşımızı tanıyabilme
4. Atatürk'ün öğrenim hayatı bilgisi
5. Bayram hazırlıklarını anlatabilme
6. Atatürk'ün hayatı ile ilgili olaylar/olgular bilgisi
7. Atatürk'ün kişisel özelliklerini tanımaya ilgi duyuş
8. Bayram sevincini duyuş

ÜNİTE 8: ULUSAL EGEMENLİK VE ÇOCUK BAYRAMI

A. Niçin Bayram Yapıyoruz?

1. Yurdumuzun İşgal Edilmesi
2. Kurtuluş Savaşının Başlaması
3. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması
4. Bayramın Çocuklara Armağan Edilmesi

B. Bayram Hazırlıkları

C. Bayram İzlenimlerimiz

1. Atatürk'ün insan hak ve hürriyetlerine önem verdiğini fark ediş
2. Türk milletinin Atatürk'ün önderliğinde birçok hak ve hürriyete kavuştuğunu fark ediş
3. Demokratik yaşamın gereklerine uymaya istekli oluş
4. Bayrağa ve İstiklal Marşına saygı duyuş
5. Atatürk'e sevgi ve saygı duyuş
6. Atatürk'ün yaptığı işlerin farkında oluş
7. Bayram hazırlıklarına katılabilme

İlköğretim Hayat Bilgisi 3. Sınıf

ÜNİTE 3: CUMHURİYET BAYRAMI VE ATATÜRK

A. CUMHURİYETE NASIL KAVUŞTUK?
   1. Kurtuluş Savaşı
   2. Cumhuriyetin İlanı

B. BAYRAMI NASIL KUTLUYORUZ?
   1. Bayram Hazırlıkları
   2. Töreninde Gördüklerimiz

C. BAYRAĞIMIZIN VE İSTİKLAL MARŞIMIZIN ÖNEMİ

D. CUMHURİYET YÖNETİMİNİN BİZE KAZANDIRDIKLARI

E. ATATÜRK
   1. Atatürk'ün Hayatı
      a. Doğum Tarihi ve Yeri
      b. Annesi ve Babası (ailesi)
      c. Ölüm Tarihi ve Yeri

2. Öğrenim Hayatı
3. Atatürk'ün Karşılaştığı Güçlükler
4. Atatürk'ün Hizmetleri ve İnkılâpları
5. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri
    a. Vatan ve Millet Sevgisi
    b. Önder Oluşu

1. Atatürk'ün hayatıyla ilgili olaylar ve olgular bilgisi
2. Atatürk'ün kişisel özelliklerini tanımaya ilgi duyuş
3. Cumhuriyet'e kavuşmamızı sağlayan olaylar/olgular bilgisi
4. Atatürk'ün öğrenim hayatı bilgisi
5. Cumhuriyet yönetimiyle ilgili olgular bilgisi
6. Cumhuriyet yönetimi ile kavuştuğumuz insan hak ve hürriyetleri bilgisi
7. Bayrağımızın ve İstiklal marşımızın önemini kavrayabilme
8. Cumhuriyet'in getirdiği yenilikleri kavrayabilme

ÜNİTE 9: ULUSAL EGEMENLİK VE ÇOCUK BAYRAMI

A. NİÇİN BAYRAM YAPIYORUZ?
    1. Yurdumuzun Bir Bölümünün İşgal Edilmesi
    2. Kurtuluş Savaşı
    3. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması
    4. Bayramın Çocuklara Armağan Edilmesi
B. Bayram hazırlıkları
C. Bayram izlenimlerimiz

1. Bayramın anlamını kavrayabilme
2. Atatürk'ün güçlükler karşısında yılmadığının farkında oluş
3. Atatürk'ün Türk milletine yaptığı hizmetlerin farkında oluş
4. Atatürk'ün insan hak ve hürriyetlerine önem verdiğini fark ediş
5. Türk milletinin Atatürk'ün önderliğinde birçok hak ve hürriyete kavuştuğunu fark ediş
6. Bayram hazırlıklarına katılabilme

EK–2

İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Programı Özel Amaçlarının Sınıflara ve Tarih Ünitelerine Göre Dağılımı ve Ünite Konuları

İlköğretim Sosyal Bilgiler 4. Sınıf

ÜNİTE 4: TARİH, İLK YURDUMUZ VE TARİHTE ANADOLU

A. TARİHİN KONUSU
B. TARİH ÖĞRETMENİN GEREKLİLİĞİ
C. TARİHTE ZAMAN (YIL, YÜZYIL, ÇAĞ)
Ç. TAKVİM VE ÇEŞİTLERİ (MİLADİ VE HİCRİ TAKVİM)
D. TARİHİN BAŞLANGICI VE ÇAĞLAR
E. TÜRKLERİN İLK YURDU VE İLK TÜRK DEVLETLERİ
    1. Türklerin İlk Yurdu
        a. Orta Asya'nın Yeri
        b. Türklerin Buradaki Yaşayışları
        c. Türklerin Yerleştikleri Bölgeler
    2. İlk Türk Devletleri
        a. Büyük Hun Devleti (Asya Hun Devleti)
        b. Kavimler Göçü ve Avrupa Hun Devleti
        c. Göktürk Devleti
        d. Uygur Devleti
F. İLK TÜRK DEVLETLERİNDE KÜLTÜR VE UYGARLIK
    1. Devlet Yönetimi
    2. Din ve İnanış
    3. Sosyal ve Ekonomik Yaşam
    4. Yazı, Dil ve Edebiyat
    5. Bilim ve Sanat

G. TÜRK MİLLETİNİN TARİHTEKİ YERİ
H. İLK ÇAĞDA ANADOLU UYGARLIKLARI
    1. Hititler
    2. Frigyalılar
    3. Lidyalılar
    4. Urartular
    5. İyonyalılar
İ. İLKÇAĞDA ANADOLU'DA KURULAN DEVLETLERDE KÜLTÜR VE UYGARLIK
    1. Devlet Yönetimi
    2. Din ve İnanış
    3. Sosyal ve Ekonomik Yaşam
    4. Yazı, Dil ve Edebiyat
    5. Bilim ve Sanat
J. ÇEVRE UYGARLIKLARIN ANADOLU'YA ETKİSİ

1. Tarihi eserlerimizin önemini kavrayabilme
2. "Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu" ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
3. Tarihin konusu bilgisi
4. Tarih öğrenmenin gerekliliğini kavrayabilme
5. Tarihte zaman ile ilgili kısaltmalar bilgisi
6. Takvim ile ilgili sınıflamalar bilgisi
7. Tarihin başlangıcı bilgisi
8. Tarihin çağları ile ilgili sınıflamalar bilgisi
9. Türklerin ilk yurdu ve göçlerle ilgili olgular bilgisi
10. Türklerin ilk yurdu ve göçlerle ilgili olguları açıklayabilme
11. İlk yurtta kurulan Türk devletlerini tanıyabilme
12. İlk yurtta kurulan Türk devletlerindeki uygarlığın özellikleri bilgisi
13. İlkçağ Anadolu uygarlıklarını tanıyabilme
14. Anadolu'daki kültür ve uygarlığın özellikleri bilgisi
15. Çevre uygarlıkların Anadolu'ya etkilerini kavrayabilme

16. Tarihi eserleri korumanın önemini kavrayabilme
17. "Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu" ünitesiyle ilgili haritaları okuyabilme

İlköğretim Sosyal Bilgiler 5. Sınıf

ÜNİTE 2: CUMHURİYETE NASIL KAVUŞTUK

A. MONDROS ATEŞKES ANLAŞMASI
    1. Mondros Ateşkes Anlaşmasından Sonra Osmanlı Devletinin Durumu
    2. Mondros Ateşkes Anlaşmasından Sonra Yurdumuzun Durumu

B. KURTULUŞ SAVAŞI
    1. Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı
    2. Milli Bilincin Güçlendirilmesi
        a. Genelgeler (Amasya Genelgesi)
        b. Kongreler (Erzurum ve Sivas Kongreleri)
        c. Misak-ı Milli (Ulusal Ant) ve Önemi
        d. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı

C. SAVAŞ DÖNEMİ
    1. Doğu Cephesi
    2. Güney Cephesi
    3. Batı Cephesi

D. BARIŞ DÖNEMİ
    1. Mudanya Ateşkes Anlaşması
    2. Lozan Barış Anlaşması

E. TÜRK İNKILÂBI VE ÖNEMİ
    1. Çağdaşlaşma
    2. Siyasal Alanda İnkılâp
    3. Hukuk Alanında İnkılâp
    4. Eğitim ve Kültür Alanında İnkılâp
        a. Milli Eğitim

b. Milli Kültür

5. Toplumsal Alanda İnkılâp
6. Ekonomik Alanda İnkılâp
7. Türk İnkılâbının Önemi, Bize Kazandırdıkları ve Bu Konudaki Sorumluluklarımız

F. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ

1. Atatürk'ün Kendi Düşünce Sistemini Oluşturmasına Neden Olan Etkenler
2. Atatürkçülüğün Tanımı ve Önemi
3. Atatürkçülüğün Nitelikleri
4. Atatürkçü Düşüncede Milli Güç Unsurları
5. Atatürk İlke ve İnkılâplarının Dayandığı Esaslar
6. Atatürk İlkeleri
   a. Cumhuriyetçilik İlkesi
   b. Milliyetçilik İlkesi
   c. Halkçılık İlkesi
   d. Devletçilik İlkesi
   e. Laiklik İlkesi
   f. İnkılâpçılık İlkesi
7. Atatürk İlkelerine Sahip Çıkmak ve Devamlılığını Sağlamak

G. CUMHURİYETİMİZİN KURUCUSU: ATATÜRK

1. Atatürk'ün Hayatı
2. Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri
3. Atatürk'ün Son Günleri ve Ölümü
4. Atatürk'le İlgili Anılar

1. "Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?" Ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
2. Mondros Ateşkes Anlaşmasıyla ilgili temel olgular bilgisi
3. Mondros Ateşkes Anlaşmasıyla ilgili temel olguları açıklayabilme
4. Kurtuluş Savaşı döneminde geçen temel olguları açıklayabilme
5. Barış döneminde geçen temel olgular bilgisi
6. Barış döneminde geçen temel olguları açıklayabilme

7. “Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?” Ünitesinde geçen haritaları okuyabilme
8. Türk inkılâbıyla ilgili sınıflamalar bilgisi
9. Türk inkılâbının önemini kavrayabilme
10. İnkılâpların korunmasındaki sorumluluğumuzun farkında oluş

ÜNİTE 4: İSLAMİYET’İN DOĞUŞU, YAYILIŞI VE TÜRKLER

A. İSLAMİYET’TEN ÖNCE ARAPLAR
B. İSLAMİYET’İN DOĞUŞU
    1. Hz. Muhammed’in Hayatı Ve Peygamberliği
    2. Hicret ve Hz. Muhammed’in Seferleri
C. İSLAMİYET’İN YAYILIŞI
D. İSLAM KÜLTÜR VE UYGARLIĞI
    1. Devlet Yönetimi
    2. Din Ve İnanış
    3. Sosyal ve Ekonomik Yaşam
    4. Yazı, Dil ve Edebiyat
    5. Bilim ve Sanat
E. TÜRKLER VE İSLAMİYET
    1. İslamiyet’ten Önce Türklerin Din ve İnanışları
    2. İslamiyet’ten Önce Türklerin Sosyal Yaşamı
    3. Türklerin İslamiyet’i Kabulü
    4. Türklerin İslamiyet’e Hizmetleri
F. ORTA ASYA VE YAKIN DOĞUDA KURULAN TÜRK DEVLETLERİ
    1. Karahanlılar
    2. Gazneliler
    3. Büyük Selçuklu Devleti
    4. Eyyubiler
    5. Memlükler
G. ORTA ASYA VE YAKIN DOĞUDA KURULAN TÜRK DEVLETLERİNDE KÜLTÜR VE UYGARLIK
    1. Devlet Yönetimi

2. Din Ve İnanış
3. Sosyal ve Ekonomik Yaşam
4. Yazı, Dil ve Edebiyat
5. Bilim ve Sanat

1. "İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı Ve Türkler" Ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
2. İslamiyet'ten önce Arapların yaşayış özellikleri bilgisi
3. Hz. Muhammed'in hayatı bilgisi
4. İslamiyet'ten önce Türklerin yaşayış özellikleri bilgisi
5. İslamiyet'in doğuşu ile ilgili temel olgular bilgisi
6. İslamiyet'in doğuşu ile ilgili temel olguları açıklayabilme
7. İslamiyet'in yayılışı ile ilgili temel olgular bilgisi
8. İslamiyet'in yayılışı ile ilgili temel olguları açıklayabilme
9. Türklerin İslamiyet'i kabulünü açıklayabilme
10. Türklerin İslamiyet'e hizmetlerinin farkında oluş
11. Orta Asya ve Yakın Doğu'da kurulan Türk Devletlerini tanıyabilme
12. Orta Asya ve Yakın Doğu'da kurulan Türk Devletlerindeki kültür ve uygarlığın özellikleri bilisi

İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. Sınıf

ÜNİTE 3: TÜRKİYE TARİHİ

A. TÜRKLERİN ANADOLU'YU YURT EDİNMELERİ
   1. Anadolu'ya Türk Akınları
   2. Malazgirt Meydan Savaşı
   3. Anadolu'da Kurulan İlk Türk Devletleri

B. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ
   1. Devletin Kuruluşu ve Yükselişi
   2. Anadolu Selçukluları Ve Haçlılar

3. Anadolu Selçuklu Devletinin Dağılışı

C. ANADOLU TÜRK BEYLİKLERİ

D. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ VE BEYLİKLER DÖNEMİNDE TÜRK DENİZCİLİĞİ

E. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ VE BEYLİKLER DÖNEMİNDE KÜLTÜR VE UYGARLIK

1. Devlet Yönetimi
2. Din ve İnanış
3. Sosyal ve Ekonomik yaşam
4. Yazı, Dil ve Edebiyat
5. Bilim ve Sanat

1. "Türkiye Tarihi" Ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
2. Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeleri ile ilgili olgular bilgisi
3. Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeleri ile ilgili olguları açıklayabilme
4. Malazgirt Meydan Savaşı'nın önemini kavrayabilme
5. Anadolu'da kurulan ilk Türk devletlerini tanıyabilme
6. Anadolu'da kurulan ilk Türk devletlerinin Türk tarihi bakımından önemini kavrayabilme
7. Anadolu Selçuklu Devletiyle ilgili olgular bilgisi
8. Anadolu Selçuklu Devletiyle ilgili olguları açıklayabilme
9. Anadolu Türk Beyliklerini tanıyabilme
10. Anadolu Türk Beyliklerinin Türk tarihi bakımından önemini kavrayabilme
11. Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemindeki Türk denizciliğinin özellikleri bilgisi
12. Anadolu Selçukluları dönemindeki kültür ve uygarlığın özellikleri bilgisi
13. Beylikler dönemindeki kültür ve uygarlığın özellikleri bilgisi
14. "Türkiye tarihi" ünitesiyle ilgili haritaları okuyabilme

ÜNİTE 4: MOĞOLLAR VE DİĞER TÜRK DEVLETLERİ

A. MOĞOLLAR

B. ALTIN ORDA DEVLETİ

C. TİMUR DEVLETİ
D. BABÜR DEVLETİ
E. AKKOYUNLULAR
F. KARAKOYUNLULAR
G. KÜLTÜR VE UYGARLIK
    1. Devlet Yönetimi
    2. Din ve İnanış
    3. Sosyal ve Ekonomik yaşam
    4. Yazı, Dil ve Edebiyat
    5. Bilim ve Sanat

1. "Moğollar Ve Diğer Türk Devletleri**"** Ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
2. Moğollar Ve Diğer Türk Devletleri ile ilgili olgular bilgisi
3. Moğollar Ve Diğer Türk Devletleri ile ilgili olguları açıklayabilme
4. Moğol yayılmasının Anadolu'nun Türkleşmesine olan etkilerini kavrayabilme
5. Moğollar Ve Diğer Türk Devletlerindeki kültür ve uygarlığın özellikleri bilgisi
6. Moğollar Ve Diğer Türk Devletleri ile ilgili haritaları okuyabilme

ÜNİTE 6: OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞU

A. OSMANLI DEVLETİNİN KURULDUĞU SIRADA ANADOLU VE BALKANLARDAKİ SİYASAL DURUMU
B. OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU
    1. Kayıların Anadolu'ya gelişi ve Yerleşmesi
    2. Osmanlı Devletinin Kuruluşu
    3. Balkanlarda İlerleme
    4. Anadolu'da Türk Siyasi Birliğinin Kurulması
    5. Ankara Savaşı ve Sonuçları
    6. Balkanlarda İlerlemeye Devam Edilmesi

1. "Osmanlı Devletinin Kuruluşu**"** Ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
2. Osmanlı Devletinin Kurulduğu sırada Anadolu'nun durumu bilgisi
3. Osmanlı Devletinin Kurulduğu sırada Balkanlar'ın durumu bilgisi

4. Kayıların Anadolu'ya gelişi ile ilgili olgular bilgisi
5. Osmanlı Devletinin Kuruluşu ile ilgili olgular bilgisi
6. Osmanlı Devletinin Kuruluşu ile ilgili olguları açıklayabilme
7. Balkanlarda ilerleme ile ilgili olgular bilgisi
8. Balkanlarda ilerleme ile ilgili olguları açıklayabilme
9. Osmanlı Devletiyle Anadolu Türk Beylikleri arasındaki ilişkileri kavrayabilme
10. Ankara savaşı ile ilgili olgular bilgisi
11. Ankara savaşı ile ilgili olguları açıklayabilme
12. Balkanlardaki ilerleme ile ilgili olgular bilgisi
13. Balkanlardaki ilerleme ile ilgili olguları açıklayabilme
14. "Osmanlı Devletinin Kuruluşu**"** Ünitesi ile ilgili haritayı okuyabilme

İlköğretim Sosyal Bilgiler 7. Sınıf

ÜNİTE 2: İSTANBUL'UN FETHİ VE SONRASI

A. İSTANBUL'UN FETHİ, NEDENLERİ VE SONUÇLARI
B. OSMANLI DEVLETİ'NİN BATIDAKİ İLERLEMELERİ
    1. Sırbistan, Mora Yarımadası, Eflak ve Boğdan'ın Alınması
    2. Bosna-Hersek ve Arnavutluk'un Alınması
    3. Osmanlı-Macar İlişkileri
    4. Osmanlı-Fransız İlişkileri
    5. Osmanlı-Avusturya İlişkileri
C. OSMANLI DEVLETİ'NİN DENİZLERDEKİ İLERLEMELERİ
    1. Karadeniz'in Bir Türk Gölü Haline Gelmesi
    2. Akdeniz'de Türk Denizciliği
    3. Hint Deniz Seferlerinin Nedenleri ve Sonuçları
D. OSMANLI DEVLETİ'NİN DOĞUDA VE GÜNEYDEKİ İLERLEMELERİ
    1. Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri
    2. Osmanlı-İran İlişkileri
    3. Osmanlı-Memluk İlişkileri

1. "İstanbul'un Fethi ve Sonrası" Ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
2. İstanbul'un Fethi ile ilgili olgular bilgisi
3. İstanbul'un Fethi ile ilgili olguları açıklayabilme
4. Osmanlı Devletinin batıdaki ilerlemeleri ile ilgili olgular bilgisi
5. Osmanlı Devletinin batıdaki ilerlemeleri ile ilgili olguları açıklayabilme
6. Osmanlı Devletinin denizlerdeki ilerlemeleri ile ilgili olgular bilgisi
7. Osmanlı Devletinin denizlerdeki ilerlemeleri ile ilgili olguları açıklayabilme
8. Osmanlı Devletinin doğu ve güneydeki ilerlemeleri ile ilgili olgular bilgisi
9. Osmanlı Devletinin doğu ve güneydeki ilerlemeleri ile ilgili olguları açıklayabilme
10. Batıda, doğuda ve denizlerdeki gelişmelerde Osmanlı Padişahının rolünü açıklayabilme
11. İstanbul'un Fethi ve Sonrası Ünitesiyle ilgili haritaları okuyabilme

ÜNİTE 3: AVRUPADA YENİLİKLER

A. YENİ BULUŞLAR VE SONUÇLARI
B. KEŞİFLER VE SONUÇLARI
C. RÖNESANS
D. REFORM
E. AYDINLANMA ÇAĞI
F. SANAYİ İNKILÂBI
G. AKILCILIK VE BİLİM

1. "Avrupa'da Yenilikler" Ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
2. Avrupa'daki Yenilikler ile ilgili olgular bilgisi
3. Avrupa'daki Yenilikler ile ilgili olguları açıklayabilme
4. Avrupa'daki Yeniliklerin önemini kavrayabilme
5. Avrupa'daki Yeniliklerin yapıldığı ülkeleri harita üzerinde gösterebilme

ÜNİTE 4: XVII. VE XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ

A. XVII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ

1. Siyasal Durum
2. İç İsyanlar
3. Yenilik Hareketleri

B. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ

1. Karlofça Anlaşması sonrası Gelişmeler
2. Yenileşme Hareketleri

1. "XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti" Ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
2. XVII. yy.da Osmanlı Devleti ile ilgili temel olgular bilgisi
3. XVII. yy.da Osmanlı Devleti ile ilgili temel olguları açıklayabilme
4. XVIII. yy.da Osmanlı Devleti ile ilgili temel olgular bilgisi
5. XVIII. yy.da Osmanlı Devleti ile ilgili temel olguları açıklayabilme
6. Yenileşme hareketi ile ilgili temel olgular bilgisi
7. Yenileşme hareketi ile ilgili temel olguları açıklayabilme
8. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti Ünitesiyle ilgili haritaları okuyabilme

ÜNİTE 5: XIX. ve XX. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ

A. XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ

1. Fransız İhtilali ve Osmanlı Devletindeki Siyasal Gelişmeler
2. XIX. Yüzyılda Yapılan Yenilikler ve Demokratikleşme Çabaları

B. XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ VE YIKILIŞI

1. Trablusgarp Savaşı Neden ve Sonuçları
2. Balkan Savaşları Neden ve Sonuçları
3. Birinci Dünya Savaşı

1. "XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti" Ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
2. Fransız İhtilali ile ilgili olgular bilgisi
3. Fransız İhtilali ile ilgili olguları açıklayabilme

4. XIX. yy.da Osmanlı Devleti ilgili temel olgular bilgisi
5. XIX. yy.da Osmanlı Devleti ilgili temel olguları açıklayabilme
6. XIX. yy. da yenileşme ve demokratikleşme çabaları ile ilgili temel olguları açıklayabilme
7. XX. yy.da Osmanlı Devleti ilgili temel olgular bilgisi
8. XX. yy.da Osmanlı Devleti ilgili temel olguları açıklayabilme
9. XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti Ünitesiyle ilgili haritaları okuyabilme

ÜNİTE 6: OSMANLI DEVLETİ KÜLTÜR VE UYGARLIĞI

A. DEVLET YÖNETİMİ
    1. Merkez Yönetimi
    2. Taşra Yönetimi
    3. Toprak Yönetimi
    4. Maliye
    5. Ordu
B. HUKUK SİSTEMİ İLE SOSYAL VE EKONOMİK YAŞAM
    1. Hukuk Sistemi
    2. Sosyal Yaşam
    3. Ekonomik Yaşam
C. EĞİTİM, ÖĞRETİM, BİLİM VE SANAT
    1. Eğitim ve Öğretim
    2. Bilim
    3. Sanat

1. "Osmanlı Devleti Kültür ve Uygarlığı" Ünitesinde geçen kavramların anlam bilgisi
2. Osmanlılarda devlet yönetiminin özellikleri bilgisi
3. Osmanlılarda hukuk sistemi ile sosyal ve ekonomik hayatın özellikleri bilgisi
4. Osmanlılarda eğitim-öğretim, bilim ve sanatın özellikleri bilgisi

EK–3

Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği
Tebliğler Dergisi'nde Yayım Tarihi ve Sayısı: 03.07.1995–2434

Resmî Gazete: 29.5.1995/22297

Tebliğler Dergisi: 3.7.1995/2434

İKİNCİ BÖLÜM

Ders Kitaplarının Nitelikleri ve İncelenmesi ile Yayın Evlerinde Aranacak Şartlar

Madde 5 – (Değişik: 17.3.2004/25405 RG) Ders kitaplarında aranacak nitelikler ile yayın evlerinde aranacak şartlar:

a) Ders kitaplarının nitelikleri ve incelenmesi

Ders kitapları:

1. Anayasaya ve kanunlara aykırı hususları içermez.

2. 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununda yer alan Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçlarında belirtilen "Atatürk İnkılâp ve İlkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek" hükmüne ve Türk Millî Eğitiminin Temel İlkelerine uygun olarak hazırlanır.

3. Temel insan haklarına aykırılık taşımaz. Cinsiyet, ırk, din, dil, renk, siyasî düşünce, felsefî inanç, mezhep ve benzeri ayrımcılık içermez.

4. Bilimsel ilke ve yöntemlere uygun olarak hazırlanır.

5. Reklâm niteliğinde öğeleri içermez.

b) Ders kitabı üreten yayın evlerinde aranacak şartlar

Yayın evlerinin; mesleğin ilkeleri ve etik değerleri etrafında kurumsallaşmaları, ders kitabının üretim sürecini alanlarında uzmanlaşmış personel eliyle yönetmeleri, belirli öğretim alanları veya sınıflar düzeyinde ders kitabı hazırlama konusunda uzmanlaşmaları esastır.

1) **(Değişik: 10.6.2004/25488 RG)** Yayın evlerince başvurusu yapılan eserler; alanlarındaki yüksek öğretim kurumundan mezun olmuş veya bu alanda daha önce yayımlanmış ders kitabı olan yazar/yazarlarla birlikte editör, dil uzmanı, görsel tasarımcı, ölçme ve değerlendirme uzmanı, program geliştirme uzmanı ve rehberlik veya gelişim uzmanı tarafından hazırlanır.

Yayın evlerinin;

Türkçe/Edebiyat, Yabancı Dil, Matematik, Sosyal Bilimler, Güzel Sanatlar, Fen Bilimleri, Meslekî ve Teknik Öğretim, Felsefe Grubu, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi alanlarında ürettiği kitaplar için kadrolu ve sigortalı olarak istihdam edilmiş veya yayın evi sahibi/ortağı olan birer editör, dil uzmanı ve görsel tasarımcıya, Yönetici, yazar, editör, dil uzmanı, görsel tasarımcı ve benzeri uzmanların çalışabilecekleri odalar ile arşiv, toplantı salonu, teknik donanım ve benzeri ünitelerden meydana gelen fizikî mekâna, Bilgisayar donanımları, yazıcılar, CD kayıt cihazı, tarayıcı ve benzeri teknik donanım ile gerekli bilgisayar yazılımlarına, Uzmanlaşmak istediği ders kitabı alanında yeterli sayıda kitap, resim, fotoğraf, harita ile basılı olmayan araçların yer aldığı arşive, Kabul edilen ders kitabı ve/veya diğer eğitim aracı ürettiğine dair belgeye sahip olmaları gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kitapların Değerlendirilmesi ve İnceleme Ücretinin Tespitine Ait Esas ve Usuller

İnceleme Esas ve Usulleri

Madde 7- Kitapların hazırlanması ve incelenmesi ile ilgili esas ve usuller Kurulca belirlenerek Tebliğler Dergisinde yayımlanır.

a) Komisyonda, dersin özelliği ve sınıf seviyesi dikkate alınarak en az iki alan uzmanı, bir görsel tasarımcı ve bir dil uzmanı ile gerekli görülmesi hâlinde program geliştirme, ölçme ve değerlendirme, rehberlik, çocuk gelişimi ve/veya eğitim teknolojisi uzmanları da bulundurulur. Komisyonlar en az dört, en çok dokuz üyeden oluşur. İhtiyaç duyulması hâlinde komisyonlara diğer kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşlardan da üye alınabilir.

EK–4

KİTAPLARIN HAZIRLANMASI VE İNCELENMESİ İLE İLGİLİ ESAS VE USULLER

Tebliğler Dergisi: 3.7.1995/2434

Diğer yapraklar aşağıda belirtildiği şekilde düzenlenir.

a) Sayfaların yazı alanı dışında kalan alt, üst, sağ ve sol yanlarında en çok 20 mm boşluk bırakılır.

b) Kitaplarda konu ile ilgili resim, fotoğraf, grafik, şema, plân, harita ve benzeri unsurlara, ait olduğu sayfalarda yer verilir. Bunların, konuyu desteklemesine, ilgi ve merak uyandırmasına, eğiticilik ve öğreticilik özelliğinin olmasına özen gösterilir.

c) Baskılarının açık, net, renkli, estetik yönden ve seviyeye uygun, konu ile bağlantılı ve anlaşılır olması gerekir.

ç) Yukarıda belirtilen niteliklere ek olarak, ders kitaplarının sınıflandırılma ve özellikleri, örnek alma, muayene ile piyasaya arzı hususlarında Türk Standartları Enstitüsü'nün TS 10220 numaralı standardına uyulur.

Görsel düzen yönünden aşağıdaki kriterler göz önünde bulundurulur.

a) Konuların öğrenciler tarafından daha iyi öğrenilebilmesi için açıklayıcı, tamamlayıcı ve eğitici nitelikteki öğretime yardımcı unsurlara (Harita, kroki, fotoğraf, şema, grafik, resim vb.) yeterince yer verilip verilmediği,

c) Öğretime yardımcı unsurların, öğrencilerin gelişim basamaklarına ve konulara uygun olup olmadığı,

ç) Bu yardımcı unsurların, estetik yönden uygun, net ve temiz baskılı olup olmadığı

d) Yardımcı unsurların, kitaba ilgi çekicilik katıp katmadığı, (Renklerde gerçekçilik, estetik sayfa düzenleme, iyi algılama için büyüklük, ilişkisiz ayrıntılardan kaçınma),

e) Haritaların incelenmesinde "Atlas, Harita, Yer Küre ve Benzeri Eğitim Araçlarının İncelenmesine Ait Esaslara uyulup uyulmadığı.

EK–5

2004–2005 ÖĞRETİM YILI İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARI
TEBLİĞLER DERGİSİ MART 2004 SAYI: 2558 CİLT:67

KİTABIN ADI	YAZARI	YAYIN EVİ
İlköğretim Hayat Bilgisi 1	Komisyon	Milli Eğit. Yay.
	Dilek Kaya	Biryay Yay. – Ank.
	Z. Bilgin – Ü. Karamustafa	Serhat Yay.-İst.
	V. Öğün – H. Yanar	Öğün Yay.-Ank.
	A. Karaca – S. Kapulu – Ö. Bayram	Koza Yay. Dağıt.-Ank.
	Ziya Sırmatel	Tuna Mat.-Ank.
	A. Düzgün – Ş. Cansu – Ö. Kalender	Başarı Yay.-İst.
	Osman Çetinkaya	Ada Mat.-Ank.
	Hüseyin Turgut Öztürk	Murat Yay.-İst.
	M. Bayraktar – M. Karadaş	Küre Yay.-Ank
	A. Can – M.Yurt – O. Kaya	Danışma Yay.-Ank.
	Ş. Aydoğdu- M. Aydoğdu	Ulus Yay.-Ank.
	Dr. M.M. Arslan - M. Daltaban	Anıttepe Yay.-Ank.
İlköğretim Hayat Bilgisi 2	Komisyon	Milli Eğit. Yay.
	E . Gündoğan- Y. Kurtcan	Bil. Ve Kül. Yay. – Ank.
	Ş. Cansu – N. Gören - Ö. Kalender	Başarı Yay.-İst.
	Ziya Sırmatel	Tuna Mat.-Ank.
	A. Karaca – S. Kapulu – Ö. Bayram	Koza Yay. Dağıt.-Ank.
	Dilek Kaya	Biryay Yay. – Ank.
	O. Kaya – A. Can – E. Özgü - M.Yurt	Dayanışma Yay. – Ank.
	Hüseyin Turgut Öztürk	Murat Yay.-İst.
	M. Bayraktar – M. Karadaş	Küre Yay.-Ank.
	Osman Çetinkaya	Ada Mat. – Ank.
	V. Öğün – H. Yanar	Öğün Yay.-Ank.
	T. Eroğl –M. Eroğlu –A. İkidişli– M. Cihan- A. Yılmaz – M. Erdal	Gazi Yay. Dağıt. – Ank.

İlköğretim	Komisyon	Milli Eğit. Yay.
Hayat Bilgisi 3	E . Gündoğan- Y. Kurtcan	Bil. Ve Kül. Yay. – Ank.
	Ş. Cansu – N. Gören - Ö. Kalender	Başarı Yay.-İst.
	Ziya Sırmatel	Tuna Mat.-Ank.
	A. Karaca – S. Kapulu – Ö. Bayram	Koza Yay. Dağıt.-Ank.
	Dilek Kaya	Biryay Yay. – Ank.
	Hüseyin Turgut Öztürk	Murat Yay.-İst.
	Hüseyin Hüsnü Tekışık	Evren Yay. – Ank.
	Osman Çetinkaya	Ada Mat. – Ank.
	Dr. M.M. Arslan - M. Daltaban	Anıttepe Yay.-Ank.
	Hidayet Erkli	Berk Yay. – Ank.
	O. Kaya– A. Can– E. Özgül- M.Yurt	Dayanışma Yay. – Ank.
	V. Öğün – H. Yanar	Öğün Yay.-Ank.
İlköğretim		
Sosyal Bilgiler 4	G. Şenünver – Dr.E. Karabulut –	Milli Eğit. Yay.
	H.S. Kesim – R. Turgut – N. Ercan –	Doğan Yay. – Ank.
	M. Küçükbaycan – H. Uslu – A. Akay	
	C. Aydın – M. Kaya – S. Özen	
	Prof. Dr. C. Şahin– E. Yamanlar–	Ders Kit. Yay. – İst.
	H. Göze	
	A. Tomsuk– Y. Kurtcan– K. Helvacı	Özgün Mat. – Ank.
	Ş. Yılmaz– Ş. İlbey–	Tutibay Ltd .Ş. – Ank.
	Yrd.Doç. Dr. A. Gündoğdu –	
	Doç. Dr. Bulduk	
	E.Ü.Karabıyık – F.Tiryaki	Üner Yay. – Ank.
	K. Kara – İ.H. Vural – N. Kaman	Serhat Yay. – İst.
	Dr. M.M. Arslan – N. Yanıkoğlu –	Okyay Yay. – Ank.
	H.A. Bozkurt	
	H.H. Tekışık – R. Ertürk	Evren Yay. – Ank.
	F. Sarıalioğlu – M. Karadaş	Cemre Yay. – İst.
İlköğretim		
Sosyal Bilgiler 5		
	G. Şenünver – Dr.E. Karabulut –	Milli Eğit. Yay.
	H.S. Kesim – R. Turgut –	
	N. Ercan – M. Küçükbaycan –	
	H. Uslu – A. Akay	
	Prof. Dr. C. Şahin–E. Yamanlar–	Ders Kit. – İst.
	H. Göze	
	K. Kara – İ.H. Vural – N. Kaman	Serhat Yay. – İst.
	M.M. Fidan– Ş. İlbey–	
	Yrd.Doç. Dr. A. Gündoğdu–	Tutibay Ltd .Ş. – Ank.
	Doç. Dr.Ü. Bulduk	
	C. Aydın – Doç. Dr. K. Görmez –	Doğan yay. – Ank.
	Prof. Dr. N. Çağatay–Doç. Dr.İ. Öztoprak	
	E.Ü. Karabıyık – F.Tiryaki	Üner Yay. – Ank.
	H.H. Tekışık – R. Ertürk	Evren Yay. – Ank.
	F. Sarıalioğlu – M. Karadaş	Cemre Yay. – İst.
	A. Tomsuk–Y. Kurtcan K. Helvacı	Özgün Mat. – Ank.
	S. Tüysüz - N. Yanıkoğlu	Okyay Yay. – Ank.

İlköğretim
Sosyal Bilgiler 6

G. Şenünver – Dr. E. Karabulut – H.S. Kesim – R. Turgut – N. Ercan – M. Küçükbaycan – H. Uslu – A. Akay	Milli Eğit. Yay.
C. Aydın – Doç. Dr. K. Görmez – Prof. Dr. M. Şakiroğlu	Doğan yay. – Ank.
Prof. Dr. C. Şahin–E. Yamanlar– H. Göze	Ders Kit. – İst.
K. Kara – İ.H. Vural – N. Kaman	Serhat Yay. – İst.
Dr.M.M.Arslan - S.Tüysüz – K.Gümüş	Okyay Yay. – Ank.
S. Tanrı verdi – T. Turgut	Koza Yay. Dağıt. Ank.
H. Yanar – Ş. Yıldırım	Yıldırım Yay. – Ank.
R. Akyıldız – H. Durmuş	Yeni Çizgi Yay. – Ank.

İlköğretim
Sosyal Bilgiler 7

G. Şenünver – Dr. E. Karabulut - H.S. Kesim - R. Turgut – N. Ercan – M. Küçükbaycan – H. Uslu – A. Akay	Milli Eğit. Yay.
C. Aydın – D. Aydın – Prof. Dr. M. Şakiroğlu	Doğan yay. – Ank.
Prof. Dr. C. Şahin – H. Göze	Ders Kit. – İst.
K. Kara – N. Kaman	Serhat Yay. – İst.
Fuat Sarıalioğlu	Cemre Yay. – İst.
R. Akyıldız – H. Durmuş	Yeni Çizgi Yay. – Ank.
Y. Kurtcan – A. Cihan – H. İnanç	Özgün Mat. – Ank.